STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 07458

GEZAMLTE VERK

Morris Winchevsky

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

מאָרים ווינטשעווסקי

געזאמלטע ווערק

רעדאקטירט פון קלמן מרמר

פארלאג „פרייהייט“
ניו יאָרק, 1927

COPYRIGHT 1927
by the
Freiheit Publishing Association, Inc.

באַנד זיבן

פּובליציסטיק

פאָרוואָרט

די שריפטן וועלכע זיינען אריין אין אַט דעם באַנד האָט מאָרים ווינטשעווסקי געשריבן, ווען ער איז אַלט געווען אַרום זעכציק יאָר. אַ פּאָר יאָר פריער און אַ פּאָר יאָר שפּעטער.

אין אַט די שריפטן ווענדט זיך ווינטשעווסקי אין דער ערשטער ריי צו דער אינטעליגענץ און צו דער אינטעליגענטער אַרבעטער־יוגנט.

דער זעכציק־יאָריקער ווינטשעווסקי טרעט אַרויס שאַרף קעגן די קאָנווענציאָנעלע ליגנס, וואָס הערשן אין די אידישע ראַדיקאַלע קרייזן. ער טוט עס הויפּטזעכלאַך אין זיין סעריע אַרטיקלען „וואָס מיר פעלט...“, געשריבן אין די יאָרן 1916 — 1918.

מאָרים ווינטשעווסקי באַווייזט אונז, אַז דער אידישער גענאָסע — סאָציאַליסט, אַנאַרכיסט א. ד. ג. — איז, אַ חוץ אין איינגע פּאַרטיי־פראַגן, דורכגעדרונגען פון דער אידעאָלאָגיע פון דער הערשנדיקער בורזשואַזיע. באַזונדערס אונטערשטרייכט ער עס אין זייער שטעלונג צו דעם לעבן־שטייגער און די קולטורן פון די איינגעוואַנדערטע פעלקער־מאַסן. ער ווייזט אָן, אַז אַ טייל גענאָסן שטייען אין אַמעריקע פאַר'ן וואולגאַרן אַמעריקאַניזם און פאַרשפּרייטן קולטור־לאָזיקייט, עם הארצות און פאָלקס־פּאַראַט.

דער זיידע באַנוגנט זיך אויך ניט מיט דעמאַסקירן די איינגהאַרציקע עגאָאיסטישע אַסימילאַטאָרן און באַווייזן, אַז אונטער זייער ראַדיקאַלן פּודער זיינען זיי פּשוט'ע באַלעבאַטישע „תכלית“־זוכער. ער גייט נאָך ווייטער און גראָבט אונטער דעם פונדאַמענט אויף וועלכן זיי שטיצן זייער „אַמעריקאַניזם“. ער באַווייזט, אַז דער עכט־אַמעריקאַנער אַרבעטער איז אַ קליינער חלק פון דעם אַרבעטער־קלאַס אין אַמעריקע און ווערט אין אים בטל

בששים. און איז אמעריקע א לאנד פון איינגעוואנדערטע פעלקער־מאסן, ציט ער דערפון דעם לאגישן און יושר'דיקן שלוס, אז די ארבעטער־באוועגונג און די קולטור־ארבעט אין אמעריקע דארפן זיין צוגעפאסט צו די נויטן און באדערפנישן פון אט דער באפעלקערונג. דערפון פאלגט אויך, אז די טאן־געבער פון דער ארבעטער־באוועגונג אין אמעריקע דארפן שטיין נאנט צו דער שפראך און קולטור פון די איינגעוואנדערטע מאסן. זיי דארפן באטראכטן די צענדליקע מיליאנען אימיגראנטן און זייערע קינדער ניט פאר א רויען מאטעריאל פאר'ן יענקישן שמעלץ־טאפ, נאר ווי גלייכבארעכטיקטע פעלקער מיט די ענגליש־רעדנדיגע אמעריקאנער.

און כאטש זיין אייגענעם נאציאנאלן אני מאמין באטראכט ער בלויז פאר א געפיל־זאך און האט ניט „קיין שום פרעטענזיעס צו דערלאנגען דעם עולם א וויסנשאפטלאכע אפהאנדלונג", איז ווינטשעווסקי דאך איבערצייגט, אז ער שטייט אויפ'ן פעסטן באדן פון דער מארקסיסטישער וויסנשאפט. ווינטשעווסקי באווייזט, אז דער אינטערנאציאנאל האט אלעמאל סימפאטיזירט מיט די נאציאנאלע שטרעבונגען און האפנונגען פון די אונטערדריקטע פעלקער. ער דערמאנט, ווי אזוי קארל מארקס האט אויסגעלאכט יענע פראנצויזישע ראדיקאלן, וועלכע האבן, אינ'ם נאמען פון א ניט־פארשטאנענעם אינטערנאציאנאליזם, גערעדט פון אפשאפן די באזונדערע שפראכן און קולטורן. קארל מארקס האט אנגעוויזן, אז דאס רעדט ניט אין זיי דער גייסט פון אינטערנאציאנאליזם, נאר פון פראנצויזישן פאטריאטיזם, וואס וויל, אז אלע מענטשן זאלן ווערן פראנצויזיש.

געשטיצט אויף די פרינציפן פון אינטערנאציאנאליזם און פעלקער־רעכט, פאדערט מארים ווינטשעווסקי, אז די פאליטישע פארטיי פון ארבעטער־קלאס — איר אידישע סעקציע — זאל זיך אפגעבן דירעקט מיט פראגן פון אידישער קינדער־דערציאונג און מיט אידישע קולטור־אנגעלעגנהייטן.

אַ סך פון מאָריס ווינטשעווסקי׳ס פּאָדערונגען אין דער נאַציאָנאַלער פראַגע זיינען דערפילט געוואָרן דורך זיינע היינטיקע חברים, די קאָמוניסטן.

די קאָמוניסטישע פּאַרטיי אין אַמעריקע — איר אידישע סעקציע — גיט זיך אָפּ דירעקט מיט אידישע דערציאונגס־פּראָבלעמען און מיט אידישע קולטור־ענינים. זי שטייט נאָנט צו דער אידישער שול־באַוועגונג, עפנט אַליין אידישע לער־אַנשטאַלטן, און אונטערשטיצט אַלע אידישע קולטור־טעטיקייטן, צום נוצן פון די אידישע אַרבעטער־מאַסן. אין סאָוועטן־פאַרבאַנד, וואו ווינטשעווסקי׳ס חברים־קאָמוניסטן האָבן די מעגלאַכקייט דורכצופירן אין לעבן זייער אינטערנאַציאָנאַליזם, גיבן זיי אַלע פעלקערשאַפטן, אַפילו די קלענסטע און צוריקגעשטאַנענסטע, די פולסטע מעגלאַכקייט צו אַנטוויקלען זייערע נאַציאָנאַלע אייגנ־טימלאַכקייטן, שפּראַכן און קולטורן.

דאָך האָט דער קאָנסערוואַטיווער ראַדיקאַליזם מיט זיין בורזשואַזער אידעאָלאָגיע פון „נאָר ניט אידיש“, נאָך ניט פאַר־לאָרן זיין שעדלאַכן איינפלוס אין אידישן לעבן. ווינטשעווסקי׳ס שריפטן וועגן דעם ענין זיינען דערפאַר אַזוי צייטמעסיק ווי מיט צען יאָר צוריק. צוליב דעם מאָטיוו האָב איך באַשלאָסן אויס־צופילן דעם באַנד פּובליציסטיק מיט ווינטשעווסקי׳ס אָפּהאַנדלונ־גען איבער דער נאַציאָנאַלער פראַגע, אַנשטאָט דער סאָציאַלער, וואָס ווערט ברייט אַרויסגערעדט אין די צוויי בענד פעליעטאָנען און טיילווייז אויך אין עטלאַכע אַנדערע בענד.

מער שוועריקייט האָט פאַראורזאַכט דער פּאָלעמישער כאַ־ראַקטער פון אַט־די שריפטן. זיי זיינען געווען געדרוקט קאַ־פּיטלענווייז אין צייטשריפטן און זיינען באַאיינפלוסט געוואָרן פון צייטגעשעענישן און צייטפראַגן. האָט דאָרט ווינטשעווסקי אָפטמאָל געמאַכט אַן אומוועג, צו ענטפערן קעגנער, מערסטנס אַזוינע גענאָסן, וועלכע זיינען געשטאַנען אויפ׳ן באָדן פון קאָריערסטישער אַמעריקאַניזאַציע און תכלית־זוכנדיקער אַסימי־

לאציע. אט די סבות, באזונדערס די לעצטע, האבן צייטנווייז געגעבן ווינטשעווסקי'ס ווערטער א מער ריגאריסטישן, עקסטרעמען אויסזען ווי ער האט עס געהאט בדעה. דערצו איז נאך צוגע־קומען דער פאקט, וואס דער זיידע האט אין די לעצטע פינף־זעקס יאר רעווידירט א סך פון זיינע אלטע מיינונגען און באַ־גריפן. באזונדער שטארק האט אויף אים געווירקט די רייזע איבער'ן סאוועטן־פארבאנד, וועלכע האט א סך געענדערט זיין שטעלונג צו דער נייער אידישער שול און זיין פארשטעלונג וועגן דער צוקונפט פון דער אידישער שפראך און דער אידישער קולטור.

צוויי אויסוועגן זיינען געווען: ענדערן אדער אויסלאזן. נאר כאטש ביידע אויסוועגן האבן געהאט דעם זיידנ.ס הסכמה, האב איך געזוכט ווייניק אויסצולאזן און גארנים צו ענדערן. כ'האב אויסגעלאזן בלויז אזוינע שטעלן, וואס זיינען ווידערהא־לונגען אדער אפווייכונגען פון עניין. כ'האב זיך אבער געהיט אויסצולאזן עפעס, וואס קאן ענדערן די אייגנטימלאכקייט פון זיינעם א געדאנק. אין אזוינע פאלן האב איך בלויז דא און דארט צוגעגעבן אן אנמערקונג. אז דער זיידע האט אין דעם אדער יענעם פרט געענדערט זיין מיינונג.

קלמן מרמר.

ניו יארק, 25טן סעפטעמבער, 1927.

אַ יום־טוב

מיר פעלט אַ יום־טוב.

אָבער האָט, למען־השם, ניט קיין טעות. ווען איך זאָג: מיר פעלט אַ יום־טוב, מיין איך דערמיט ניט, אַז איך נויטיק זיך ציינטנווייז אין אַן עקסטרא יום־מנוחה; אַ טאָג פון רוה, אַ שטייגער, חוץ מיינע אידישע אָדער (צו זאָגן דעם אמת) די ניט־אידישע, די געזעצלאַכע שבתים און ימים טובים.

ניין, ניט דאָס. אויך דאַרף מען פאַרשטיין, פעלט מיר ניט קיין שום מאכל אָדער משקה וואָס פייערטעג, ספּעציעל אונזערע אידישע, פּלעגן געבן אין מיינע יונגע יאָרן.

איך בין בכלל ניט קיין בעל תאוה אין וואָס איז שייך צו דאָס, וואָס קיצלט דעם גומען.

דער שבת'דיקער קוגל: די פּסח'דיקע כוסות לעבן די קניידלאַך: שבועות'דיקער טייגעכץ מיט די איידעלע בלינצעס; ראש השנה'דיקער האָניק מיט די פּירות אויף שהחיינו: ערב יום־כפּור'דיקע כפּרות: סוכות'דיקע קרעפּלאַך: חנוכה לאַטקעס; פּורים'דיקע המן־טאַשן, שוין גאָרניט צו ריידן פון די באָקסער פאַר חמשה־עשר בשבט און אַנדערע אַזעלכע דעליקאַטעסן, ווי, למשל, ווילנער „הייסע, זודיקע באָב־עס" פאַר אַ שלום־זכר, אָדער די ריעטשישניקעס פון דער אידישער סטאָליצע*) לכבוד שבת, אַ מאָלע וואָס...

איז אָט די אַלע זאַכן, וואָס גיבן דעם אידישן גומען דעם טעם פון יום־טוב, וואָלט איך אפשר נאָך עד היום געניסן מער אָדער ווייניקער גערן, אָבער דער עסער אין מיר מאָנט זיי ניט. עס איז רעכט יע און רעכט ניט. וואָס איז שייך צום מאָגן

*) הויפּשטאָט

מיינעם, איז — רעדט מיט אים, קען ער אַט די אַלע געשמאַקע מאכלים, משקאות און פרוכטן גאָרניט פאַרטראָגן. ער איז א גרויסער יחסן ביי מיר, אַן אמת'ער — איר וואָלט געזאָגט: א „רעגולער" — ריר־מיך־ניט־אַן, בעוונותינו הרבים.

בקיצור, ניט דאָס פעלט מיר און ניט צוליב דעם בענק איך נאָך א יום־טוב.

וואָס־זשע דען? אַט וואָרט, וועל איך אייך זאָגן.

* * *

מיר פעלט דער יום־טוב גופא. ניט דאָס וואָס ער גיט, נאָר דאָס, וואָס ער איז.

מיר פעלט די אמת'ע יום־טוב'דיקע שטימונג, די דאָזיקע געהויבענע שטימונג, וואָס זעצט אין אייך אריין א נשמה יתירה און מאַכט אייך אויף א ווײַלע פאַר א העכערן, א איידעלערן, א ריינערן מענטשן.

מיין אַמאָליקע נשמה יתירה איז אזוי טויט ווי די אמונה אין שדים. די נשמה יתירה, וואָס זיצט אפשר איצט אין מיר, גיט מיר ניט דאָס, וואָס מיר פעלט.

ווען איך האָב איצט א טאָג רו, קומט דאָס צו גוט דעם גוף, ניט דער נשמה. דעם טאָג רוען זיך אָפּ מיינע הענט, פיס, אפשר דער מוח, אָבער דער גייסט גייט ענטוועדער אין הינער־פּלעט: אָדער אויף אַפּלייגער ערגעץ אין א ביכל. ער שלאָפט, אָדער ער חלומ'ט, בעת איך אליין — דער בעל־הבית זיינער — דרעמל, און גענעץ, און צי זיך, און גיי אַמאָל ארוים אין גאַס, ווייל די שטוב איז אזוי שרעקלאַך וואָכעדיק.

דעם ערב־יום־טוב, אָדער דעם פרייטיק־צו־נאַכט — ספּעציעל טאָקע דעם פרייטיק־צו־נאַכט פון אַמאָל האָב איך שוין לאַנג ניט.

און ווען מיין יום־המנוחה קומט אָן, זינגט ניט מער מיין האַרץ, ווי אַמאָל, בעת איך פלעג דערלאַנגען, אריינקומענדיק פון קבלת־שבת אין הויז, א ברייטן שלום עליכם, א ברייטן און האַרציקן, די מלאכים, די מלאכי־השרת, די מלאכי־עליון, זיי וואָס

פלעגן זיין מיין לייב־גוואַרדיע, אַלע נאַכט אויף מיין האַרטן געלעגער און פלעגן מיך איינשלעפערן אַזוי, אַז איך פלעג זיך פילן אַ סך זיכערער, ווי אַמאָל דער אַליינהערשער פון רוסלאַנד, אונטער דער השגחה פון זיינע קאָזאַקן מיט אַל־די־כלי־זיין אויף זיי.

מיין האַרץ זינגט ניט מער און דער קלאַנג פון גלאָקן געפינט ניט קיין אָפּקלאַנג אין אַ אידישע האַרץ, ווי גלייכגילטיק זי זאָל ניט זיין צו תקיעת שופר און צום קול פון'ם שול־רופער.

און דער רו־טאָג קומט דערפאַר אָן קאַלט, וואָכעדיק, אַ שטיינער, קום־איך־ניט־היינט קום־איך־מאָרגן; דער גאַנצער עסק איז אַ קאַלענדאַר־פראַגע און מען דאַרף אוועקלייגן די אַרבעט, מחמת אַזוי הייסט דער לוח־מאַכער.

די אַמאָליקע פייערלאַכע יום־טוב־שטימונג איז מער ניטאָ; די פונקען אין די אויגן זיינען אויסגעלאָשן, און קיין זאַך האָט דעם היזק ניט פאַריכט, דעם ריס ניט פאַרצויגן, אַ נייע נשמה ניט אַריינגעזעצט.

* * *

און דער שפּאַס איז, אַז איך האָב איינגנטלאַך, אַנשטאָט די איינציקע אַלטע, דרייערליי נייע ימים טובים:

איך האָב די קריסטלאַך־געזעצלאַכע, — האָב זיי, צי איך וויל אָדער ניט.

איך האָב די פּאַטריאָטיש־אַמעריקאַנישע, און —

איך האָב די סאָציאַל־רעוואָלוציאָנערע.

לאָמיר זיך צו די דריי מינים פייערטעג צורוקן אַ האָרעלע נעענטער און זיי באַטראַכטן.

איינגנטלאַך נאָר צו די לעצטע צוויי. פון די קריסטלאַך־געזעצלאַכע איז ביי אונז, פאַרשטייט זיך, ניטאָ וואָס צו ריידן. אויב עס קען איבערהויפּט עפּעס געזאָגט ווערן אין דעם פּרט, איז דאָס נאָר, אַז די צוויי הייליקסטע פון זיי — קריסטמעס און איסטער — האָבן אַ שייכות מיט דער געבורט און דעם טויט פון אַ מאַן, וואָס זיינע דריי־און־דרייסיק יאָר לעבן אויף דער

וועלט האָבן אונז אַריינגעבראַכט צוויי מאָל דריי־און־דרייסיק דורות פון מאַרטירערטום, און קיין סוף זעט זיך נאָך אַלץ ניט.

אַז אין זיי זאָל געפינען אַ נחת־רוח אַפילו דער אַסימילירט־סטער פון אַלע ניט־געשמד'טע משומדים, גלויב איך ניט.

רו, געווים. אַפּט נויטיקע רו, צי מען איז פון דער זייט אָדער פון יענער זייט נאַציאָנאַלע (ד. ה. ניט דוקא רעליגיעזע) אידישקייט. אָבער ניט מער. ניט קיין יום־טוב. אַפילו ווען די קינדער האָבן אַ יאָלקע צו קריסטוס'עס געבורטסטאָג און זיי שטאָפּן זיך מיט „קראָס־באָנס" ערב איסטער. איז דאָס ניט קיין אמת'ער פייערטאָג, אַפילו ניט פאַר זיי, דאָס הייסט, ווען איר פאַרגלייכט זייערע געפילן מיט די געפילן פון זייערע קריסטלאַכע חברים. אַפּשיטא שוין פאַר אונז.

דערפון, הייסט עס, איז אָפּגערעדט.

עטוואָס מער באַדייטונג האָבן פאַר מיר און פאַר אייך די אַמעריקאַנישע „טאַבעלנע טעג", די פּאַטריאָטישע ימים־טובים.

לינקאָלנ'ס געבורטסטאָג, וואַשינגטאָנ'ס: דעקאַריישאָן־דעי (ווידער לינקאָלן, אין תוך), פאָרט אָוו דזשולייַ (ווידער אַמאָל וואַ־שינגטאָן), און די אַנדערע ימים טובים, פאַבריצירטע, ניט אויס־געוואַקסענע: אַז וואָרצלען אין דעם געשיכטלאַכן באָדן פון דעם לאַנד, אַז אַ דירעקטער שייכות מיט דער פאַרגעשיכטע פון נייַן־צענטל פון דער באַפעלקערונג.

הייַנט אַ שטייגער דאַנקסטו גאָט פאַר אַלץ וואָס ער האָט דיר געגעבן, אָדער געזאָלט געבן, אָדער געוואָלט געבן, מער נישט ער האָט דיר פאַרטיילט, ווייל דער עולם איז צו גרויס און די וואָס זיצן ביי די הינטערשטע טישן זעען זיך ניט, אָדער פּשוט אַזוי זיך... פאַרטיילט: „טהענקסגיווינג דעי".

מאָרגן, ווידער, איז אַ יום־טוב „פאַר די אַרבעטער". כדי אַז די בערזענמעקלער און די באַנקירן און די אַנדערע קופּאָנענשנײַדער זאָלן זיך קענען אָפּרוען, בעת די זינגער־מאַשינען און די סוועט־שעפּער טיק־טאַקעווען מוזיקאַליש זייער געווײַנלאַכן געזאַנג. אין

דערזעלבער צייט פייערן די ארגאניזירטע ארבעטער אן עקסטרא טאג אלס א צוגאב צו די פינף חדשים סלעק אינ'ם יאר.

„טהענקסגיווינג דעי"! און טאמער גלויבסטו ניט אין דעם קריסטלאכן גאט? און טאמער קומט דיר גאר פון גאט עפעס ארויס? נעווער מאינד! מען הייסט דיר ניט גלויבן, מען הייסט דיר דאנקען, פרעג ניט קיין קשיות און דאנק.

דאסזעלבע בנוגע צום „לייבאר דעי". עס זיינען געווים דא מענטשן ניט־ארבעטער אויך. מיר האבן דא אין ניו יארק, מיט א יאר צוואנציק צוריק געהאט א קבצן, וואס פלעגט פרינציפיעל ניט לייענען די „ארבעטער צייטונג", ווייל — פלעגט ער זאגן — איך בין גאר ניט קיין ארבעטארער, איך בין גאר א פעדלער! און ער איז ניט דער איינציקער, אבער עס איז לייבאר דעי און דער קאנגרעס האט געהייסן פריילאך זיין.

אבער די היגע ימים טובים וואס האבן שוין יא א היסטארישע „פאדקלאדקע", קענען זיי דען מיר געבן דאס, וואס איך האב אמאל געהאט?

נעמט די פערזענלאכע פייערטעג.

וואשינגטאן איז טאקע געווען א גרויסער גענעראל און לינ־קאלן האט באפרייט די שווארצע. — אזוי זאגט מען און אין דעם איז זיכער דא א שטיק אמת.

אבער קודם קען איך אנדערע. מיר, פערזענלאך, זיינען פרענקלין און דזשעפערסאן סימפאטישער ווי וואשינגטאן, און וואס איז שייך צו לינקאלן, וועלכן איך ליב באמת ובלב תמים, איז ער ביי מיר ניט קיין בן־יחיד. עס זיינען געווען אנדערע, און פאר אים. אט, למשל, כאטש ווענדעל פיליפס, דער היגער נביא, דער גרויסער פאלקס־טריבון, ניט צו פארקריכן אין צו ווייטע דרכים.

און חוץ דעם איז דער פערזענלאכער יום־טוב ניט קיין אידישע זאך און אפעלירט צו אונז ניט. מיר האבן ניט קיין משה־רבנו־טאג, קיין עזרא־הסופר־טאג. דער איינציקער טאג, וואס טראגט

ביי אונז א נאָמען פון א פּערזאָן, איז א תענית, א הונגער־טאָג, ווען מען אַרבעט, ווי א גאַנץ יאָר — דאָס איז צום־גדליה (אסתר תענית איז פון אַן אַנדער סאָרט).

נעמט די אַנדערע:

„דער גלאָררייכער פּערטער"! געוויס א שיינער יום־טוב. אַפּגעשאַקלט פון'ם רוקן א פרעמדן יאָר און געוואָרן א פרייע, זעלבסטשטענדיקע אומה!

אָבער די פּראָזע דערפון!

א פּרעה, וואָס הייסט דזשאָרדזש, ווי יעדער פּאַרטער אין א פולמאַן קאַר! א יציאת מצרים אָן א הגדה (מען לייענט אפילו ניט, אַלס א מצוה, די דעקלערײשאָן און אינדעפּענדענס!): א זמן־חירותנו עפּעס גאָר אָן א קריעת ים־סוף, גאָר אָן מכות, גאָר אָן נסים!...

אַמאָל האָבן מיר, דאָ אין ניו יאָרק, לכל־הפּחות געהאַט גע־פּערלאַכע „פייער־קרעקערס", און ביקסלאַך מיט אמת'ע פּולווער, פייער און רויך. דאָס פלעגט ביי אונז געבן דעם פּערטן דזשולײ א טעם פון דעם פּאַרציײטיקן „דם ואש ותמרות עשן". היינט איז דאָס אויך ניטאָ: פּאָליטישענס מאַכן „ספּיטשעס" און דער עולם שלאָפט, אָדער גייט זען א „בייסבאָל־גיים".

ווי פּראָזאַאיש דער עסק איז!

און די צרה איז, אַז טאָמער ווער איך על פּי סבה צוריק א איד, א פרומער איד, אַן אַמעריקאַנער פרומער איד, קריג איך מיין אַמאָליקן יום־טוב אַלץ ניט צוריק. די היגע אידישקייט, וואָס האָט א שטאָט אין א שול, און גייט אַהין ראש־השנה, יום־כפור, האַלטנדיק די קראָם אָפן שבת תשובה: די אידישקייט וואָס קויפט אין שול אַן עליה, אין דעם „אַקשען־סייל" אויפ'ן באַ־לעמער און פּאַרבייסט עס מיט אַן „אַקשען־פּינאַקל": די אידיש־קייט די היגע, וואָס עסט פּסח „מאַצאָטה", אַמאָל מיט א שטיקעלע הערינג, אַמאָל מיט א שטיקעלע דבר־אחר, — די דאָזיקע אידיש־קייט קען מיר מיין יום־טוב ניט מחיה מתים זיין.

בלייבט מיר דער 18טער מערץ און דער 1טער מאי און דער 31טער אויגוסט.*)

לאזט מיר אפכאפן דעם אטעם. אט אזוי.

* * *

און איצט נעמען דעם ערשטן און דעם דריטן צוזאמען.

עס איז א גרויסער ספק ביי מיר, צי דער דורכשניטלאכער לעזער פון דעם היינטיקן דור ווייס גאר פון אזעלכע ימים טובים ווי דער 18טער מערץ און דער 31טער אויגוסט. אים דארפט איך ערשט זאגן, אז דעם מערץ־יום־טוב פלעגט מען פייערן אמאל אין דער סאציאליסטישער באוועגונג, אלס דעם טאג, ווען די פאריזער קאמונע איז פראקלאמירט געווארן און ווען די רעוואלוציע פון 1848 האט אויסגעבראכן אין דייטשלאנד און האט פארכאפט כמעט גאנץ אייראפע, מער אדער ווייניקער.

אליין וועט ער, דער היינטיקער לעזער, זיך אפשר שוין אנ־שטויסן, אז דער 31טער אויגוסט איז דער טאג ווען פערדינאנד לאסאל איז געשטארבן. אבער אויסער אויב ער איז ווען־עס־איז געווען אין דייטשלאנד, וועט ער ניט וויסן, אז לאסאל'ס יארצייט איז ערגעץ־וואו געפייערט אלס א יום־טוב.

און דאך זיינען געווען אין מיינע יונגע יארן — אפילו נאך מיט א יאר צוואנציק צוריק — אזעלכע מערץ פייערטעג, וואס האבן איבערגעלאזן א רושם ביז'ן היינטיקן טאג. ווי אזוי דער ראזיקער יום־טוב איז כסדר געווארן ביליקער, פארבלאזער, אפ־געלעבטער, ביז ער איז ענדלאך פארשוואונדן הינטער'ן האריזאנט, ווי די זון גייט אונטער ווען איר טאג איז צו ענד, — ווי אזוי דאס איז געשען האב איך שוין אין קורצע שטריכן געשילדערט אין 1906.

דער יום־טוב איז אין אמעריקע אזוי גוט ווי פארגעסן, און דער איירישער סט. פאטריק'ס־טאג, וואס קומט אויס מיט א טאג

*) די ווערטער זיינען געשריבן אין 1916.

פריער, איז זיכער פּאָפּולערער פאַר אים אפילו צווישן יונגע סאָציאַליסטן.

און קיין אמת'ן לאָסאַל־יאָרצייט האָב איך ניט געזען אַלס אַ יום־טוב, אַלס אַן אמת'ן יום־טוב, זינט איך בין אוועק פון דייטשלאַנד אין 1879.

אמת, אין גרונד הארצן האָב איך דעם 31טן אויגוסט קיינמאָל ניט פאַרגעסן. און אויב מען קען אַן אַ ציבור, אַן ווערטער, אָן פאָנען, אָן מוזיק־קאַפּעלן פייערן אַ יום־טוב, האָב איך ווייניק יאָרצייטן פאַרפעלט.

אָבער ווי דאָס זאָל ניט זיין, אפילו ד ע ר טאָג האָט מיר ניט צוריקגעגעבן דאָס, וואָס מיר איז פאַרלאָרן געגאַנגען.

נו, און דער ערשטער מאַי?

וואָס זאָל איך אייך זאָגן? איך האָב „געמאַרטשט" אין דער ערשטער מאַי־פּראָצעסיע אין 1890 אין לאָנדאָן, און בין געווען אויף די פיס אין דער לעצטער, אַנומלט, דאָ אין ניו יאָרק. האָב ווייניק מאַי־ימים־טובים מחלל געווען אין מיין צייט. מיין „רעקאָרד" ביי דעם מלאך, וואָס פירט אויבן דעם סאָציאַל־רעוואָלוציאָנערן ספר־הזכרונות, דאַרף זיין ניט ערגער ווי דער רעקאָרד פון אַנדערע באַקאַנטע סאָציאַליסטן.

און דאָך... אַ יום־טוב אינ'ם פולן זין פונ'ם וואָרט איז דער ערשטער מאַי פאַר מיר קיינמאָל ניט געווען.

קיינמאָל ניט. אפילו ניט אין דעם אָנהויב פון די ניינציקער יאָרן.

דער „פאַרוואָס" דערפון איז אַ פילאָסאָפישער און פאַרלאַנגט אַ לאַנגן אַרטיקל פאַר זיך אַליין.

דאָ וועט גענוג זיין צו זאָגן פאָלגנדעס:

ימים־טובים קענען ניט ווערן דעקרעטירט. זיי קענען ניט ווערן געמאַכט. זיי זיינען ענטוועדער אַ זכר פאַר אַ גרויסער און עפּאָכע־מאַכנדער געשעעניש, אָדער זיי זיינען פון אָנהויב אָן טאָבעלנע טעג אָן אַ ווירקלאַכן אינהאַלט.

צי זיי ווערן באַשלאָסן אויף אַ סאָציאַליסטישן קאָנגרעס אין פּאַריז, אָדער אין דעם פּלוטאָקראַטישן קאָנגרעס אין וואַשינגטאָן: צי דער אַרבעטער יום־טוב רופט זיך מעי־דעי, אָדער לייבאָר דעי. — זיי שטאַמען ניט פון דער געשיכטע, נאָר פון עמיצענס מוח.

אַלע ימים־טובים, וואָס דאַרפן האַלטן גרויסע מאַסן — ניט בלויז יחידי־סגולה — באַגייסטערט אין אַ געהויבענער שטימונג, זיינען אַזעלכע פייערטעג טויט־געבאָרענע, אָדער צום טויט פאַר־אורטיילטע באַשעפענישן.

איך קען פאָלגן אַ באַשלוס מיט די פיס, אָבער אויב איך זאָל עס טאָן מיט'ן הארצן, מיט'ן גאַנצן הארצן, מוז דאָס זיין מער ווי אַ זאַך, וואָס אימיצער האָט פאָרגעשלאָגן, און אַנדערער האָט אונטערשטיצט און אַ מאַיאָריטעט האָט אָנגענומען!

דער סך הכּל פון די אַלע דבורים איז: מיר פעלט אַ יום־טוב.

די אָקטאָבער־רעוואָלוציע האָט אַריינגעגעבן אַ נייעם לעבעדיקן אינהאַלט אין די אַלטע צוויי ימים־טובים (פּאַריזער קאָמונע און ערשטן מאַי), און צוגעגעבן צוויי נייע (דעם טאָג פון דער רעוואָלוציע און לעני'ס מעמאָריאַל), וועלכע באַגייסטערן אין אַ געהויבענער שטימונג דעם זיידן אַזוי גוט ווי זיינע אייניקלאַך. ער פילט אויך אמת יום־טוב'־דיק אינ'ם געבורטסטאָג פון דער „פרייהייט" און אין אַלע אַנדערע נייע ימים־טובים פון דער רעוואָלוציאָנערער יוגנט.

א לשון

יא, מיר פעלט א לשון.

אין פלוג בין איך, דאכט זיך, גאר אלרייט, א מענטש מיט אלעמען צוגלייך, א מענטש מיט בירגער־פאפירן אין קאמאד, מיט א שטים ביי די וואלן, מיט א נאז־לויט אין דער אויספראד, מיט קיי־גומי אפט אין מויל, מיט א שיין ביסל שטאלץ אויף מיין צוויי־און־צוואנציק יאריקן אמעריקאניזם און מיט א נישקשה׳דיקע באקאנטשאפט מיט איבער הונדערט שטעט און שטעטלאך אין דער מדינה.

ביז, וואלט איך זאגן, כמעט שוין א גאנצער אמעריקאנער. און דער „כמעט" וואלט אייך פארקומען כמעט איבעריק, ווען איר וואלט וויסן, אז איך בין אויף דער עלטער געווארן א מענטש מיט א שטיקעלע ידיעה אין עניני „בייסבאל", די וויכטיקסטע זאך אין א מדינה, וואו יעדעס קינד, זיבער יעדער אינגל, ווערט געבארן מיט א פילקע אין דער האנט, און ארייגקומענדיק אין דער גרויסער ווייסער וועלט, נאך איידער ער באווייזט זיך אויס־צוררייבן די אויגעלאך, טוט ער א פרעג: „הו וואן?" און טאמער איז ער א ניו יארקער און די „דזשאיענטס" האבן דעם טאג גראד פארלארן, טוט ער זיך א פלוסקע אין דער מולטער וואסער, אז ארום אים ווערט א ים...

בקיצור, איך וויים שוין וואס א „דיימאנד" איז, א דיאמאנט, אדער ווי מיר זאגן: א דימענט, — וואס א דימענט איז דוקא אויף א גרויסער לאנקע; א דימענט, וואס מען קען נים פארזעצן. און איך וויים דעם גאנצן חושן־משפט פון „בייסבאל": ווי מען ווארפט און ווי מען כאפט (אין דערהיים אמאל פלעגט בלויז ווארפן אין קדחת, בעת כאפן פלעגט דער רוח, דא ווערט „גע־פיטשט" און „געקעטשט" אויף אז אנדער אופן): איך וויים וואס „בייסעס" זיינען, ווי מען קריגט זיי, ווי מען דערגליטשט זיך

צו זיי, ווי מען גנב'עט זיי (אויף א האנאראַוון אופן — ווי אייזנ־באַנען, א שטייגער), ווי מען קלאַפּט, טרעפּט, טראַסקעט, הרג'עט די פּילקע, ווי מען טרעפט איר אויף'ן סאַמע גאַז (וואָס זי האָט ניט, אָבער אַזוי שטייט אין פּסוק), ווי מען וויל דערגרייכן און מען דערגרייכט איר ניט, ווען דער וואַרפער, המכונה „פּיטשער" איז מער בריה ווי דער שלאָגער.

אַזוי באַהאַוונט בין איך היינט שוין אין'ם ענין, אַז איך ווער אַליין נתפּעל, ווען איך הער די יונגוואַרג רעדנדיק מכח דעם ווי אַזוי דער און דער מעכטיקער שלאָגער, פּילקע־קלאַפּער (בעסטער, בלע"ז) האָט אין נעכטיקן „גיים" געטאָן נסים ונפלאות מיט זיין מעכטיקן קלאַב, — א קלאַב, לגבי וועלכן דער אַמאָליקער קלאַב פון דעם געטער־זון הערקולעס מעג זיך באַהאַלטן, און לגבי וועלכן אפילו משה־רבינו'ס שטעקן, מיט וועלכן ער האָט געשפּאָלטן דעם ים־סוף, איז אַזוי ווי א ווייצקע, פון וועלכער מען מאַכט ל"ג־בעומר־דיקע פייפלאַך. משה רבינו! הערקולעס!! וואָס זיינען זיי דאָ אין אַמעריקע, וואָס פאַר א חשיבות האָבן זיי לגבי די גבורים פון בייסבאָל; ווען, הייסט עס, איר פאַרגלייכט זיי מיט א טיירוס ריימאָנד קאָב, דעם שטאָלץ פון דזשאָרדזשיא, אָדער מיט אַנדערע אַזעלכע העלדן, נאַציאָנאַלע העלדן!

בין איך, דאַכט זיך, שוין א גאַנצער אַמעריקאַנער.

אמת, איך בין דאָ ניט קיין געבאָרענער בירגער. נו, דאָס איז דזשאָרדזש וואַשינגטאָן אויך ניט געווען.

אמת, איך בין ניט קיין קריסט. אָבער דאָס איז יעזוס קריס־טוס אויך ניט געווען.

אמת, איך טראָג נאָך וואָנצעס, אָבער דאָס טוט קייזער מאַרגאַן דער צווייטער (פון וואָל סטריט) אויך.

אמת, מיין ענגליש איז נאָך א ביסל ספרים'דיק: איך קען נאָך ניט זאָגן: „איי סעז, סעז איי" (יאָ גאַוואָריט — גאַוואָריט יאָ); מיין אַקצענט איז נאָך אַביסעלע בריטיש; מיין „ררר" א האַרעלע אייריש; מיין וויץ, וואו עס וואַרפט זיך אַמאָל דורך

אזעלכער, ניט פריש פונ'ם וואָדעוויל־שאָו; מיין גאַנג אביסל מעשה ליטוואַק; מיין הוט איבער'ן שטערן מעשה איד; מיין ידיעה אין הלכות־עטיקעטע נאָך שוואַכלאַך; מיין גאָלד פּאַרטאַן מער אין פּען־פּאַנטאַנקעס ווי אין ציינער; מיין פּראַקטישקייט צווייפלהאַפט און מיין אמאָליקע גרינקייט נאָך אלץ ניט אַזוי גרינדלאַך אויסגעגעלט ווי די גרינקייט פון מאַי־בלעטער, ווען זיי דערלעבן דעם הערבסט, ד. ה., ווען זיי דערלעבן דעם טויט, אַנשטאַט צו שטאַרבן יונגערהייט, אפשר אַ מיתה־משונה דורך מענטשלאַכע הענט.

אמת, אמת, אמת! אָבער איך קען אייך ווייזן אַ סך מענטשן, וואָס זיינען ניט בעסער פאַר מיר און קיינער צווייפלט פונדעסטוועגן ניט אין זייער אמעריקאַנישער אַלרייטקייט. אדרבה, מען האַלט זיי פאַר פולקאַמענע בלאַפערס.

און חוץ די אַלע מעשיות, איז דאָך דאָס, וואָס מיר רופן און וואָס די איינגעבאָרענע רופן „אמעריקע" אין תוך גאָר קיין מדינה ניט; די כלומרשט־אמעריקאַנער — גאָר קיין נאַציע ניט; דער לשון זייערער גאָר ניט זייערער, גאָר אימפּאָרטירט מעבר לים; דער אַקצענט אַ מישמאַש פון אַלע קלימאַטן און אַלע פינף ערד־חלקים. די אמת'ע אמעריקאַנער — די רויטע אינדיאַנער — שטאַרבן ביסלאַכווייז אוים און די איצטיקע וועלן ערשט אמאָל ווערן אַ פאָלק.

נאָך אמאָל: אין פלוג בין איך, דאַכט זיך, אַ מענטש מיט אַלעמען צוגלייך און דאָך...

און דאָך בין איך עפּעס ניט קיין מענטש ווי זיי, מחמת איך האָב ניט קיין לשון ווי זיי.

מיר פעלט דער לשון.

ווען זיי ריידן ענגליש ריידן זיי זייער מוטער־שפּראַך. איך ניט.

קודם קען מען ניט האָבן קיין מוטערשפּראַך, ווען מען האָט ניט קיין פאָטערלאַנד. און דערביי איז ניט וויכטיק צי מען פילט

א ביינקשאַפט צו דעם הר המוריה, אָדער דעם אַלעקסאַנדער בארג, האַבנדיק (מיט אָדער אָן פינף סענט „קאַרפּעיר") דעם ניו יאָרקער „מאַונט מאָריס", צי מען ביינקט לחלוטין גאָר ניט, נאָך קיין זאַך ניט. דער פאַקט בלייבט, אַז מען האָט ניט קיין פאַטערלאַנד. דאַס לעבן אָבער אויפ'ן וועג, דער „היום כאן ומחר בפלונגיאַן"־לעבן, קען ביי אונז מאַכן, אַז אין דריי דורות זאָל זיך אייער מאַמע־לשון דריי מאָל איבערקוליענען און אָננעמען אַן אַנדער פנים. דעם זיידנ'ס רוסיש ווערט אַמאָל מגולגל אין דעם זונ'ס דייטש און אַ דור שפּעטער אין דעם אייניקל'ס ענגליש.

דער מיטלסטער דור רעדט זיך צונויף מיט'ן זיידן, פון וועמען ער קומט אַרויס, און אויך מיט'ן אייניקל וואָס קומט אַרויס פון אים. ער רעדט און רעדט זיך צונויף, אָבער, ווי זאָגט היינע? „פרעגט מיך נור ניכט ווי!" און דאָס האָט ניט צו זאָגן, אַז ער רעדט שלעכט דעם לשון פון דער מדינה. פאַרקערט: ער איז אַפּט אויסלענדיש, ווייל ער רעדט גראַמאַטיקאַליש, ווייל ער האָט זיך נעבאַך געשטאַפּט מיט מעקאַליי און ראַסקין און וויליאַם מאָריס און שטייט ווי א האָן אין בני־אדם פאַר „איי'ל סאָוק יו א פּאָנטש אין דהי איי!"

און וואָס איז שייך צו מיר אַליין, איז די מעשה אַזוי:

איך פיל זיך אין דעם לשון, וואָס איך רעד, ווי מען פילט זיך אין א געליענעם מלבוש.

איר וועט זאָגן, איך זע ניט אויס „גרין" אין דעם בגד, וואָס איך טראָג: ער זיצט, דאַכט זיך, גוט אויף מיר, און אין פּאַכווע איז מיר גאָר ניט ענג, און דער רוקן איז ווי אויסגעגאָסן אויף מיר און איך באַוועג זיך אין אים אפשר לייכטער ווי אין די אַמאַליקע היימישע בגדים. קיינער, חוץ א גרויסער מבין א מקפיד, וועט ניט דערקענען, אַז דער בגד איז ניט מיינער, אַז ער איז גענומען אויף פּראָקאַט.

אָבער וואָס העלפן די קונצן: איך אַליין פיל, אַז דער ראָק איז ניט אויף מיר צוגעשניטן; אַז ער הענגט אויף מיר ווי א

העגדזיק (פרעגט מיך ניט וואָס אַ הענדזיק איז, מיין מאַמע'ס ווערטערבוך איז היינט שוין אַ יקר המציאות), און אַז מיר איז אַפּט צו לויז אין טאַליע און ניט ברייט גענוג אין די פּלייצעס, אָדער סתם ניט באַקוועם.

דאָס איז דער געפיל, וואָס איך האָב כסדר בנוגע צו דעם לשון וואָס איך רעד.

איך מעג זיך דרייען און ווענדן ווי איך וויל, איך פיל רק, אַז איך רעד אַ לשון אויף פּראָקאַט און אַז איך צאָל דערפאַר מיט טויזנטער גרויסע און קליינע אומבאַקוועמלאַכקייטן.

אין דער ליטע, געדענק איך, האָט אַמאָל, אַ פּרוש, אַ גרויסער חקרן גע'טענה'ט, אַז ווערליג ווי ביי אים קומט אויס, איז שווער צו פאַרשטיין ווי אַזוי די דייטשן, די ענדריקעס, רעדן זיך צוזאַמען.

„מילא, איך וויים — האָט ער געזאָגט — מן הסתם האָבן זיי דאָך שוין אַזעלכע ווערטער ווי, מעלט איך, „טיש", „ביינקל", „מעסער", „טעלער", „עפּל", ודומיהם. אָבער, רבונו מריה דכולא עלמא! וואָס טוט אַזאַ דייטש, איך בעט אייך איבער אייער כבוד, ווען ער וויל זאָגן לאפּוקי!! ?"

פון דעם האָט מען (און איך אַליין אויך) אין יענע צייטן פיל געלאַכט. און מיט רעכט: דער נאַרישער חקרן האָט ניט פאַר־שטאַנען, אַז דעם דייטש פאַרוועלט זיך קיינמאָל אַזאַ זאַך ניט.

אָבער מיר?

מיר, מיט וועבסטער'ס גאַנצן „אוצר השרשים" אין מיר, ווילט זיך טאַקע — רעדנדיק דעם לשון פון דער מדינה — אָפט זאָגן „לאפּוקי", און איך גיי אויס, איך וואָלט וועלן זאָגן „כל־בו'ניק" און „איפּכא מסתברא", און „אַ קשיא אויף אַ מעשה" און הונדערט אַזעלכע ווערטער, היימישע ווערטער, פון וועלכע יעדער האָט זיך זיין לאַנגן שלשלת היוחסין, אייניקע דערגרייכנדיק ביז הריסות ביתר, אַנדערע ביז גזירת ת"ח; ווערטער מיט קינ־דשאַלן איינגעשטאָכענע אין מענטשנפּעט: איינגעקריצט מיט דער־

גענס אויף אידישע ביינער: איינגעשריבן מיט אידנבלוט אויף פּאַרמעט, אויסגעגאַרבט פון אידנהויט. אַט זיי בעטן זיך אין מיין נייעם לשון, אין דעם היגן אַנגלאָ־זאַקסישן, נאָרמאַן־פראַנקישן זשאַרגאָן אַריין, וואָס מען רופט ענגליש. די אַלטע ווערטער מיינע פּאַסן זיך ניט צו, זיי קענען זיך ניט אַסימילירן אין דעם גרויסן אוצר פון היגע ווערטער, און מיר שטייען זיי אין האַלז, אַפּט ווי טרערן, וואָס לאָזן אייך ניט רעדן, און איך קענט זיי ניט אַראָפּ־שלינגען.

א קליינינקייט דער „לאַפּוקי אַבער!" דעם דייטש פעלט ער טאַקע ניט, מיר אָבער פעלט ער, און דאָס ניט ווי סתם א וואָרט פון זעקס אותיות, ווי, למשל, געלט איז א וואָרט פון פיר.

ביי מיר איז ער א טייל פון דעם אידישן לעבן, דורך פיל, פיל דורות, א טייל פון מיר אַליין, אַן אינטעגראַלער טייל פון מיין אייגענעם איך.

„לאַפּוקי אַבער!" שטייט פאַר מיינע אויגן אין דער גע־שטאַלט פון אַן אויסגעשטעלטן גראָבן פינגער, אויסגעשטעלט צום הימל צו, אַרויסקומענדיק מיט א מין שמערץ־געשריי פון א קראַנקער ברוסט, אין א דומפּיקן בית־מדרש, וואו די נשמה וואַקסט אויף דעם חשבון פונ׳ם גוף, וואו די תענוגים פון עולם־הזה גייען א כפרה פאַר דעם חלק שור הבר, מיט די מאַרינירטע שטיקעלע לויתן, מיט׳ן קעלבעלע יין המשומר, ווען מען וועט אויפ־שטיין תחית המתים. אין דעם בית המדרש, וואו דער קרעכץ איז א טאָן, און דער זיפץ א ניגון, און דער יאָמער־קול א נאַטירלאַכער אויסגוס פון אַן אַנגעוויינטאַקטע לערנער־האַרץ.

דעם „לאַפּוקי" אונזערן, אים מיט אַלע זיינע חברים אין דעם אידישן גלות־לעקסיקאָן, זע איך פאַר מיינע אויגן ווי סימבאָלן, ווי וואַנדערנדע מצבות אויף דעם בית עולם, וואָס מיר רופן בית חיים. ווייל איך דאָס איבערגעבען מיינע מיטמענטשן אַרום מיר, איבערגעבן אין זייער לשון, און קען ניט.

רעדנדיק אַלעמענס לשונות חוץ דעם אייגענעם, בין איך אַ מענטש אָן אַ שפּראַך.

מיר פעלט, הייסט עס, אַ לשון, ווי מיר פעלט אַ יום־טוב, ווי מיר פעלן די אַנדערע זאַכן, אַרום וועלכע מיר וועלן נאָך רעדן.

1916.

אַ פּאַטער

מיט יאָרן צוריק — איז מײַן עלטער קומט אַלץ אויס „מיט יאָרן צוריק“. אַמאָל זאָגאָר „מיט יאָרן און יאָרן צוריק“ — איז אין ווילנע געווען אַן אויפגעקומענער סוחר, אַ לומפּנהענדלער, מיט'ן נאָמען איציק זאַק. דער מאַן, אַזוי ווײַט ווי איך געדענק, איז געווען אַ קלוגער איד, מיט אַ פּאָר קליינע שפּיציקע אויגעלאַך און אַ סאָלידע, האַרטע האַרץ — איינע פון יענע הערצער, וועלכע דער בוחן לבבות אַליין פּרובירט אויס מיט רענטגענשטראַלן, כדי זיי דיכטיק אויסצופּאַרשן. געגאָלטן האָט דער בעל דבר פּאָר אַ קמצן, אָבער אַן ערלאַכן מאַן, און... נאָר דאָס איבעריקע קען איך ווייניק וואָס אָנגיין און מיר קענען גלייך קומען צום עיקר.

איין טאָג בין איך, כמעט נאָך אַ אינגל, צוזאַמען מיט אַ נע־וויסן פּומפּיאַנסקי געווען ביי דעם דאָזיקן איציק זאַק מיט אַ געשעפט־וויזיט. כדרך הטבע איז פּומפּיאַנסקי, ניט איך, דער עלטער פּאָר מיר, געווען דער ריידער.

אין דער צייט, וואָס דער שמועס איז אָנגעגאַנגען, איז אין אַ ווינקל לעבן אונדז געזעסן ביי אַ טישל אַן אַלטער איד, ווייט אין די זיבעציקער אַריין, און האָט געגעסן. דאָס טוענדיק כמעט אַזוי שעמעדיק ווי אַן אָרעם־בחור, וואָס איז נאָך „גרין אין די ביזנעס“, און אויסזעענדיק מער ווי אַ איד, וואָס ריכט אָפּ גלות, איידער אַ מענטש, וואָס עסט אָנבייסן מיט אַ דאַנק פּאָר נאָט'ס גאָב און האָט דערפון הנאה.

איציק האָט אַלע ווײַלע אויף אים אַ בלישטש געטאָן זיינע אויבנדערמאָנטע קליינע אויגעלאַך, אפשר טאַקע מיט דער כוונה, אַז זייער שפּיציקייט זאָל דעם אַלטן „דאַרמאַיערניק“ — ווי די אויגן האָבן זיך אויסגעדריקט — געבן אַ שטאָך פון צייט צו צייט.

ענדלאַך, פאַר וואָס פּאָר אַ חטא ווייס איך ניט, האָט הער זאַק פּלוצלונג אין גרימצאָרן אויסגעשריען:

„טאַטע, גענוג! קלייב זיך אַרויס פון דאַנען! אַרויס מיט די ביינער און שטעל פיס!"

פאַרשטייט זיך, איך וואָלט היינט ביי באָרד און פּאות ניט שווערן, אַז דאָס וואָס איציק זאָק האָט געזאָגט צו זיין טאַטן איז געוועזן וואָרט פאַר וואָרט אַזוי ווי איך האָב עס דאָ איבערגעגעבן. איך וואָלט אויף דעם אַפּילו ניט מאַכן קיין אַפּידייוויט ביי אַ „פּובליטשנעם נאָטאַריוס", דאָס הייסט, ביי איינעם פון די טויזנטער ניו יאָרקער „אַפּיס־באָיס", וואָס טראָגן געזעצלאַך דעם שטאָלצן טיטל.

אָבער אומגעפער אַזוי האָט זיך הער זאָק אויסגעדריקט.

פּומפּיאַנסקי, ניט ווייניקער ווי איך אַליין, איז געווען סקאַנ־דאַליזירט. פּומפּיאַנסקי, פאַרבייגייענדיק, האָט אַ קורצע צייט פריער געהאַט פאַרלאָרן זיין פאָטער.

„ר' איציק — האָט מיין פריינט געזאָגט, רעדנדיק מיט אַ קאָוונער אַקצענט און אויסרעדנדיק יעדן שין ווי אַ סמך — ר' איציק, ב'לעבן, דאָס איז ניט סיין, זייער ניט סיין!"

יענער האָט אויף אים אַ קוק געטאָן, האַלב פאַרוואונדערט, וואָס ער מישט זיך אין פרעמדע עסקים, האַלב אין כעס, וואָס מען מאַכט דאָ אַ וועזן פון אַ קלייניקייט, אַ גאָרנישט... ער וואָלט זיכער מיין פריינט גוט אַנגעזידלט, נאָר מיר זיינען צו אים גע־קומען פון קאָוונע קיין ווילנע ניט אים מבקר חולה צו זיין, אָדער אַ שידוך צו רעדן, נאָר צוליב מסחר און אים איז געשטאַנען צו מאַכן פון אונזער בעל־הבית שיינע עטלאַכע צענדליקע קאַרבאַ־וואַנצעס ריוח און הער זאָק האָט זיך באַנוגנט מיט דעם איינגע־האַלטענעם ענטפער:

„אייך, פּומפּיאַנסקי, איז גוט צו רעדן: איר האָט ניט קיין טאַטן!"

זינט יענעם טאָג האָט זיך רוסלאַנד געשלאָגן צוויי מאָל מיט'ן טערק, איינמאָל מיט יאַפּאַן, אַ סך מאָל מיט דער דעה, צי וואָלט ניט געווען כדאי זיך צו נעמען צום דייטש, ביז דער דייטש האָט

זיך גענומען צו רוסלאנד. היינט איז דער מסחר מיט קאדרעס און ביינער אין גרויסע הענט, מחמת ביינער וואלגערן זיך אין ליטווישע גאסן און קאדרעס טראגן היינט די גבירים פון יענער צייט, און פומפיאנסקי, אויב ער לעבט נאך, איז אפשר א מיסטער פאמפ ערגעץ־וואו אין וויסקאנסין, אדער אהייא, בעת איציק זאק האט זיך מסתמא שוין לאנג איבערגעבעטן מיט זיין טאטן פון יענער זייט מעבר יבוק, דארטן אין דעם עולם האמת, ווי מען רופט די וועלט, וואו מען זאגט ניט קיין ליגן — און מען איז אויך ניט גראב צום טאטן — ווייל מען קען פשוט קיין מויל ניט עפענען.

א דור איז אוועק און א דור איז געקומען זינט יענער צייט, און די אלטע מעשה'לע ווערט דא דערציילט קודם צוליב דעם ענין, ארום וועלכן מיר רעדן דא איצט, און חוץ דעם צוליב אן אנדער ענין, וואס וועט קומען פאר'ן עולם מיט דער צייט.

אין דעם האזיקן אויגנבליק מוזען מיר די מעשה'לע לאזן אז א זייט און זיך פארקירעווען אויף אן אנדער וועג צו דעמזעלביקן ארט.

ווי מיר פעלט א יום־טוב, און א לשון, אזוי פעלט מיר אויך א טאטע.

איך רעד דא, פארשטייט זיך, ניט דערפון, וואס איך האב אין 1888 פארלארן דעם פאטער, וואס איך האב געהאט די זכיה צו האבן. אזא פאטער ווערט ניט לייכט פארגעסן, און מיר וועט ער פעלן אזוי לאנג ווי איך וועל אליין בלייבן „אביוואטעל“ פון דער דאזיקער וועלט, כל זמן איך וועל־ צאלנדיק אפגאב דעם לעבן. האבן ליכט פאר די פענסטער אין מיין קאפ, און לופט פאר די לונגען, און די ביסעלע ליבע, לוסט און לאבונג, אויף דער עלטער, וואס מאכט מעגלאך, אז דאס הארץ זאל ניט פלאצן, צווישן אל־די מעשים תעתועים, וואס די זאגענאנטע מענטשהייט טוט היינט אפ אלע ליבע טאג.

אָבער ניט דערפון רעד איך. מיר פעלט ער אין אַן אַנדער זין. ער פעלט מיר, ווייל אין אים האָב איך, דאַכט זיך, קיין פּאַטער ניט געהאַט, אַפילו ניט ווען ער, וועלכן איך האָב אַזוי היים געליבט, האָט נאָך געלעבט.

ביי די אומות העולם איז דזשאָן דזשאָונס, דער עלטסטער זון פון דזשאָן דזשאָונס. ווען דער אַלטער האָט נאָך געלעבט איז דער זון געווען דזשאָן דזשאָונס דזשוניאָר (דער איינגערער), בעת יענער איז געווען דער עלטערער, דער סיניאָר. דער זון איז איצט אַ טאַטע פון אַן אַנדער דזשאָן דזשאָונס, און אַזוי וועט עס גיין פון דור צו דור, ווי עס איז געגאַנגען אין די פריערדיקע דורות.

אַזוי פירט זיך ניט ביי אַלע פעלקער, אָבער אויב אַ זון ירשנ'ט ניט דעם פּאַטער'ס נאָמען און „פּריזווישקע", ירשנ'ט ער זיין „פּריזווישקע" אַליין, און חוץ דעם זיין אמונה, זיינע מידות, זיין וועלט־אַנשויאונג, אָפט זאָגאַר זיין פּראָפעסיע.

עס פּאַסירט, נאַטירלאַך, ניט זעלטן, אַז ווען דער טאַטע איז געווען אַ שמיד, איז דער זון אַ שטאָל־פּאַבריקאַנט; אַז דער זון גייט ניט אַזוי אָפט אין קירך, ווי עס פלעגט גיין דער פּאַטער; אַז דעם אַלטנ'ס גוטסקייט אָדער שלעכטסקייט דריקט זיך אויס ביים זון אויף אַן אַנדער אופן; אַז דער איז אַ „בולמוזער", וואו יענער איז געווען ענטוועדער אַ רעפּובליקאַנישער „סטענדפּעטער" אָדער אַ „מאָגוואַמפּ" און אַזוי ווייטער.

דאָס הייסט אָבער נאָר, אַז אין דער לאַנגער קייט פון דורות איז איין רינג פון דער קייט אַ האַרעלע בלאַנקער ווי די אַנדערע, עטוואָס מער צוקראַצט, אפשר על פי סבה אַביסעלע גרעסער, אָדער וועיניקער קיילעכדיק. די קייט איז אָבער גאַנץ אַלס אַ קייט און דער לעצטער רינג איז ניט בלויז פון דעמזעלביקן מעטאַל, נאָר אויך פון דעמזעלביקן סאָרט, פאַבריצירט פון דעמ־זעלביקן בעל מלאכה, אין דערזעלבער קוזניע, אין דערזעלבער היץ, מיט דעמזעלביקן בלאָזאָק און אונטער דעמזעלבן האַמער, אַרויס־קומענדיק פון דעמזעלבן פורעם.

איין דזשאָן איז ווי דער אַנדערער. ניט מער ווי אַ שפּאַן צייט און דער שטענדיקער פּאָרטשרייט שיידט זיי פאַנאַנדער, און דזשאָן דזשוניאָר האָט דזשאָן סיניאָר פאַר אַ פאָטער.

איך ניט.

מיר האָט געפעלט אַזאַ מין פאָטער מיט יאָרן פריער, איידער דער קלוגער, סימפּאַטישער, דענקנדער, ערלאַכער מאַן, וועלכן איך האָב אין מיין קינדהייט גערופן טאַטע, האָט זיך געזעגנט מיט דעם לעבן.

איך האָב צו פערצען יאָר געקערט דעם רוקן צו זיין מזרח־וואַנט. האָב געזאָגט שקץ תשקצנו פאַר זיין בית־המקדש, געמאַכט חוזק פון זיין חורבן, געשפּילט זעקס־און־זעכציק אויף זיין מזבח, געוויזן אַ פייג אונטער אַ דעכעלע זיינע כהנים, זיינע לויים, זיינע כלי־קודש אין מענטשנגעשטאַלט.

איך בין געוואָרן זיין היפּך, זיין געגנזאַץ, זיין געגנער, זיין שונא — ליב ווי איך האָב אים געהאַט.

אביי ורבא זיינען פאַר מיר געוואָרן ווילדע בטלנים, און שמאי והלל קלויזניקעס, וואָס קענען ניט דורכקומען, און בעת־מעשה איז מיין נשמה געווען אין דער תורה פון טשערנישעווסקי און פּיסאַרעוו, אין דער מחלוקת צווישן היינע און בערנע, אין דעם סכסוך צווישן לאַסאַל און שולצע־דעליטש.

וואָס נעענטער איך בין געקומען צו קאַרל מאַרקס, אַלץ ווייטער בין איך אַוועק פון משה רבנו, מיט זיין תורה, מיט די נביאים, מיט אַלעם מיט אַנאַנדער.

און דער מדרש איז מיר געוואָרן אַ טריף־פּסול, בעת איך האָב זיך געלאַבט מיט באָבע יאַגאַ; די מעשה מיט חוני המעגל, וואָס האָט זיך אויפגעכאַפּט נאָך אַ זיבעציק־יאָריקן שלאָף, איז פאַר מיר געווען אַ ווילדער משונה'דיקער ליגן, בעת איך האָב געקליבן נחת פון דער שיינער לעגענדע פון ריפּ וואַן ווינקל, ווי וואַשינגטאָן אירווינג דערציילט זי, מיט זיין שלאָף פון צוואַנציק יאָר.

און מיט באַגייסטערונג האָב איך זיך געגראָבן און געגריבלט אַביסל אין דעם רוימישן רעכט, און מער אין דער גריכישער מיטאָלאָגיע, און אין דער רוסישער געשיכטע, און אין די ליידן פון פוילן, און אין דער אונטערדריקונג פון אירלאַנד דורך ענג־לאַנד; בעת מעשה אָפּלאַכנדיק פון מיין טאַטנ׳ס שור שנגח את הפרה, פון מטטרון און דיקרנוסא אין זיין מחזור, פון די מעשה מיט די אבות און פון יציאת מצרים. פון די עשרה הרוגי מלכות (ווייל זיי זיינען גאָר ניט געשטאָרבן אויף אַמאָל), פון אידישע פיינהיים לגבי דעם צאַרישן קנוט.

און וואָס אַ יאָר מער, אַלץ ווייטער און ווייטער איז פון מיר אַוועק מיין פאָטער, אַלץ ווייניקער און ווייניקער בין איך געוואָרן זיין זון. אַלץ העכער און דיקער און מוראַ׳דיקער איז אויסגעוואַקסן די מחיצה צווישן אונז, אַלץ מער און מער האָב איך געפילט, אַז דער „אַלטער״, וועלכן איך האָב נאָך אַלץ האַלט געהאַט אָן אַ שיעור, איז ניט מער ווי אַ מענטש, וואָס האָט געהאַט אַ צופעליקע שייכות מיט מיין געבורט, אָבער אַז מיין אמת׳ער פאָטער איז גיכער פעטער לאַווראָוו ווי דער מאַן, וואָס האָט אַמאָל געפּראַוועט מיין שלום־זכר.

און טאָמער פעטער לאַווראָוויטש לאַווראָוו אויך ניט, האָב איך גאָר קיין טאַטן ניט.

און יאָרן זיינען אַוועק.

ביסלאַכווייז איז די השכלה אויסגעגאַנגען מיט די כחות און האָט אָנגעהויבן צו גוסס׳ן. איר טאָכטער, מאַמזועל אַסימילאַציע, געבאָרן מיט אַ נערוועזע הארץ און מיט אַלע צייכנס פון לאַנג־זאַמע אויסצערונג, האָט גענומען גיין באַרג אַראָפּ, צום ברעג צו פון דעם לעטום־טייך פון דער וועלט־געשיכטע, — דעם טייך, וואָס נעמט אַריין אין זיך און מאַכט פאַרשווינדן אַ סך בריליאַנ־טענע און אויפ׳ן ערשטן בליק דויערהאַפטע זייפנבלעזלאַך, אויב

זיי פּלאַצן ניט אין דער לופט, איידער זיי קענען קומען צום תהום.

און נאָך יאָרן זיינען אַוועק.

און דער „גלגל החוזר" האָט זיך אַ לעצטן דריי געטאָן, און איך אַליין בין טריטוויַיז און ביסלאַכוויַיז צוריקגעקומען צו מיין אייגענעם מקור, צו דעם פונקט פון וואַנען איך בין אַרויסגעפאָרן, צו מיינע יונגנט־יאָרן, צו יענע דרייצען יאָר, ווען איך האָב געשריבן, און געזונגען, און גע'דרשנ'ט אין דעם לשון פון די נביאים, און די אנשי כנסת הגדולה, און די משנה, און אַביסל זאָגאָר דעם לשון — אייגנטלאַך זשאַרגאָן — וועלכן די גמרא האָט גערעדט.

און אין מיין לעבן קומט אַריין עפּעס אַזוי ווי אַ נייער פרילינג, ניט אַבטנדיק אויף פרידריך שילער'ס מיינונג, אַז „דעם לעבנ'ס מאַי בליט איינמאָל און ניט מער".

אמת, דער שטראָם פון מיין לעבן פליסט ראָש אין דעם גרויסן אַלגעמיינעם מענטשהייט־ים אַריין, און דער קוואַל, פון וואַנען מיין לעבנס־שטראָם קומט, ווערט שוואַכער און שוואַכער, און איך ווייס, אַז טאָמער ווערט דער דאָזיקער קוואַל דורך אַ צופאַל פאַרשאָטן, אָדער דורך אַן אַנדער סיבה אויסגעטריקנט, ווערט דער גאַנצער פלוס מיינער פאַרשלונגען אין דעם אייביקן אָקעאַן און מיין מזמור איז אָפּגעזונגען, און איך — דורך מיין גאַנצן לעבן אין אַ מינאָריטעט — בין ענדלאַך אין דער גרויסער מערהייט...

געוויס ווייס איך דאָס. אָבער די יוגנט מיינע קומט צוריק אַרויף אויף דער פאַנטאַסמאַגאָריע, דעם וואַנדל־בילד, פאַר מיר. און איך באַניי מיין באַקאַנטשאַפט מיט ישעיה בן אמוץ און מיט מיכה המורשתי, מיט הלל הזקן און מיט ר' יוחנן בן זכאי, מיט דער אידישער געשיכטע און דער אידישער לעגענדע, מיט דעם חומש, וועלכן איך קען איצט לייענען דורך די שפּאַקולן, וואָס די מאָדערנע ביבל־פאָרשונג האָט פאַר מיר געשליפן און מיט דעם מוח, וואָס דער אַלטער מאַרקס האָט אַ האַרעלע אויפגעקלערט.

איך ווער אַ איד. צוריק אַ איד. דאָס שוואַכט ניט אָפּ מיין אינטערנאַציאָנאַלן סאָציאַליזם, דאָס פאַרשטאַרקט אים, מחמת אַ ניט־איד־און־ניט־גוי, מחמת אַ סתם־מענטש, קען אָפּילו אַן אמת'ער סאָציאַליסט ניט זיין. אַ כלומרשט אַמעריקאַנער, אַ כלומרשט פראַנצויז קען בלויז זיין אַ מיטגליד אין אַ כלומר׳שט־אינטערנאַציאָנאַל, און קען דאַרטן בויען אַ צוקונפט אַן אַ פונדאַמענט, מיט ווענט פון פאַפיר און אַ קונציקן שפּינוועבס־באַלדאַכין פאַר אַ דאַך.

דער עיקר איז: איך ווער אַ איד. אין דעם קומענדיקן אַרטיקל וועט זיין אַ געלעגנהייט אויסצומאָלן דעם בילד אַביסל ברייטער און מיט העלערע פאַרבן. וואָס איך בין דאָ אויסן איז אָט וואָס:

צוריק, אין אַ מזל'דיקער שעה, אין דער אַלטער היים! דער תנ"ך צוריק אויפ'ן טיש, מיט אַ נייעם פירוש, אָבער דער אַלטער תנ"ך. און איך לייען ווידער (און לאָב זיך דערמיט), אַ קאַפּיטל תהלים, און אַ פרק משניות, און אַמאָל זאָגאַר אַ בלאַט גמרא, בעת מעשה טראַכטנדיק פון וואַנען האָט זיך גענומען אונזער מעשה בראשית...

און איך שלאָף איין מיט דעם בילד פון אויגוסט בעבעל פאַר די אויגן, ווי ער באַגריסט די אומקלאָרע געשטאַלט פון ר' חוצפית המתורגמן, דעם גרויסן מאַן, וואָס זיין מיתה משונה האָט דאָס געמאַכט אלישע בן אבויה פאַר אַן אַפּיקורס...

אַ איד, ניין? אַ איד! אַ פאָלקסמענער איד!

האָב איך איצט צוריק מיין פאַטער? האָב איך אים ענדלאַך צוריקגעוואונען?

ניין, איך בין פון אים ווייטער ווי אַמאָל. מיין אידישקייט איז ניט זיינע, מיינע געדאַנקען, מיינע שטרעבונגען, מיינע האָפנונגען, מיין ליבע און מיין האַס זיינען ניט זיינע. דער תנ"ך טיילט מיך היינט מער אָפּ פון אים, ווי אַמאָל די אַפּיקורסות.

דזשאָן דזשאָנס דזשוניאָר האָט אַ פאַטער, ווייל ער איז די

פאַרזעצונג פון זיין אַלטן, ווי דער דאָזיקער איז דער המשך פון דעם זיידן. איך ניט.

קום איך אריין אין אַ סכסוך מיט מיסטער דזשאָונס וועגן, כאַפּט אייך אָן, פּאַטריאָטיזם, רעליגיע, אָדער אַנדערע אַזעלכע זאכן, הער איך אים זאָגנדיק מיט אַנדערע ווערטער דאָס, וואָס איציק זאָק האָט געזאָגט צו פּומפּיאַנסקי'ן:

„אייך איז גוט צו ריידן. איר האָט ניט קיין טאַטן!“

סומאַ סומאַרום: מיר פעלט אַ פאָטער.

.1916

קינדער

מבינים אויף מענטשלאַכע געפילן האָבן מסתמא באַמערקט, אַז איך ווייזנדיק, ווי אַזוי מיר פעלט אַ פאָטער, האָב איך זיך ניט בלויז אָנגעטאָן אַ כוח, נאָר אויך יסורים. ניט מיט אַ לייכטן האַרצן זאָגט אַ מענטש, אַפילו איינער וואָס איז אַ סך ווייניקער סענטימענטאַל ווי דער וואָס רעדט דאָ צו אייך, אַפילו איינער וואָס קען זיך ניט אויפרעגן ביז טרערן, זיך דערמאָנענדיק אָן זיין פאָטער 28 יאָר נאָך זיין טויט, — הייסט עס, ניט מיט אַ לייכטן האַרצן זאָגט אַפילו אַזאַ מענטש: איך האָב פאַרלאָרן מיין פאָטער נאָך איידער ער איז געשטאָרבן...

איך האָב פיינט משומדים. אין יעדן פאַל, וואו איך האָב געזען אַ משומד — מיט איין איינציקער אויסנאַם — האָב איך געזען אַ מענטשן, וואָס איך האָב ענטוועדער געהאַסט, אָדער פאַראַכטעט.

אָבער בעת איך האָב פאַרשטאַנען, ווי אַזוי אַ מענטש קען אָפּטריניק ווערן זיין גאָט און זיין פאָלק און זיין אמונה, ווייל ער מוז דאָך דאָס אַלץ האָבן ווען ער בייט דאָס אויס אויף אַן אַנדער גלויבן; בעת איך האָב פאַרשטאַנען, ווי אַזוי ער האָט דאָס געטאָן צוליב אַ שיינע מיידל, צוליב אַ לייכטע פרנסה, צוליב די „סיטיזענשאַפט" אין מאָסקווע, צוליב אַ שטול אויף אַ קאַטעדרע אין אַ רוסישען אוניווערזיטעט, צוליב דעם ראַנג פון אָפיצער אין דער אַרמיי, אָדער דעם טשין פון קליוטש-וואָיט אין ווענדזעגאָלע, — בעת איך האָב דאָס לייכט פאַרשטאַנען, האָב איך ניט געקענט באַגרייפן, ווי אַזוי אַ מענטש קען זיך אָפּזאָגן פון אַ טאַטן. ווען צווישן טאַטעס גיט זיך איין אַזוינער ווי מיינער.

ווי מען זעט, האָט מיר געקאָסט געזונט און אַ גרויסע אָנשטרענגונג אייך צו זאָגן דאָס, וואָס איר האָט געלייענט אין דעם לעצטן קאַפּיטל.

טאמער אבער האב איך פונע געווען אין מיין פאטער'ס כבוד, וועל איך זיך באשטראפן. איך וועל אייך ווייזן איצט, אז מיר פעלן קינדער ניט ווייניקער ווי א פאטער, הגם איך האב זיי.

ווען מיינע קינדער זיינען געווען קליין, האב איך ווענן זיי א לידעלע געזונגען, אנהויבנדיק מיט די ווערטער:

„איך האב א פאר טייבעלאך שיינע,
זיי זיינען א ער און א זי,
זיי וואלטן א דיכטער ווי היינע
פארזארגט מיט א סך פאעזי...

און אויסלאזנדיק דערמיט, אז איך קען ניט צופיל טראכטן ארום מיינע אייגענע, ווייל איך זע כסדר די ערטער —

„וואו עלנטע קלייניקע טייבעלאך,
אן וועלכע א יעדער פארגעסט,
מיט שוואכינקע, שמוציקע לייבעלאך
פארקומען אן פוטער אין נעסט."

און דאס איז געווען אמת.

וואלט איך אודאי זאגן, אז אויב קינדער, ווי מיינע, זיינען ניט פאר מיר דאסזעלבע, וואס דזשאונס דזשוניאר איז פאר דזשאונס סיניאר, איז דאס דערפאר, ווייל איך האב ווי דער ער פון דעם טויבן־פאר אין קרילאוו'ס פאבל — אדער איז דאס ביי אים די זי? איך געדיינק ניט — זיך מער מתעסק געווען מיט פרעמדע נעסטער ווי מיט דעם אייגענעם.

ניין. אבער איידער איך גיי ווייטער לאמיך אייך איינמאל פאר אלע מאל זאגן, ערשטנס, אז דא פאר אונזער ענין איז ניט וויכטיק ווער און וואס מיינע קינדער זיינען; צווייטנס, אז זיי זיינען ניט ערגער און ניט בעסער ווי דער דורכשניט פון יונגע מענטשן אין זייער עלטער און אין זייערע אומשטענדן, און

דריטנס, אַז, פערזענלאַך, האָב איך צו זיי קיין תביעה ניט און זיי, דאַכט זיך, זיינען מיט מיר צופרידן.

און מכח פאַרלאָזן דעם אייגענעם נעסט איז דאָס ניט קיין אויסנאַמס־פאַל. ווער עס האָט ניט אַ יוניאָן, אַ לעקטשור, אַ פּאַרטיי־מיטינג, אַ קאָנפערענץ, אַ ליטעראַרישן אָוונט א. אַז. וו., האָט אַ לאָדזש, אַ פינאַקל־פּאַרטי, אַ תנאים, אַ ברית, אַ חתונה, אַ „גיים" און אַזוי ווייטער. עס איז בדרך כלל ניט קיין גוזמא צו זאָגן, אַז דער פאָטער האָט (יעדנפאַלס דאָ אין אַמעריקע) דעם קלענסטן חלק אין דער דערציאונג פון דעם קינד. יעדער חבר אָדער חבר׳טע אין גאַס, די שול, די מאַמע, די דינסטמיידל (וואו אַזעלכע איז פאַראַן), אַמאָל אפילו דער „דזשעניטאָר" האָט מער איינפלוס אויף׳ן קינד ווי דער טאַטע. דער דאָזיקער איז דעם קינד׳ס אויבערהאַר, זיין שפּייזער, זיין פרידנסריכטער (אין אַ סכסוך מיט דער מאַמען, אָדער מיט דער הויז־געזינד), זיין באָרד־אָוו־העלטה, זיין באַשטראָפער, זיין מוסר־זאָגער, זיין פּאָליסמאַן, זיין אָנפירער, אָפּפירער און איבערפירער, — אַלץ אין דער וועלט, אָבער ניט זיין דערציער.

היוצא מדברינו איז, אַז דאָ קען ניט זיין קיין פראַגע וועגן דעם, צי איך האָב געקענט מיינע קינדער אַנדערש מאַכן ווי זיי זיינען דורך דער דערציאונג, וואָס איך וואָלט זיי געקענט געבן. אויך, ווי געזאָגט, האָב איך צו זיי גאָר ניט. זיי זיינען, חלילה, ניט אָוועק אין קרומע וועגן. און זיי פאַרשווארצן ניט מיינע ברווינע אויגן.

אָט איז וואָס איך בין אויסן:

ווי איך בין ניט געווען קיין פאַרזעצונג פון מיין פאָטער, אַזוי זיינען זיי עס ניט לגבי מיר. מיין זיידע איז געווען אינ׳ם פולן זין פונ׳ם וואָרט דער פאָטער פון מיין פאָטער, און אפשר וועלן מיינע אייניקלאַך אַמאָל זיין, אינ׳ם פולן זין פונ׳ם וואָרט, די קינדער פון מיינע קינדער. אין מיין פאַל איז דאָס אַנדערש.

איר — שעמט זיך ניט, זאָגט! — איר פאַרשטייט דאָס

ניט אויף קלאָר, ניין? לאָמיר אײַך דאָס צוקייען און אַרײַנלייגן אין מויל.

שטעלט זיך נאָר פֿאָר:

אַ מענטש, אַ שרײַבער, אַ ריידער, אַ כּלל־טוער, אַ פּראָפּאַגאַנדיסט, אַ בעל־חלומות, אַ איך — לעבט אָפּ אַ לעבן, אַ פֿולן לעבן אַ ניט גאַנץ אומאינטערעסאַנטן לעבן — צי שיין צי מיאוס איז דאָ ניט וויכטיק — און עס קומט די צייט, מען איז קרוב לששים. זעקס וויאָרסט אין דער לעבנס־מייל אָפּגעפֿאָרן; זעקס טעג אין דער לעבנס־וואָך אָפּגעלעבט. און די שוואַרצע האָר ווערן אַלץ מער און מער פֿון שוואַרץ גרוי, פֿון גרוי ווייסלאַך, פֿון ווייסלאַך שניי־ווייס, פֿון שניי־ווייס טויט־בלייך און ערטערווייז געלבלאַך, ווי הערבסט בלעטער.

די ערשטע „פּאָוויעסטקע" פֿון יענער זײַט!

אמת, איך בין אַ מענטש, וואָס האָט מער מורא פֿאַר אַן אײַנגעשניטענעם פֿינגער ווי פֿאַר אָפּגעשניטענע יאָרן.

אמת, מײַן אידעאַל איז קיינמאָל ניט געווען לאַנגע יאָר און פֿיל יאָרן, חוץ ווען זיי קענען זײַן אינהאַלט־רייך און בונט קאָלירט.

און — וואָס זאָל איך פֿון אײַך באַהאַלטן? — איך האָב ערשט אַ קורצע צייט צוריק, אין אַ מאָמענט פֿון עקסטאַז אַרײַנגעשריבן אין מײַן ביכעלע:

ניט לאַנג...

(צו אַ קינד)

פֿון דער פּרוכט פֿונ'ם לעבנסבוים
פֿאַרלאַנג איך גאָר די זאַפֿט;
יעדער טראָפּן, יעדער טריף
זאָל גיין אין קריפֿט און קראַפֿט.

און פֿון יעדן זונענשטראַל
פֿאַרלאַנג איך גאָר דעם שײַן;

גאָר די ליליע׳ס ליבלאַכקייט,
דער רויזנדופט איז מיין.

יעדע איינציקע מינוט
אין לעבנ׳ס ראַשן גאַנג
זאָל די ליבע מיר, די לוסט
באַגלייטן מיט געזאַנג.

און אַ זיסער טרוים ביינאַכט
זאָל פאַרבן רויט דעם שלאָף...
קומען מעג דאַן ווען ער וויל
און ווי ער וויל — דער סוף.

לאָז ער קומען, קינד דו מיינס,
און ענדיקן דעם שפּיל:
לעבן לאַנג קען יעדער לומפּ,
אַ קונץ איז לעבן פיל.

און דאָס איבערשרייבנדיק, פיל איך, אַז איך דאַרף היינט ניט ענדערן מיין מיינונג און מיין וואונש.

אָבער ווען מען קומט צו דער דאָזיקער מדרגה אין לעבן, נעמט מען „סטאַק", ווילנדיק, ניט ווילנדיק.

וואָס, אַ שטייגער, האָב איך אויפגעטאָן, ניט אַכטנדיק אויף די הונדערטער פעלערן, וואָס מיין ארבעט ווייזט אויף, וואָס נעם איך איצט אריין אין שייער, איצט ווען דער זומער גייט אוועק, גייט, ווי דער פרילינג, וואָס איז שוין אַ לאַנגע צייט פריער אוועקגעגאַנגען: איצט אין מיין הערבסט, ווען פאַר דער טיר שטייט דער אייז־קאַלטער ווינטער, ער מיט זיין פראָסט אין בוזים און זיין שניי אַלס אַ מלבוש, און זיין בייזע זאווערוכע, וואָס סטראַשעט מיט פאַרניכטונג...

וואָס ברייננג איך אריין אין שייער? וויפיל פון די אריינגעבראַכטע פרוכט וועל איך אַליין געניסן, און וויפיל דערפון

וועט איבערבלייבן, און ווער וועט דאָס איבערגעבליבענע ירשנ׳ען? יאָ, ווער וועט דאָס ירשנ׳ען?

נאָך אַמאָל. איך בין אַ מענטש, אַ שרייבער, אַ ריידער, אַ כלל־טוער, אַ פּראָפּאַגאַנדיסט, אַ בעל־חלומות און — אחרון, אחרון חביב! — אַ איד.

אַלס אַ מענטש האָב איך זיך דערוואָרבן אַביסל ספרים, אַ פּראָסלע נייע ציינער, און אַ מאָגן, וואָס איז איבערגעפּירט געוואָרן פון די אַלטע בייסערס, זאָל זיי צו קיין גנאי ניט זיין.

אַלס אַ שרייבער האָב איך געקראָגן אַנערקענונג ווען איך האָב געריעדט (געדרעדנערט), און אַלס אַ ריידער האָט מען מיך פּילייכט געדן געזען שרייבנדיק.

אַלס אַ כלל־טוער (מיט חנן מיניקעס ניט ווייט פון מיר) האָב איך עפּעס אויפגעטאָן, און מיין פּראָפּאַגאַנדע האָט ניט געקענט קאָסטן דער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי פיל שטימען, זעענדיק, אַז דר. לאָן פון סקענעקטעדי און מאיר לאָנדאָן פון ניו יאָרק זיינען געוויילט געוואָרן. הגם איך האָב פאַר זיי אַגיטירט, — אמת, ניט צופיל.

וועגן מיין אידישקייט קען איך דערווייל דאָ ניט ריידן, ווייל דאָס וועט מיך אָראָפּפירן פון וועג, האָט געדולד!

פון די אַלע זאַכן, אָבער, האָט זיך עפּעס פאַרט אָפּגעשטעלט. ווער וועט דאָס ירשנ׳ען?

וואָלט מיין לשון געווען מיינע קינדער׳ס לשון, וואָלט דאָס אויך געווען שווער. אפילו ווען איך וואָלט געלערנט מיינע קינדער דריי שעה אַ וואָך אידיש און אפשר אַ האַלב־שעה אַ וואָך לשון־קודש, און אפילו ווען איך, אָדער דער מלמד זייערער, וואָלט מיט זיי אַ פּעולה געטאָן, וואָלטן זיי נאָך אַלץ געווען ווייט פון דעם ׳לאַפּוקי אָבער״, ארום וועלכן איך האָב מיט אייך געריעדט. די צרה איז, אַז ניט בלויז איז אידיש אַן העברייאיש דאָסזעלבע וואָס, למשל, אַ פּאַנקוכן איז אַן אייער, נאָר אידיש מיט העברייאיש אינווייניק וועט אויך קלינגען ווי אַ קוידערוועלש, ווי אַ

שלעכטע איבערזעצונג פון דייטש, אויב דער שרייבער וועט ניט האָבן געגוג תלמוד אין זיין העברייאיש, כדי צו געבן זיין אידיש דעם עכט־אידישן טעם, דעם „פלייוואָר", ווי איר וועט זאָגן, דעם ריכטיקן פלייוואָר.

פאַרשטייט זיך, מען קען זיין אַ אידישער גוי, וואָס האָט זיך אויסגעלערנט לייענען און שרייבן אידיש, ווי מען קען, אַלס רוסישער גוי, זיך אויסלערנען לייענען און שרייבן דייטש. מען קען עס זאָגאַר ברייננען אַזוי ווייט אין דעם אידיש, וואָס מען האָט'זיך אויסגעלערנט, צו שרייבן גלאַט און פאַרשטענדלאַך, אָבער נאָר אַזעלכע זאַכן, וואָס דער לשון שפּילט ביי זיי קיין ראָלע ניט, וואו עס האַנדלט זיך בלויז וועגן מיינונגען, אַבסטראַקטע אידייען, אַלגעמיין־מענטשלאַכע ענינים, וואָס האָבן קיין שייכות ניט מיט דער נשמה פון דעם שרייבער און דעם לעזער, און אַזוי ווייטער. מען קען אפילו מאָדערנע לירישע זאַכן שרייבן.

איצט האָב איך, למשל, צוגעבראַכט צען יאָר פון מיין לעבן און האָב, ווי איך וועל אייך באַלד פּרובירן אין קורצע ווערטער שילדערן, מיר עטוואָס דערוואָרבן. דאָס דערוואָרבענע איז אין מיין אויגן חשוב'ער, ווי אין ראָקעפעלער'ס נאָך צען מיליאָן דאָ־לאַר. און איך בין קרוב לששים, און איך מאַך מיין גייסטיקע צוואה און איך קלער: ווער וועט ירשנ'ען מיין אוצר? ווער וועט ווייטער פירן מיין אַרבעט? האָב איך יורשים? האָב איך אַזעלכע קינדער, וואָס זאָלן, ווען ניט פאַרזעצן מיין אַרבעט — דאָס איז גלאַט ניט קיין נאַטירלאַכע דערשיינונג, ווי אונזערע חכמים האָבן שוין אויסגעפונען אין די אַלטע צייטן — אָבער לכל הפּחות, פאַרשטיין מיין אויפטו געגוג, כדי אים ריכטיק אָפּ־צושאַצן, כדי צו היטן מיין כבוד אין דעם פאַל פון אַ פיינטלאַכן אַנגריף און אין אַנדערע פעלע? האָב איך אַזעלכע קינדער? ניין.

עס איז ניט זייער שולד, עס איז ניט מיין שולד. עס איז ניט קיינעמ'ס שולד, אָבער אַזוי איז דאָס.

דאָס לעבן פון דעם דור, וואָס שטאַמט פון דער השכלה־פּעריאָדע, האָט זיך אַזוי פאַרוויקלט און פאַרפּלאָנטערט, אַז דער

דאָזיקער דור איז אָפּגעריסן פון דעם דור נאָך אים, „ונמצא קרח מכאן וקרח מכאן״: ער האָט ניט קיין טאַטעס, און האָט ניט קיין קינדער.

כדי איך זאָל ניט מיינען, אַז איך האָב חלילה אין די לעצטע צען יאָר אַנטדעקט — היינט זאָגט מען אַנטפּלעקט — אַמעריקע פון דאָס ניי, אָדער ענדלאַך אויסגעפונען די „אייביקע באַוועגונג״, אָדער איך שווענגערין: די קוואַדראַטור פונ׳ם צירקל. אויב איר·ווייסט וואָס דאָס איז, אָדער אַפילו דערגאַנגען דעם סוד, ווי אַזוי מען קען מאַכן קלאָוק־פאַבריקאַנטן, אַלס אַ קלאַס. פאַר אַזעלכע בעלי־שכל ווי העגער. וואָס קענען אונטערשיידן צווישן טאָג און נאַכט, האָבנדיק אַ באַגריף פון דעם זונען־אויפגאַנג — כדי, זאָג איך, איר זאָלט וועגן מיר ניט האָבן קיין איבערטריבענע מיינונג, וועל איך אייך זאָגן אַרום וואָס עס האַנדלט זיך דאָ.

עס האַנדלט זיך דאָ וועגן אַ זאַך, וואָס איר וואָלט דערביי ניט בייגעשטאַנען דעם נסיון, און וואָלט אפשר גענומען ראַקע־פעלער׳ס נייע צען מיליאָן.

אַ קליינינקייט, אין תוך:

אין די יאָרן נאָך 1906 האָב איך אויסגעפונען, אַז מיין אַפּיקורס׳ישער שטאַנדפּונקט לגבי דער אמונה און דעם אידנטום איז געווען אַ לעכערלאַכער.

נאַטירלאַך, ניט מיינער אליין. דאָס איז געווען דער שטאַנד־פּונקט פון פילע סאָציאַליסטן, אַפילו צווישן די אַמאָליקע בונ־דיסטן, ד. ה., אַפילו צווישן די, וואָס האָבן מיט יאָרן פריער אַנערקענט, אַז דער אינטערנאַציאָנאַלער סאָציאַליזם איז ניט און קען ניט זיין געגן ערגעץ אַ נאַציאָנאַלע — אַזוי לאַנג, נאַטירלאַך, ווי זי איז ניט קיין שאָוויניסטישע — נייגונג אָדער שטרעבונג.

איך בין, ווי מען ווייס, ניט געוואָרן מיט אַמאָל אַ פרומער איד. איך האָב זיך אָבער פאַרטיפט אין דעם שטודיום פון אונזער געשיכטע און פון דער אַנטוויקלונג פון דער אידישער רעליגיע,

ווי זי שפּיגלט זיך אָפּ אין דעם אַלטן תנ"ך, אין דער משנה און אין דעם באַבילאָנישן תלמוד.

חוץ דעם, האָב איך אויך מיט גרויס התמדה און מיט נאָך מער פאַרגעניגן געלייענט די אגדתות, די אונטערהאַלטונגען, מייר־נונגען, משלים, חקירות און לעגענדעס, וואָס געפינען זיך אינ'ם מדרש און אַנדערשוואו.

עס האָט זיך ארויסגעשטעלט, אַז וואָס ווייניקער מען גייט צו צום אוצר, וואָס געפינט זיך אין דעם תלמוד און אין די מדרשים, מיט אַ בלינדן גלויבן, נעמענדיק אַלץ פאַר כסף עובר לסוחר, אַלץ מער און מער געפינט מען פּערל און בריליאַנטן אין דעם דאָזיקן אוצר.

עס איז פאַר מיר קלאָר געוואָרן, אַז דאָס אידישע פאָלק האָט פאַר זיך אַ צוקונפט אַזוי גרויס און אַזוי וואונדערבאַר ווי עס איז געווען זיין פאַרגאַנגענהייט: אַז מיר האָבן אַ ירושה, פון וועלכער מיר קענען זיך ניט אָפּזאָגן — מיר, אַלס אַ כלל; יחידים קענען, פאַרשטייט זיך — אפילו ווען מיר זאָלן וועלן, און אַז מיר וועלן בלייבן אידן אַז אַן אמונה, אַז אַ שפּראַך און אַז אַ טעריטאָריע, הגם אין גאַנצן וועלן קיינמאָל ניט אונטערגיין די ערשטעביידע.

פון דאַן אָן האָב איך זיך ווייטער געגריבלט, און האָב היינט די פעסטע איבערצייגונג, אַז עס לוינט זיך צו נעמען צום תלמוד, ספּעציעל צו דער משנה־פּעריאָדע, פון אַ מאַרקסיסטיש־מאַטעריאַ־ליסטישן שטאַנדפּונקט. איך האָף, אַז עס וועט זיך געפינען דער טעאָרעטיקער, וואָס וועט אויף זיך נעמען די דאָזיקע אַרבעט. עס איז מעגלאַך, אַז דאָס וועט זיין אַ דייטש אַ גוי. קונאָוו האָלט ניט ווייט דערפון.

אָבער האָב איך קינדער, וואָס קענען פאַרזעצן מיין — ניט מיין אַרבעט, דאָס איז ניט נויטיק, אָבער מיין — אידישן איך. מיין אידיש וועזן, מיין אידישן סאָציאַליזם? קען איך פון מיינע קינדער דערוואַרטן, אַז זיי זאָלן זיין מיינע גייסטיקע נאָכפאָלגער.

א שטייגער, ווי מיין זיידע האָט דאָס געקענט דערוואַרטן פון מיין פאָטער?

אפשר וואָלט דאָס דאַרטן אין דער ליטע געווען מעגלאַך. דאַרטן, וואו דער בייטש פון דעם טרייבער צווינגט צוריק אַריין אין סטאַדע די אַפטריניקע שעפּסן — דער בייטש און דער וואָלף אין וואַלד, דער וואָלף בצורת טשינאָווניק...

אפשר דאַרטן. דאָ, אַפילו ווען אייערע קינדער זיינען נאָך אַזוי שטאַרק צוגעבונדן צו אייך, האָט איר ניט קיין גייסטיקע יורשים, ווער און וואָס איר זאָלט ניט זיין.

.1916

אַ פֿאָטערלאַנד

מיר פֿעלט אַ מדינה, וואָס איך זאָל רופֿן מײַנע, מײַן פֿאָטער־לאַנד, ווי דאָס קאָן יעדער שכור, יעדער גנבֿ, יעדער קאָרטנשפּילער מיט וואַקס אין די נעגל, יעדער פּרײַזפֿײַטער, יעדער סתם־בויאַן און יעדער אַנדערער צווישן די פֿראַנצויזן, די ענגלענדער, די דײַטשן און אַנדערע פֿעלקער.

און מיר פֿעלט אַ פֿאָטערלאַנד דורכאויס ניט, ווײַל איך בין אפשר געוואָרן, אָדער האָלט ביים ווערן, אַ ציוניסט, אָדער אַן אַנדער סאָרט טעריטאָריאַל־נאַציאָנאַליסט. מײַן שטאַנדפּונקט אין דעם פּרט איז קלאָר. איך זע ניט וואו מיר קענען קריגן די טעריטאָריע צו קענען גרינדן אַ אידישע מלוכה, אפֿילו מיט אַ קליינער מינאָריטעט פֿון דעם אידישן פֿאָלק, אַלס אירע שטאָם־בירגער. נאָך ווייניקער זע איך די מעגלאַכקייט צו קריגן צוריק ארץ ישראל פֿאַר אונזער פֿאָלק, ווײַל ביד חזקה ובזרוע נטויה קענען מיר דאָס לאַנד ניט נעמען, און אונזער וועלן אַליין, אפֿילו ווען די גאַנצע „צוועלף מיליאָן אידן זאָלן ווי איין מאַן עס וועלן“, ווי מיר האָט זייער עמפּאַטיש דערקלערט איינער פֿון די ציוניסטישע פֿירער, — מיט׳ן וועלן אַליין, זאָג איך, וועלן מיר קומען ניט ווייטער ווי אונזערע עלטערן און אונזערע אבות־אבותינו זײַנען געקומען מיט׳ן „תקע בשופר גדול לחירותינו“ דריי מאָל אַלע טאָג און מיט׳ן „לשנה הבאה בירושלים“ אַלע יאָר צו די סדרים.

אָבער ווי דאָס זאָל ניט זײַן, איין זאַך איז אַבסאָלוט זיכער, און דאָס איז, אַז איך, ווי יעדער אַנדערער פֿון מײַן דור און אין מײַן לאַגע, האָב ניט קיין פֿאָטערלאַנד, אַ זאַך, וואָס מײַנע חברים פֿון די אומות העולם האָבן. די פֿראַגע צי איך בענק נאָך דעם אָדער ניט, איז דאָ ניט וויכטיק. וויכטיק איז דער פֿאַקט גופֿא: אַנדערע האָבן, איך ניט.

איר וועט זאָגן, מען קען אויסקומען אָן אַ פֿאָטערלאַנד. געוויס

קען מען. והראיה: איך קום אויס. אבער אזוי קען מען אויך' אויסקומען מיט איין אויג אין קאפ, מיט איין פוס, מיט א שוואכע הארץ, מיט לונגען וואס זיינען פעלערהאפט און אזוי ווייטער. דאס הייסט אבער ניט, אז א נארמאלער מענטש דארף האבן אט די פעלערן.

און איך פיל זיך טאקע ניט נארמאל. ספעציעל איך, אונטער די אומשטענדן, אונטער וועלכע מיין לעבן האט זיך צונויפגעלייגט און אויסגעלעבט.

באטראכט נאר:

איך קום אריין אין דער וועלט אין א מדינה, וואו דער ערשטער ניקאלאי איז ביז מיט א יאר פריער געווען דער הערשער. עס איז זיך לייכט פארצושטעלן, ווי „דאס לאנד פון מיין געבורט" האט אויסגעזען, ווען מען וויים, אז דער דאזיקער ניקאלאי, דער שוחט פון פוילן און דער דערשטיקער פון די לעצטע ביסעלע רוסישע פרייהייט, דער דערפינדער, מיט א פאטענט דארויף, פון אידישע קאנטאניסטן, פון אידישע עופ'עלאך מיט געוואלד גע־נומענע אין דער ארמיי אריין, מיט שפיצריטער און מיט א „סטראי" פאר סאלדאטן געמאכט און נאך א פינף־און־צוואנציק יאריקן דינסט ארויסגעווארפן אין דער ווייסער וועלט, אלס עלטערע מענטשן, אומפייאיק א לעבן צו מאכן, ניט איינער פון זיי זיך צו עפעס דערדינט, די מייסטע פארקריפלט קערפערלאך דורך אכזריות, גייסטיק דורך דעם קאזארמע־לעבן און מאראליש דורך די אטמאספערע פון געוואלט, ברוטאליטעט און ווילקיר (איבער־זעצט דאס: „פראאיזוואל"). יארנלאנג פאר'ן דינסט, אלס נע־כאפטע קינדער, און דאן 25 יאר אלס סאלדאטן!

אין א מדינה אזוי רעגירט, קום איך דאס אריין אין דער וועלט, און הגם אונטער אלעקסאנדער דעם צווייטן, א דאנק דעם קרים־קריג, אין וועלכן רוסלאנד איז געשלאגן געווארן ברוין און בלוי, האט אביסעלע פרייער אפגעאטעמט דאס לאנד, און די אידן האבן אויך א הארעלע אפגעצויגן דעם אטעם, — הגם, זאג איך,

די לאַגע איז געוואָרן אַביסעלע בעסער, איז רוסלאַנד אַלס אַ פּאַטערלאַנד געווען אַ... אַ מיסטייק.

אין 1877 שטעל איך זיך צום פּריזיוו, ווער פּאַרבראַקירט און פאַר אַוועק קיין דייטשלאַנד. דאָרטן געפין איך, אַלס מענטש, אַ סאָציאַליסטישע באַוועגונג, וועלכע מאַכט מיך פילן עפּעס ווי אין אַ גן־עדן התחתון, לגבי דעם גיהנם, פון וואַנען איך קום אַרויס. אָבער אַלס איד, טרעף איך דאָרטן אַ שפּאָגל־נייע אַנטי־סעמיטישע באַוועגונג.

פון דאָרטן וואַרפט מען מיך אַרויס, און אין 1879 געפין איך זיך אין פראַנקרייך. דאָס איז אַכט יאָר נאָך דער פּאַריזער קאָמונע, צען יאָר פאַר דער גרינדונג פון דעם צווייטן אינטער־נאַציאָנאַל. עפּעס ניט אַהין, ניט אַהער. דער סאָציאַליסט אין מיר איז אומבאַפרידיקט. פראַנקרייך אַלס רעפּובליק איז נאָך אין די קינדער יאָרן און ווערט רעגירט פון באַנאַפּאַרטיסטן, אָפענע און מאַסקירטע. פון מיין רעוואָלוציאָנער־סאָציאַליסטישן שטאַנד־פּונקט וואָלט איך געזאָגט וועגן פראַנקרייך, וואָס דער הומש זאָגט וועגן דער ערד אין צייט פון בריאת עולם: „והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום". וואָס דאָס וואָלט הייסן אין אַ פרייער איבערזעצונג: „און פראַנקרייך איז געווען פּוסט און וויסט מיט פינסטערניש איבער'ן אָפּגרונט."

אַלס איד בין איך מיט דער מדינה גראָד געווען צופרידן. לעאָן פרענקעל אַ מיניסטער אין דער קאָמונע אַדאָלף קרעמיע אַ מיניסטער אין דער רעפּובליק, און זיין פּלימעניק, גאַסטאָן קרעמיע, אַ העלד אין דער רעוואָלוציע איז דרום־פראַנקרייך, געשטאָרבן ווי אַ העלד. און אידן גענעראַלן און אידן אַדמיראַלן, און אידן אין דער פּרעסע, וואָס רעגירט דאָס לאַנד, און אין גאַנצן פאַרמאָגט פראַנקרייך וויניקער אחינו בני ישראל, ווי היינט אַ טייל פון בראָנזוויל.

אפשר וואָלט דאָס מיט דער צייט געוואָרן מיין פּאַטערלאַנד. אָבער עס האָט זיך געוואָלט עסן און קיין אַרבעט איז ניט געווען.

און הגם דאס הארץ איז געווען צופרידן, מער אדער ווייניקער, אמאל מער, אמאל ווייניקער, האט דער מאגן שטארק געבורבלט, ווייל חוץ וואס איך האב אים טעגלאך געקארמעט מער מיט הבטחות ווי מיט פולע פארציעס, בין איך אים שולדיס געווען א גאנצן נדן „נעראאימקעס".

און נאך פינף־זעקס חדשים בין איך געווארן אוים פראנצויז.

אין ענגלאנד האב איך צוגעבראכט 15 יאר. פיל האט מיר ענגלאנד געגעבן און פיל האב איך דזשאן בול צו פארדאנקען, אבער קיין פאטערלאנד האב איך דארטן אויך ניט געפונען.

און אזוי וואנדערנדיק בין איך היינט *) שוין קרוב פון צוויי־און־צוואנציק יאר דא אין אמעריקע.

דא בין איך שוין א בירגער פון יארן, מיט א שטיקל דעה אין דער מדינה. איך בין איינער פון די 16 מיליאן בעלי־בתים פון אמעריקע, מענטשן מיט א „וואוט". פון וועלכע א מיליאן שטימט איין מיט מיר און שטימט ווי איך, און מיר דארפן נאר איבעררײדן די אנדערע 15 מיליאן און עס וועט אלצדינג זיין „אלרייט".

דאכט זיך אלץ ווי עס באדארף צו זיין. אבער איז דאס אין אמת'ן מיין פאטערלאנד?

און, למען השם, פארשטייט מיך ריכטיק. היינט איז גע־פערלאך אין אמעריקע ניט צו זיין א גוטער, לאיאלער בירגער. מען טאר אפילו ניט זיין אן אמעריאנער בירגער מיט א מקף, וואס דער ענגלענדער רופט „הייפען": דייטש־אמעריקאנער, איריש־אמעריקאנער, אידיש־אמעריקאנער איז פארבאטן, אדער אזוי גוט ווי פארבאטן — פון דער געלער פרעסע.

איך בין, חלילה, ניט קיין שלעכטער בירגער, מיסטער הוירסט. איך פאלג די געזעצן, און האב לינקאלנ'ס ביוסט אין מיין הויז.

---

*) אין יאר 1916.

און מאַד ניט קיין צו גרויסן ליאַרם ווען אַנקל סעם'ס ווייסע לינטשן זיינע שוואַרצע...

נאָך מער, איך ליב די מדינה, אַלס אַ יונגע זאַך, ווי איך ליב בטבע אַלץ וואָס איז יונג, ספּעציעל קינדער. איך ליב אַמעריקע מיט איר יונגקייט שוין דערפאַר אַליין, וואָס זי איז „סעלף-מייד". וואָס זי האָט זיך אַרויפגעאַרבעט אַן אויסערלאַכער הילף, וואָס זי האָט קיינמאָל ניט געהאַט קיין פעאָדאַליזם, קיינע באַראָנען, קיינע רויבריטער און קיינע בורגשלעסער.

איך זע פאַר אַמעריקע אַ גרויסע, וואונדערבאַרע צוקונפט, ווען... נאָר דאָס וועט מיך פירן צו ווייט.

הכלל, איך בין אַ גוטער בירגער.

און ניט אַכטנדיק דאַרויף, איז מיין אַדאָפּטירטע מדינה פאַר מיר ניט קיין פאָטערלאַנד. ווייל מיין פאָטער האָט פון איר ניט געוואוסט, ווי זי האָט ניט געוואוסט פון אים. איך בין דאָ ווי אַן עקזאָטישע פלאַנץ, אַריבערגעטראָגן פון אַנדערשוואו, אַן וואָרצלען אין דעם באָדן, אויף וועלכן איך געפין זיך. דער סופרים קאָורט פון ברוקלין האָט מיך געמאַכט פאַר אַן אַמעריקאַנער, נאָכדעם ווי איך האָב צוגעזאָגט מער ניט צו האָבן קיין שום מגע ומשא מיט ניקאָלאַי אַלעקסאַנדראָוויטש ראָמאַנאָוו, מיין געוועזענעם קיסר. אָבער אַ סופרים-קאָורט, ווי סופרים ער זאָל ניט זיין, קען אייך ניט מאַכן פון שוואַרץ ווייס, קען ניט איבערבויען פאַר אייך אייער גאַנצע פאַרגאַנגענהייט, קען ניט אויסוואָרצלען פון אייער האַרצן אויסלענדישע געפילן, קען ניט שטילן אייער בייקשאַפט נאָך דאָס אָדער יענעם, קען ניט מאַכן, אַז איר זאָלט פילן וואָס איר פילט ניט, אַז איר זאָלט ליבן וואָס אייך געפעלט ניט, אַז איר זאָלט קריגן התפעלות פון זאַכן, וואָס זיינען אייך פרעמד.

און דאָ איז אַ פונקט, אַן וועלכן מען דאַרף ניט פאַרגעסן.

מען קלאַפּט היינט אין דעם גרויסן באַראַבאַן אין אַלע גאַסן. דער געשריי איז „פּריפּערעדנעס!" אַ שטייגער, בירגער, גרייט זיך צו, נעמט זיך צו די כלי זין. „בו, אַ בער גייט!"

מיר קומט דאס פאר לעכערלאך. איך זע ניט די געפאר. איך באגרייף ניט דעם שרעק. איך פארשטיי ניט ווי אזוי דאס איז מעגלאך, אז א פאלק פרייסישע דראגונער קענען אונז איינ־נעמען און אראפשלינגען און זיך א קרים ניט טאן.

אבער האלט! אפשר...

אפשר פיל איך ניט דאס קומען פון דער געפאר ווי עס פילט זי אינסטינקטיוו דער איינגעבארענער אמעריקאנער; ער, וואס האט, ווי אים דוכט זיך, א חלק אין דער מדינה, וואס האט זיידעס און עלטער־זיידעס אין דער היגער ערד; ער, וואס זיינע אור־עלטערן האבן מיט'ן שווערד אין דער האנט זיך נאטוראליזירט אלס בירגער און האבן מיט דעגען, געטונקט אין דעם פיינט'ס בלוט, פאר זיך געשריבן בירגער פאפירן, אויף פארמעט פון דעם שונא'ס הויט.

אפשר זע איך ניט, דאס וואס ער זעט, ווייל איך בין דא א געוועזענער גר, א היינטיקער תושב, א גוזעצלאכער אורח, אבער אן א פארגאנגענהייט, אן אמעריקאנער עלטערן... אן א פאר־צייטן.

אפשר... איך בין א הארעלע צוטומלט אין מיין פילאזאפיע, און ווען איך בייזער זיך אויף די „פריפערעדנעס"־משוגעת, מיט די געפאר־האלוצינאציעס, קלער איך ביי זיך: ווער ווייסט! א קשיא אויף א מעשה... אפשר ווען איך זאל מיין דרשה האלטן פאר אלטע יענקים, וועלן זיי מיר אויך זאגן מיט איציק זאק'ס ווערטער:

„אייך איז גוט צו ריידן, איר האט ניט קיין טאטן..."

יא, ניט קיין פאטער און ניט קיין פאטערלאנד.

.1916

זינט דער אקטאבער רעוואלוציע (אין 1917) האלט דער זיידע (מאריס ווינטשעווסקי), אז די אידן אין סאוועט־רוסלאנד האבן דארט א פאטערלאנד אינ'ם פולן זין פונ'םווארט. די וואס זיינען קעגן סאוועט רוסלאנד באטראכט דער זיידע פאר שונאים.

אַן אמונה

איך הער ווי איר רעדט, ליבע לעזער. עס איז ניט שווער אייך צו הערן: איר זייט אידן און איר רעדט הויך... איבערהויפּט ווען איר באַרעדט: ווען עפּעס געפעלט אייך ניט.

„דער אַלטער איז עובר בטל,“ זאָגט איינער.

„יאָ, אויסגעוועבט,“ באַמקעט אונטער אַן אַנדערער, און דאָס וואָס ער זאָגט האָב איך, דאַכט זיך, געהערט פון זיין זיידן, ווייל דער קאָמפּלימענט איז זייער אַלט... עס איז דאָ אַ יש־אומרים, אַז איך האָב אויפגעהערט צו ביידן צו דער זאַך און מיט אַ טאָלק נאָך איידער איך האָב אָנגעפאַנגען; אַז איך בין, הייסט עס, געווען אויסגעוועבט נאָך איידער איך בין געוואָרן איינגעוועבט.

„דאָס איז געטער־זוכעריי,“ דערקלערט אַ דריטער, ניט לאַנג פון רוסלאַנד, „ביי אונז, זאָגט ער, איז דאָס איצט*) אַן עפּידעמיע, און פיל אַפּיקורסים ליידן דערפון... אים פעלט אַן אמונה!!! (ער מאַכט אַ זיס־זויערע, אָבער טריאומפירנדע מינע) דאָס פעלט זיי אַלעמען, און זיי גייען אַרום מיט לאַמטערנעס אין די הענט און זוכן געטער... ווען זיי האָבן געהאַט אַ גאָט, האָבן זיי אין אים ניט געגלויבט, איצט... משמעות, טאַקע ווי דער רום זאָגט: „וואָס מען האָט, דאָס היט מען ניט, פירט מען עס איבער, וויינט מען.“

איך וואָלט קענען אויף דעם ענטפערן און לייכט מיט אייך זיך אויס׳טענה׳ן, אָבער צו־וואָס? אַט לאָמיך אייך בעסער דערציילן אַ מעשה: אַן אמת׳ע מעשה.

אין מיין לעצטן אַרטיקל האָב איך אייך געזאָגט, אַז אין 1877 בין איך געשטאַנען צום פּריזיוו, אַז מען האָט מיך פאַרבראַקירט און איך בין אַוועקגעפאָרן קיין דייטשלאַנד. דאָס איז דער סדר־

*) אין יאָר 1916.

הכל, אָבער איך דאַרפֿט וויסן עטלאַכע אײנצעלנהייטן און דערפֿאַר וועט נויטיק זיין די מעשה'לע איבערדערציילן אַ האָרעלע מער באריכות.

צום פּריזיוו האָט מען מיך גערופֿן צוליב דעם רוסיש־טערקישן קריג, ווייל אונטער געווײנלאַכע אומשטענדן בין איך געווען אַן אמת'ער בן־יחיד ביי מיינע עלטערן. די גע̇פּאַר, אַז מען זאָל מיך נעמען, איז געווען גרויס און מיינע עלטערן וואָלטן מסתמא געווען מער צופֿרידן, ווען איך וואָלט נעלם געוואָרן. אָבער איך בין געווען אַ גאַנצער רוסאַק צו יענער צייט (אַ קליי̇ניקייט אַביסל! געווען צוויי יאָר אין אָריאָל, אין קורסק, ניט ווייט פֿון וואָראָנעזש; צוויי ווינטערן אין אַ טולופּ מיט לאַנגע שטיוול; צוויי יאָר אין טראַקטירן מיט אמת'ע קאַצאַפּעס, מיט טיי טוצנגלעזערווייז; אין דירות אָן מזוזות, אָבער מיט הייליקע איקאָנעס, מיט לאַמפּאַדקעס פֿאַר זיי, מיט אויל וואָס האָט געהאַט אַ ריח־ניחוח; צווישן סטעפּאַן־איוואַנאָוויטשעס און אַרסעני־לוקיטשעס, וואָס האָבן זיך כסדר געצלמ'ט און מי שברך געמאַכט — נוסח פּאָניע — לעבעדיקע און טויט, — איך בין, אַלזאָ, דאַן געווען אַ גאַנצער רוסאַק) און מיר האָט ניט געפּאַסט צו אַנטלויפֿן.

אַלס אַ געבאָרענער אַ יאַנאָווער (קאָוונער גובערניע, קאָוונער אויעזד), בין איך געשטאַנען צום פּריזיוו אין קיידאַן, אַ שטאָט, וואָס האָט זיך ניט געהאַט פֿיל וואָס איבערצונעמען לגבי מיין געבורטשטאָט. איך האָב געהאַט געצויגן אַ זייער הויכן נומער בעת איך האָב זיך פֿריער געשטעלט, הגם פֿריער האָט מען מיך נאָר געקענט מאַכן פֿאַר אַ רעזערוויסט, און דער הויכער נומער האָט מיך געראַטעוועט — ד. ה. טיילווייז: עס זיינען געווען אַנדערע גינסטיקע אומשטענדן — ווייל ווען עס איז געקומען צו מיר האָט געפֿעלט אַ קנאַפּער צענדליק נפשות און עס זיינען נאָך געווען אַ שטיקלאַך 100, פֿון וועלכע צו קלייבן.

מער ווי אַ מעת־לעת, געדיינק איך, האָב איך זיך אַרומגעטריבן איבער די קיידאַנער געסלאַך, פֿילאָזאָפֿירנדיק און זיך

חכמ'ענדיק (הגם אין הערצל האָט „געטיאַכקעט") וועגן דעם פּריאַם מיט מיינעם אַז אַלטן פריינט, וועלכער איז אויך געווען פון די „כוואַטעס" און אים האָט מען טאַקע צוגענומען, מיט דעם רעזולטאַט, אַז ער איז זעקס חדשים שפּעטער געפאַלן ביי פּלעוונא, אַ קרבן אויף דעם מזבח פון זיין דאַנקבאַרן פאַטערלאַנד.

יאָ, מיר האָבן פילאָזאָפירט — ער און איך. וואָס אונז ביידן האָט געדרייט אַ מוח איז געווען די פראַגע: ווע מען איז בעסער דער גיין אין אַלעקסאַנדער דעם צווייטנ'ס באַינע אַריין, דעם וואָס גלויבט, אָדער דעם וואָס גלויבט ניט.

איך, דעמאָלט שוין אַ שרייבער פון עטלאַכע יאָר, מיט אַ רעפּוטאַציע אַרום דעם אַלטן בית המדרש אין קאָוונע, איבער'ן בריק אין אַ ראַדיוס פון אַ קלאַפּטער פינף — אין סלאָבאָדקע, און אין אַ געוויסע הויז אין אַלעקסאָט: דאָרטן האָט זיך איינגעפונען אַ מיידל, וואָס... נאָר דאָס איז ניט אייער עסק. — בקיצור, דאַן שוין אַ שרייבער און כמעט אַ מענטש, האָב איך געהאַלטן, אַז דעם וואָס גלויבט איז ערגער ווי דעם, וואָס גלויבט ניט. מיין גרונט דערפאַר איז געווען, וואָס דער גלויביקער האָט געוויינטלאַך מער מורא פאַר'ן גיהנם, ווי האָפנונג אויפ'ן גן־עדן.

אַ טאָג שפּעטער איז געקומען מיין „נעקסט", ווי מען זאָגט אויף אידישן ענגליש, און אַט וואָס האָט פּאַסירט:

מיר זיינען געווען, אַ מענטשן דרייסיק־פערציק, אין דעם פּאָדער־צימער. „אינוויינים" איז געזעסן די קאָמיסיע, מיט פירשט וואָלקאָנסקי אַלס טשערמאַן. מיט אַמאָל קומט צו איינער פון די מחבלים צו דעם אָרט, וואו איך און צו מיר אַ ליטווישער פויער האָבן זיך איינגעפונען, און הייסט אונז זיך אויסטאָן. איך האָב ניט גלייך פאַרשטאַנען, נאָר מען האָט מיר קלאָר געמאַכט, אַז אויסטאָן הייסט, איך בעט אייך איבער אייער כבוד, זיך טאַקע אויסטאָן כדבעי, אַשטייגער ווי אַ איד טוט זיך אויס אין מרחץ. מיר און דעם ליטווישן פויער האָט מען דאַן אַריינגעפירט אין פּרי־סוטסטוויע, געוואויגן, געמאָסטן, אַרומגעקוקט און מיך האָט מען

געפונען „ניע־גאַדיען״ : איך בין פריינגעקומען.

דאָס לעצטע איז אָבער ניט דער עיקר. וויכטיק דאָ, פאַר אונזער ענין, איז אָט וואָס :

בשעת דער פויער און איך האָבן זיך אויסגעטאָן, האָט ער זיך כסדר גע׳צלמ׳ט און געבורבלט — משמעות, א תפילה — אונטער׳ן נאָז, און פון זיינע אויגן האָבן זיך געגאָסן טרערן. ער האָט, דאָס איז געווען קלאָר פאַר דעם קורצזיכטיקסטן צוזעער, געבעטן רחמים ביי זיין גאָט, אַז מען זאָל אים ניט נעמען...

„ער מוז האָבן, טראַכט איך, א ווייב מיט א קינד, אפשר מיט קינדער : ער האָט געווים א שטיקעלע לאַנד און עטלאַכע בהמות, עטלאַכע צענדליק עופות און אפשר א כאַטקע, וואָס פאַר־מיעשטשעט אונטער איר דאַך אים, מיט זיין פאַמיליע, מיט די בהמות, מיט די עופות, צי אפשר א שיין ביסל פרייסלאַך מיט אומפלייט... און נאָך, און נאָך...

„די הויפּטזאַך איז, ער האָט אַן אמונה ! דער ליטווישער פויער, דער „זמאַגוס״, האָט אַן אמונה, און איך ניט...״—

א שעה שפּעטער האָב איך ווארשיינלאַך מער ניט געטראַכט ניט וועגן דער אמונה און ניט וועגן דעם ליטווישן פויער. אונטער אַנדערע אומשטענדן וואָלט איך אַזא פויער אפילו ניט באַמערקט ; ער איז אין מיינע אויגן געווען א האַלב־ווילדער, א באַשעפעניש אויף צוויי פיס, „ספק חיה, ספק בהמה״, אפשר א קולאַק, אפשר א פּאַראַבאַק, יעדנפאַלס א רעפּרעזענטאַנט פונ׳ם „עם הדומה לחמור״, איינער, וואָס עדווין מאַרקהאַם האָט אפשר געהאַט אין אויג, רעדנדיק וועגן דעם „ברודער פון דעם אָקס״.

אָבער אונטער יענע אומשטענדן האָט ער אויף מיר גע־מאַכט א שטאַרקן איינדרוק מיט זיין פּנים, זיינע טרערן און זיין צלמ׳ען זיך. איך האָב אים קיינמאָל ניט פאַרגעסן, און ביי איניקע געלעגנהייטן אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָב איך גע־קלערט, אַז עס זיינען דאָ ציטן ווען איר פילט, אַז דער גראָבער פויער האָט עפּעס, וואָס אייך פעלט.

גראָד דאָן — אין דעם יאָר 1877 — האָט מיר, אין תוך גענומען, קיין אמונה ניט געפעלט.

מיין סאָציאַליזם פון די זיבעציקער און די אכציקער יאָרן — אין דעם פאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט — איז געווען אַן אמונה: מער, פיל מער, ווי איך וואָלט מודה געווען, ווען אימיצער וואָלט עס מיר געזאָגט.

וואָס איך האָב געהאַלטן פאַר אַן איבערצייגונג, איז דעמאָלט, נאָך אַלע מעשיות, געווען אַ גלויבן, אַ בלינדער גלויבן.

מיין נייע תורה איז געגעבן געוואָרן אפשר אין האַיגייט, לאָנדאָן, אַנשטאָט ביים באַרג סיני, און דער געזעצגעבער איז געווען ניט אַ משיח נאָר דאָס פאָלק, און די גאולה האָט געזאָלט קומען ניט דורך שופר־בלאָזן, נאָר דורך די סאָציאַלע רעוואָלוציע, און אַנשטאָט וואָס די דערלייזונג האָט פריער געדאַרפט געשען „כשתכלה פרוטה מן הכיס", האָט איצט געזאָלט די פרוטה פאַר־שווינדן צוזאַמען מיט'ן כיס, דעם געלטזאַק, ווען די פּראָלעטאַרישע רעוואָלוציע וועט זיין געקרוינט מיט דערפאָלג.

די נייע אמונה האָט נאָך אפילו אַזוי ווייט געלעבט אין דער אַלטער, אַז אין דער נייער איז פאַר מיר נאָך פאַרבליבן דער עלעמענט פון „כולו זכאי", אָדער „כולו חיב", ד. ה., אַז די עמאַנציפּאַציע פון דעם אַרבעטער־קלאַס וועט קומען ענטוועדער דורך אַן אַקט פון גערעכטיקייט, ווען אַלע וועלן איינזען, אַז די הערשאַפט פון רויב און מאָרד מוז נעמען אַ סוף, אָדער אַז עס וועט ווערן ערגער און ערגער ביז דער גרימצאָרן פון דעם רעבעליש־געוואָרענעם פאָלק וועט אויסראָטן אַל־דאָס בייז און וועט רע־גענערירן אַ וועלט, וואָס איז כולו חיב.

און ווען עס איז אַרויסגעקומען פון מיין פעדער (אין 1890) דאָס ליד „צו מיינע ברידער", מיט דעם שלום־פערז:

אַ י ך זיינט די טויזנדער!
איין רוף אַ ברויזנדער
איין קלאַפּ אַ טיכטיקער,

איין קאַמף אַ ריכטיקער,
ריכטיק באַדאַכט,
וואָלט די פאַרדאָרבענע,
האַלב אָפּגעשטאָרבענע,
די האַלב צוגלידערטע
מענטשהייט פאַרברידערט, און
גליקלאַך געמאַכט!"

איז דאָס אַרויסגעקומען מיט אימפּעט, מיט עקסטאַז, פון אַ ברוסט פול מיט גלויבן, פול מיט דעם סאָרט התלהבות, וואָס קען געבאָרן ווערן נאָר דורך אַ טיפער אמונה, וואָס קען בשום אופן ניט קומען פון אַ קאַלטער, רואיקער, וויסנשאַפטלאַך־באַגרינדעטער איבער־ציַיגונג.

היוצא מדברינו איז, אַז אַ נייע אמונה האָט פאַרנומען דעם פּלאַץ פון דער אַלטער.

און אָט די נייע אמונה איז מיר שטאַרק צוניץ געקומען, ווען איאָר אָנדערהאַלבן נאָך דער געשילדערטער באַגעגעניש מיט דעם ליטווישן פויער ביים פּריזיוו, האָט מיין מאַס געגומען אַן אַנדער פּריסטטוסטוויע, אונטער אַנדערע אומשטענדן, ניט ווייניקער אומאַנגענעמע.

דאָס איז געווען ניט אין קיידאַן, אין דער ליטע, נאָר שוין אין קעניגסבערג, אין פּרייסן. געשטאַנען בין איך ניט פאַר רוסישער נאַטשאַלסטווא, נאָר פאַר פּרייסישע טורמע־טשינאָווניקעס. געמאַסטן און געוואויגן האָט מען מיך ניט צום אַריינ־נעמען אין דער אַרמיי, נאָר מיט דער כונה מיך אַרויסצושיקן פון פּרייסן — קיין רוסלאַנד אויב מעגלאַך, דירעקט אין די לאַפּעס אַריין פון דעם בער. וואָס איז דאָן געווען שטאַרק פאַנאַנדערגע־ראַזזשעט.

איך שרייב דאָ ניט מיין לעבנסגעשיכטע: איך כאַפּ בלויז אַרויס געוויסע עפּיזאָדן כדי צו אילוסטרירן דאָס אָדער יענעס צווישן די זאַכן וואָס איך באַריר אין אָט־די אַרטיקלען, ניט מער.

וואָלט דאָס געווען אויטאָביאָגראַפיע, וואָלט דאָ געווען פּלאַץ פאַר אַן אינטערעסאַנטע לעבנס־דערפאַרונג. ווי דאָס איז, וועט גענוג זיין די פאָלגנדע קורצע באַמערקונג:

ווען מען האָט מיר ביים פערטן אַרעסט אין פינף חדשים געזאָגט, אַז איך וועל טראַנספּאָרטירט ווערן „פאַר צוואַנגסרוטע" קיין רוסלאַנד, איז דאָס געווען דער שרעקלאַכסטער קלאַפּ פון מיין לעבן. איבערהויפּט, ווען איר פאַרשטייט, אַז איך בין דאַן סתם געווען רואינירט אין יעדער באַציאונג, מיט אַ גרויסע טיפע וואונד אין האַרצן, אַרום וועלכער עס קען איצט ניט גערעדט ווערן.

און ניט אכטנדיק אויף דאָס אַלץ, האָב איך מיין קלאַפּ ניט מער געפילט ווי אַ מענטש פילט אַ ווייטאָק פון אַ פאַל, וואָס גייט איבער אין אַ פערטל שעה צייט.

איך האָב געהאַט מיין אמונה, מיין גרויסן נייעם גלויבן, אַז איך לייד פאַר דער מענטשהייט, פאַר דער באַפרייאונג פון דעם דאָזיקן אַרבעטער־קלאַס, פאַר דער אָפּשאַפונג — במהרה בימינו, פאַרגעסט ניט! — פון דער גרעלט־הערשאַפט, פון דער אונטער־דריקונג פון דעם מענטשן דורך דעם מענטשן.

און די דאָזיקע אמונה האָט מיר געגעבן כוח צו ליידן: זי האָט מיר געבראַכט באַלזאַם פאַר מיינע וואונדן: זי האָט מיך געטרייסט אין מיין נויט, אין מיין עלנט, אין מיין פאַרצווייפלטער לאַגע.

דערזעלביקער טיפער גלויבן אין דעם באַלדיקן טריאומף פון מיין „הייליקער זאַך", אין דעם זיג פון דעם „אויפגעוועקטן פּראָ־לעטאַריער אין דער גאַנצער וועלט" האָט מיך ניט געלאָזן פאַר־צווייפלען ווען — אין די 80־ער — עס האָט זיך אָנגעפאַנגען אַן אַנטיסעמיטישע באַוועגונג אין מיין געליבטן פראַנקרייך, אַביסל אין דער פרייער בריטאַניע, וואו איך האָב דאַן געלעבט, — אין די צוויי לענדער, וואו מען וואָלט אַזאַ געפאַר דעמאָלט ניט ער־וואַרטעט. דאַן האָט מיך ווידער אַרויסגעראַטעוועט פון „טראַבל" מיין גרויסע אמונה.

פעסט און טיף איז מיר געזעסן דער איד, ער מיט זיין גאַנצן מאַרטירערטום, מיט זיינע אייביקע ליידן, און ווען איך האָב אויפגעשריבן (אין 1884, אינ׳ם „פוילישן אידל“) דעם אַרטיקל „שטיפקינדער אין דער וועלט“ האָב איך די גאַנצע טראַגעדיע פון דעם אידישן גלות כמעט דורכגעלעבט.

אָבער מיין אמונה אין דעם קינפטיקן זיג פון דעם אינטער־נאַציאָנאַלן פּראָלעטאַריאַט האָט מיר געגעבן די מעגלאַכקייט צו זאָגן מיט ישעיה׳ס ווערטער: „נחמו, נחמו עמי“. און צו ענדיקן אַן אַרטיקל אין דעם „אַרבעטער פריינט“ אין 1885 מיט די דאָזיקע ווערטער:

„דערווייל ליידט אָבער פּאַרט דער איד מער פאַר אַלעמען? געווים ליידט ער. ער איז דער שוואַכסטער און ליידט דערפאַר דער ערשטער. ער מוז ליידן ביז דער טאָג פון אָפּרעכענונג וועט קומען — — —

„און קומען וועט דער טאָג! גיט נאָר אַ קוק: די קאַפּיטאַליס־טישע אייז הויב אָן צו צוגיין, דער טיראַנישער שניי הויבט אָן צו שמעלצן. דיר איז איצט קעלטער פאַר אַלעמען, אידעלע? וואַרט! נאָך אַ פראָסט, דאַן וועסטו הערן אַ דונער און זען אַ בליץ, און דאַן קומט דער זומער. נאָך איין קאַמף, און דו וועסט זיין, צווישן די פעלקער, אַ ברודער צווישן ברידער.“

אַ, ווי מיין האַרץ האָט געקלאַפּט, ווי שנעל דער דופק איז געגאַנגען בשעת אָט די שורות זיינען געשריבן געוואָרן! אַ גאַנצער דור, וואָס האָט זינט יענעם טאָג פאַרנומען דעם צענטער פון דער וועלט־סצענע, גייט איצט אַוועק אינ׳ם הינטערגרונט, מאַכנדיק פּלאַץ פאַר אַן אַנדער דור. אָבער ווי היינט געדיינק איך די אומשטענדן, די סביבה, דעם סאַמע אָרט וואו אָט דער טיף־רעליגיעזער „נחמו, נחמו עמי“ איז געשריבן געוואָרן.

איך האָב געהאַט אַן אמונה. די דאָזיקע אמונה פעלט מיר היינט.

ניין... איך בין, חלילה, ניט אַרויס לתרבות רעה; איך בין ניט געוואָרן קיין רענעגאַט, קיין אַפּטרינניקער. פאַרקערט, מיין סאָציאַליסטישע איבערצייגונג איז פיל שטאַרקער ווי אין 1877 אָדער אין 1885.

אָבער דאָס גופא איז טאַקע די צרה. מיין פעסטע א י ב ע ר־צ י י ג ו נ ג האָט פאַרנומען דעם פּלאַץ פון דעם אַמאָליקן ג ל ו י ב ן.

איבערצייגט ווערן הייסט זען בחוש, זען וואָס קומט, ווי מען זעט ביינאַכט דעם מאָרגנדיקן טאָג, ווי מען זעט ביים לעבן דעם קומענדיקן טויט. אָבער דאָן איז שוין קיין אמונה ניטאָ, ווייל איר האָט פאַרשלונגען אַ מאַטעמאַטישע געוויסקייט; ווייל איר פּאָעזיע, איר אומשולד, איר קינדערשע נאַאיוויטעט, איר שיינע אומוויסנהייט איז אַוועק, און דאָס וואָס האָט פאַרנומען איר אָרט איז אפשר געזינטער און קליגער און וויסנשאַפטלאַכער, אָבער אויך פּראָזאַאישער. דאָס קינד מיט זיין חן, מיט זיין ליבן שמייכעלע, מיט זיין תמימות איז פאַרשלונגען געוואָרן דורך דעם גרויסן, געזונטן, אומגעלומפּערט־שווערן מענטשן, וואָס „טוט" ביזנעס און איז „גוט אָפּ".

און דער גן־עדן התחתון פון דער אַמאָליקער סאָציאַליסטישער אמונה איז פאַרשוואונדן ביי מיר, פּונקט ווי אים האָט פאַרלאָרן אדם הראשון אַזוי גיך ווי זיינע אויגן האָבן זיך געעפנט. דאָס איז שוין אַ כלל אַזוינער: קוים פאַרזוכט איר פון דעם בוים פון וויסן (עץ הדעת אויף אונזער אַלטן לשון), ווערט איר, אמת, טאַקע קלוג, אָבער דער גן־עדן אייערער ווערט צוגעמאַכט פאַר אייך.

אָפענע אויגן מיט אמונה גראַמען זיך ניט. אָבער אָן אמונה איז ניטאָ קיין גן־עדן, אָן אַ גן־עדן איז די וועלט אַ פּראָדוקטן־בערזע, בעת אייער נשמה זוכט אַ מוזען־טעמפּל;—אַ בערזע, וואָס פאַרזאָרגט דעם מענטשן מיט תבואה, מיט אייפּס, מיט לעדער, מיט געהילץ און מיט אַנדערע וואַכעדיקע נויטווענדיקייטן, ווען איר גאָרט נאָך האַרמאָניע, נאָך ערהאַבנקייט, נאָך אידעאַלע ליבע,

נאָך פֿולקאָמענעם גליק, לאָז דאָס זיין אין טויזנט יאָר אַרום, כּל זמן עס איז פֿולקאָמען, כּל זמן עס איז גליק, כּל זמן דאָס וואָס פֿרידריך שילער רופֿט „וואַלהאַלאַ'ס וואַננע", דאָס וואָס אונזערע חכמים וואָלטן פֿאַרשטאַנען אונטער די ווערטער: „זיו השכינה" אין דעם „עולם שכולו טוב".

מיין „פֿעסטע איבערצייגונג" האָט דאָס אַלץ אָפּגעווישט ווי מען ווישט אָפּ אַ שיינעם בילד, געמאָלט מיט קרייד אויף אַ שוואַרצן טאָוול, כּדי אויף דעם אָרט צו מאַכן אַ כּפֿל אָדער אַ חיבור. ווען דער חשבון איז וויכטיקער ווי די שיינע פֿאַנטאַזיע, וואָס דאָס בילד האָט פֿאַרגעשטעלט.

די אונטערשטע שורה איז, אַז מיר פֿעלט די סאָציאַליסטישע אמונה אַזוי גוט ווי מיין אַלטע אידישע.

און האָט ניט קיין טעות, קינדער.

דאָס, אין וואָס איך האָב געגלויבט, האָב איך ווירקלאַך געהאַט, הגם אַזעלכע זאַכן האָבן אין אמת'ן קיין ממשות ניט געהאַט.

בשעת איך זייט געווען פֿאַרליבט אין אייער שיינדעלען און אייך האָט זיך געדוכט, אַז איר פּנים, מיט'ן נעזעלע, מיט די חן־גריבעלאַך, מיט די צוויי שנירעלאַך פּערל אין מויל, מיט די רויט־לאַך־זאַפּטיקע ליפּעלאַך, מיט די אויגעלאַך ווי קערשעלאַך, מיט די פֿלוימען־בעקעלאַך, — אַז דאָס אַלץ איז פּשוט געטלאַך, חוץ, וואָס איר קעפּעלע איז ניט אין דער ערד רונדער ווי דער קאָפּ פֿון ווענוס פֿון מילאָס, איר פֿיגור, איר טאַליע, אירע פֿיסעלאַך שענער ווי ביי אַנדערע גריכישע געטינען, — ווען אייך האָט זיך דאָס אַלץ אָפּגעדוכט, איז דאָס אַלץ פֿאַר אייך ווירקלאַך אַזוי געווען. פֿאַר אַנדערע ניט, פֿאַר אייך יאָ. אייער איינבילדונג איז געווען אייער ווירקלאַכקייט, אייער עולם הדמיון איז געווען אַן אמת'ע וועלט פֿאַר אייך.

אַזוי איז פֿאַר דעם מאמין ביי אידן תּחית־המתים (ווען משיח וועט קומען) זיכערער ווי דער אויפֿשטיין אין דעם דענטיסט'ס שטול בעת ער נעמט איין גאַז, איידער מען נעמט אים אַרויס

אַ צאָן פון מויל. אַזוי אויך פילט ער שוין היינט דעם טעם פון דעם קינפטיקן חלק שור־הבר, מיט די מיטל־שטיק פונ'ם לויתן, מיט דעם זופּ ייִן המשומר, פילט ער שוין היינט און פאַסמאַקעוועט זיך דערמיט.

אַזוי איז אויך פאַר מיר מיין סאָציאַליסטישער גן־עדן געווען אַ זאַך, וואָס איך האָב שוין, היינט, אין דער איינבילדונג, אין וועלכער איך לעב.

איז געקומען דער וויסנשאַפטלאַכער, עוואָלוציאָניסטישער, לאַנגזאַמער, לאַנגווייליקער סאָציאַליזם, וואָס איז זיכער ווירק־לאַכער פאַר יענעם, וואָס איך האָב פאַרלאָרן, אָבער איך בין איצט אָן די אמונה, וואָס האָט אַמאָל מיר גליקלאַכער געמאַכט, ווי הונדערט וויסנשאַפטלאַכע ווירקלאַכקייטן.

מיר פעלט דער אַלטער גלויבן און מיר פעלט דער נייער. איך האָב פאַרלאָרן — איינעם נאָך דעם אַנדערן — דעם גן־עדן העליון און דעם גן־עדן התחתון.

.1916

לעבנס-פּאָעזיע

אַ האַרבער וואָרט, נייַן? אָבער וואָרט אַ ווײַלינקע.

אײַערע טאַטעס, ליבע לעזער, האָב איך אַמאָל דערציילט דעם פאָלגענדן ענגלישן אַנעקדאָט:

סער וואָלטער סקאָט, דער באַרימטער דיכטער, איז איין טאָג געגאַנגען שפּאַצירן מיט זײַן פרוי ערגעץ־וואו אויסן שטאָט. קומענדיק צו אַ באַרג, האָט סער וואָלטער דערזען אַ וואונדער־שיינע לאַנדשאַפט מיט אַ סטאַדע שעפּסעלאַך, וואָס האָבן זיך גע־פּאַשעט אין דער געגנט. זיך ווענדנדיק צו זײַן פרוי, האָט ער אויסגערופן אַנטציקט:

„זיינען די דאָזיקע שעפּסעלאַך ניט וואונדערבאַר!"

„יאָ, איבערהויפּט געבראָטענערהייד," האָט די פּראָזאַאישע לײַדי סקאָט געענטפערט.

דאָס דערצייל איך איצט איבער, ווײַל מײַן מח איז אַלץ נאָך באַשעפטיקט מיט דעם אינהאַלט פון דעם פאַריקן קאַפּיטל, און די מעשה'לע וועט אונז שפּעטער צוניץ קומען.

מיר פעלט, האָב איך אײַך דערקלערט, אַ אמונה און דאָס האָט צו באַדייטן, אַז מיר פעלט פּאָעזיע אין לעבן — איין בורא ברוך הוא ווייס, נאָך מער ווי אין מײַן דיכטונג, און דאָס זאָגנדיק זאָג איך אַ סך.

לאָמיר זיך אויף אַ ווײַלע צוריקקערן צו דעם ענין, אַרום וועלכן מיר האָבן זיך אונטערהאַלטן.

ווען דער סאָציאַליזם — לכל הדעות און פון יעדן שטאַנד־פּונקט די גרעסטע דערשיינונג אין דעם נײַנצנטן יאָרהונדערט — איז געווען בײַ מיר אַן אידעאַל, אַן אוטאָפּיע, — אַן אוטאָפּיע, אויב איר ווילט, מיט אַ וויסנשאַפטלאַכן אונטערשלאַג, בין איך געווען גליקלאַך, איז מײַן לעבן געווען פול מיט פּאָעזיע, פול מיט באַגײַסטערונג און איך האָב, ווי איר ווייסט שוין, געלעבט, ממש

נעלעבט, אין דער וועלט, וואָס מיין הארץ האָט געזען, הגם ניט די אויגן.

די דאָזיקע וועלט, אַ פרייע, אַ ברידערלאָכע, אַ גערעכטע איז געווען מער א י ן מיר ווי פ א ר מיר, און דערפאַר האָב איך עס געזען ניט מיט דעם חוש הראיה, ניט מיט דעם זע־אָרגאַן, נאָר מיט׳ן הארצן; מיט די אויגן פון דעם גלויבן וואָס האָט אָנגעפילט מיין ברוסט, ניט מיט די אויגן אין מיין פנים, וואָס האָבן געהאַט פאַר זייער עובדא צו באַטראַכטן וואָכעדיקע, פּראָזאאישע זאַכן, מענטשן און דערשיינונגען.

און ווען דער „זיסער חלום" איז אויפגעשריבן געוואָרן — איך ווייס ניט צי איר האָט עס געלעזן אָדער איר האָט שכל — איז דאָס געווען ווייניקער אַ גערדיכט, ווי אַ טייל פון דער פּאָעזיע, וואָס האָט אָנגעפילט מיין לעבן.

דעמאָלט איז ביי מיר אויסגעקומען, אַז איך בין דער ניכטערער, אָפּן־אויגיקער דיינקער, בעת מיינע פריינט די שונאים פונ׳ם אַנאַרכיסטישן לאַגער זיינען דאָס די אוטאָפּיסטן. און מיט וואָס פאַר אַ התפּעלות פלעג איך אויף פאַרזאַמלונגען, דיסקוטירנדיק די פראַגן מיט אַנאַרכיסטן, דערציילן די מעשה וועגן דעם שניידער, וואָס האָט מיט אַ שטיק קרייט אין האַנט געגעבן זיין ווייב אַ „בילד" פון אַ קלייד, וואָס ער האָט געמיינט איר אויפצונייען לכבוד יום־טוב; ווי עס איז צווישן איר און אים אַרויסגעקומען אַ סכסוך וועגן אַ פאַלב אָדער באַפּוצונג און ווי דער מאַן, ווערנדיק אין כעס אויף זיין ווייב׳ס עקשנות, האָט אויסגעשריגן: „אויב אַזוי — איז מכות דיר, ניט אַ קלייד, מיין ווייב!" און האָט מיט׳ן אַרבל פון זיין בגד מיט איין וויש געמאַכט אויס קלייד!

און אַזוי לאַכנדיק פון די שטיף־ברידער (פון איין מאַמען, דער גלייכהייט, הגם פון פאַרשידענע טאַטעס: זייערער איז דאָן געווען באַקונין, דער דריטער מאַן און פּרודאָן דער מאַמעס צווייטער), האָב איך ניט באַמערקט, אַז מיין בגד איז אין גרונט גע־

נומען, אויך נאָר געווען אַן אויסגעמאָלטער בילד, געמאַכט מיט קרייט אויף אַ ברעט, נאָר אַביסעלע ענלאַכער צו די בגדים, וואָס מען האָט דעמאָלט געטראָגן, דאָס הייסט, אַלס אידעאַל, ניט אַזוי ווייט פון דער ווירקלאַכקייט, ווי יענער.

און מיין אידעאַל איז געווען אין מיר, און מיין נשמה איז געווען אין אים, ביז דער רעדל האָט זיך אַ דריי געטאָן און דער גאַנצער עסק האָט אָנגענומען אַ נייע געשטאַלט, די געשטאַלט פון אַ לאַנגזאַמער אַנטוויקלונג פון אַ וואוקס, וואָס הויבט זיך אָן. קודם, אין דעם סאַמע שוים פון דער זעלבער העסלאַכער ווירקלאַכקייט, וואָס איר פּלאַץ דאַרף דאָס פאַרנעמען די נייע געבורט: אַ וואוקס ווידער וואָס איז באַגלייט מיט אַלערליי קינדער־קראַנקהייטן, מיט פּאָקן און מיט מאָזלען, מיט אַ פאַל אויפ'ן נעזל דאָ, און מיט אַ ביס פון אַ הונט דאָרטן: אַ וואוקס, וואָס גייט פון קינדהייט צו אויסגעוואַקסנהייט, צו מענלאַכקייט, צו זעלבסט־שטענדיקייט, באַגלייט פון דער מיאוס'ער פאַרגאַנגענהייט גופא, אויף דעם וועג צו דער שיינער צוקונפט.

הייסט דאָס, אַז איך האָב זיך אויסגעניכטערט, ניין?

אפשר. אָבער די שכרות, דאָס איז, אין תוך, געווען די פּאָעזיע פון מיין לעבן. די דאָזיקע שכרות האָט מיר געהאָלפן נ י ט זען די גרויסע שווערקייטן, די ווייטקייט פון דעם וועג, די דערנער און די גריבער אויף אים, די זיכערע שטורעמס און גוסן פון בייזע רעגנס, בעת דער שוואַרצער, באַוואָלקנטער הימל איז דער איינציקער דאַך איבער'ן קאָפּ: ניט צו זען דעם געדיכטן וואַלד פון ביידע זייטן וועג, מיט די וועלף און אַנדערע חיות רעות אין אים, וואָס לויערן אויף דעם וואַנדערער, לאַנגזאַם פּראָגרעסירנדיק צום... ניט צום ציל, נאָר צו אַ נייעם עטאַפּ אויף דעם לאַנגן מאַרש פאָרווערטס, וואָס נאָך אים דאַרף קומען אַן אַנדער נייער עטאַפּ און דאַן ווידער איינער...

אויסגעניכטערט! די אויגן געעפנט! עס לעבע די וויסנשאַפט, עס לעבע די וואָרהייט, עס לעבע דער פאָרטשרים, — דער

פאָרטשריט אָן קפיצת־הדרך, דער פּראָגרעס וואָס גייט לאַנגזאַם, אָבער זיכער!

יאַ, דריי „טשירס" פאַר דער וויסנשאַפט, דער וואַרהייט און דעם פאַרנינפטיקן פּראָגרעס: הוררררראַ!

אָבער וואָס איז דאָ צו ריידן? אין דער שכרות איז געוועזן אַ מיטל געגן העסלאַכקייט, געגן האַבונסטוואָ, פינסטערניש, פאַר־גוואַלטיקונג, דומהייט און נידערטרעכטיקייט שוין — גלייך — דאָ — היינט! אָבער די וויסנשאַפט אייערע איז אַזוי טרוקן, אַזוי אומסימפּאַטיש, אַזוי גלייכגילטיק צו אַלע ליידן און יסורים, די נשמה־קראַנקהייט און גוף־פאַרקריפּלונג, די בייגקעניש און גאַרע־ניש. און די וואַרהייט אייערע, נאַקעט און אַנטבלויזט פון יעדער קאָלירונג, פון יעדער באַפּוצונג, איז אַזוי אָפּשטויסנד, הגם זי איז — ווער לייקנט עס? — געזונט פאַר'ן לייב און פאַר'ן לעבן.

און וואָס איז שייך צום פּראָגרעס, צום פאַרנינפטיקן, דעם רואיקן, דעם מעטאָדישן, וואָס רירט זיך ניט פון אָרט אָן שפּאַקולן אָבער'ן נאָז, אָן אַ „טיים־טייבל" אין בוזים־קעשענע, אָן אַן עלעקטרישן לעמפּל אין איין האַנט און אַ שטעקן אין דער צווייטער. — וואָס איז שייך, זאָג איך, דערצו, איז דאָך גאָר קיין פראַגע ניטאָ, אַז ער איז ווי הערינג־ראָסל לגבי מאַדיירא־זופּ, ווען איר פאַרגלייכט אים מיט דעם אמאָליקן פאָרטשריט, אויף די פליגלען פון פּעגאַזוס, מיט אַ „שפּאַקטיוו"ביים אויג, וואָס מאַכט אייך זען פון איין עק־וועלט ביז'ן צווייטן, מיט אַ ווינש־פינגערל אויף דעם צייג־פינגער פון דער רעכטער האַנט, וואָס גיט אייך אַלץ וואָס אייער האַרץ גלוסט.

שכרות? און אַז דאָס איז אַזוי, איז וואָס? וואַרט אַ ווייל'ינקע, איך וועל אַריינהענגען אַ לאַמטערנע אין אייער מוח אַריין.

* * *

וואָס הייסט, נאָך אַלעמען, פּשוט'ע שכרות, אַט די שכרות געגן וועלכע מען דרשנ'ט, און מען פאַרדיקט און מען סערמאָנט?

די שכרות געגן וועלכע די פּאָליטישע פּראָהיבישאָניסטן און די היילעקע סאַלווישאַן ארמי, בילי סאַנדיי, דער געוועזענער בייזבאָל־פּיטשער און וויליאַם דזשעניננגס ברייען, דער געוועזענער שני־למלך פון פּרעזידענט ווילסאָן — אַן ערווייליטער קייסער, וואָס האָט מער דעה ווי דער געקרוינטער פינפטער דזשאָרדזש און אפשר אפילו ווי זיין שוועסטער־קינד, וואָס זיצט, ניט קענענדיק איינזיצן (ער איז בטבע אַ אומרו) אויף דעם דייטשן טראָן — וואָס זיי אַלע, מיין איך צו זאָגן, זיינען פייער און פלאַם געגן איר?

די דאָזיקע שכרות איז דאָך, אין גרונט גענומען, ניט מער און ניט ווייניקער אַ די פּאָעזיע אין דעם אומגליקלאַכן אַרימאַנ׳ס לעבן, אָדער זאָגאָר אין דעם וואָכעדיקן, פּוסטן פאַרבלאָזן לעבן פון דעם פעטן בורזשוא.

וואָס איז זי, ווען ניט אַ מיטל צו פאַרגעסן די שמוציקע, אומאינטערעסאַנטע, לומפּיקעווירקלאַכקייט פון דעם טאָג־טעגלאַכן לעבן אין דער פאַמיליע אָן ליבע, אין קראָם אָן ערלאַכקייט, ביים וואַרשטאַט אָן אינטערעס: אין קלוב אָן פריינט, אויף שמחות וואו קיינער פרייט זיך ניט און יעדער באַרעדט דעם אַנדערן און אַלע צוזאַמען (און איינציקווייז) באַרעדן דעם בעל־שמחה?

און וואָס מיינט איר איז דער קאָרטנשפּיל, אויב ניט אַ מיטל אַרויסצוגיין אויף אַ שעה אָדער צוויי פון דעם טעגלאַכן געשפּאַן, רק אויף דעמזעלבן שאָסיי, איינגעשפּאַנט אין דעמזעלבן פּרנסה־וואָגן, מיט דערזעלבער דוהע פון שקלאַפעריי איבער׳ן האַלז, אונטערגעשריבן פון דעמזעלבן בייטש, דורך דעמזעלבן שמייסער? עס מאַכט ניט אויס צי דער מענטש בצורת פערד — איך מיין, פאַרקערט — איז אַ שקלאַף פון געלט־מאַכעריי אָדער אַ שקלאַף פון געלט־מאַכערס; צי ער שניידעט צו מענטשלאַך און בלוזעס — אָדער ער שניידט אָפּ קופּאָנס און אַרבעטער׳ס יאָרן; צי ער פירט ביכער אָדער אַ פושקאַרט.

מיינט ניט, אַז איך מאַך דאָ פּראָפּאַגאַנדע פאַר דעם שטודירן

פון קליין ש"ס. אסור אַ האָר! שוין דערפאַר אַליין ניט, וואָס פאַר קאָרטן דאַרף מען ניט אַגיטירן: דער עולם שפּילט, ברוך־השם, אַזוי אויך געגוג. עס וואָלט אפשר שוין לאַנג געווען אַ מיטל צו קרחת ווען דאָקטוירים וואָלטן ניט אַזוי ענטוזיאַסטיש געבאָטן 300 אויף דעם סמך, אַז זיי וועלן צוקויפן דאַמע פּיק צום פּינאָקל, אָדער איינהאַנדלען אַזאַ מין אַנדער סאָרט מציאה, אין דעם שפּיל, וואָס דייטשן האָבען אימפּאָרטירט קיין אַמעריקע און אידן צו־צוקערן. ביי אונזערע אבות אבותינו אין פּוילן, ליטע און זאַמוט האָט קיין ליציטאַציע אויף עליות, אָדער אויף אַ פּסוק אין אתה הראית ניט אַרויסגערופן אַזוי פיל התפעלות ווי דער „אוקשען" אין דעם דאָזיקן קאָרטנשפּיל. מיין אַגיטאַציע פאַר דעם סאָרט שכרות וואָלט געווען אַזוי איבעריק, ווי דער תהלים־זאָגן פאַר אַ געזונטן פּרייסישן דראַגון.

נעמט אַן אַנדער זאַך.

וואָס מיינט איר מאַכט דעם גרויסן עולם לויפן צו מעלאָ־דראַמאַטישע פּיעסן, וואָס זיינען, ווי שעקספּיר וואָלט געזאָגט, פול מיט גאָרנישט, און אַזוי ווייט פון דער אמת'ער וועלט (ניט דער „אמת'ער וועלט"), ווי אַ זייפן־בלאָז פון אַ לופט־באַלאָן? וואָס מאַכט דעמזעלביקן עולם לייענען און זיך לאָבן מיט שונד־ראָמאַנען און דערציילונגען, וואָס קומען פון האַצע־פּלאַצע און גייען אַוועק מיט'ן רויך — אַזוי גיך ווי מען האָט זיי איבערגעלייענט? וואָס ברייננגט די גרויסע מאַסן צו די וואַנדלבילדער (די מואוויס), וואָס שטעלן מייסטנס פאַר דעם אינהאַלט פון די דאָזיקע שונד־דראַמעס און שונד־ראָמענען, מער ניט זיי האָבן גאָט אין האַרצן און שאַנעווען אונזערע געפילן, און לאָזן אונז ניט הערן די נאַרישע רייד, וואָס געפינען זיך אין זייער מקור — אין די שריפטן? (מען סטראַשעט מיט „פּיקטשורס". וואָס זאָלן, יאַקבי, טאַקע ריידן אויך, אָבער די געפאַר, שיינט מיר, איז לעת עתה נאָך ניט זייער גרויס).

און, גייענדיק נאָך אַ שריט ווייטער, פון וואַנען נעמט זיך

דער גרויסער ענטוזיאַזם פאַר די פּאַרשידענע „גיימס“? אמת, די דאָזיקע גיימס — פון דעם קינדערשן קראָקעט ביז דעם ברוטאַלן פוטבאָל — זיינען זיכער געזינטער אי פאַר׳ן גוף, אי פאַר דער נשמה ווי שונד־ראָמאַנען, שונד־פּיעסן און שונד־בילדער, אָבער די אויפרעגונג צוליב זיי איז פיל גרעסער און מער פאַרשפּרייט ווי זי פאַרדינט צו זיין. פון וואַנען, פרעג איך, נעמט זיך אָט די התלהבות, דער איבערנאַטירלאַכער אינטערעס אין פילקעס מכל המינים?

ווי דערקלערט זיך דאָס, למשל, אַז דעם טאָג ווען עס האָלט ביי אַן אויסברוך פון אַ מלחמה צווישן דייטשלאַנד און אַמעריקע און דער פּרעזידענט האָט נאָר וואָס ארויסגעשיקט כמעט אַן אול־טימאַטום נאָך בערלין, קומט דער דאָזיקער פּרעזידענט מיט זיין פּלונית׳טע, שתחיה, צו דעם ערשטן בייזבאָל־גיים פונ׳ם סעזאָן אין וואַשינגטאָן, און שליידערט דעם ערשטן באָל, ווי דער מנהג איז, און זיצט דורך די גאַנצע ניין „אינינגס“, כמעט צוויי שעה צייט, האָפנדיק אַז וואַשינגטאָן וועט באַזיגן ניו יאָרק?

מיט וואָס דערקלערט זיך אַזאַ מין ענטוזיאַזם ביי די דאָזיקע שפּילן, ביי פערד־רייסעס, ביי באָט־רייסעס און ביי אַלע אַנדערע אַזעלכע אויפרעגונגען, — אַן ענטוזיאַזם וואָס נעמט אריין ספּעציעל די גאַנצע יוגנט, פילע גיימס זאָגאַר די קינדער, וואָס דערפאַר קענט איר דאָס ניט דערקלערן מיט געלט־זוכט, מיט האַבונסטווא, מיט וועלן גיך רייך ווערן, דאָס הייסט, אין יעדנ־פאַל מיט דעם אַליין.

דאַכט זיך: מה זה ועל מה זה?

איז דער תירוץ גאָר איינפאַך. די אַלע זאַכן, ווי די שכרות, וואָס איז עלטער ווי לוט און אפשר אויך ווי נח אַליין, זיינען פאַר דעם מאָדערנעם מענטשן, וואָס זיין זיידנ׳ס אמונה איז ביי אים היינט ניט מער ווי אַ צערעמאָניע און אידעאַלן האָט ער ענטוועדער קיינמאָל ניט געהאַט, אָדער האָט זיי לאַנג שוין פאַרלאָרן, — פאַר אים זיינען די אַלע זאַכן אין אַ געוויסן זין, לעבנס־פּאָעזיע.

עטוואס וואָס פאַרנעמט דעם אָרט פֿון אַמאָליקע אמונות און אידעאַלע שטרעבונגען, פֿון יונגע ליבע, מיט שטאַרקער ליידנשאַפֿט, מיט גרויסער קנאה, וואָס מיר רופֿן אייפֿערזוכט, און אַזוי ווייטער.

און צוריק ריידנדיק, וואָס טוט טאַקע אַ מענטש, ווען זיין שיינדעלע פֿאַר׳כשופֿ׳ט אים שוין ניט מער? ווען, אַ שטייגער, די אויגעלאַך האָבן שוין ניט מער דעם אַמאָליקן גלאַנץ, און די חן־גריבעלאַך האָבן איבער זיך איינגעפֿאַלענע באַקן, און די ציינדער־לאַך זיינען שוין געמישטע העלפֿאַנטביין און גאָלד און ניט איבעריקס ריין, און די גאַנצע שיינדעלע איז שוין האשה מרת שיינע, וואָס וואַקסט איצט כסדר אין דער ברייט און האָט איבער־הויפּט ניט מער דאָס, וואָס אייער שטאַרקע ליבע צו איר האָט אַמאָל געזען אין איר, — אייער ליבע און ווייטער אפֿשר קיינער ניט. זאָלט איר מיר מוחל זיין.

וואָס טוט איר דאַן? צום רבי׳ן פֿאָרט איר ניט, דאַווגען גייט איר ניט; זייט איר ראַדיקאַל, גייט איר ערגעץ אין אַ פֿאַר־איין, וואו איר מאַכט „פּאָינטס־און אָרדער“ און קאָמיטעס „רע־פּאָרטן פּראָגרעס“; אויב איר רופֿט זיך סאָציאַליסט וואַרפֿט איר אייער פּאַרטיי צו אַ „וואָוט“ יעדן יעסגן, און קומט צו אַ מיטינג איין מאָל אין אַ יובֿל כדי צו האָבן פֿון וואָס חוזק צו מאַכן אין דער היים. און לעקטשורס אינטערעסירן אייך שוין ניט מער, און ליטעראַרישע אָוונטן מיט פּאָיאַצסטוואָ און נודנעס, מיט אַ ביסעל קונסט אַן עס־לעפֿל צולאָזן אין אַ קרוג מוטנע וואַסער — מיט דרשות, וואָס קלעפּן זיך צום אָוונט ווי אַ פּרינציפּ צו אַ רעפּובליקאַנישער פּלאַטפֿאָרמע. אַט די ליטעראַרישע אָוונטן קריכן אייך שוין פֿון האַלז.

וואָס בלייבט אייך איבער? ווייל אייער לעבן רייסט זיך פֿאָרט פֿון דער וואָכעדיקער ראַמקע, וויל אַרויס, וויל לאַבונג, וויל פּאָעזיע, לאָז זיין סם, לאָז זיין דער טויט אַליין... וואָס־זשע טוט איר? קלייבט איר זיך עפּעס אוים צווישן די אויסגערעכנטע אויפֿרעגונגען: טרינקט איר, געמבלט איר, פֿאַרנעמט איר אייער

מח און פילט אַז אייער האַרץ מיט גיימס, מיט רייסעס; מיט אַנדערע אַזעלכע זאַכן.

דאָס אַלץ און דערצו נאָך טאַבאַק און אַפּיום, חוץ די פאַר־שידענע מינים שונד, הויבן אייך אַרויס פון דעם זומפּ, וואָס רופט זיך אַלטעגלאַכער לעבן.

און וויפיל דרשות און וויפיל סערמאָנס עס וועלן ניט גע־האַלטן ווערן, דער עולם וועט זיך טאָן דאָס זייניקע. ער וועט עס טאָן, געדיינקט, ניט ווייל ער האָט ניט קיין נשמה, נאָר, פאַרקערט, ווייל ער האָט.

נו, און איך? איך, וואָס טרינק ניט, און שפּיל ניט, און האָב קיין געשמאַק ניט פאַר שונד, און וועט זיך מיט קיינעם ניט און בין ניט קיין גרויסער בקי אין גיימס, און דויבער דערצו אויך ניט?

פעלט מיר טאַקע לעבנס־פּאָעזיע, און פעלט מיר שטאַרק.. ווייל וועדליג נאָך מיין טעמפּעראַמענט נאָך דאַרף איך פיל.

אָבער איך רייד דאָ ניט וועגן זיך אַלס אַ פּערזאָן. איך בין דאָ פאַר אייך אַ מענטש, וואָס אים פעלט אַלץ, מחמת ער האָט ניט דאָס וואָס דער פאָטער זיינער האָט געהאַט, ניט וואָס די קינדער וועלן האָבן. דאָרט איז ניט קיין פראַגע, וואָס איך — אַ געוויסער צוויפיסיקער מענטש — האָב געקענט האָבן און האָב ניט. דאָ רעדט זיך וועגן דעם דור וואָס איז ניט אַהין, ניט אַהער.

איז די אונטערשטע שורה:

מיין טאַטנ'ס אמונה האָב איך שוין לאַנג ניט. און סאָציאַ־ליזם איז אַ פּשוט'ער צוויי־מאָל־צוויי־איז־פיר: ער ווערט מקוים פאַר מיינע אויגן אויף זייער אַ פּראָזאַאישן אופן פון טאָג־צו־טאָג.

און די שעפּסעלאַך, וואָס איז דאָ צו לייקענען? זיינען, גע־בראָטענע, זייער געשמאַק, אָבער מיר פעלט די פּאָעזיע פון דער לאַנדשאַפט, פון דעם בלויען הימל, איבער די גרינע גראָז מיט דעם שטילן ווינטעלע היינט, און דעם קאַלנדיקן דונער מאָרגן.

ליידי סקאַט טאַקע ניט, מיר פעלט עס.

א פאָלק

שטעלט זיך פאָר, אַז איך זאָג אײך:

„מיר, אַמעריקאַנער, מוזן זען אַז אונזער רעגירונג זאָל אונז ניט לעבערלאַך מאַכן אין די אויגן פון אונזערע שכנים. ווען אונזערע בירגער ווערן געמאַרדעט דורך באַנדיטן און די רעגירונג פון מעקסיקאַ באַווײַזט פאַר דער גאַנצער וועלט; אַז זי אַליין איז ניט פּייאיק די באַנדע אויסצוראָטן, לייגט זי אונז שטיינער אין וועג ווען מיר נעמען זיך צו דער דאָזיקער שייקע פון גנבים און גזלנים. דאַן ווערט עס אונזער הייליקע פליכט צו מאָביליזירן וואָס גיכער אונזער אַרמיי און צו מאַכן קאַמף־גרייט אונזער מעכטיקן פלאָט. שוין גאָר ניט רעדנדיק דערפון, וואָס דער לעבן פון יעדן אַמעריקאַנער דאַרף זײַן זיכער און הייליק, וואו אונזערער אַ בירגער זאָל זיך ניט געפינען. איז סתם שטענדיק אונזער אויפגאַבע צו זען, אַז דער נאָמען אַמעריקאַנער זאָל ניט ווערן באַליידיקט און די פאָן — די שטערן־באַשפּרינקלטע פאָן — דער סימבאָל פון אונזער נאַציאָנאַלער איינזיקייט, פון אונזער אומאָפּהענגיקייט און פרייהייט, פון דאָס אַלץ, פאַר וואָס אונזערע עלטערן האָבן פאַרגאָסן זייער בלוט, זאָל ווערן רעספּעקטירט פון מזרח ביז מערב און פון צפון ביז דרום.“

שטעלט זיך פאָר, זאָג איך, אַז איך רעד צו אײַך אויף דעם אופן.

ווערליג ווי מײַנער אַ פרײַנט, וואָס איז צו „ביזי“ צו לייענען די דאָזיקע קאַפּיטלען, גלויבט (וואָס מען זעט ניט מיט די אויגן מוז מען, פאַרשטייט זיך, גלויבן), בין איך געוואָרן אַ בעל תשובה אויף דער עלטער.. ער, און ניט ער אַליין, וואָלט זיך אפשר ניט וואונדערן אויף דעם פּאַטריאָטישן טאָן פון דער דאָזיקער זאַגאַכץ. אַ קשיא אויף אַ מעשה? — קלערט ער — ווען אַ מענטש קומט אַזוי ווייט, אַז אים פעלט אמונה, אַ פאָטערלאַנד, אַ יום־טוב און

אַנדערע אַזעלכע אַלטע, פאַרשימלטע נאַרישקייטן, זאַכן פון וועלכע מיר האָבן זיך שוין לאַנג עמאַנציפּירט, דאַן איז ניט מער ווי רעכט, אַז ער זאָל ווערן אַ פּאַטריאָטישער שרייבער אויך.

איר אָבער, וואָס אייך קען איך ניט פערזענלאַך און ווייס ניט צי איר זייט, אָדער איר זייט ניט, מיינע פריינט, איר האָט זיכער פאַרשטאַנען, אַז דאָס איז אויבן אַלץ געזאָגט געוואָרן בלשון סגי־נהור.

אַזוי האָט איר אויך פאַרשטאַנען, אַז דער צוועק פון דעם דאָזיקן זאָג איז געווען אייך צו ווייזן, ווי לעכערלאַך אַזעלכע רייד קלינגען אין דעם מויל פון אַ אידן, אַ זון פון ר׳ זיסל לייבל־עלקעס: אַן אַמאָליקן דייטשן סאָציאַל־דעמאָקראַט, אַ רוסיש־דייטש־פראַנ־צויזישן סאָציאַליסט־רעוואָלוציאָנער, וואָס איז געווען פופצן יאָר אַ תושב פון ענגלאַנד, דאָרטן קנעלנדיק מיט אידישע אַרבעטער און קעמפנדיק מיט לאָנדאָנער טומאַנעס אַזוי לאַנג, ביז ער האָט זיך סוף כל סוף געמוזט אונטערגעבן און זיך אַרבערקרוישקען קיין אַמעריקע איידער די אַסטמאַ האָט פּאָספּייעט גובר צו זיין **זיין** (דאָס הייסט: מיין) רעוואָלוציאָנערן גייסט מיט׳ן קערפּער מיט אַלעמען, דערביי האָב איך ניט געהאַט קיין לעבנספאַרזיכערונג פאַר׳ן גוף און נאָך וויניקער פאַר׳ן „גייסט“.

נאָר איך האָב זיך פאַררעדט. נחזור לענייננו.

ווען אַ איד אין מיינע יאָרן און מיט מיין פאַרגאַנגענהייט רעדט און זאָגט: „מיר אַמעריקאַנער“, „אונזער רעגירונג“, „אונ־זערע שכנים“, „אונזערע בירגער“ און אַזוי ווייטער און אַזוי דומער ביז צו דער פּאָז, „אונזער סימבאָל פון נאַציאָנאַלער אייניקייט, אומאָפּהענגיקייט און פרייהייט“ פאָר, וועלכע „אונ־זערע עלטערן האָבן פאַרגאָסן זייער בלוט“, — ווען אַ איד ווי איך רעדט אַזוי, פילט איך עפּעס אַזוי ווי אַ מויז וואָלט אַריבערגעלאָפן איבער אייער צימבל.

יעדער „אונזער“, יעדער „מיר“ און יעדער „אונז“ קומט אייך פאַר קאָמיש, קלינגט אין אייערע אויערן ווי אַ העסלאַכער מיס־

טאָן און דאָס אַלץ ווי אַסימילירט, ווי אַמעריקאַניזירט, ווי אויס־געאידישט און איינגעיענקי'ט איר זאָלט ניט זיין: ווי לאַנג דער „סקי" און דער „אָוויץ" זאָלן ניט זיין אָפּגעשניטן פון אייער היימישן נאָמען: ווי לאַנג אייערע וואָנצעס זאָלן ניט זיין אָפּ־געגאָלט און ווי באַהאַוונט איר זאָלט ניט זיין אין דער נאַטור־געשיכטע פון אַלע פּרייז־פּייטערס און אין דעם שלשלת היוחסין פון די באַרימטע אַמעריקאַנער רייס־פערד.

הייסט עס, אַז אַוועקלייגנדיק אַ זייט דעם רעאַקציאָנערן אינהאַלט פון מיין זאַג, וואָלט אייך פּשוט שאַקירט דער טאָן, דער „מי פּאַחאַלי", דער אַריינגענעמען זיך אין דעם כּלל פון דעם אמת'ן אַמעריקאַנער פאָלק.

זייער גוט. איז אָבער די פראַגע, פאַרוואָס זאָל דאָס זיין אַזוי? אין די אויגן פון דעם היגן געזעץ בין איך אַזאַ מיוחס, ווי וואודראָ ווילסאָן. מער ניט איך מוז וואַרטן ביז'ן צווייטן גלגול איידער איך זאָל קענען ווערן, ווי ער, אַ פּרעזידענט פון די יונייטעד סטייטס, אַ ריכטער, אַ גובערנאַטאָר, אַ שטאַטישער „גאָלאָווא", אַ געזעצגעבער, אַ פּאָליציי־מייסטער און אַ תּליון קען איך שוין זיין. אפילו פּרעזידענט קען איך נאָך ווערן, הגם בלויז פון דער חברה משכּיל אל דל, אנשי טוניעיאַדאָוועקע, און פּרעזידענט איז פּרעזידענט, איר מעגט זאָגן וואָס איר ווילט.

פאַרוואָס זאָל איך, אַ בירגער מיט „פּייפּערס", וואָס הויבן שוין אָן צו האָבן אַ געלן ראַנד אַרום די ברעגעס, ניט קענען אַזוי ריידן און קיינער זאָל ניט שמייכלען מעשה אַפּלאַכער?

פאַרוואָס ניט?

פּשוט דערפאַר, ווייל אין דער אמת'ן איז טאַקע די היגע „נאַציע" ניט מיינע און איך בין ניט אירער, הגם זי ציילט מיך צום מנין, און האַלט מיך אין איר סקאַזקע, און — ווען איך „באַהייוו" זיך — לאָזט זי מיך אָפּלעקן אַ ביינדל פון דעם קהל'שן אינדיק, ווייל איך האָב, אַ שטייגער, אַ חלק אין די קאַנאַפּליעס, מיט וועלכע דער דאָזיקער אינדיק ווערט געשטאָפּט: ווייל,

פראָסטער גערעדט, איך צאָל, דירעקט אָדער אומדירעקט, טעקסעס אין דער קהל׳שער קופּה אַריין.

ניין, איך מאַך זיך לעכערלאַך ווען איך רייד וועגן די אמעריקאַנער אלס מיין פאָלק, צי דער גֶעזעץ דערלויבט עס מיר אָדער ניט. א טויבער דערהערט דעם דיסאָנאַנץ אין דער פראַזע, וואו אזא וואָרט קומט אַריין.

און דאָ מוז איך מאַכן אַן אָפּשטעל, כדי צו זאָגן אַ פּאָר ווערטער מכח די אַמעריקאַנער אַלס נאַציע בכלל.

איז קיין לאַנד אין דער וועלט, ווייניקסטנס ניט צווישן די לענדער פון וועלכע איך האָב אַ שטיקל ידיעה, איז דאָס וואָרט נאַציאָנאַל אַזוי הייליק און אזוי ביליק אין איין און דערזעלבער צייט, ווי ביי אונז אין אַמעריקע, צווישן די „עכטע“ אַמעריקאַנער.

זיי געברויכן דעם וואָרט „נאַציע“ אומעטום, וואו נאָר עפּעס ווערט אַריינגעהויבן אין הימל, בעת אין ענגלאַנד, למשל, וואָלט מען אין אזא פאל געזאָגט „די מדינה“ : „אין דהי ניישאָן“ איז דאָ דער געוויינלאַכער אויסדרוק. חוץ דעם איז א באַנק וואָס האָט א טשאַרטער פאר דער גאַנצער מדינה ניט פעדעראַל דאָ, נאָר נאציאָנאַל. און אזא „נאציאָנאלע“ באנק איז ניט נאָר ניט נאַציאָנאַל אין דעם זין, אין וועלכן דאָס וואָלט קענען זיין (און זיך רופן) די דייטשע רייכסבאַנק, אָדער דער רוסישער „גאָסודארסטווענני באנק“, הגם ער (אין רוסלאַנד איז א באנק אַז ער, אין דייטשלאַנד אַ זי, אין פראַנקרייך און אין ענגלאַנד אַ באשעפעניש אַן א געשלעכט, א שטייגער ווי א מלאך ביי די אומות העולם, אלזאָ, הגם ער) האָט פיל ברענטשעס.

איך האָב זיך פאַרפּלאָנטערט. נאָך אַמאָל :

אזא נאַציאָנאלע באנק איז ניט נאָר ניט אזוי נאַציאָנאל ווי, כאַפּט אייך אָן, די ציוניסטישע באנק איז דאָס, נאָר אין יעדער שטאָט און יעדער שטעטל, געפינט איר אזא מין אינסטיטוציע בדרך כלל, ווען דאָ ווערט פון א דערפל א שטעטל, אפשר נאָך

פריער, קומט צוזאמען מיט דער טעגלאַכער צייטונג א באנק, וואָס רופט זיך געוויינטלאַך „ערשטע נאציאָנאלע באנק“ — ער־שטע, ווייל מען רעכנט, אז באלד וועט קומען א צווייטע, א דריטע. און אזוי ווייטער. ביי אונז אין ניו יאָרק זיינען כמעט דאָ אזוי פיל נאציאָנאלע באנקען, ווי מכות אין דער הגדה, נאָך דעם מאן־דאמר נאָך, אז פרעה׳ס קלעפּ זיינען צען מאָל פינף־און־צוואנציק. אנשטאָט איינפאך צען, ווי אונזער חומש וויל האָבן.

אָבער חוץ באנקען, זיינען דאָ פאראן נאציאָנאלע אינסטיטור־ציעס אָן א שיעור און אָן אן ערך. דאָס מאכט שוין דאָס וואָרט „נאציאָנאל“ זייער וואלוול. אין גרייטער ניו יאָרק אליין וועט איר געפינען ניט ווייניקער ווי 800 (אכט הונדערט!) קלענערע און גרעסערע קאָמפּאניס, געשעפטן, פאראיינען און אנדערע אזעל־כע זאכן, וואָס רופן זיך נאציאָנאל. איר קענט באגעגענען צווישן די היגע „נאציאָנאלע“ אונטערנעמונגען אלץ אין דער וועלט, פון א נאציאָנאלע אקאדעמיע פון מוזיק ביז א נאציאָנאלע געזעלשאפט פון פארטוכער.

מיט אנדערע ווערטער: אין דערזעלבער צייט ווען דער אמע־ריקאנער רעדט אויס דעם וואָרט נאציע מיט „ערנפורכט“ און שטאָלץ, פארווענדעט ער אים אומעטום וואו נאָר מען קען דערמיט איינשלעפּן א קונד אין קראָם אריין. דאָס טוט ער, פארבייגיי־ענדיק, מיט זיין פאָן אויך, וועלכע איז אויך א מין הייליקטום, וואָס העלפט טאָן ביזנעס, אפילו שערן בערד.

דער אמעריקאנער וואָרפט זיך ארום מיט דעם וואָרט נאַ־ציאָנאל, אפשר טאקע דערפאר, ווייל אין גרונט הארצן פילט ער אז ער איז נאָך דערוויילע ניט מער אַז אמת׳ע נאציע מיט אַן איינהייטלאַכן לשון, אין וועלכן אלע בירגער זיינען געבאָרן, מיט איינהייטלאַכע טראַדיציעס, מיט אַן איינהייטלאַכע געשיכטע — ווי דאָס איז געווען דער דור הפלגה פארצייטן. און פונקט ווי א מענטש רימט זיך געוויינטלאַך דוקא מיט דאָס, וואָס ער האָט ניט, אזוי טוען אויך גאנצע מדינות, וואָס דארפן ערשט מיט דער

צייט ווערן דאָס, וואָס זיי מיינען, אז זיי זיינען און פאר וואָס זיי וואָלטן וועלן, אז מען זאָל זיי האַלטן.

דערווייל איז דאָ אין די 48 סטייטס אן ערב־רב פון הונדערט מיליאָן מענטשן צונויפגעשטעלט פון אַלע אומות, פון אַלע ראַסן, קאָלירן און גלויבנס. אפשר וועלן זיי אַמאָל זיך צונויפגיסן און ווערן איין גרויסע מאַסע, הגם איך צווייפל אין דעם זייער שטאַרק. אָבער דערווייל איז די מדינה, אין וועלכער מיר לעבן, קינסטלאַך, צונויפגעשטעלט פון אַלערליי מענטשן, וואָס שרייען אין איין קול: „מיר זיינען אַ נאַציע", פונקט ווי אַ שכור'ער שרייט, אז ער איז ניכטער — יע, און בעת מעשה פּלאָנטערט זיך ביי אים דער צונג אין מויל, טאַקע ווי ביי אונזערע שרייערס.

„דער לאַנגער רעדע קורצער זין" איז, אז אפילו ווען איך זאָל וועלן זיך אָנשליסן אן דעם אַמעריקאַנער כדי צו געהערן צו זיין פאָלק, אַ שטייגער ווי אַ אינגל צעפּעט זיך אָן פון הינטן אָן אַ וואָגן בעת דער בעל עגלה זעט ניט, קען איך דאָס דאָ ניט טאָן, ווייל עס איז קיין פאָלק ניטאָ.

בלייבט מיר מיין פאָלק, מיין טאַטע'ס און זיידע'ס פאָלק, דאָס פאָלק וואָס ראַנגלט זיך מיט'ן טויט שוין איבער צוויי טויזנט יאָר. איז אָבער די צרה . . . נאָך וואַרט אַ ווייליגקע, איך קען ביי די דאָזיקע ווערטער ניט ארויסקריגן פון די געדאַנקען אַ געוויסע אידישע לעגענדע, וואָס פאַרפאָלגט מיך שטענדיק ווען איך — אַלס סאָציאַליסט — טראַכט, וועגן די אומשטערבלאַכקייט פון דעם אידישן פאָלק.

אָט איז די לעגענדע:

ר' יהושע בן לוי איז געווען אַ גרויסער צדיק. ווען זיין צייט איז געקומען צום שטאַרבן האָט מען צו אים געשיקט דעם מלאך־המות.

דער ניט־גוטער האָט געוואוסט, אז אזוי דיר ניט — מיר ניט קריגט מען ביי ר' יהושע בן לוי די נשמה ניט ארויס.

„זאָל איך גיין?“ האָט ער געפרעגט.
„גיי!“ האָט מען אים געזאָגט.
דער מלאך המות איז געקומען צום צדיק און האָט אים גע־זאָגט:
„דיין צייט איז געקומען, זיך צו געזעגענען מיט דער וועלט“.
„זייער גוט, איך בין מרוצה פון דאַנען אוועקצוגיין, אָבער מיט איין תנאי“.
— „היינו?“ פרעגט דער ניט־גוטער.
„בתנאי“, זאָגט ר' יהושע, „אַז דו זאָלסט מיר פריהער ווייזן מיין אָרט אין גן־עדן“.
דער מלאך־המות וויל אים א הויב טאָן אין דער הויך. אָבער דער צדיק, וויל זיך באַוואָרענען און נעמט אויס נאָך א תנאי, און דאָס איז, אַז איידער זיי הויבן אָן די נסיעה צום הימל צו, זאָל דער מלאך אים געבן זיין חלף צוצוהאַלטן, כדי צו פאַרמיידן עקסידענטס: מאַלע וואָס קען טרעפן.
אים איז אַלץ נאָכגעגעבן געוואָרן און דער מענטשן־שוחט האָט אים געהויבן און געהויבן, אַלץ העכער און העכער, ביז ער האָט אים געבראַכט צום גן־עדן.
ער איז צוגעקומען צום סאַמע טויער און אין דעם אויגנבליק ווען דער מלאך המות האָט אים געוויזן זיין אָרט, האָט ר' יהושע אים אָפּגעטאָן א שפּיצל און איז אריינגעשפּרונגען לעבעדיקער־הייט אין גן־עדן.
וואָס נאָכדעם האָט פּאַסירט קען אייך ווייניק־וואָס אינטע־רעסירן. צוליב דאָס, וואָס איך וויל דאָ אויספירן איז אפילו דער שיינער סוף מיט'ן נצחון איבער'ן מלאך המות אויך ניט וויכטיק.
וויכטיק פאַר אונז איז דאָ דער פאַקט גופא, וואָס ר' יהושע בן לוי האָט אָן פיל טענות איינפאַך ניט געגעבן זיין הסכמה אויף זיין אייגענעם טויט סיידן מען וועט אים ווייזן זיין אָרט אינ'ם פּאַראַדיז.
און וויכטיק איז עס דערפאַר, ווייל מיט דעם אידישן פאָלק

וועט, משמעות, פּאַסירן דיזעלביקע מעשה.

ווען ישראליק׳ס צייט וועט קומען זיך אָפּצוטראָגן פון דער וועלט און א פריינטלאַכער מלאך־המות וועט אפשר צו אים קומען און זאָגן:

„ר׳ ישראל, איר האָט געגונג געלעבט . . . דריי טויזנט, פיר טויזנט יאָר, וויפיל איז דאָס דער שיעור? און אָפּגעפינסטערט א לעבן האָט איר אויך . . . קומט, מאַכט ניט קיין שהיות . . . אגב פיר איך אייך אין אן אָרט וואו צדיקים לעבן אין דעם גלאַנץ פון דער שכינה, אין גלייכהייט און ברידערלאַכקייט״. . .

ווען דאָס וועט האַלטן אזוי ווייט, וועט ישראליק, קלער איך, נאָכטאָן ר׳ יהושע בן לוי, און וועט ניט גיין פון דער וועלט, סיידן מען וועט אים ווייזן זיין אָרט אין דעם נייעם גן־עדן און ער וועט קענען אהין אריינשפּרינגען און טאַקע ל ע ב ע ד י ק ע ר ה י י ט.

—און איצט, אזוי ווי איך בין פּטור געוואָרן פון דער דאָזיקער לעגענדע, קען איך זיך אומקערן צו דעם ענין, וואָס מיר האָבן פאר זיך.

נאָך אַמאָל: מיר בלייבט איבער מיין פּאָלק, דאָס פּאָלק, וואָס ראַנגלט זיך מיט׳ן טויט אזא לאַנגע צייט. איז אָבער די צרה — דאָ האָט זיך מיין וועגל אָפּגעשטעלט, אויב איר געדיינקט — איז די צרה, וואָס מיין פּאָלק איז פאר מיר ניט דאָס, וואָס זשול געדס*) פּאָלק איז פאר אים, למשל.

ער, ווען ער רעדט, וועגן זיין פּאָלק, דעם פראַנצויזישן פּאָלק, האָט ער פאר זיך און ארום זיך אן איינגעפונדעוועטע אומה, א גאַנצע אומה, אויף איין אָרט, מיט איין שפּראַך. מיט דערזעלבער פאַרגאַנגענהייט מיט דעמזעלביקן איצטער און מיט דערזעלבער צוקונפט.

ער פילט זיך א י נ ס מיט זיין פּאָלק און זיין פּאָלק פילט זיך א י נ ס מיט דער מדינה, און די מדינה פילט זיך

*) דער פירער פון די פראַנצויזישע סאָציאַליסטן.

א י י נ ס מיט די פראַנצויזן, אפילו אין מרחקים.

ער, גער, האָט אין דעם פולן זין פונ׳ם וואָרט א פאָלק. אזוי האָט דער ענגלענדער, דער דייטש, דער איטאַליענער און יעדער אַנדערער צווישן די נאָרמאַלע מענטשן.

איך ניט.

אפילו לאַזנדיק אָן א זייט דעם פאַקט, וואָס מיין פאָלק איז ניט איינס מיט דער מדינה, ריכטיקער, מיט די מדינות וואו עס לעבט, אָדער וואוינט, אָדער האַלט זיך אויף (אויף א ווייַלע, מעשה גאַסט), איז נאָך דאָ אַנאַנדער שטער צו מיין פילן זיך ווי עס פילן זיך מיינע חברים ביי אנדערע פעלקער.

מיין פאָלק איז זיכער דער ליטווישער איד; ניט אזוי זיכער מ י י נ ס איז דער פוילישער, אָבער אַלץ נאָך מיין פאָלק; א האַרעלע נאָך ווייניקער מיינער איז דער גאַליציאַנער און רומעני־שער איד.

אין דער טעאָריע זיינען מיר אַלע זיכער איין פאָלק, אָבער אין לעבן איז שוין דאָס אביסעלע אנדערש. אַן אייגענער און פאָרט ניט קיין אייגענער, עפּעס פעלט. . . .

פונדעסטוועגן איז דאָס נאָך קיין סכנה ניט: אזעלכעס גע־פינט איר אין א געוויסן זין ביי אנדערע פעלקער אויך. די הויפּט זאַך איז אָבער, אז דער דייטשער איד, דער פראַנצויזישער, דער שפּאַנישער (ספרדי) איד איז שוין גאָר ווייט פון מיר און אלס סאָציאַליסט פיל איך זיך נעענטער צום פראַנצויזישן חבר, וואָס איז א גוי, ווי צום פראַנצויזישן אידן, וואָס איז מיינער א געגנער.

און דאַן די יאָרן און יאָרן אינ׳ם קלאַסנקאַמף.

...נעמט אָט די אַלע פאַבריקאַנטן פון וועלכע א סך זיינען מיינע לאַנדסלייט, מענטשן פון מיין אמת׳ן פאָלק — קאָוונער, ווילנער, מינסקער א. אז. וו. — זיינען זיי מיין פאָלק? מיין פאָלק, אפילו אין צייטן פון סטרייקס? מיין פאָלק ווען . . . נאָר איר פאַרשטייט וואָס איך מיין אפשר. אָבער . . . נאָר לאָז זיין.

דער עיקר איז, אז אזוי אָדער אנדערש, מיר פעלט א פאָלק.

1916

א ליטעראַטור

דאָס קלערט איר, הייסט שוין גאָר פּראָסט: פּריש, געזונט און משוגע.

אים פעלט א ליטעראַטור?! א איד און אים פעלט א לי־טעראַטור!!! מיר האָבן צופיל ליטעראַטורן, דאַכט זיך.

אָט האָט איר זיך אַליין געענטפערט. מיר פעלט טאַקע איינע ווייל איך האָב א סך.

ווען שלמה המלך האָט געזאָגט, אז ער האָט צווישן טויזנט פרויען ניט געפונען איינע א רעכטע, איז דער זאָג זיינער אפשר ניט געווען — ווייניקסטענס, אין זיין צייט — קיין זייער נאַריי־שער פאַר אַזאַ לאַנד־חכם ווי ער, אָבער זיין מעטאָדע איז זיכער געווען א פאַלשע. ווער עס רינגלט זיך אַרום מיט אַזוי פיל ווייי־בער, קען ניט דערוואַרטן אויסצוגעפינען די איינע, די אמת׳ע, די רעכטע, די וואָס זאָל זיין זיינע, ווייל ער וועט זיין אירער; אינגאַנצן אירער, ווייל זי איז אינגאַנצן זיינע. ער האָט ניט געדאַרפט וואַנדערן זייער ווייט צו אַנטדעקן אָט דעם איינפאַכן אמת: ער האָט נאָר געדאַרפט לייענען דעם שיר השירים, וואָס מען זאָגט, אז ער האָט געשריבן. „דודי לי ואני לו, הרועה בשושנים"! רופט אויס זיין פאַסטוטשקע אין איין אָרט און זאָגט, איבערדרייענדיק דעם סדר אין אַן אַנדער אָרט, „אני לדודי ודודי לי, הרועה בשושנים"! זי איז געווען ביי דעם פאַסטוך איינע און א רעכטע, ווייל ער האָט ניט געקליבן צווישן טויזנט, און ווייל ער איז געווען איינער, דער איינציקער ביי איר.

כדי, אז איר זאָלט האָבן א ליטעראַטור, דאַרף זי זיין אייערע, און איר דאַרפט זיך אָפּשפּיגלען איז איר. אייער לעבן דאַרף זיין דער יסוד, אויף וועלכן זי איז געבויט און אין איר דאַרפט איר געפינען א נחת־רוח, א לייטענדן גייסט און א לייטענדן איינפלוס. זי דאַרף האָבן טיפע וואָרצלען אין אייער פאַרגאַנגענהייט און איר

דאַרפט זיך דערקוויקן מיט איר פרוכט, בויענדיק אייער צוקונפט.

האָב איך אזא ליטעראַטור? ניין. פאַרוואָס? אָט טאָקע דערפאַר, ווייל איך בין א מענטש פון דעם דור, וואָס רעדט אַלער־ליי שפּראַכן און ניט איינע פון זיי איז זיינע.

מיין פאָטער האָט געהאַט אזא ליטעראַטור, זיך ניט שטאַרק קימענרנדיק צו זי האָט געהייסן אַזוי אָדער אַנדערש. ער האָט געהאַט זיין תנ"ך, און זיין עין יעקב, און דעם תרגום שני און דעם אבן עזר און ר' יהודה הלוי און ר' שלמה בן גבירול און הונדערט אַנדערע, וועלכע האָבן אים געגעבן שפּייז פאַר זיין גייסט אין דער שפּראַך, וואָס ער האָט גערופן — און מיט רעכט גערופן — זיינע, זיין פאָטער־שפּראַך, אויב ניט זיין מוטער־שפּראַך, די שפּראַך פון די נביאים וועלכע איז ביי אים געווען צונויפגעגאָסן ווי זיין גלאָז טיי מיט די מילך, מיט דעם לשון פונ'ם תרגום־אונקלס און דעם לשון פון דער משנה.

מיין פאָטער האָט זיך ניט שטאַרק געקימערט ווי איר וועט קלאַסיפיצירן זיין „אז ישיר", אָדער יעקב אבינו'ס ברכות, אָדער בלעם'ס לויב־געזאַנג אויף די אידן, וועלכע בלק האָט געוואָלט, אַז ער זאָל שילטן; אים, דעם טאַטן מיינעם, האָט ניט שטאַרק אויס־געמאַכט אונטער וואָס פאַר א קאַטעגאָריע איר וועט שטעלן דבורה'ס שירה, אָדער דוד'ס וואונדערבאַרן קלאָג אויף שאול'ס טויט, אָדער משה'ס „האזינו".

ער האָט געוואוסט, אַז זיין נשמה לאַבט זיך מיט די אַלע זאַכן, צי זייער מקור איז דורך און דורך געטלאַך, אָדער בלויז האַלב־געטלאַך און האַלב־מענטשלאַך.

ער האָט געפילט מיט'ן האַרצן די פּאָעזיע פון דעם פּרק שירה און די שיינקייטן פון די שטאַרקסטע קאַפּיטלאַך תהלים. ער האָט ניט געפרעגט ווי די כרעסטאָמאַטיעס ווילן האָבן, אַז קינדער זאָלן אָט די אַלע זאַכן אָנרופן. כל זמן מען האָט פון זיי הנאה.

און ער האָט געהאַט זיין רמב"ם און זיין כוזרי און זיין „חובת הלבבות" און הונדערט אַנדערע אַזעלכע ספרים אין זיין דריי

טויזנט יאָריקער ליטעראטור — א ליטעראטור, וואָס האָט זיך ביי אים אָנגעהויבן מיט „בראשית“ און האָט זיך געענדיקט מיט קלמן־שולמאַנ׳ס „דברי ימי עולם“ פון איין זייט, און מיט דעם קאָוונער רב׳ס (ר׳ יצחק אלחנן׳ס) „באר יצחק“ פון דער אנדער זייט.

און דאָס איז געווען זיינס, זיין ליטעראטור, ווי ער איז געווען אירער. ער האָט געלעבט אין איר און זי האָט געפונען איר פאַרברייטער און פאַרשפּרייטער אין אים.

וואָלט ער עפּעס געשריבן, וואָלט ער זי רייכער געמאַכט. אליין גאָרניט פאַרלירנדיק. האָט ער עפּעס פון איר גענאָמען, האָט ער פּראָפיטירט, אָן היזק פאַר איר.

„ישראל ואורייתא חד נינהו“ — מאַכט דער טייטש: מיין אַלטער און זיין ליטעראטור זיינען געווען ענג פאַרבונדן, צונויפגעוואַקסן,ביידע איינס. און צונויפגעוואַקסן, פאַרשטייט מיך ריכטיק, ניט ווי דער סיאַמעזישער צווילינג, ביי וועלכן צוויי קערפּערס זיינען געווען פון דער נאַטור (נעגן די נאַטירלאַכקייט) צוזאַמענגעשלאָסן אזוי, אז פיר פאָר פיס האָבן אויף זיך געטראָגן צוויי מענטשלאַכע גופים מיט צוויי קעפּ, און אין זיי צוויי באַזונדערע נשמות. נאָר טאַקע אָרגאַניש פאַראייניקט, צוויי אין איינעם — ביידע איינס.

און דער תלמוד, מיט זיינע מפרשים, איז פאַר אים געווען זיין ענציקלאָפּעדיא — ענציקלאָפּעדיא יודאאיקאַ, פאַרשטייט זיך—און ער האָט געגלויבט, ווי אין פרק אבות שטייט: „בלעטער און בלעטער אין איר, דכולה בה, ווייל אין איר געפינט זיך אלץ“. דערעבוי איז ער דורכאויס ניט געווען אזוי ענגהאַרציק, אזוי פאַנאַטיש, צו קלערן, אז חוץ אין דעם ים התלמוד גייען ניט קיין שיפן, לעבן ניט קיין פיש, געפינען זיך ניט קיין פּערל און פאַרשלונגענע אוצרות. ער איז ניט געווען אזוי באַשריינקט, ניט צו זען וועלטן אויסער דער וועלטעלע, אין וועלכער ער האָט געלעבט און געווירקט. מער ניט, אָט די וועלטעלע איז געווען ז י י נ ע: דער ים־

התלמוד איז געווען זיין ים. אין זיין איינענער וועלט האָט ער גע־פילט, אז ער קען ניט בלאָנדזשען, אין זיין ים האָט ער געקענט שווימען אָן א שווימגארטל, זיך פילנדיק זיכער געגן ערגעץ א שטורם.

ביי מיינע קינדער איז אויך דאָ א מעגלאכקייט, אז זיי זאָלן האָבן זייער ליטעראטור.

געבאָרן אין א לאַנד, וואו די ענגלישע שפּראך איז דער לשון פון דער מדינה, דערצויגן אין א שול, וואו זיי האָבן גע־לערנט אלץ, וואָס זיי ווייסן אין דעם דאָזיקן לשון, איז כדרך הטבע די ענגלישע ליטעראטור (מיט איר אמעריקאנישן צווייג) זייער ליטעראטור.

טאָמער ווייסן זיי עפּעס פון אן אנדער לשון און אַנאַנדער ליטעראטור, איז דאָס א זייטיקע זאך: א זאך וואָס א מענטש מעג וויסן און ניט וויסן, כל זמן ער האָט און וויים דאָס זייניקע.

וואָס זיי קען אינטערעסירן פון דער וועלט־ליטעראטור ווייסן זיי דורך די שפּראך, וועלכע זיי ריידן, וועלכע זיי האַלטן פאַר זייערע. וואָס זיי קען זיין נויטיק צו וויסן פוןְ אידישקייט — אזוי ווייט ווי זיי שפּירן איבערהויפּט די נויטיקייט דערפון — ווייסן זיי דאָס לייענענדיק וועגן דעם אין דער ענגלישער שפּראך.

אין מיינע יונגע יאָרן, אין „דערהיים", ביז איך געווען א חסיד פון לודוויג בערנע. וועגן דעם איז דאָ פיל צו ריידן און אביסל דערפון האָב איך שוין דערציילט אין מיינע „עראינערונגען". פאַר אונזער ענין דאָ וועט גענוג זיין אייך אָט וואָס צו זאָגן:

בערנע'ס שריפטן זיינען מיר געווען אזוי ליב און אזוי „איינגעבאקן אין הארצן", אז סיי אין די יאָרן פון דער ערשטער יוגנט, סיי שפּעטער פלעג איך זיי פאָרלעזן פאַר יעדן איינציקן, וואָס האָט זיך געלאָזט דולן א מח.

אויף דעם אופן האָב איך שטעלן פון בערנע געלייענט פאַר מיין פאָטער אין די יאָרן 1873 ביז 1875, ווען איך, אלס שריי־בער, האָב געהאט זיך נאָרוואָס ארויסגעקאָלופּעט פון איי.

כדי אים אונטערצוקויפן, האָב איך דעם פּאָטער מיינעם פריער פאַר אַלץ פאַרגעלעזן דעם באַרימטן אַרטיקל „פאַר די יודען“. ער איז געווען שטאַרק גערירט דערפון, און מיר איז דאַן שוין געווען לייכט מיט אים צו גיין ווייטער.

און מיין אַלטן האָט זייער געפעלן אַלץ וואָס איך האָב אים געגעבן פון דעם גרויסן פריהייטס־אַפּאָסטאָל. א באַזונדערס שטאַרקן איינדרוק האָט אויף אים געמאַכט איין שטעלע אין „מענצעל דער פראַנצאָזענפרעסער“ אין אַ שילדערונג, וואו בערנע מאַכט חוזק פון דעם דייטשן אָדל.

וואָס אים האָט אימפּאָנירט מער ווי אַלץ איז געווען דער הייליקער ערנסט, וואָס קוקט אַרויס אפילו פון בערנע׳ס שפּאַס; זיין טרער אין אויג, בשעת ער לאַכט. ווען, געדיינק איך, איך האָב אים געלייענט עטוואָס פון זאַפיר, האָט ער אַליין געזען איידער איך האָב עס אים אויסגעטייטשט, אַז בערנע איז אַן ערנסטער הומאָריסט, בעת זאַפיר איז פּשוט א מאַרשאַלאַק, א פּאַיאַץ. אַז דער לאַכט אפילו וויינענדיק בשעת יענער וויינט אפילו לאַכנדיק.

און מיט א פּאָר צענדליק יאָר שפּעטער, האָב איך, שוין זייענדיק א שטיקל מענטש, געמאַכט פּראָפּאַגאַנדאַ פאַר מיין בערנע צווישן דער ענגליש־אידישער יוגנט און דאָס ביי יעדער געלעגנהייט — פּראָפּאַגאַנדאַ פאַר בערנע דורך בערנע. ווידער אַמאָל לעזנדיק פון זיינע שריפטן, איצט שוין עפּטער דעם „טאָגע־בוך פון זאָדען“ און שטעלן פון די „פּאַריזער בריף“.

דער איינדרוק אויף מיינע יונגע פריינט פלעגט זיין מאָל פאַר מאָל דערזעלביקער, וואָס אויף מיין פּאָטער.

מיט אַנדערע ווערטער הייסט דאָס, אַז דער דור פאַר מיר און דער דור — ניט נאָך מיר, אָבער — אינגער פאַר מיר, איז דער, אי יענער, יעדער פון זיין שטאַנדפּונקט, האָט איבערגענומען מיין ענטוזיאַזם פאַר דעם גרויסן פּובליציסט און זיינע שריפטן, אָבער בעת אין דעם שטאַנדפּונקט פון די יונגע לייט האָט זיך געזען א גענגזאַץ צו מיין פּאָטער׳ס, זיינען זיי ביידע צונויפגעקר־

מען אויף איין וויכטיקן פונקט.

פארביידע איז בערנע געווען א פרעמדער, א זייטיקער, מיט א געדאנקענגאנג, וואָס איז פאר זיי געווען פרעמד, געקומען פון א פרעמדן לאגער, א שטייגער עפּעס א חסיד פון די חסידי אומות העולם וואָלט אנגעזען ווערן ביי חסידים פונ׳ם לאדיער רבי׳ן; טאַקע א גוטער אָבער ניט אונזערער.

און דאָס גאָרניט צוליב דעם לשון, אין וועלכן זיי זיינען ביי מיר מיט בערנע׳ן באַקאנט געוואָרן, נאָר פּשוט דערפאר, ווייל ביידע האָבן געהאַט עפּעס אין דער געשטאַלט פון א ליטעראטור, וואָס זיי איז פארגעקומען ווי זייערס און דאָס, וואָס איך האָב זיי פאָרגעשטעלט איז געווען פ ר ע מ ד ע ס.

לגבי זיי, דאָס הייסט, לגבי דעם דור פאר מיר און דעם דור, וואָס דאַרף פארנעמען מיין פּלאַץ אויף דער וועלט־בינע, בין איך א מענטש וואָס האָט קיין אייגענע גאָרניט.

אין רוסלאנד, בעת איך האָב געמיינט, אז די ממשלת הזדון האָלט שוין ביים אויסגיין מיט די כחות, און דער איד קומט צו זיין רעכט, און ווערט באַלד א מענטש מיט אלעמען צוגלייך, און האָט א חלק און א נחלה אינ׳ם לאַנד און אין די גייסטיקע אוצר־ות פון דעם לאַנד, דאָרטן האָב איך יעמאָלט געהאלטן די רוסישע ליטעראטור פאר מיינע.

נאָך מער. אזוי ווי דער פּראָצענט חלק פון דעם „י־זנרן פּובליקום" צווישן אידן איז אין די 70־גער יאָרן פונ׳ם לעצטן יאָרהונדערט געווען פיל גרעסער צווישן אידן ווי צווישן ק״ זטן — „רוסן" זיינען מיר. נאטירלאך. אלע געווען — איז דאָך קלאָר, אַז איך האָב נאָך א גרעסערן חלק אין דער ליטעראטור פון דער מדינה, ווי דער קריסט.

אמת, געשריבן „קאָמו נא רוסי זשיט כאראשאָ" האָט טאַקע דער גוי נעקראַסאָוו און דווקא פאר דעם פּויער פון דעם לעבן פון די פּויערים. אָבער געלעזן האָט דאָס ווער? א גאַנץ קליינער

צאָל פון די קריסטן און א גאנץ גרויסער טייל פון די אידן, ווייניקסטענס פון דער רוסיפיצירטער יוגנט צווישן זיי.

הייסט דאָס, אז נעקראַסאָוו איז מיינער, יעדנפאלס ניט ווייניקער ווי איוואן פעטראָוויטש'עס, און אזוי איז פושקין און לערמאָנטאָוו, אזוי איז טורגעניעוו און דאָסטאָיעווסקי. אזוי איז ביעלינסקי און דאָבראָליובאָוו, אזוי אויך אפילו דער „גאָלאָס" (ז"ל) און די „נאָוואָיע ווערעמיא", צוויי מעהר אָדער ווייניקער אנטיסעמיטישע צייטונגען, ווייל זיי זיינען אויך ארום אונז געלעזן געוואָרן פון אידן מער ווי פון קריסטן.

און ווער רעדט נאָך ווען עס האָבן זיך אָנגעהויבן באַווייזן רוסישע שירים פון פרוג'ס פעדער, אזא בוך ווי באָגראָוו'ס (בהר"ב'ס רוסיפיצירט) „זאפיסקי יעווריעיא" און גוטע זאכן פון אָרשאנסקי און אזוי ווייטער, איז דאָך שוין גאָר ניטאָ וואָס צו ריידן, אז די רוסישע ליטעראטור איז מיינע; אונזערע . . . אלץ וואָס מען דאַרף איצטער טאָן איז ארויסראַמען פונ'ם מח די בטלנות פון רבינא און רב אשי, די „חריפות" פון דעם אלשיך „הקדוש", די נארישקייטן פון די מדרשים און די פוסטע רייד וועגן דעם, וואָס דער זאָקאָן איז ווען אַן אָקס שטויסט א קוה, און דאַן האָט מען א קאָפּ פריי פאַר די נייע געדאנקן, די שיינע פאָרמען, די גרויסע ווערק פון א ו נ ז ע ר רוסישער ליטעראטור.

וואָלט דאָס אפילו ניט געווען שלעכט, דערהויפּט ווייל מיט דער דאָזיקער ליטעראטור וואָלט איך זיך היינטיקן טאָג אויך ניט שעמען, איז זי אָבער ניט מיינע.

איך בין, אלס א איך און אלס סאָציאַליסט און א וואנדערער, אזוי פיל יאָרן געווען אן „אינטערנאציאָנאַלער מענטש", אז איך ווער צעטומעלט.

ווי איר פאַרשטייט פון מיין שייכות צו לודוויג בערנע, האָב איך שוין אין רוסלאנד געהאַט א שטיקל באַקאַנטשאַפט מיט דער דייטשער ליטעראטור. דאָס איז אויך געווען דער פאַל ביי א סך רוסן, ד. ה. קריסטן. זיי האָבן אויך זיך אינטערעסירט מיט די

דייטשן שילער, געטהע, לעסינג און אנדערע. די נפקא מינה צווישן אונז איז אָבער געווען, וואָס זיי האָבן ניט געפילט קיין התחייבות אויף זיך צו זיין באַהאַוונט אין די שריפטן, וואָס זיינען געקומען פון יענער זייט גרעניץ. געננוי ווי די דייטשן ביי זיך האָבן נים געפילט אַזאַ פליכט אויף זיך לגבי די רוסישע שרייבער. איך אָבער בין רויט געוואָרן ווען מען האָט מיך געכאַפּט ביים ניט־האָבן־געלייענט — אין רוסלאַנד. למשל, אָמולעווסקי׳ס „שאַג זאַ שאַגאַם" און אין דייטשלאַנד געטהע׳ס לאַמיר זאָגן „וואהל פאַרוואַנדשאַפּטן".

און דאָסזעלבע האָט שפּעטער פּאַסירט אין ענגלאַנד.

פון פראַנקרייך, וואו איך בין געווען אינגאַנצן אַ קנאַפּן האַלבן יאָר, האָב איך זיך נאָך ווי עס איז אַרויסגעדרייט. אָבער אין ענגלאַנד האָט די אַרטיקע ליטעראַטור כסדר אַריינגעבראַכט „קלייטס" אויף אַנערקענונג און ביסלאַכווייז האָט זי ניט בלויז געקראָגן וואָס איר האָט געקומט, נאָר זי האָט גענומען אַרויס־שטופּן פונ׳ם האַרצן און פון מח די רוסן מיט די דייטשן.

און דער פּראָצעס איז אָנגעגאַנגען אַ לאַנגע צייט. אַ קימא־לן פון אַ יאָר פינף און צוואַנציק.

דאַן איז געקומען דער קישינעווער פּאָגראָם, נאָכדעם די רוּ־סישע רעאַקציע, אַרום דיזעלביקע צייט — פאַר מיר — די ווידערגעבורט פון דער העברעאישער שפּראַך און דער העברעאי־שער ליטעראַטור. גאָרניט צו ריידן פון אידיש.

און דער אַמאָליקער העברעער איז אין מיין ברוסט אויפגע־שטאַנען אַ מין תחית המתים, האָט זיך אויסגעריבן די אויגן און האָט אָנגעהויבן אַרויסצופּאַרטאָלן די ענגלענדער מיט די אַמערי־קאַנער. אַ שטייגער, וואָס פאַר מחותנים זיינען מיט דיר לאָרד בייראָן און וואָלט וויטמאַן פאַרגליכן מיט מיר, דיין פלייש און בלוט, דיין אַמאָל, דיין יוגנט, דיין פאָלק׳ס נשמה און זיין אוצר.

וואָס איז דאָ געווען צו טאָן? אַ ברירה האָט מען?

און ביאַליק און טשערניכאָווסקי, און שניאור מיט יהודה

שטיינבערג און אַ מאַסע אַנדערע צווישן די „דערציילער“ האָבן זיך אַריינגעזועצט ברייטלאַך אין מיין האַרצן. צו זיי זיינען צו־געקומען די אידישע שרייבער, מיינסטנס חברים און . . . און איך בין, לא עליכם, גאָר אינגאַנצן צעטומלט געוואָרן.

וואו בין איך אין דער וועלט?

איז ענדלאַך די אידיש־העברעאישע די ליטעראַטור, וואָס איך קען רופן מיינע? די וואָס האָט מיר דאָס געגעבן, וואָס מיר האָט אַזוי לאַנג געפעלט?

בשום אופן נים. זי גיט מיר ניט דאָס, וואָס דעם דייטשן גיט זיין ליטעראַטור און דעם פראַנצויז זיינע און אַזוי ווייטער. די העברעאישע איז גוט גענוג אַלס אַ פאַרזעצונג פון דער לאַנגער פאַרגאַנגנהייט; די אידישע איז גוט גענוג אַלס אַן אָנהויב, אַלס אַן איינלייטונג פאַר די קומענדיקע צייטן, אָבער ניט מער.

אַ ליטעראַטור, וואָס איך זאָל קענען רופן מיינע האָב איך ניט.

1916.

יונגוואַרג

זיין וואָלט איך א קינדער־קעניג
אין א קינדער־לאַנד,
מיט א קינדער־מיניסטעריום
אָן צופיל פאַרשטאַנד.
מיט א בלומען־טראָן אין וועלדל,
אויף דער פרייער לופט.
אין דער האַנט א לולב־סצעפטער,
מיט זיין פרישער דופט,
און אַ קרוין וואָלט איך געטראָגן,
אויך ניט פון מעטאַל,
אויך אַ שפּאַגע, וועלכע קומט ניט
פון קיין אַרסענאַל.

און דער הערשער מיט די בירגער
וואָלטן זיך געשפּילט,
וואָלטן וועלדער מיט געלעכטער,
מיט געזאַנג פאַרהילכט.
און די ברעקלאַך – אונטערטאַנען
וואָלטן מ י ך רעגירט;
דאָך לאָז ווערן קאַלט די ליבע
וואָלט איך רעזיגנירט.
ווייל די ליבע, זי אליין נאָר,
מיט איר צאַרטער האַנט,
קינדער־פאָלק און קינדער־קעניג,
פירט אין קינדער־לאַנד.

דאָס דאָזיקע לידעלע שטעלט פאָר אין זייער א שוואַכער פאָרמע מיינע געפילן אין דעם פרט פון קינדער.

אזוי לאנג ווי איך קען געדיינקען, האָב איך זיי לײדנשאפט־לאַך געליבט — עופה׳לאַך, ברעקלאַך, קינדערלאַך און קינדער,

דאָס הייסט יונגוואַרג פון איין יאָר, פון צוויי, פון פינף און אַזוי ווייטער ביז צוועלף. אַמאָל האָט דאָס דערגרייכט אַביסל אַ העכערן עלטער, ספּעציעל אין דעם פאַל פון אינגלאַנד, וועלכע בלייבן לייגנער קינדער ווי מיידלאַך אין זייערע יאָרן, אָבער בדרך כלל זיינען די קינדער מיר עפּעס אַזוי ווי פאַרלאָרן געגאַנגען, ווען זיי האָבן דערגרייכט אַ געוויסן עלטער.

אָט טאַקע וועגן דעם ווילט זיך מיר מיט אייך היינט אַ שמועס טאָן.

גלייך פון אָנהויב מוז איך זאָגן, אַז איר זאָלט ניט פאַלש פאַרשטיין דעם תוך פון דעם ענין.

אַז קינדער וואַקסן אויס און וואַקסן אויף איז אַ געוויינטלעכע זאַך און ניט ווייניקער נאַטירלאַך איז, אַז זיי זאָלן, ווען זיי ווערן מענטשן — האַלבע, דריי־פערטל און גאַנצע מענטשן — אָפּשטיין פון די עלטערע, וועלכע זיינען שוין מער ניט אַזוי אַל־ווויסנד, אַזוי קלוג, אַזוי שטאַרק ווי זיי זיינען פאַרגעקומען דעם קינד, וואָס האָט נאָר וואָס געהאַט געעפנט די אויגלאַך און אַרויסגעבליקט אויף די גרויסע, ווייסע וועלט, פול מיט פראַגע־צייכנס, און אויס־רופונגס־צייכנס, פול מיט סודות און רעטענישן.

דאָס איז ווי עס באַדאַרף צו זיין. מיר קענען די קינדער לאַנג ניט נאַרן, און, ווי די וועלט פירט זיך, מוז פריער אָדער שפּעטער קומען די צייט, ווען דער קליינער עולם עפנט די אויגן און דערזעט אונדז אין אונזער גאַנצער גייסטיקער טעטיקייט, אין אונזער אומוויסנהייט און פּראַסטקייט.

אָבער ניט וועגן דעם רייד איך.

וואָס מיר האָט אַריינגעגעבן פון דאָס ניי די פעדער אין האַנט איז אָט וואָס:

די קינדער פון פריערדיקע דורות זיינען אויף דעם נאַר־וואָס דערמאָנטן אופן אויסגעוואַקסן און, ווערנדיק מענטשן, מער אָדער ווייניקער, האָבן זיי געענדערט זייער שטעלונג צו די עלטערע און זייער קוק אויף זיי. דאָסזעלבע וועט זיין דער פאַל מיט די

קינדער פון מיין דור. זיי וואַקסן ניט בלויז אויס פאַר זיך, נאָר זיי וואַקסן אויך אַוועק פון מיר. איך ווער פאַר זיי ניט בלויז אַ מענטש, ווייניקער אַל־ווייסנד, ווייניקער כל יכול און ווייניקער אינטערעסאַנט, ווי איך בין געווען, נאָר אַ פרעמדער, אַ מענטש פון אַנאַנדער וועלט. איינער וואָס פאַרשטייט זיי ניט און וואָס זיי פאַרשטייען אים ניט.

אביסל איז דאָ נאָך עטוואָס:

וואָס עלטער זיי ווערן, אַלץ מער קוקן זיי אויף מיר ווי אויף אַן אויסלענדער, לגבי זיי, די אַמעריקאַנער. עס האַלט שוין צייטנווייז אַזוי ווייט, אַז איך דערוואַרט יעדן טאָג צו הערן פון די אויסגעוואַקסענע קינדער דאָס, וואָס דער עלזאַסער, דייטש־געוואָרענער (אין דעם קריג פון 1870) פראַנצויז האָט געקראָגן צו הערן פון זיין זון אין דער פאָלגנדער קורצינקער מעשה׳לע:

ערגעץ אין עלזאַס האָט מיט עטלאַכע יאָר צוריק געלעבט אַ פאַמיליע, וואָס איז פאַר׳ן קריג געווען פראַנצויזיש און דערצו נאָך זייער פאַטריאָטיש.

דער איינגסטער זון איז געבוירן געוואָרן שוין לאַנג־לאַנג נאָך דער מלחמה און האָט געקראָגן זיין דערציאונג אין אַ דייטשע שול. ביסלאַכווייז איז ער געוואָרן אַלץ מער און מער אַ דייטש, בעת די עלטערן זיינע זיינען פאַרבליבן פאַרברענטע פראַנצויזישע פאַטריאָטן.

ויהי היום, האָט דער מוזיניק אינדערהיים געמאַכט, ווי מיר זאָגן דאָ, זיינע לעסאָנס, און שוויצנדיק איבער די דייטשע געשיכטע, האָט ער דערגרייכט דעם קאַמף ביי סעדאַן, וואו די פראַנצויזן האָבן פאַרלאָרן די גרעסטע שלאַכט פון דער מלחמה און נאַפּאָלעאָן דער דריטער איז גענומען געוואָרן אין פלען פון די דייטשן.

„פּאַפּאַ!“ — האָט דער אינגל אויסגעשריען — „דו ווייסט? מיר האָבן אייך פיין אויסגעפּריגלט יענעם טאָג!“

דערצו איז נאָר נויטיק צו באַמערקן, אַז וואָס דער דייטש

רופט אויסגעפּריגלט (אָדער: דורכגעפּריגלט) איז דאָסזעלבע וואָס אין דער ליטא הייסט אריינגעצאַכצעט.

ווי געזאָגט, דערוואַרט איך צו הערן דאָסזעלבע פון די אויסגעוואַקסענע אַמאַליקע עופּה׳לאַך.

אָבער אפילו ווען דאָס וועט אַזוי ברוטאַל ניט אויסגעדריקט ווערן, איז דאָך אַזאַ געפּיל ניט מער ווי נאַטירלאַך. קוים איז די לאַנגע אַזעלכע, אַז די קינדער וואַקסן פון אונז אַוועק, אַז מיר ווערן פאַר זיי פרעמדע מענטשן.

* * *

איך ווייס ניט ווער איר זייט. עס איז מעגלאַך, הגם ניט וואַרשיינלאַך, אַז איר זייט אפשר איינער פון די אידישע שרייבער, וואָס ארבעטן אויף דעם פעלד פון אונזער ליטעראַטור און פּאַשן זיך אויף איר געמייזאַכץ. איך זאָג: „ניט וואַרשיינלאַך״, דערפאַר, ווייל בדרך כלל לייענט דער אידישער שרייבער ניט וואָס זיין קאָלעגע שרייבט. לייענען לייענט ער פרעמדע שרייבער אין דעם לשון המדינה און אין אנדערע שפּראַכן. זיי דאַרף ער. צי ווען ער מאַכט זיי נאָך, אָדער ער מאַכט זיי איבער, אָדער ער מאַכט פון זיי א לעבן. דאָס הייסט אָפּ דערפון, וואָס פאַר א מין ליטעראַט ער איז. צווישן די אייגענע ברידער ארבעטאָרער, וואָס לעבן פון דער פעדער, איז ער זיך נוהג אַזוי: די שרייבער פון א גאַנץ יאָר לייענט ער ניט, ווייל ער קלערט, אַז מען דאַרף זיי ניט לייענען. מאַכט זיך אָבער, אַז אויף אונזער פאַרנאַס יאָוועט זיך א נייעס, קומט ער אָפּ מיט א בליק פון דער ווייטן. דער ווילנער גאון האָט שוין לאַנג גע׳פּסק׳נט, אַז אויף נייע פרוכט דאַרף מען מאַכן שהחינו, ניט דוקא עס פאַרזוכנדיק: מען איז יוצא בראיה, דאָס הייסט, עס איז גענוג, אַז מען זאָל עס אָנזען. אפשר אריינעמען אין האַנט, גיכער ניט, און עס באַוואונדערן פון ווייטן, דאַנקנדיק גאָט וואָס מען האָט דערלעבט די צייט אַזעלכע פרוכט צו האָבן. די גאונים פון אמעריקא קענען — א קשיא אויף א מעשה! — גיין א שריט נאָך ווייטער און פּסק׳ענען, אַז

מען מעג זאָגאר מאכן שהחינו בלא ראיה, אויב דער גאַנצער עסק איז בכלל נויטיק; נאָך אַלעמען האנדלט זיך׳ס דאָך דאָ וועגן וואָס? מ׳שטיינס געזאָגט, וועגן אידישע נייע שרייבער אָדער נייע שרייבעריי.

נאָר איך האָב זיך פאַרעדט.

אויסן בין איך דאָ בלויז אָט וואָס צו זאָגן:

אויב איר, מיין לעזער, זייט על פי סבה א אידישער שריי־בער, האָט איר זיך געוויס אליין שוין געשטעלט די פראַגע: פאַר וועמען שרייב איך? שרייב איך פאַר דעם יונגן דור, וואָס איז נאָך ניט לאַנג צוריק געווען אָנגעטאָן אין קורצע מייטקעס און האָט זיך געשפּילט אין פערדלאָך און איז נאָך געווען נאָענט צו דער צייט, ווען מען זויגט א פּלעשל און מען טראָגט א נאָוועך־פּאַרטוכל, המכונה „ביב“?

און איר האָט זיך אליין געענטפערט, אזוי צו זאָגן:

ניין. דאכט זיך, אז ניט. די גרויסע „סקול“, די גרויסע העסטער סטריט סקול, וואו אידישע קינדערלאָך ווערן אמעריקאַני־זירט — זאַנגוויל זעט דאָרטן זיין שמעלץ־טאָפּ — מוז ווערן, ווייניקסטנס, פון אויסווייניק, אויסגעבילדעט, אמאָל טאַקע מיט דעם אַקצענט אויף׳ן „אויס“: די גרויסע אַנשטאַלט, וואו פינף טויזנט אידישע קינדער ווערן, חוץ דעם, אויך אויסגעמענטשלט און אויסגעאידלט, זי קוקט, אַריבער סוארד פּאַרק, צו די רע־דאַקציעס צו, וואו איך, אידישער שרייבער, זיץ און שאַף „א זאַך“, און ווייזט מיר א פייג אונטער א דעכעלע.

איך — דאָס רייד איך נאָך אַלץ אין דעם נאָמען פון דעם שרייבער, מיין לעזער; אַלזאָ, איך — גלויב ניט, אז 50 פון די פינף טויזנט תלמידים פון העסטער סטריט סקול וועלן ווען עס איז לייענען דאָס, וואָס איך שרייב, צי דאָס איז א ראָמאַן, פון וועלכן עס שטעלן זיך די האָר קאַפּויר, אָדער א סקיצע, וואָס איך אַליין לעק פון איר די פינגער; אָדער א ליד — „ליד“ הייסט ביי אונז א געדיכט פון וואָס פאַר א מין עס זאָל ניט זיין, אפילו א

מעשה'לע א געגראַמטע; אָדער א טיפזיניקער ארטיקל, וואָס קומט ארויס פון מיין פעדער מיט א גאַראַנטיע צו לעבן און צו האָבן ארטיקלאַך און ארטיקלאַכ'ס ארטיקלאַך אויף עטלאַכע דורות, אם ירצה השם.

גלויב איך, הייסט עס, ניט, אז איינער פון הונדערט צווישן די פינף טויזנט קינדער וועט זיין מיינער א לעזער.

אזוי ענטפערט איר זיך, מיין פריינט, און איר זייט גערעכט.

איז דאָס אָבער דאָס געפיל, וואָס פיליפּס אָפּענהיים און דער זעליקער אָ. הענרי האָבן געהאַט? האָט גאָרקי, האָט אַנדרעיעוו אַזאַ געפיל? האָט עס דער פּובליציסט ביי די אומות העולם, וואו ער זאָל זיך ניט געפינען? קוקן זיי אויך אויף די סקולס ווי אויף אינסטיטוציעס וואו מען דערציט קינדער, זיי ניט צו לייענען? האַלטן זיי אויך עופּה'לאַך אויפ'ן קני און טראַכטן בעת זיי ווערן געקושט און געהאַלזט: „אָט דאָס וועט קיינמאָל ניט לייענען, וואָס איך שרייב, ווייל וואַקסנדיק וואַקסט עס בסדר אוועק פון מיר?"

גאָרקי און אַנדרעיעוו, הויפּטמאַן און זודערמאַן, שרייבער פון אנדערע לענדער און היגע שרייבער (אין דער אַמעריקאַנער ליטעראַטור) גיבען אָפּ א שבח דעם בורא, ווען זיי דערזען א קינדער־שול. זיי ווייסן, אז באַלד, באַלד, נאָך א יאָר, נאָך צוויי, און די קליינע וועלן לויפן אין די ביבליאָטעקן און וועלן וואַרטן אין דער רייע אויף א בוך, און וועלן עס אוועקטראָגן מיט שטאָלץ און מיט ליבע אהיים, און וועלן עס לייענען מיט התלהבות, און וועלן לאַכן, און וועלן וויינען — א לעבן צו זיי! — איבער די פרוכט פון די מעכטיקע פעדערן. . . .

און זיי זאָגן: וואָס מער שולן, רבונו של עולם, וואָס מער לערער, וואָס מער „פּוירסט רידערס"! כן ירבו! אזוי זאָגן די שרייבערס און די דרוקער ענטפערן אמן.

איר, אידישע שרייבער, האָט א יונגן דור פון אַ אַנדער מין. געוויס האָט איר. וואָס אמת איז אמת, און א פּיפּעץ אויפ'ן צונג

דעם, וואָס וועט דאָס לייקענען.

אייך האָט דער אויבערשטער געהאָלפן און איר האָט א צוגעפּאָרענע, אויב נים אן איינגעבאָרענע, יוגנט.

דער צאַרישער קנוט, דער גאַליציאַנער הונגער בייטש, דער רומענישער שטעקן (מאַכט רש״י: דער מקל חובלים) האָבן אייך צוגעשיקט א יונגן דור, וואָס וועט זיך ביי אונז עלטערן, מערן און פּרוכפּערן, ווען גאָט וועט געבן געזונט און לעבן.

געוויס, געוויס!

אָבער, ערשטנס, פעלט אָט דער דאָזיקער יונגער דור מיר אויך נים, און, צווייטנס . . . איז דאָס א יונגער דור, וואָס וועט בלייבן מים אייך נאָר אזוי לאַנג, ווי ער וועט מוזן. קוים וועט ער נאָר קענען האַלטן אין האַנט א ספר פון די ספרים פון לאַנד, וועט ער פון אייך אַוועקגיין, וועט ער אייך קערן א רוקן — ער, וואָס עסט היינט פון אייער האַנט און שלאָפט אין אייער שוים. . .

פילט איר דען שוין נים, ווי ער קוקט אויף אייך מיט דער כונה אריינצוקריכן אין דעם פּרוכט־גאָרטן פון די היגע ליטעראַ־טור, זיך שטעלנדיק אויף אייער רוקן, בעת איר בויגט זיך איין פאַר אים מיט׳ן קאָפּ צום פּלאָנקן צו, כדי ער זאָל קענען אריבער־קלעטערן . . . ער, וואָס וועט, ווי געזאָגט, אייך דאַן קערן א רוקן, אייך שוין מער נים קענענדיק און נים וויסנדיק.

ער וועט אייך אפילו קיין דאַנק נים זאָגן פאַר אייער העלפן אים אריבערשפּרינגען דעם פּלאָנקן . . .

* * *

וועגן די דערציאונג פון אונזערע קינדער איז דאָ פיל צו ריידן. אפשר וועל איך אמאָל ארויסקומען אין דער עפנטלאַכקייט און זיך מעלדן צום וואָרט. דאָ אינטערעסירט אייך און מיר די גאַנצע זאַך נאָר אזוי וויים, ווי דאָס האָט א שייכות מיט דער פראַגע פאַרוואָס און ווי אזוי מיר פעלט יונגוואַרג.

און פערזענלאַך פיל איך דעם „פעלער״ מער און שמערצ־לאַבער אין די זומער־חדשים.

אַרום די צייט בין איך זיך, פון יאָרן שוין, נוהג אויסצופאַרן אויף א טאָג אָדער צוויי יעדע וואָך אויפ'ן לאַנד. דאָרטן מאַך איך נייע באַקאַנטשאַפטן מיט קינדער, און פריש אָפּ אַלטע. א וואָך אַז א נייעם קינד־פריינט איז ביי מיר א וואָך פשוט אין גיוועץ געבראַכט.

ביי מיר ווערט א באַקאַנטשאַפט אין פינף מינוט. פון דער באַקאַנטשאַפט ווערט א פריינטשאַפט אין נאָך פינף מינוט, און צווישן אָנבייסן און וואַרעמעס ווערט די פריינטשאַפט פאַרוואַנדלט אין א ליבע — אמאָל שטאַרקער, אמאָל שוואַכער; אמאָל ברענט זיך דאָס גלייך איבער, אמאָל האַלט עס אַן שיינע עטלאַכע יאָר. אָבער דאָס איז ליבע אַן א שום ספק, ליבע ווי אין פסוק שטייט.

מיט וואָס נעם איך איין די קינדערשע הערצלאַך? מייסטנס, מיט מעשיות, פון וועלכע זיי ווערן כמעט אימער נתפעל, שוין דערפאַר אַליין, ווייל מיינע „סטאָרים" זיינען אביסל אַנדערש ווי די, וואָס זיי לייענען אין קינדער־ביכלאַך, אָדער זיי הערן פון מאַמעס און ניאַנקעס.

הייסט דאָס, איך בין פאַר זיי אויך א שטיקל מחבר, אָדער אַז איבערזעצער. ווען איך האָב ניט קיין אייגענע, דערצייל איך פרעמדע — פרעמדע פאַר זיי טאָקע, דערפאַר וואָס זיי קומען פון א אידישן מקור.

ביי קינדער פון 10 ביז 12 מאַך איך יעדעס מאָל א גרויסן „הים" מיט קציעה, שלמה המלך'ס טאָכטער און איר וואונדער־באַרן ראָמאַן. 1)

1) מאָריס ווינטשעווסקי מיינט דאָ די פאָלגנדיקע אַלט־אידישע לעגענדע:

שלמה המלך'ס שענסטע טאָכטער, וועלכע ער ליבט ווי זיין לעבן, בראַקירט אויס אַלע פרינצן מיט וועלכע מ'רעדט איר שידוכים. אזוי ווי שלמה איז א „שטערנזעער", „זעט" ער, אז ס'איז איר באַשערט חתונה צו האָבן מיט א קינד פון די אָרימע פשוט'ע מאַסן. באַשליסט ער עס ניט צו דערלאָזן. לאָזט ער בויען א חויכן שלאָס אויף אַן אינזל, באַפעסטיקט אים שטאַרק און באַזעצט דאָרט זיין טאָכטער מיט אירע

צווישן מיינע אייגענע פאַרפאַסונגען איז די מעשה מיט „די גרויסע איי" 2), אַ זאַך, וואָס איך מוז אַמאָל איבערדערציילן „פּאַזשעלאַניו פּובליקי"*), בעת ביי די פּיצלאַך־ברעקלאַך נעמט

סריסים־וועכטער, וואָס וואַכן, אַז קיין פרעמדער מענטש זאָל צו איר נים צוקומען. אין יענער צייט איז אַן אָרים אינגל אוועק זוכן גליקן אין דער פרעמד. דאָס אינגל האָט אומגעוואַנדערט נאַקעט און באָרוועס, הונגעריק און דאָרשטיק. איז ביי אים געווען אַ גליק ווען ער האָט געפונען אַ סקעלעט פון אַן אָקס, וואו ער האָט זיך געקאָנט באַשיצן פון רעגן און ווינט. שלאָפט ער דאָרט איין. הויבט אויף אַן אָדלער דעם סקעלעט מיט'ן שלאָפנדיקן בחור'ל אויפ'ן דאַך פון דער פּרינצעסינ'ס שלאָס. געפינט זי אים דאָרט, ווערן זיי באַפריינדעט, פאַרליבן זיך איינע אין די אַנדערע און האָבן חתונה. די וועכטער געפינען עס אויס און מעלדן דעם קעניג. נאָר ווען שלמה זעט, ווי שטאַרק די צוויי ליבן זיך, גיט ער זיי זיין פאָטערלאַכע ברכה.

2) דער אינהאַלט פון אָט דער מעשה'לע פון מאָרים ווינטשעווסקי איז בקיצור אזוי :

א אינגעלע לאָזט זיך אוועק זוכן זיין פאַרלאָרענעם ברודער'ל, וואָס א מכשפה האָט „געקידנעפּט" פון זיינע עלטערן. גייט ער און גייט, טאָג איין טאָג אויס, ביז ער קומט צו א פּאַלאַץ, וואָס זעט אויס ווי אַן איי. ביים טויער שטייט אַ מכשפה און וויל אים נים אַריינלאָזן. גיט ער איר א פּאַטש אין פּנים. ברעכט זיך אריין אין דעם ווייסל־הויף און דרינגט אריין אויך אין דעם אינווייניקסטן געלכלזאל. דאָרט געפינט ער זיין ברודערל, פאַרשאָלטן פון דער מכשפה, ס'זאָל אים וואקסן בלויז א באָרד. זיצט דאָס קליין אינגעלע מיט א לאנג באָרד, וואָס וויקלט ארום זיין גאנצן גוף. צווינגט דאָס העלדיש ברודערל די מכשפה אראָפּצונעמען די קללה. ווערט דאָס פאַרשאָלטן אינגעלע א קינד ווי אלע קינדער. גייען ביידע ברידערלאך זוכן זייער היים. קומען זיי צו דאָס הייזעלע פון דער אלטער גוטער רייזעל. גיט זי זיי עסן און טרינקען און הייסט זיי גיין ווייטער, ביז זיי וועלן באַגעגענען דאָס אייזעלע, אויף וועלכן זיי וועלן אוועקרייטן אהיים. אלץ פּאַסירט ווי געזאָגט און די עלטערן קריגן ווידער זייערע ביידע קינדער.

דער „זיידע" דערציילט עס באריכות און מיט א סך שפּאַנענדיקע סיטואַציעס.

*) אויפ'ן פאַרלאַנג פון עולם.

שטאַרק אויס א מעשה, וואָס איז באַקאַנט ביי מיין קינדער־עולם אונטער דעם נאָמען „דער קריסטאַלענער פּאַלאַץ אונטער דער ערד" 3) קלינגט כמעט ווי אַן אמאַליקער שונד־ראָמאַן: די היינ־טיקע האָבן ניט אַזעלכע שיינע נעמען) און אַנדערע.

בקיצור, איך בין א גאַנצער אַנדערסאָן ביי די קינדער, און אזוי ווי איך אַרבעט פאַר זיי, און וויג זיי, און טראָג זיי, און מאַך זיי לאַכנדיק און ווער אמאָל אזוי אויסגעמאַטערט, אַז איך מוז פאָרן קיין ניו יאָרק זיך אָפּרוען, ליבן זיי מיך טאַקע אפשר ניט ווייניקער ווי איך ליב זיי. מחשבות'ן! דערמיט נעם איך זיי פריער פאַר אַלץ. קיין שום מעשיות, קיין קונצן, קיין אַרבעטן פאַר קינדער וועט אייך ניט געווינען זייערע הערצער סיידן אייער האַרץ גייט אויס צו זיי.

דער עיקר איז אָבער, אַז מיר ליבן זיך.

איצט דאַרפט איר שוין מיין פעדער ניט: איצט קענט איר

3) ווינטשעווסקי דערציילט זיין מעשה'לע „דער קרישטאָלענער פּאַלאַץ אונטער דער ערד", אזוי ווי „די גרויסע איי", מיט א סך שפּאַ־נענדיקע איינצלהייטן און פלעכט אַריין א מעשה אין א מעשה. נאָר בקיצור איז עס אַזוי:

צוויי קליינע קינדער, אַ ברודערל מיט אַ שוועסטערל, שפּילן זיך אין וואַלד מיט זייער הונט, ביז וואַנען זיי פאַרבלאָנדזשען. פּלוצלונג דער־זעען זיי א קרישטאָלענע טיר. קלאַפּן זיי אָן. עפנט זי זיך. קומען זיי אַריין אין א שיינעם צימער פון לויטער גלאָז. ווענט, פּאָדלאָגע, טישן, שטולן — אַלץ פון קרישטאַל. די שוועסטערל איז הונגעריק, זאָגט זי צום ברודערל: איך וויל עסן". גייט גלייך אַריין אין צימער א סערווירט טיש מיט צוויי שטולן, אַלץ פון קרישטאָל. זעצן זיי זיך ביידע אַרום טיש און צוויי קינדערלאַך דערלאַנגען זיי עסן. ווערן זיי מיד, קומען אַריין צוויי אויסגעבעטע קרישטאָלענע בעטלאַך און ברודערל און שוועסטערל לייגן זיך שלאָפן. אַזוי פאַרגייט די צייט און די קינ־דער ווייסן בכלל ניט, ווען איז טאָג און ווען איז נאַכט. צום סוף הויבן זיי אָן בייִנקען אהיים. לאָזט מען זיי אַרויס אין דרויסן. דערזעען זיי זייער הונט. זעצן זיי זיך אויף אים רייטנדיק און ער ברענגט זיי בשלום אהיים.

שוין אַן ווערטער פאַרשטייז, וואָס איך פיל, ווען איך שטעל מיר פאָר, אַז אין קורצע עטלאכע יאָר צייט וועלן זיי פון מיר אוועק־וואַקסן, פון מיר, דעם רוסישן אידן — זיי, די אמעריקאַניזירטע קינדער. ווי דאָס האָט פּאַסירט מיט אַנדערע פאַר זיי.

און אַזוי פעלט מיר אַ יונגער דור.

.1916

א פּאַרטיי

די אָרגאַניזירטע סאָציאַליסטישע באַוועגונג פון אַמעריקע האָט צו מיר קיין טענות און קיין תביעות נישט.

פאַר אַ משך פון באַלד צוויי־און־צוואַנציק יאָר*) — צו־ערשט אין דער ס. ל. פּ. און נאָכדעם אין דער ס. פּ. — בין איך שולדיק קנאַפּע צוויי חדשים וואָכער. צווישן די מענטשן, וועלכע מען רופט „גדולים" וועז מען דאַרף זיי זידלען, האָב איך אפשר דעם בעסטן „רעקאָרד".

דאָס איז אין דעם פּרט פון געלט. וואָס איז שייך צו גייסטיקע מיטאַרבעטערשאַפט אין דער פּאַרטיי, האָב איך אויך שטענדיק געטאָן מיין פליכט, אַזוי ווייט ווי מיינע כוחות האָבן געסטאַיעט.

און ווי די פּאַרטיי האָט נישט קיין תביעות צו מיר, אַזוי האָב איך נישט קיין שום טענות צו איר.

אמת, זי באַפרידיקט מיך נאָך אַלץ נישט אין אַלע פּרטים. צייטנווייז קומט זי מיר פאָר נישט ברייט גענוג פאַר אַ פּאָליטישער פּאַרטיי, וואָס האָפט צו רעגירן די מדינה, און נישט ענג גענוג פאַר אַן אידעאַליסטישער געזעלשאַפט, וואָס איר ענדציל איז אין דער צוקונפט. אַמאָל פעלט מיר אין איר גוף אַ נשמה, און אַמאָל, ווידער, דאַכט זיך מיר אָפּ, אַז דער גוף אַרום איר נשמה וואַקסט נישט ראַש און נישט שטאַרק גענוג. און זי „רעפּע־רענדומט" צופיל; מאַכט זיך, אין מיינע אויגן, אָפּט לעבערלאַך דורך איבערגעטריבענע דעמאָקראַטיע.

אָבער, צוריק ריידנדיק, וואָלט מיך דען אַן אַנדער פּאַרטיי אונטער די היגע און איצטיקע אומשטענדן,**) בעסער באַפרידיקט? נאָך אַלע מעשיות, איז יוגנט נישט קיין חטא, און לעבעדיקע זאַכן,

---

*) 1895—1916.

**) אין 1916.

וואָס ווערן געבאָרן, ניט געמאַכט, קומען ניט אַרויס פּולקאָם, ווען זיי קומען אָן אויף דער גרויסער ווייסער וועלט. נאָר מאַשין־אַפּאַראַטן קענען גלייך פון דער ערשטער מינוט נעמען גיין, און לויפן, און זיך באַוועגן, און פונקציאָנירן לויט נאָך זייער באַשטי־מונג נאָך. לעבעדיקע ברואים מוזן זיך לערנען שטיין פּאַלנדיק, און ערשט ווען זיי זיינען פעסט אויף די פיס, קענען זיי אָנהויבן צו גיין, צו לויפן, קענען זיי אַנדערע יאָגן און איבעריאָגן און ראש גאַלאָפּירן צום ציל.

און טאָמער פרעגט איר מיך צו וואָס באַדאַרף איך גאָר אין גאַנצן אַ פּאַרטיי? וועט דאָס זיין אַ ניט קלוגע קשיא.

פאַר וואָס? דערפאַר ווייל בעת אַ מענטש קען זיין אַ דיינקער, אַ טרוימער, אַ דיכטער, אַ ליבהאָבער, אַ נאַטור־פאָרשער, שטייענדיק אויף די אייגענע פיס, שטייענדיק אָן אַ זייט, וואָס ווייטער פון דעם המון, פון דעם טומל, פון דעם קאָך, וואָס נעענטער צו דער נאַטור, צום אייגענעם איך אין די אייגענע ד׳ אמות, מוז זיך דער מענטש אָנשליסן אָן אַנדערע כדי אַריינ־צופירן אין לעבן די געדאַנקען, די חלומות, די דיכטונג, די ליבע — אויב זי איז מענטשנליבע — און די רעזולטאַטן פון דער פאָרשונג. סיידן איר לעבט ווי אַ הערמיט, אין אַ הייל, ערגעץ אויף אַ פאַרוואָגלטן באַרג, לעבט פון גראָז און פון קרייטאַכער און קליידט זיך ווי אָדם און חוה בשעתם, אפילו נאָכ׳ן חטא, און האָט קיין שום שייכות ניט מיט דער וועלט אונטער אייך און אַרום אייך, — סיידן, זאָג איך, איר פירט אַזאַ מין פיר, מוזט איר זיך באַטייליקן אין דעם געזעלשאַפטלאַכן לעבן. טוט איר אָבער דאָס, און איר ווילט זיין אַקטיוו, ווילט איר דעם דאָזיקן געזעלשאַפטלאַכן לעבן געבן די ריכטונג און דעם גאַנג, וואָס איר האַלט פאַר די ריכטיקע, מוזט איר זיך באַהעפטן צו אַנדערע, גלייכגעזאָנענע מענטשן, מוזט איר, ווי מיר זאָגן, „באַלאַנגען“ צו אַ פּאַרטיי.

און, פאַרזשטאַנד, בין איך אַ מענטש וואָס קען ניט שטיין

פון ווייטן און לאָזן אַלץ אַרום זיך גיין ווי עס גייט. לאָזן אַנדערע טאָן מ י י ן פליכט, לאָזן שלעכטס, געמיינהייט, באַטרוג און רויב הערשן ביד חזקה און דערצו גאָרניט טאָן. פון דער אַנדערער זייט בין איך אייגנטלאַך ניט קיין פּאַרטיי־מענטש, הגם איך פיל שטאַרקער ווי אַ סך אַנדערע ווי נויטיק עס איז זיך אָנצושליסן אָן אַ ציבור, כדי עפּעס צו טאָן קעגן דעם, וואָס מיך רעגט אויף. פאַר דאָס וואָס מיר ווילט זיך זען ביי מיינע שכנים, ביי מיינע מיטמענטשן. איך בין ניט קיין פּאַרטיי־מענטש אין דעם זין פון טאָן מיין פליכט און לאָזן אַנדערע פאַר מיר אַנטשיידן וואָס מיין פליכט איז; אין דעם פּרייסיש־ביסמאַרקישן זין פון „מויל האַלטן און שטייערן צאָלן!" אין דעם זין פון זיך באַנוגענען מיט דער ראָלע פון אַ ציגל אין אַ וואַנט, פון אַ שעפּס אין אַ סטאַדע, מיט דעם רעכט צו ענטפערן „מע!" ווען דער וואָס שטייט ביים עמוד רופט אויס „צאן קדשים!"? ניין. איך קען דאָס ניט.

אָבער ניט דאָס אַלץ בין איך היינט אויסן. אַרום דעם איז דאָ פיל צו ריידן, און... אפשר... לכשירחיב... וועט נאָך אַרום דעם אויך גערעדט ווערן; דערווייל מוזן מיר זיך אומקערן צום עיקר פון אונזער טעמע.

ווי געזאָגט:

די סאָציאַליסטישע פּאַרטיי, צו וועלכער איך געהער, באַפרידיקט מיך דערווייל נאָך ניט אין גאַנצן. אָבער איך דערוואַרט פון איר ניט מער, און קען זיך ניט באַקלאָגן.

די צרה אָבער איז, איך בין נים אין גאַנצן, ניט אַלעמאָל, ניט אומעטום בלויז אַ סאָציאַליסט און ווייטער גאָר ניט. דאָס איז קיין מענטש ניט, אפילו ניט דעבס, וואָס מאַכט אמאָל — ספּעציעל אין פּריוואַטן לעבן — אויף אייך דעם איינדרוק, אז ער איז ניט מער און ניט ווייניקער ווי דער סאָציאַליסטישער אידעאַל אויף צוויי פיס, מיט אַ קאָפּ אויף די פּלייצעס און אין דעם קאָפּ אַ צונג, וואָס באַוועגט זיך און באַוועגט טויזנטער אַרום און אַרום.

איך בין ניט בלויז א סאָציאַליסט. ווען איך האָב אָפּגעגעבן מיין שטים פאַר מיין פּאַרטיי, און האָב אויפגעשריבן דעם אַרטיקל, וואָס זי קען פון מיר פאַרלאַנגען און האָב אָנגעפּילט די עטלאַכע קוביק פוס אין דעם זאַל, וואו די פּאַרטיי פאַרזאַמלונג ווערט אָפּ־געהאַלטן, און האָב געזאָגט די עטלאַכע ווערטער, ווען איך ווער אויפגערופן שלישי אָדער אחרון צו מיין עליה ביים מאַסמיטינג, — ווען איך האָב דאָס אַלץ אָפּגעטאָן און יוצא געווען לגבי דער פּאַרטיי, בלייבן מיר נאָך אַנדערע אינטערעסן, אַנדערע זאַכן, וואָס מיט זיי האָט די פּאַרטיי, יעדנפאַלס די היגע פּאַרטיי, קיין שום אָפיציעלע שייכות ניט.

פאַרשטייט מיך ריכטיק.

דער סאָציאַליזם גופא האָט א שייכות מיט אַלץ, ווייל ער באַשעפטיקט זיך מיט אונזער גאַנצן לעבן, מיט דעם יחיד־לעבן און דעם געזעלשאַפטלאַכן, מיט דעם פאַמיליענלעבן און דעם נאַ־ציאָנאַלן, מיט איין וואָרט, מיט אַלץ וואָס גייט אריין אין דאָס וואָס מיר רופן לעבן.

די סאָציאַלע פראַגע איז ניט בלויז א גאָפּל־און־מעסער פראַגע, ניט בלויז א שער־און־נאָדל פראַגע, ניט בלויז א מיין־און־דיין פראַגע, זי איז א סך מער ווי דאָס אַלץ.

די סאָציאַלע פראַגע נעמט אריין אין זיך אַלץ: די נאַציאָ־נאַליטעטן און ראַסן פּראָבלעמען, די פרויען פראַגע, די קינדער־פראַגע, דעם פּלאַנעטער וואָס רופט זיך מאַן־און־ווייב פראַגע און הונדערטער אַנדערע אַזעלכע פראַגן.

כדרך הטבע האָט דער סאָציאַליזם, וואָס זיין עוכדא איז צו אַנטשיידן די סאָציאַלע פראַגע און צו געבן דעם ענטפער אויף איר, א דירעקטע אָדער אומדירעקטע פאַרבינדונג מיט די אַלע אויסגערעכנטע (און ניט אויסגערעכנטע) זאַכן.

ניט אַזוי איז די פּאַרטיי אונזערע.

איר אינטערעסירט בלויז דאָס, וואָס עס איז נוגע צו דעם סכסוך צווישן קאַפּיטאַל און אַרבעט. דערמיט באַשעפטיקט זי

זיך פון דעם פּאָליטישן און דעם עקאָנאָמישן שטאַנדפּונקט. אַלע אַנדערע זאַכן זיינען ניט איר עסק.

געוויס, איינצעלנע פּערזאָנען און גרופּן אין דער פּאַרטיי־מיטגלידערשאַפט, באַשעפטיקן זיך מיט סאַנדיי־סקולס, מיט אויפקלערונג פון דערוואַקסענע מענטשן, מיט ליטעראַטור און קונסט, מיט היגיענע און אזוי ווייטער.

אָבער קודם כל איז דאָס נאָר אין איינצעלנע, זעלטענע פאַלן, און צווייטנס ניט ווייל די פּאַרטיי אַלס אַזעלכע פאָדערט עס פון אירע מיטגלידער, נאָר ווייל זי פאַרבאָט דאָס ניט; ווייל זי איז אפשר צייטנווייז טאָקע ניט צופרידן מיט געוויסע טעטיקייטן פון אירע מיטגלידער, נאָר זי מאַכט זיך ניט זעענדיק, כל זמן עס ווערט ניט געטאָן קיין עולה, כל זמן מען איז ניט עובר אויף ערגעץ אַ געזעץ אין איר קאָנסטיטוציע און כל זמן מען צאָלט וואָכער.

איצט איז אזוי: אין מיין אייגנשאַפט אַלס אַ מענטש פאָדער איך פאַר זיך און אַנדערע געוויסע זאַכן, פאָדער זיי פון דער געזעלשאַפט, אָבער די דאָזיקע זאַכן זיינען ניטאָ און קענען ניט זיין אין מיין אייגענער פּלאַטפאָרם!

אָט איז אַ קאָנקרעטער, בולט'ער ביישפּיל:

אין די ניו יאָרקער אידישע געגנטן גייען צענדליקע טויזנטער קינדער אין שול אַלע טאָג. דאָרטן לערנט מען זיי לעזן, שרייבן און רעכענען פריער פאַר אַלץ און דאַן גיט מען זיי אַ ביסל געאָגראַפיע, אַלע טאָג אַן עס־לעפל פּאַרוויסטע געשיכטע, און אַנדערע גייסטיקע שפּייז, וואָס האָבן אויף זיך אַ קאַזיאָנע פּלאָמבע.

די געשיכטע, ווי זי ווערט געלערנט אין די היגע שולן, איז זיכער ניט דאָס, וואָס מיר וואָלטן וועלן זען ביי אונזערע קינדער. שוין גאָר ניט רײדנדיק דערפון, וואָס, למשל, די געשיכטע פון די פאַראייניקטע שטאַטן קען לייכטער ווי די היסטאָריע פון ערגעץ אַן אַנדער מדינה געלערנט ווערן פון דעם שטאַנדפּונקט פון

מאַרקס'עס מאַטעריאַליסטישער וועלט־אַנשויאונג, איז גלאַט אַ סקאַנדאַל צוצוזען ווי מען גיט די קינדער אונטערגעטאַשטע פאַקטן, אומקריטישע שילדערונגען פון פּאָליטישע פּאַסירונגען, אַ ריי פון בילדער, וואָס זיינען ניט מער ווי ליוב־געזאַנגען אויף העלדן, א. אז. וו.

אָבער דאָס איז אַן אַלגעמיינע קראַנקהייט, אַ מין מכת־מדינה און באַרירט דעם לעבן פון די קינדער אין אַלגעמיין, אידישע אָדער ניט אידישע. געהיילט קען די קראַנקהייט נאָר ווערן דורך דעם, וואָס מיר וועלן קריגן אַ סאָציאַליסטישע רעגירונג אין ניו יאָרק און ממילא אַ סאָציאַליסטישן שול־ראַט (באָרד אָוו עדיוּ־קיישאָן), הגם ניט איינס, צוויי, דריי. דאָס וועט נעמען צייט.

מיר דרייט אָבער אַ מוח אַן אַנדער זאַך. מיר ווילט זיך, אַז מען זאָל מיט די קינדער לערנען אידישע געשיכטע, און אידישע געשיכטע פון אונזער סאָציאַליסטישן שטאַנדפּונקט, פון דעם שטאַנדפּונקט פון דער מאָדערנער וויסנשאַפט א. אז. וו.

אַט קריג איך היינט אין דער פּרי דובנאָוו'ס געשיכטע פון די אידן אין רוסלאַנד און פּוילן. וויסנדיק ווער און וואָס דובנאָוו איז, ווייס איך וואָס איך קען פון אים דערוואַרטן. איך קען שוין, ניט האָבנדיק געהאַט קיין צייט צו טאָן מער ווי דורכבלעטערן דאָס בוך (דעם ערשטן פון צוויי בענד), זיך זאָגן, אַז דאָס וועט מיך אַלס סאָציאַליסט ניט אין גאַנצן באַפרידיקן.

אָבער, פון דער אַנדערער זייט, איז דאָס אַן ערנסטע אַרבעט פון אַן ערנסטן און זייער פּייאיקן היסטאָריקער און דערצו נאָך אין ענגליש, און וואָס זאָל איך אייך זאָגן? איך האָב אויף דעם בוך שהחינו געמאַכט.

איז די פראַגע: האָב איך ניט אַ רעכט צו פאַרלאַנגען פון דער שטאָט ניו יאָרק, אַז זי זאָל אָנשטעלן אַ לערער אויף עטלאַכע עקסטראַ שטונדן אַ וואָך אין די העכערע קלאַסן, כדי אַז אונזערע קינדער זאָלן האָבן די מעגלאַכקייט באַקאַנט צו ווערן מיט דער געשיכטע פון זייערע עלטערן אין דעם אַמאָליקן פּוילן, וואָס נעמט

אַריין די אידן פון רוסלאַנד, עסטרייך און אַנדערע? דאָ, מערקט איך, האַנדלט זיך עס ניט וועגן רעליגיאָנס־אונטערריכט, וועלכער איז מיט רעכט אויסגעשלאָסן פון עפנטלאַכע שולן. מיר ריידן איינפאַך וועגן געשיכטע־אונטערריכט.

די פינף טויזנט קינדער אין דער גרויסער סקול אין העסטער סטריט, וועלכע זיינען וואַרשיינלאַך דורך און דורך אידישע קינדער, האָבן אַ רעכט צו וויסן פון וואַנען זיי שטאַמען אין אַלגעמיין, דאָס הייסט, זיי דאַרפן קענען די געשיכטע פון זייער פאָלק אין אַלע לענדער און צו אַלע צייטן, אָבער ספּעציעל די היסטאָריע פון זייערע עלטערן און עלטערנ׳ס עלטערן אין מזרח אייראָפּאַ.

דאָס דאַרף אונז ניט צוגעוואָרפן ווערן. דאָס דאַרף ניט זיין אין די הענט פון פּריוואַטע מענטשן אָרגאַניזירט אַלס קליינינקע סאָסייעטיס, דורכגעפירט פון האַלב־קאָמפּעטענטע, אמאָל גאַנץ א ו מ ק אָ מ פּ ע ט ע נ ט ע לערער. דאָס דאַרף ניט זיין אַ גאָב און אַ מתנה פון דער „יונייטעד היברו טשאַריטיס“.

דאָס דאַרף זיין איינע פון עטלאַכע פאָדערונגען פון אַ אידישסאָציאַליסטישער אָרגאַניזאַציע אין איר פּאָליטישער פּראָגראַם.

וועט איר אפשר זאָגן: „לאָזן די אידישע אידן זיך צעברעכן ז י י ע ר ע קעפּ. מיר זיינען פריידיינקער, אַסימילייאַנטן, אויסגעאידישט פון יאָרן.“

וועל איך אייך ווייזן אין מיין נעקסטן קאַפּיטל, אַז איר האָט אַ געוואַלדיקן טעות, אַז איר לעבט אין אַן איינגעבילדעטער וועלט און זעט ניט די ווירקלאַכקייט אונטער די נעזער.

אָבער איך דאַרף ניט וואַרטן ביז׳ן נעקסטן קאַפּיטל. איך קען אייך גלייך זאָגן, אַז אויב ניט אַייך — מיר פעלט אַזאַ פּאַרטיי.

5טן אויגוסט 1916.

זאַמד פאַר'ן שנאָבל

יאַ, זאַמד פאַר'ן שנאָבל פעלט מיר — אַ סך זאַמד, ווי איר וועט באַלד זען.

אייך, פאַרשטייט זיך, פעלט גאָר ניט.

איר זייט אינטערנאַציאָנאַלע מענטשן, בעת איך בין ניט מער ווי אַן אינטערנאַציאָנאַלער סאָציאַליסט. ווען ניט מיין טיף־איינגעוואָרצלטע איבערצייגונג, וואָלט מיר איצט*) אַפילו דאָס אָנגעקומען שווער. עס איז ניט קיין קלייניקייט צו בלייבן אַן אינטערנאַציאָנאַלער סאָציאַליסט אין דער צייט, ווען דרייצען נאַציאָנען אינטער־קוילענען, אינטער־שיסן, אינטער־פאַרגיפטן איינע די אַנדערע מיט גיפט־גאַזן, אינטער־מאָרדן זיך מיט עקס־פּלאָזיעס פון אונטן אַרויף אין'ם אָפּגרונט און מיט באָמבעס גע־שליידערט פון אויבן אַרונטער.

פאַר מיר, הייסט עס, איז איבער גענוג צו פאַרבלייבן ביי דער אַלטער איבערצייגונג, אַז ניט אַכטנדיק אויף אַלע שטערענישן, וועלן די פעלקער פריער אָדער שפּעטער ווערן פאַרבונדן און פאַר־ברידערט צווישן זיך אויף דעם זעלביקן אופן, ווי דאָס זיינען צום סוף פון דעם אַכצענטן יאָרהונדערט געוואָרן די דרייצען קאָלאָניעס דאָ אין נאָרד אַמעריקע, וואָס האָבן געגרינדעט די איצטיקע פאַר־אייניקטע שטאַטן, אָדער ווי עס האָבן זיך צונויפגעגאָסן אין איין אימפּעריע די פאַרשיידענע מלוכות אין דייטשלאַנד און אין אַנ־דערע לענדער אין אונזער צייט און אין פריערדיקע צייטן.

ווייטער גיי איך ניט. אינטערנאַציאָנאַלע מענטשן, סתם־מענטשן, נאַציאָנאַל־לאָזע מענטשן קען איך ניט פאַרשטיין. אַפילו דאָ, אין אַמעריקע, וואו די אומגעהויערע, איבערנאַטירלאַכע צו־וואַנדערונג האָט צעטומלט אַלע אַלטע אָרדנונגען, לאָזט זיך נאָך

---

*) אין 1916.

ביז היינטיקן טאָג מערקן דער חילוק צווישן אַ יענקי פון מאַסאַ־טשוזעטס און אַ ניו יאָרקער, צווישן אַן איינגעבאָרענעם צפון־אַמעריקאַנער און איינעם, וואָס האָט פון דורות זיך געהאָדעוועט אין ווירדזשיניע און קענטאַקי, למשל.

און ווער רעדט גאָר דערפון, אַז דער מאַלאָרוס און דער גרויס־רוסלאַנדער; דער עסטרייכער, וואָס זיין היים איז ווין און זיין לאַנדסמאַן וואָס איז געבאָרן אין בעהמען; דער פּרייס און דער בייער אין דייטשלאַנד, — אַז זיי זיינען גרונטפאַרשיידן אין כאַראַקטער, הגם זיי זיינען אויף אַזוי פיל אינטערנאַציאָנאַלי־זירט, אַז עס איז זיך שווער פאָרצושטעלן, אַז צווישן קענטאַקי און ניו העמפּשייר, צווישן מאָסקווע און דער אוקריינע, צווישן ווין און פּראַג, צווישן בערלין און מינכען זאָל איצט קענען אויס־ברעכן אַ בלוטיקע מלחמה, בעת מיר קענען זיך לייכט פאָרשטעלן אַ רעוואָלוציע געגן דער הערשנדער נאַציאָנאַליטעט. פון דעם אַנדערן צד, אויב דער דאָזיקער צד זאָל זיך פילן אונטערדריקט פון דעם הערשער און זיין מדינה.

עס איז אפילו ניט מיין אידעאַל, אַז בזמן מן הזמנים זאָלן צונויפגעגאָסן ווערן אַלע נאַציעס אין איין גרויסער נאַציע, ווי עס איז ניט מיין אידעאַל, אַז פון אַלע רויזן, ליליעס און פיאָלקעס זאָל ווען עס איז ווערן איין בלום, בעת די סאָסנעס, דעמבן, בירקעס און טענענבוימער זאָלן ווערן איין בוים.

מיין אידעאַל איז אַ מענטשהייט אינטערנאַציאָנאַליזירט און פאַראייניקט, אָבער ניט אַ נאַציאָנאַלער „איירישס־סטיו", ניט אַ מיש־מאַש, ניט אַן ערב־רב, וואָס וויל אַז ביי אים זאָלן האָבן אַלע יונים איין פּנים! איך וואָלט זיין צופרידן מיט פאַרשיידענע אמונות און נאַציאָנאַליטעטן, וואָס קענען לעבן רואיק און פריד־לאַך צווישן זיך; איך וואָלט זיך באַנוגענען מיט דער פאַרווירק־לאַכונג פון דעם אידישן נביא'ס (צי דאָס איז ישעיה'ס אָדער מיכה'ס) נבואה, אַז עס וועט קומען אַ צייט „ווען איין פאָלק וועט ניט ציען זיין שווערד אויף אַן אַנדער פאָלק און נאַציעס וועלן

איינע דער אַנדערער ניט דערקלערן קיין קריג".

און כדרך הטבע האָף איך, אַז מיין פֿאָלק וועט ניט אינטער־נאַציאָנאַליזירט ווערן אין אייער זין. איך האָף, אַז דער איד וועט ניט פֿאַרשווינדן אין דעם גרויסן שמעלץ־טאָפּ און ניט פֿאַרלירן אין אים זיין פֿיזיאָנאָמיע, וועט ניט אונטערגיין אַלס אַ מענטשנ־גאַטונג.

אָבער וואָס די אידישע צוקונפֿט זאָל ניט זיין, איין זאַך איז זיכער: אויב איר זייט אינטערנאַציאָנאַלע מענטשן און אייך פֿעלט ניט קיין איינציקע פֿון די זאַכן וואָס פֿעלן מיר, בין איך אַ איד אַלס מענטש, ווי איך בין אַ מענטש אַלס סאָציאַליסט, און מיר פֿעלט אַלע טאָג אַן אַנדער זאַך.

איך פֿיל זיך כסדר ניט אַהין און ניט אַהער.

* * *

איך האָב אייך געזאָגט, אַז מיר פֿעלט אַ פּאַרטיי. מיר דאַכט, איך האָב אייך קלאָר געמאַכט פֿאַרוואָס. עס וועט אָבער ניט שאַדן אייך צו דערקלערן ווי אַזוי דאָס קומט, אַז אייך פֿעלט אַזאַ זאַך ניט.

איר זייט, ווי געזאָגט, אינטערנאַציאָנאַלע מענטשן. יעדנ־פֿאַלס מיינט איר אַז איר זייט. נאָך מער. אייך ווילט זיך דאָס זיין.

דאָס ווילט זיך אייך זיין הויפּטזעכלאַך דערפֿאַר, ווייל די אַסימילאַציע, וואָס איר האָט גע'ירש'ענט פֿון דער השכלה צייט, איז נאָך טיף אין אייער סיסטעם און די „אינטערנאַציאָנאַלע מענטשלאַכקייט" איז אַ געוויסע פֿאָרם פֿון שמד, אַ מיטל אַרויס־צושפּרינגען פֿון דער אידישער הויט, אַ וועג צו אַנטלויפֿן פֿון זיך, צו באַהאַלטן דעם „הערפּאַררענענדען" נאָז, אָפּצוטרייסלען פֿון זיך די וואַנדזיעגאַלער באָבע און דעם זיידן פֿון באַלטראַמאַנץ.

ווען איר זייט אַבסאָלוט געצוואונגען דאָס צו טאָן, גיט איר אַמאָל צו, אַז איר קומט אַרויס מזרע היהודים, אָבער ווי זאָגט יענער? איר זייט חלילה אין דעם ניט שולדיק: איר האָט פֿאַר

אייער מאמן ניט געקויפט די יארמולקע און די מאמע האט ביי אייך ניט געפרעגט קיין עצה בעת זי האט צו דער חתונה אנ־געטאן א פארוק.

מזרע היהודים — דאס איז אלץ. איר אליין, מיט דער רויטער קארטל אין בוזים־קעשענע, זייט גאר קיין איד ניט, והראיה? צו סליחות שטייט איר ניט אויף, אין כורעים פאלט איר ניט; המנ'עז קלאפט איר ניט און הושענות שלאגט איר ניט; קריעה רייסט איר ניט, און פעלד מעסט איר ניט. אודאי ניט.

נו, איך אויך ניט. ביי מיר אבער באשטייט ניט די אידיש־קייט אין רעליגיעזע צערעמאניעס, אדער — בעסער געזאגט — אין א צערעמאנג עלע רעליגיע. איר, דאגעגן, האלט אז דאס איז די גאנצע אידישקייט, און היות אזוי ווי איר זייט אין דעם פרט פון אמונה אויס איד, אויף אזוי וייט שוין אויס איד, אז איר האט שוין ווידער האלט לאקשן־קוגל און מצה־לאטקעס, פון וואס איך פארדארב דעם מאגן (בעת דער ליטווישער פויער פאסמאקע־וועט זיך דערפון פונקט ווי איר) — אזוי ווי איר האלט, זאג איך, שוין אזוי וויט, גלויבט איר אז איר האט מיט אייער פאלק שוין קיין שייכות ניט מער און איר זייט אן אמת'ער סתם מענטש.

אלס אזעלכער, מאכט איר זיך דעם עסק באקוועם. איר זעט פשוט ניט וואס ארום אייך טוט זיך. איר זעט ניט, ווייל איר קוקט ניט, און איר קוקט ניט, ווייל איר ווילט ניט זען.

דאס וועט שוין קומען, א שטייגער, ווי עס איז. וואס וועט קומען? אויפקלערונג וועט קומען... אלע וועלן זיין אויפגעקלערט און דער „פאנאטיזם", דער אבערגלויבן, דאס הייסט, דער גלויבן וועט פון זיך אליין פארשווינדן.

און קלויזן און קלייזלאך וועלן ווערן אפגעווישט פון דער ערד'ס פנים, אזוי אפגעווישט, אז זיי אליין וועלן ניט דערקענען דעם ארט, אויף וועלכן זיי זיינען געשטאנען...

און אנשטאט פרשת מצורע וועט מען לערנען מיט די קינדער היגיענע; אנשטאט סדר זרעים וועלן אלע שטודירן באטאניק;

אנשטאָט דעם עין יעקב וועלן מיר אין אַלע אידישע הייזער האָבן נרים און אַנדערסאָן און האָמער'ס איליאַדע מיט דער אָדיסיי.

און די חדרים וועלן געשלאָסן ווערן אויף אייביק; און פון די תלמוד־תורה'ס וועט זיך נאָר געפינען אַ זכר אין דער רע־ליגיאָנס־געשיכטע; און מזוזות, טליתים און תפילין וועט מען נאָר קענען זען אין די מוזייאומס לעבן די מומיעס פון מצרים און די נעטשקעס פון גריכנלאַנד.

און שבתים און ימים־טובים — ווער דאַרף זיי? זונטיק איז אַן אינטערנאַציאָנאַלער געזעצלאַכער רו־טאָג — גענוג! פייערטעג האָבן מיר אויך אַן די אידישע איבער גענוג. וואָס עפּעס זיך אָפּטיילן פון אַלע מענטשן? וואָס זיינען מיר?

יאָ, דאָס אַלץ און אַנדערע אַזעלכע זאַכן וועלן פון זיך אַליין בטל ווערן, בטל ומבוטל כעפרא דארעא, ווי דער פאַר־אַ־יאָריקער שניי, ווי אַן אַלטער לוח, ווי דער סליאַד פון עוג מלך הבשנ'ס טרים.

און דער באַוויז איז? איר אַליין גלויבט דאָך שוין לאַנג נים, און דער „לאָקאַל“ אייערער איז כמעט שוין אין גאַנצן — יאָ, כמעט... הגם... נו, וואָס זאָל מען זיך דאָ נאַרן... אָבער כמעט אין גאַנצן — אַרויס פון דער אַלטער אמונה, וואָס דאָס איבער־זעצט זיך אויף אייער לשון: אַרויס פון אידישקייט.

גייט אייך אויף דעם אופן די דאָזיקע אידישקייט גאָר ניט אָן, און איר זייט זיך אינטערנאַציאָנאַלע מענטשן?

זייער גוט. איז אָבער די צרה, אַז עס איז דאָ עפּעס וואָס איר זעט ניט.

למשל:

איר זעט ניט, אַז נאָך פינף־און־דרייסיק יאָר*) אַגיטאַציע געגן דעם רבונו של עולם זיינען אויסגעוואַקסן אין דעם אידישן קוואַר־טאַל — אין אַלע אידישע קוואַרטאַלן — אַן אַ שיעור מנינים און

*) 1881—1916.

סינאַגאָגן, בעת מיר האָבן נאָך ניט קיין אָנהויב, קיין סימן, קיין אויסקוק ניט אויף אַן אַרבעטער־טעמפּל, אויף אַ לייבאָר־לייסעאום אין דער עלטסטער פון אונזערע אידישע געטאָס, אויף דער איסט סייד, דאָרטן, וואו עס זיינען געפאַלן וויניקסטנס צען „ספּיטשעס" פאַר יעדער איינציקער נשמה, וואָס איז געלייטערט געוואָרן: דאָרטן וואו מען האָט די אמונה באַקעמפט מיט די שווערע האַרמאַטן פון דער וויסנשאַפט, מיט די פיילן פון מיסטער וויץ'ס בויגן — די שאַרפע, די שפּיציקע, ניט זעלטן גיפטיקע פיילן.

איר זעט ניט, אַז נאָך אַל די יאָרן פון אויפקלערונג פראָווען פּראָגרעסיווע פּראָלעטאַריער חתונות מיט חופּה וקידושין כדת משה וישראל, — חתונות, וואָס קומען אַרויס אַמאָל פון דער ליבע, זאָל לעבן, אָבער צייטנווייז טאַקע דורך שדכנים, ביי וועלכע אַ קלאָוקמאַכער, למשל, שטייגט אין פּרייז נאָך אַ געוואונענעם סטרייק און פאַלט בעת דער סטרייק האַלט אין אויסברעכן.

און די דאָזיקע פאָרטגעשריטענע, אויפגעקלערטע אַרבעטער, וואָס מיר האָבן אַל די יאָרן געקאָרמעט מיט אַנטי־רעליגיעזע דרשות, ערנסטע און הומאָריסטישע, פראָווען ניט בלויז חתונות, נאָר, ווען די צייט קומט אין אַ מזל'דיקער שעה, אויך ברית'ן, גאָר ווי אַמאָל, גאָר ווי אין דער היים, גאָר ווי אין די צייטן ווען דער אויבערשטער איז נאָך געווען אַ גאָט און די תורה האָט נאָך געהאַט די קראַפט פון אַ געזעץ.

און ווען דער אינגעלע, דער זון פון דעם פריידיינקער, וואָס האָט געהאַט אַמאָל כמעט געשוואָלענע הענט פון אַפּלאָדירן אַפּיקורסישע לעקטשורס, און די אַפּלאָדיסמענטן האָבן אין זיך געהאַט דעם טראַסק און דעם קנאַל פון דער אַמאָליקער קאָלע־קאַטקע, וואָס האָט געגעבן אַ גאָב המן הרשע, — ווען, זאָג איך, דעם פריידיינקער'ס אינגעלע ווערט אַלט גענוג, גייט ער צו אַ רבי'ן, אויב ניט טאַקע פּשוט אין חדר אַריין, און מען קאָרמעט דאָרט זיין מוח מיט אַזעלכע גייסטיקע שפּייז, וואָס ער קען גאָר

ניט פאַרדייען, אַנשטאָט אים צו געבן די זעלבע אידישקייט אויף א מאָדערן־וויסנשאַפטלאַכן וועג, אויב דאָס איז יאָ נויטיג פאַר אים.

דאָס זעט איר אַלץ ניט. און אַזוי זעט איר אויך ניט, ווי אויפגעקלערטע מענטשן, וואָס גייען צו אונזערע מיטינגען און מאַר־שירן אין אונזערע „פּאַריידס", און אַפּלאָדירן אונזערע „ספּי־טשעס", און „וואוטן" אונזער „טיקעט", הגם ניט אימער דעם גאַנצן, און לייענען אונזערע ביכלאַך, — ווי זיי פּראָווען א האַ־רעלע שפּעטער דעם זונ'ס בר־מצוה און טאָמער איז דאָס נאָך ניט גענוג, פּראָוועט מען זאָגאָר דער טאָכטער'ס בר־מצוה, א זאַך, וואָס אויף דעם וואָלט יואל בן פּתואל, דער אידישער נביא, אויס־גערופן: „ההיתה זאת בימיכם ואם בימי אבותיכם!" מאַכט דער טייטש: איז גאָר אַזוינס געהערט געוואָרן אין אייערע צייטן, אָדער אין די צייטן פון אייערע עלטערן! א מיידל, וואָס ווערט בר־מצוה! אין ליטע, פּוילן און זאַמוט וואָלט א בחור אַן אַלמן, א שטומאַק — א מגיד, זיך שוין גיכער געלייגט אויפ'ן שכל. דאָס קלינגט עפּעס ווי א „דאַפּאָלניעניע" צו דעם אויבערשטנס „סוואָד זאַקאָנאָוו", כביכול.

און ווי איר זעט דאָס ניט, אַזוי זעט איר אויך ניט, אַז טויזנטער און צענדליקע טויזנטער אידישע קינדער, קינדער פון די היי־סקולס, פון סיטי קאָלעדזש; קינדער, מייסטנס, פון דעם אַרבעטער־קלאַס און פון דעם דאָזיקן מיטל־קלאַס, וואָס איז דער נעכטיקער און אפשר אויך דער מאָרגנדיקער אַרבעטער־קלאַס, וואָס איז אַמאָל ניט פיל פּעטער און אַמאָל זאָגאָר מאָגערער פאַר אים, — איר זעט ניט ווי אָט די דאָזיקע קינדער פילן אָן די היגע תלמוד־תורה'ס, וועלכע אפּיקורסים האָבן מחרים געווען און די טאַטעס פון די תלמידים האָבן דאַרויף געענטפערט אָמן, האַלטנדיק די וועקסענע ליכט אין די הענט, בשעת מען האָט געשאָלטן...

איר זעט דאָס אַלץ ניט, ווייל איר ווילט דאָס ניט זען.

און אַזוי זעט איר אויך ניט ווי אידישע אַרבעטער, יונגע,

אויפגעקלערטע, וואס האלטן ניט שבת ווי זייערע זיידעס פון יענער זייט ים, וואס ארבעטן אום שבת און דאס גאר ניט ווייל זיי האבן אונזער הכשר דארויף, נאר פשוט דערפאר, ווייל מען דארף מאכן א לעבן, ווי זיי האלטן פון דעסטוועגן שבת אין א געווייסן זין, שבת און אלע ימים טובים!

איר פארשטייט ניט וואס איך מיין? פון וואנען זאל צו אייך זיך נעמען דער פארשטאנד? כדי עפעס צו פארשטיין, דארף מען האלטן די אויגן אפן און זען, דארף מען ארויסנעמען די וואטע פון די אויערן און הערן, דארף מען דעם גאז געברויכן צו דערשמעקן וואס קומט פאר אין דער וועלט און ניט האלטן בלויז פאררייסן לגבי אלץ וואס אייך געפעלט ניט.

וואס איר פארשטייט ניט איז זייער איינפאך:

זיי היטן ניט אפ זייערע שבתים און ימים טובים, דאס איז אמת. אבער זיי האלטן זיי. שבת איז ביי זיי שבת, הגם זיי ארבעטן א האלבן טאג. גאט אין אמעריקע לאזט מיט זיך האנדלען,, ער האט איינזעעניש מיט׳ן ארעמן ארבעטער, מיט זיין ברודער, דעם פושקארט-מאן, מיט זיין שוואגער דעם קרעמערל. ער, דער היגער רבונו של עולם, איז ניט קיין גרויסער מקפיד. ער לאזט אייך שבת גיין אין שול און נאכדעם, — נאכ׳ן קוגל — פארקויפן שלייקעס, מיט שניפסן, מיט ספאדניצעס, מיט שפאנקעס פאר העמדער, מיט אנדערע זאכן אין גרענד סטריט און אין קאנעל סטריט און אנדערשוואו. אזוי פועל׳ט מען ביי אים צו ארבעטן אין פעקטארי א האלבן טאג, אבער זיך אנצוטאן שענער לכבוד שבת, אדער לכבוד יום טוב, און אפשר צו גיין אין שול אריינכאפן א מנחה. ווער ווייס!

ווי אויסגעפוצט, ווי יום-טוב׳דיק די ארבעטער-מיידלאך אין די אפיסעס קומען שבתים און ימים טובים! ווי עס ווארפן זיך — ווינטער — די קרויזקעלאך אויף די הענטעלאך, עקסטרא אויסגעוואשן לכבוד שבת, בשעת די פינגער צימבלען אויפ׳ן טייפרייטער, און דער היגער נאטוראליזירטער גאט אונזערער מאכט

זיך ניט זעענדיק, ניט הערנדיק. זיי ארבעטן? אודאי ארבעטן זיי! דער טאַטע אַ פּרעסער ביי קלאָוקס, אָדער אַ שניידער, פאַר־דינט ווייניק ווען ער איז ביזי און גאָרניט ווען עס איז סלעק. און צו סלעק לייגט ער אַמאָל צו געלט פון קעשענע... ווען עס איז ניטאָ וואָס צו טאָן שטייט צו דער יצר הרע מיט אַ וואָלוועלן פּינאָקל, פינף סענט אַ הונדערט... בקיצור, מען דאַרף אויסהעלפן מיט וואָס מען קען. גיי היט אָפּ שבת! האַלטן שבת, זיך אָנטאָן לכבוד שבת, אַביסעלע עקסטראַ אָנגעפּודערט, אַביסעלע אויסגע־פּוצט, אין דער שענסטער בלוזקעלע, מיט דעם שבת'דיקן חן אויפ'ן פּנים — פאַר וואָס ניט!? אדרבה ואדרבה, „יו בעט יור סוויט לאַיף!" אָבער אָפּהיטן שבת, דאָס זעט איר איז שוין שווערער.

און נאָך עטוואָס.

פרעגט ביי אַ מוכר ספרים וואָס האַנדלט מיט אונזערע בראָשורעס און מיט הגדות, תחינות, סדורים, מחזורים, חומשים און דערגלייכן... גלויבט מיר, איר דאַרפט גאָר ניט פרעגן. פאַר יעדן עקזעמפּליאַר פון פּראָגרעסיווע און סאָציאַליסטישע ליטעראַ־טור וועט ער אייך געבן אַ ליסט פון הונדערט אויב ניט מער ספרים פון דעם אויבן אויסגערעכנטן לייסטער, וואָס ער פאַר־קויפט.

פון דאָס אַלץ ווייסט איר ניט, ווייל איר זעט ניט, ווייל איר ווילט ניט זען.

אָבער איך זע און איך צי דערפון אַ מוסר השכל, וואָס וועט פאַרלאַנגען פאַר זיך אַ קאַפּיטל, אפשר אַ גאַנצע סעריע קאַפּיטלען. אין צוויי ווערטער איז דאָס אָט וואָס:

מיר פעלט אַ פּאַרטיי, וואָס זאָל איר פּראָפּאַגאַנדע, איר טעַ־טיקייט, איר פּראָגראַם באַזירן אויף לעבעדיקע פאַקטן, אויף פאַקטן פונ'ם לעבן, פון דעם אידישן לעבן.

עס וואָלט, למשל, קיינעם ניט איינגעפאַלן צו קומען צו די בינעזער מיט קאַוטסקי'ס „ערפורטער פּראָגראַם", אַלס די קווינט־עסענץ פונ'ם מאַרקסיזם, און נעמען בויען אין בינע אַ סאָציאַליס־

טישע פארטיי, אויף דעם באזיס פון דער דייטשער סאציאל־דעמאקראטיע.

דאס ליגט זיך אבער אויפ'ן שכל ביי קופקאלאך מענטשן, וואס פירן אן אן אבסטראקטע פראפאגאנדע צווישן אידן, א פאלק מיט א דריי טויזנט יאריקער פארגאנגענהייט, אין גאנצן איגנא־רירנדיק די דאזיקע אלטע פארגאנגענהייט און דעם אידישן כא־ראקטער וואס זי האט אנטוויקלט.

איר טראכט וועגן דעם ניט. ווי דער פויגל שטרויס באגראבט איר דעם שנאבל אין זאמד, כדי ניט צו זען וואס אייך איז אומ־באקוועם, אדער וואס פאסט ניט צום רומל אייערן.

מיר פעלט זאמד, וואס זאל זיין טיף גענוג פאר מיין שנאבל, ווייל צו זיין גוט און פרום וואלט איך די אלע זאכן אויך ניט וועלן זען.

.1916

אַ צייט-פּאָרטרייב

מען זאָגט, יאַקבי, אַז דער גרויסער טשאַרלי טשאַפּלין איז אַ איד.

ווער ווייס צי דאָס איז אמת. מיר אידן האָבן אַ נאַטור אַריינצונעמען אין אונזער נאַציאָנאַלער „סקאַזקע" יעדן איינציקן, וואָס מאַכט זיך אַ נאָמען, אַ שם טוב. ווען דער אויבערשטער העלפט און דער דאָזיקער שם-טוב איז דערצו נאָך פאַרבונדן מיט אַ טשעק-בוך און דער טשעק-בוך — מיט אַ פעטע קאָנטאָ אין אַ גרויסער באַנק, איך דאָך גאָר ניטאָ וואָס צו ריידן: שפּרינגט מען דאָך דריי מאָל אַ טאָג קדוש פאַר אַזאַ נאָמען! איז... אַז עס מאַכט זיך, אַז מיט אַזאַ גרויסן נאָמען איז פאַרבונדן אַ יער-לאַכע הכנסה פון 670 טויזנט דאָלאַר, אַ סומע געלט וואָס דאָס פאַרדינען ניט אַלע אידישע מלמדים, שוין אַריינגערעכענענדיק ראשי ישיבות און קליינשטעטלדיקע שטונדן-געבער און אויך די מלמדים'ס באהעלפערס... זיי אַלע צוזאַמען מאַכן דאָס ניט אין צען זמנים אין שכר-לימוד, אפילו ניט ווען מען זאָל צורעכענען די קישקעלאָך און די חלה אויף שבת און די דראַפּ אויף אַ סורדוט לכבוד יום-טוב, וואָס עס פלעגן אַמאָל, ערטערווייז, צוּוואַרפן דעם מלמד טאַטעס קצבים, בעקער און טוכהענדלער.

אונטער אַזעלכע אומשטענדן איז דאָך קיין וואונדער ניט, אַז מען זאָל וועלן האָבן קרובות'שאַפט מיט אַזאַ גרויסן, וועלט-באַרימטן מאַן ווי דער הער טשאַפּלין. אָבער אויפ'ן שכל לייגט זיך דאָס ניט. דאָס איז עפּעס ניט מעשה-איד צו ווערן רייך און גרויס פון דער אייגענער פּרנסה, גאָר אָן אַ לייפּציגער לאָטעריע-צעטל, אָן אַ ספּעקולאַציע אויף דער בערזע און אָן לאַטס אין די בראָנקס אַלס אַ צוגאָב.

און דאָך קלער איך, אַז דער אויבערשטער האָט אונז ענדלאָך באַצאָלט פאַר די עינוים און די רדיפות פון צוויי טויזנט יאָר

און האָט אונז מזכה געווען מיט אַזאַ מאַן ווי טשאַרלי טשאַפּלין (אפשר פון דער היים: חיים קאַפּלאַן) אין אונזער משפּחה.

און איך וועל אייך זאָגן פון וואַנען עס נעמט זיך ביי מיר אַזאַ סברא.

איך האָב מיסטער טשאַפּלין געזען אין כמעט אַלע זיינע שטומע קאָמעדיעס. צום לעצטן מאָל אין „איינס אַזייגער פאַר־טאָג", וואָס אידישיסטן מעגן איבערזעצן „ויהי בחצי הלילה". אידישיסטן האָבן ליב העברייאישע ווערטלאַך.

און אין אַלע זיינע קאָמעדיעס, פון וועלכע די צייטונגען זאָגן, אַז מען לאַכט נאָך עד היום, הגם איך קען ניט זאָגן, אַז איך אַליין מערק פיל דערפון, איז דאָ איין זאַך, וואָס וואַרפט זיך אין די אויגן.

דאָס איז דער טיפער ערנסט, אַפּט אַ מרה־שחורה'דיקער ערנסט, וואָס זעט זיך אויפ'ן פּנים פון דעם קאָמעדיאַנט־אַקראָ־באַט בעת ער מאַכט, אָדער פּרובירט מאַכן, דעם עולם לאַכנדיק. מען זעט, ער אַליין איז ניט פריילאַך, ער אַליין לאַכט קיינמאָל ניט, ער אַליין איז גיבער האַלב־טרויעריק, האַלב פאַרטאָן אין רוחניות, און איר קלערט: אָט, אָט הויבט ער אָן צו שטעלן „לופּעס" און כליפּעט זיך פאַנאַנדער אויף גלות השכינה...

דאָס איז אידישלאַך און שמעקט מיט ראַמיילעס ישיבה. דאָס דערמאָנט אויך אָן אונזער מה־יפית פאַר פּריצים מיט וואונדן און קללות אויף דער אייגענער ברוסט.

און דאָס ברענגט מיך אַרויף אויף מיין טעמא.

עס קען זיין, אַז די ערנסטקייט מיט דער מרה־שחורה אויף טשאַפּלינ'ס פּנים איז געמאַכט, אפשר עקסטרא צוליב דעם עפעקט. אָבער פאַר מיר און מיין דור איז דאָס כאַראַקטעריסטיש. ווייל פּונקט ווי מיר פּעלט אַ יום־טוב און פּאָעזיע אין לעבן, אַזוי פּעלט מיר אויך אַ שמחה, אַ צייט־פּאָרטרייב.

אַ מענטש, וואָס איז אין אַ פאַלשער לאַגע ,קען זיך ניט אַמוזירן, קען ניט האָבן קיין אמת'ן פאַרגעניגן פון קיין צייט־

פאַרטרייב. ער קען ניט האַרציק לאַכן, יעדנפאַלס ניט אָפט, ניט לאַנג, ניט לייכט. מאַכט זיך אַמאָל, אַז ער פּלאַצט אַרויס מיט אַן אמת-פריילאַכן לאַך, שושקעט אים אין אויער אַריין דער שד, וואָס באַגלייט אים: „אַז אָך און אַז ווי איז צו דיין געלעכטער," און ער פאַרשעמט זיך.

די ערגסטע פאַלשע לאַגע, אין וועלכער אַ מענטש קען זיך געפינען, איז די לאַגע פון אַ שטיפקינד ביי אַ גוטער שטיפמאַמע. (איך שטעל דעם אַקצענט אויפ'ן וואָרט גוטע). אָט פאַרוואָס:

ביי אַ שלעכטער פילט זיך די שטיפטאָכטער ענטוועדער אַזוי שלעכט, אַז זי גייט כסדר אַרום מיט אַ צעבראָכענעם האַרץ, אַ פאַר'צרה'טע, אַ פאַרקלעמטע, אָבער טאַקע דערפאַר מאַכט זיך ביי איר אַמאָל אַ שטאַרקע רעאַקציע און זי לאַכט זיך פאַנאַנדער האַרציק און אויפ'ן קול, עפּעס אַזוי ווי דער שטיפמאַמען אויף להכעיס... דאָס טרעפט ניט אָפט, אָבער דאָס טרעפט.

ביי אַ גוטער שטיפמאַמע לאַכט דאָס קינד אָפטער, פיל אָפטער, אפשר ניט ווייניקער אויפ'ן קול ווי די אייגענע קינדער, אַמאָל נאָך העכער, כדי צו באַווייזן, אַז... וואָס רעדט איר? איר איז גוט, אמת גוט, ניט ערגער ווי אירע שטיפשוועסטער און שטיפברידער, וועלכע זי רופט שוועסטער און ברידער... וועלכע ווייזן לגבי איר קיינמאָל ניט אַרויס, אַז זי איז אַ צוגעטשעפּעטע, אַ פרעמדע... וועלכע האָבן שוין לאַנג פאַרגעסן, ווי זיי האָבן אין ווינקעלאָך געקריצט מיט די ציינער בעת זייער טאַטע האָט איר, דער שטיפטאָכטער, אַזוי צו זאָגן, נאַטוראַליזירט אין דער פאַמיליע, מיט גלייכע רעכט, מיט גלייכע פליכטן.

און זי לאַכט צייטנווייז נאָך העכער אויפ'ן קול ווי די אַנדערע פון דער הויזגעזינד, אָבער... אָבער מבינים דערקענען אַ פאַלשן טאָן אין דער שטים, אַ צענט-חלק פון אַ קרים אין די ליפּן, אַ מין זיפץ, זייער אַ שוואַכן, שטילן, האַלב-דערשטיקטן זיפץ אין דעם ברויזנדיקן לאַך, וואָס האַלט זיך פאַר אַזוי האַרציק, אַזוי נאַטירלאַך, אַזוי עכט-שטיפעריש.

און אפילו ווען איר געלעכטער רופט ארויס א סך לוסטיקייט און פריילאכקייט ביי די אַרומיקע, איז ניט שווער צו דערקענען א טראַגישן טרער אין איר לאַכנדיקער אויג און א טייל פון יענער מרה־שחורה, וואָס איר זעט אויף טשאַרלי טשאַפּלינ׳ס פּנים, בעת ער קוליעט זיך איבער, אָדער קייקלט זיך אַראָפּ פון צוואַנציק טרעפּ, אָדער ווערט אָפּגעגאָסן מיט וואַסער פון א פאָנטאַנקע — אַלץ כּדי באַלוסטיקן זיין עולם.

און איר פאַלשע לאַגע איז מיינע. אין אַזאַ לאַגע איז ניט געוועזן מיין פאָטער און אין איר וועלן אפשר קיינמאָל — קיינמאָל? מען קען ניט וויסן, פּיליכט אָבער טאַקע קיינמאָל — ניט זיין מיינע קינדער.

ביי מיין אַלטן איז בדרך הכּלל ניט אָפט געווען פריילאַך, זייער זעלטן לוסטיק. אין שטוב האָט זיך ניט געמערקט צו שטאַרק דער דלות נאָר דערפאַר, ווייל עס איז געווען די ברייטקייט, די הרחבה אַליין, פאַרגליכן מיט דעם גרויסן דלות אַרום אונז, ביי די שכנים. איך אַליין האָב טאַקע זעלטן זומער געהאַט שטיוועלאַך אויף די פיס — דאָס פלעגט מיר זיין א גרויסער שטער ביים גיין באָרוועס יעדן תשעה־באב — און האָב דערפון עד־היום נאָך, איך בעט אייך איבער אייער כּבוד, ווילדפלייש אויף די פיאַטעס. אָבער יודקע מולער׳ס און נאָטקע חנה רייזע׳ס, דעם וואַסערטרעגער׳ס (עליו השלום!), א יתום, און אַנדערע קינדער האָבן אפילו אויף סוכּות און שפּעטער אין חשון, אין כּסלו, ביז חנוכּה, ניט געהאַט קיין גאַנצע שיך אויף די פיס. לגבי זיי בין איך געווען א באַלעבאַטישער אינגל און מיין גוטער פאָטער האָט שטענדיק געהאַט פאַר זיי אַן איבעריקן גראָשן, אַן איבעריקן פּייעס. אַמאָל א בערלינקע, אַמאָל א גאַנצן גילדן...

פונדעסטוועגן איז פינף קאָרבן א וואָך הכנסה ניט פון דעם סאָרט ריווחים, וואָס זאָל אַריינברענגען פיל נאַטירלאַכע פריי־לאַכקייט אין א הויז.

און דאָן האָט אין שטוב ביי אונז אַרומגעשוועבט די נשמה

פון באָבע צילה, פון יענער הייליקער פרוי, וואָס איר מאַן — מיין זיידע — איז גע'הרג'עט געוואָרן אין דעם ערשטן פוילישן מיאַטעזש, פאַר דעם ערשטן ניקאָלאַי, און זי האָט פון יענעם טאָג אָן געלעבט אין גאַנצן לחלוטין, פאַר די אָרימע לייט, זיי געבנ-דיק ממש דעם ביסן פון מויל, די העמד פונ'ם לייב, איבער 30 יאָר.

און איר נשמה, וואָס האָט, ווי געזאָגט, אַרומגעשוועבט איז אונזערע פיר ווינקעלאַך, פלעגט פשוט ניט לאָזן זיך פאַנאַנדער-שפּילן, זיך לוסטיק מאַכן.

די נשמה אירע פלעגט עפּעס אַזוי ווי זאָגן:

„ניט געלאַכט, קינדער! ס'איז ניט שיין צו לאַכן בעת אַרום אייך וויינען הונגעריקע יתומים, פאַרצאָגטע אלמנות, מיידלאַך אין טראַנטעס און אינגלאַך אָן אַ דאַך איבער'ן קאָפּ. און עס איז אויך ניט שיין זיך צו שטאָפּן, זיך צו קליידן, זיך צו קאַמען, זיך צו פּוצן, זיך צו פרייען, בעת זיי אַרום אייך זיינען הונגעריק, אָפּגעריסן, אָפּגעשאָטן מיט אומפּלייט, ניט געוואַשן און פאַר'-צרה'ט...“

און באָבע צילה'ן האָט מען געפּאָלגט יאָרן און יאָרן נאָך איר טויט (אין תרכ"ב — 1862) און יאָ, איר מעגט דאָס ווייסן... מיר דאַכט זיך נאָך היינטיקן טאָג, ווען איך בין מיט זיך צופרידן, אַז דאָס פאָלג איך איר, מיין באָבע צילה'ן, מיין טאַטנ'ס מאַמען.*)

דערווייל בין איך אַראָפּ פון וועג.

הייסט עס, אין מיין אַלטנ'ס הויז איז ניט געווען פריילאַך. פונד'עסטוועגן איז געווען ביי אונז, ווי אין אַלע אידישע הייזער, אַ צייט אויף אַלץ, אפילו פאַר אַ טאַנץ; פאַר לוסטיקייט, אַזוי גוט ווי פאַר קלאָג און יאָמער, דעם אידנ'ס הויפּט-אַרבעט אין לעבן. „עת ספוד ועת רקוד,“ האָט קהלת געזאָגט.

חוץ וואָס מען האָט געהאַט אַ שמחת תורה און אַ פּורים אין

*) מער וועגן באָבע צילה, ווייטער אין באַנד 9, אין ערשטן טייל „ערינערונגען“.

יעדן יאָר, האָט מען געהאַט אַ געלעגנהייט פאַר שמחות זייער אָפט אין דעם אַרומיקן פאַמיליִנלעבן. עס זיינען געווען חתונות, ברית'ן און אַ מזל-טוב פון יעדן סאָרט פון צייט צו צייט. מען פלעגט זיך צונויפקומען און זיך משמח זיין. מען פלעגט גלאַט גיין צו-געסט איינער צום אַנדערן און זייער אָפט פלעגט מען זיך אמת אַמוזירן.

עס איז ניט געווען קיין טעאַטער, און פּורים-שפּילער זיינען פּוריט געווען די איינציקע אַקטיאָרן. וואָס דאָס אידישע לעבן האָט אין יענע צייטן געקענט און געוואוסט, אָבער מען האָט זיך אַמוזירט אויף אַ געווין אופן. אַמאָל האָט מען געהערט אַ חזן פון די גרויסע, אַ מאַן מיט אַזאַ „כלי" ווי דער לאַמזשער, אָדער ברוך קאַרלינער, אָדער דעם באַלעבעסל און אַנדערע אַזעלכע קינסטלער פון וואָקאַלע מוזיק, ניט געבונדן דורך פאַרגעשריבענע נאָטן, אָן אַ גראַמאַטיק אין דער טאָן-קונסט, אָבער דערפאַר מיט אַ סך האַרץ, מיט אַ סך געפיל און מיט די וויבראַציעס אין דעם קול וואָס האָבן אין זיך געהאַט אַן עכאָ פון אַמאָליקע צייטן, פון די צייטן פון דעם גרויען אידישן אַלטערטום.

יאָ. אַמאָל אַ חזן, און אַמאָל האָט מען געהאַט אַ מגיד פון די גרויסע... און מיילן-ווייט איז מען געגאַנגען הערן אי דעם אי יענעם, און מען האָט פון זיי געקליבן נחת, און מען האָט פון זיי גענאָסן אַן עונג־נפש. מען האָט געפונען צעשטרייאונג, פאַר־גניגן און אמת'ע פרייד, אפילו ווען זיי האָבן געמאַכט וויינענדיק, וויינענדיק דורך מתיקות פון זייערע רייד, דורך דער האַרציקייט פון זייערע ניגונים. פאַר זיי — די אידן פון יענער צייט — איז געווען אַ לעבנס-באַדערפעניש צו וויינען פאַר שמחה, ווי סתם זיך אויסצואַוויינען, כדי עס זאָל לייכטער ווערן אויפ'ן האַרצן. מען האָט אָפט געוויינט, וואו אַנדערע מענטשן וואָלטן געזונגען. און געזונגען האָט מען אויך וויינענדיק און מען האָט זיך דערמיט געמאַכט אַן אמת'ן פאַרגעניגן. איר האָט נאָך געקענט זען אפילו דאָ אין ניו יאָרק אַלטע און „אַלט-מאָדישע" היימישע פרויען,

וואָס פלעגן צאָלן געלט צו גיין אין מיסעם ליפּצינ׳ס טעאַטער „זיך אויסוויינען“ ביי „מירעלע אפרת“, — אַ זכר פון אַמאָליגע צייטן אין דער היים.

אַזוי אָדער אַזוי, מען האָט געהאַט אַ צייט-פאָרטרייב.

פון דאָס אַלץ בין איך אַוועק. חזנים, דרשנים, פּורים-שפּילער, אתה-הראית-אויפרעגונג, חתונות, תנאים׳ס, ברית׳ן, איינגעבן ספרי תורה׳ס, אַ סיום, אַ מזל-טוב און אַלע אַנדערע אַזעלכע זאַכן האָבן קיין פּלאַץ מער אין מיין לעבן ניט.

איך בין אַ ציוויליזירטער מענטש. פאַר אַ ציוויליזירטן מענטשן פּאַסט ניט דאָס לאַכן און דאָס וויינען, וואָס מען פלעגט זיך אַמאָל פאַרגינען. דערביי אָבער בין איך אַ איד... עס איז שווער פאַר מיר זיך איינצוהאַלטן, ווי עס איז שווער פאַר מיר צו ריידן, ניט מאַכנדיק מיט די הענט. האַלט איך זיך איין, שפּיל איך אַ ראָלע, און האַלט די ראָלע ניט שטענדיג אויס.

און איך האָב ניט קיין טעאַטער, ווי מיינע קינדער קענען האָבן. איך קען ניט געפינען קיין פאַרגעניגן אין דייוויד (דוד) בעלאַסקאָ׳ס „ליאַרעמדיקע דערפאָלגן“ אויף דער אַמעריקאַנער בינע. מיך באַפרידיקט ניט די פאַראייניקונג פון שונד מיט „סילווערפוץ“, פון פלאַי-פלאַים׳דיגע ליטעראַטור מיט טעאַטראַלישע, איבערנאַטירלאַכע קונצן. איך געפין ניט קיין געשמאַק אין איבערגעניצעוועטע פראַנצויזישע פיעסן, אין וועלכע עס פעלט אַלץ, חוץ דער עלעמענט פון לא תחמוד און לא תנאף, היפּאָקריטיש אַזוי צורעכט געמאַכט, אַז דער יצר הרע זאָל הנאה האָבן און דער גלח זאָל ניט האָבן קיין עגמת נפש דערפון.

איך האָב ניט קיין טעאַטער, ווייל חוץ וואָס איך בין דאָ בלויז אַ צוגעשריבענער, בלויז אַ ניו יאָרקער נכתב, בין איך ליידער אַ שטיקל מבין אויף פּיעסן און איר קענט מיך ניט איינרעדן און איך קען זיך ניט איינרעדן, אַז ציוויליזירטער קוואַס איז כמעט שאַמפּאַניער, און אַז שונד-דראַמען קענען זיין אַ צייט-פאַרטרייב, — אַ צייט-פאַרטרייב פאַר מיר.

און וואָס מען רופט דאָ מוזיק איז ענטוועדער „רעג-טיים“, וואָס דער נייער דור אידעלאָך מאכט פאַר די פאַרדאָלאַרטע אַמע-ריקאַנער — מוזיק מיט אַן איין-איינציקער מעלאָדיע אויף פאַר-שידענע אופנים, דיזעלביקע מעלאָדיע פאַר די גאַנצע לעצטע הונדערט יאָר, אָדער אָפּערעטן ווי, למשל, „דער מכשף פון אָז“ און אַנדערע. פאַר'ן אויגנבליק זיינען זיי „אָלרייט“, אָבער ביי אונזערע מענטשן לאָזן זיי איבער אַ שלעכטן געשמאַק אין מויל, ווי שטאַרק זיי זאָלן טייך ניט אַמוזירן בעת איר זעט זיי.

בלייבט די גרויסע אָפּערא. איז די מעשה אַזוי.

וואָלט איך דאָ גערעדט וועגן זיך אַליין, וועגן זיך פּערזענלאַך, וואָלט איך פשוט געזאָגט: איך פאַרשטיי ניט די גרויסע אָפּערא. עס איז אפשר ניט שיין ניט צו פאַרשטיין און אפשר נאָך וויניקער שיין עס מודה צו זיין בפני כל עם ועדה, אָבער, ערשטנס, איז דער אמת וויכטיקער ווי אַלץ און, צווייטנס, איז גלייכער אַז איך זאָל דאָס אַליין זאָגן, איידער וואַרטן ביז אַ שונא וועט עס אייך דערציילן. זייט, פונדעסטוועגן, ניט מגזם.

דער אמת איז, אַז איך בין ניט אַזאַ פּרא-אדם ווי די מענטשן, וואָס ווינטערן אינ'ם מעטראָפּאָליטאַן אָפּערא הויז, קענען מיינען: איך קען הנאה האָבן פון אַן אַריע אין אַן אָפּערא און דאָס גלייכן, אָבער די מעשה אַלס אַ גאַנצע האָט פאַר מיר ניט קיין גרויסן אינטערעס. מיין הער-אַפּאַראַט איז מסתמא לא-עליכם'דיק.

אָבער איך רעד דאָ ניט וועגן זיך אַלס אַ פּערזאָן. איך בין דאָ פאַר'ן עולם אַ מענטש פון מיין דור, אין מיין לאַגע, אַן אימי-גראַנט אין אַמעריקע, וואָס זיין לעבן גראַמט זיך אַזוי וויניק מיט דעם היגן לעבן, ווי אַ ווילנער רעטשישניק מיט פלאָרענטינער ספּאַגעטי.

און אַלס אַזעלכער געפין איך ניט אין דער אָפּערא, — אפילו ניט אין די, וואָס איך קען, מיט אַ געוויסער אָנשטריינגונג, ווי-עס-איז אַריבערלעבן און אויסהערן („מאַרטאַ“ איז איינע פון דעם

מיז), קיין צייט־פּאָרטרייב פּאָרזיך.

די באַדייטונג אָבער פון דעם האָב איך צו אַ געוויסן גראַד שוין דערקלערט, רעדנדיק מכח די „לעבנס-פּאָעזיע" וואָס מיר פעלט.

די אונטערשטע שורה איז, אַז מיר פעלט אַ צייט-פּאָרטרייב אויף דעמזעלביקן אופן ווי מיר פעלן די אַלע אַנדערע אויס-גערעכנטע זאַכן.

1916.

פייגעלאך אין בוזים

אויב איר זייט א מעטער אויף ענגליש, זייט איר מסתמא באהאוונט אין דיקענס. האט איר געלייענט די אומשטערבלאכע שריפטן — מען מעג דאך, לאמיך האפן, נאך לויבן אן ענגלישן, דאס הייסט א בריטישן שרייבער, רעדנדיק מיט א פרא-גערמאנישן עולם *): א חשד איז ביי מיר געווען, אז מען טאר ניט און דערפאר האב איך געפראוועט שעקספיר׳ס דריי־הונדערטסטן יאר־צייט בשתיקה, אין די ד׳ אמות פון מיין רשות היחיד, וואס דאס... נאר איך פארקריך עפעס גאר מעשה משוגענער פילאזאף און ריידן ווילט זיך מיר ווי א קלארער.

געוואלט האב איך זאגן, אז אויב איר האט געלייענט דיקענס׳עס שריפטן, האט איר זיכער געמאכט די באקאנטשאפט פון דער קליינער מארקיזע, וואס פלעגט אויסגיין פאר הונגער אין מיס סארא בראס׳עס קעלער.

קענט איר די מארקיזע, דאן מוזט איר געדענקען, אז „לעבנ־דיק" נאכאנאנד אין א טונקעלער, פייכטער אטמאספערע פון ווילגאץ און טובלעקייט, האט זי דערגרייכט די מדרגה פון זען זאכן אנדערש ווי זיי זיינען אין די אויגן פון געוויינלאכע מענטשנ־קינדער, וואס דאס איז ביי איר דערגאנגען אזוי ווייט, אז זי פלעגט האלטן ציטראן־שאלאכץ געווייקט אין וואסער פאר שאמ־פאניער.

„אמת׳ע שאמפאניער!" — פלעגט זי זאגן, — „מען דארף נאר קענען זיך דאס איינריידן."

און זי, די מארקיזע, אין אמת׳ן אן ארימע יונגע דינסטמיידל

---

*) איידער אמעריקע איז אריין אין דער וועלט־מלחמה, אויף דער זייט פון די „עליים", זיינען די אידישע מאסן, מחמת קעגנערשאפט צום צאריזם, געווען פרא־גערמאניש.

מיט א שטענדיק פוסטן מאָגן און מיט אָפענע מיילער אין די שיך אירע, איז ניט די איינציקע, וואָס האָט אין זיך אויסגעאַרבעט אַאַז פּייאיקייט צו זען די וואונדערבאַרסטע זאכן, „איף יו קען אָנלי מייק בעליעוו אינאַף“.

דאָס שיינט צו זיין די פּסיכאָלאָגיע פון אַלע מענטשן, וואָס זיינען געווען אַ לאַנגע צייט קעלער-באַוואוינער אין דער וועלט'ס הויז; אָפּגעטיילטע פון די גליקלאַכע אויף דעם ערשטן און דעם צווייטן עטאַזש, וואו די זון שיינט אריין אַלע טאָג און די לופט איז ניט קיין ניט-היגע, אַפּילו וואָס דאָ פעלט אמאָל עפּעס אויס און עס גייט אמאָל עפּעס ניט איין... ביי זיי, ביניהם, איז אויך ניט אַלץ ווי דאָס הארץ גלוסט.

און דאָס, שיינט מיר, איז אונזער אידישע פּסיכאָלאָגיע, היינט ווי אמאָל, מער ניט אויף אַן אנדער אופן. מיר פּערזענלאך אָבער, — מיר און יעדן ניכטערן מענטשן פון מיין דור, פעלט זי. מיר פעלט די דאָזיקע געבענטשטע איינבילדונגס-קראַפט, וואָס קען זיך איינריידן פייגעלאך אין בוזים און שאַמפּאַניער, וואָס שטאַמט אַרויס פון פאַרלעגענע ציטראָן-שאָלאכץ.

איך און מיין דור זיינען ליידער ניכטער. מיר האָבען ניט די קראַפט אין זיך צו זען, ווי אונזערע עלטערן, למשל, האָבן געזען אליהו הנביא קומענדיק צו די סדרים, וואָס דערפאַר איז פאַר אים געווען אָנגעגרייט א כוס פון יאָר צו יאָר — אמאָל טאַקע פון אַזעלכע יין צמוקים, וואָס האָט געהאַט אַן ענלאַכקייט צו דער מאַרקיזע'ס שאַמפּאַניער — און דאָס אין יעדעם אידישעם הויז, ווייל מען קען ניט וויסן וואו ער, זכור לטוב, קען אַראָפּקריכן, א:קומענדיק אין שטעטל.

איך האָב אויך ניט די איינבילדונגס-קראַפט צו קענען זיך פאָרשטעלן, אַז אָרימע לייט פון א גאַנץ יאָר זאָלן דיר-נישט- מיר-נישט ווערן פּרינצן צום ערשטן סדר. דאָס און אַנדערע זאכן אַזעלכע.

איך בין אויסגעניכטערט אפילו אין זאכן, וועלכע וואָלטן מיר

אין די צייטן, ווען איך בין נאָך געווען אַ קינד, שטאַרק פאַרדרייט אַ מח. ווען גראַף אַגינסקי, למשל, וואָלט היינט פאַר מיינע אויגן שמייסן אַ אידן — ווי ער פלעגט דאָס טאָן אין מיין פאָטער׳ס צייטן — וואָלט איך ניט קענען זיין זיכער, ווי מיין פאָטער׳ס דור איז געווען, אַז דער געשמיסענער איד איז פאָרט אַ איד און דער בייזער פריץ ניט מער ווי אַ הונט אָן אַ נשמה, אַ כלב שבכלבים, וואָס וועט איינגעמען אַ פגירה מיט דער צייט. אויב דער גראַף איז אַ הונט דאַרף ער בייסן מיט די ציינער, ניט שמייסן מיט ריטער, און אויב דער איד איז אַזוינער אַז אַגינסקי איז אַ הונט לגבי אים, דאַרף ער זיין דער שמייסער, ניט דער געשמיסענער.

אַמאָל, אין קעלער, האָט מען זיך געקענט אַזוינע זאַכן איינ-ריידן, היינט גייט דאָס אַלץ שוין ניט מער. עס גייט ניט, ווייל עס שיקט זיך ניט.

פונדעסטוועגן איז דער דאָזיקער „היינט" נאָר אַ היינט פאַר מיר און מיין דור. אונזער אַמעריקאַנער יונגוואַרג, וואָס לעבט שוין ניט מער אין פאָדוואַלעס, וואָס לעבט כמעט אויפ׳ן בוידעם, העכער ווי די איבעריקע איינוואוינער, ווי מען וועט אייך שפּעטער אביסל דערקלערן, — די היגע יוגנט האָט דיזעלביקע פאַנטאַזיע, נאָר אויף אַן אַנדער אופן, צו זען דאָס וואָס עס ווילט זיך זען. לא-די, וואָס זיי זעען ניט דאָס וואָס מען קאָן זען, נאָר זיי ווילן ניט; זעען זיי זאַכן, וואָס זיי ווילן זען, הגם די דאָזיקע זאַכן זיינען גאָר אויף דער וועלט ניטאָ.

איך האָב געזאָגט, אַז די אַמעריקאַנער אידישע יונגוואַרג לעבט דאָ ניט מער אין פאָדוואַל, נאָר, פאַרקערט, כמעט שוין אויפ׳ן בוידעם.

נאָרמאַל, געזונט איז ניט דער בוידעם, ניט דער קעלער. דער קעלער איז אַן אָרט פאַר אָפּגעלעבטע זאַכן, פאַר אָפּגעניצטע, כמעט אַרויסגעוואָרפענע חפצים, פאַר ליידיקע קאַסטנס און קי-

פערם. דער בוידעם, ווידער, איז אַן אָפּלעגער פאַר שמות, פאַר אַלטע ספרים, וואָס מען וויל אַמאָל נאָך פון זיי מאַכן עפּעס אַ נוץ, פאַר אַנדערע זאַכן אַזעלכע, וואָס מען קען ניט האַלטן און מען וויל ניט אַרויסוואַרפן.

אַן אָרט פאַר נאָרמאַל-געבויטע מענטשן איז די הויז גופא ביז׳ן קעלער צו אונטן צו, ביז׳ן בוידעם צו אויבן צו.

אונזער יונגוואַרג זעט זיך אויבן און האַלט זיך פאַר הויך, פאַר דערהויבן, פאַר העכער ווי די יוגנט פון אַנדערע פעלקער-ראַסן צווישן די איינוואוינער פון דער מדינה.

אַראָפּקוקנדיק אויף די רוסיש-אידישע קעלער-באַוואוינער, די שכנים פון לופּעטעס, טראַנטעס, פּוסטע קאַסטנס און טוכלע לופט; אויף די קרבנות פון מייז און ראַצן, וועלכע די רעגירונגס-קעץ לאָזן רואיק גריזשען און נעגען די פּאָדוואַלניקעס, — אַראָפּ-קוקנדיק אויף זיי, פּאַטשן זיך אונזערע היגע אידיש-אַמעריקאַנער אין בייכל און טראַכטן: „דזשי! ווי גוט איז אונז!!“

זיי מערקן ניט, אַז דאָ איז עפּעס ניט גלאַט. זיי זיינען גרויסע בריות צו זען וואָס זיי ווילן און ניט מער. זיי באַגרייפן ניט, אַז וואָס צו איז אומגעזונט און אַז צו הויך איז אַמאָל נאָך געפערלאַכער ווי צו נידעריק.

זיי זעען זיך אין די הויכשולן, אין די קאַלעדזשעס, אין די ביבליאָטעקן, און אַזוי ווי „וויסן איז מאַכט“ קלערן זיי, אַז זיי זיינען אויפ׳ן פערד און אַז די זון, די לבנה מיט די שטערן בוקן זיך פאַר זיי.

און זיי זעען זיך אין די גרויסע ציישונגען, וואו עס ווערט טעגלאַך פאַבריצירט די עפנטלאַכע מיינונג; די צייטונגען, וועלכע רעגירן כמעט די מדינה. אַ קלייניקייט אַביסל! פּאָליצער פון דער „וועלט“ איז אונזער פּאָליצער, און אָקס פון דער „טיימס“ איז אונזער אָקס.

און מיר, יונגע אַמעריקאַנער, געוועזענע אידן, שרייבן לידער פאַר דעם געערטן פּובליקום און טאַנץ-פּיעסן פאַר אים, און

ביכער, און וואָס ניט...

מיר — אונטער אַלערליי איירישע, אנגלאָ-זאַקסישע און אַנ-דערע נעמען — שפּילן ראָלעס אויף דעם וואָדעוויל-סטיידזש, אויב מיר שפּילן ניט אַ ראָלע צווישן מענעדזשערס. מיר זיינען די קראַפּט, וואָס באַוועגט די רעדער אין די וואַנדל-בילדער, די „מואווינג פּיקטשורס", וואו דער חשך ווערט באַנוצט פאַר באַ-לייכטונג און אויפקלערונג, צום ערשטן מאָל זינט יונה איז אַרויס פון דעם וואַלפיש'ס בויך.

מיר — דאָס רייד איך אַלץ אין דעם נאָמען פון אונזער היגער אַמעריקאַניזירטער יוגנט — זיינען די שרייבער און די אויפפירער פון די שונד-דראַמען, זייער אָפט אויך די אַקטיאָרן אין זיי.

מיר האָבן פאַרנומען כמעט דעם גאַנצן „גרויסן ווייסן וועג", וואָס רופט זיך בראָדוויי, און מעג הייסן די ברייטע גאַס, ווי יענע אין ווילנע; מיר זיינען אויף דער בערזע אין „לאָוער" בראָדוויי; אין די קראָמען העכער אַרויף ביז העראַלד סקווער; אין די טעאַטערן נאָך וויטער אַרויף-צו-צו; אין די הויכע, צען און מער עטאַזשיקע הייזער נאָך וויטער צו צפון צו... וואו מיר בויען טאָקע די דאָזיקע הייזער.

און טאָמער איז דאָס אַלץ ניט גענוג, זיינען מיר די לאָיערס, די דאָקטוירים, די פּראָפעסאָרן, די געזעצגעבער, די זינגער, די טענצער און וואָס איר ווילט אַליין, מער ווי די פּראָפּאָרציע אונ-זערע.

היינט פּרייזפייטער! אַ קליינינקייט אַזאַ קאַפּאַציטעט ווי ליטש קראָס און זיין ברודער מארטי! ווי בעני לעאָנארד און אייב אַטעל! און רייען (נישקשה פון אַ נאָמען פאַר אַן אייניקל פון אברהם אבינו!) און לעווינסקי, דער אומבאַזיגטער מאָרדע-רייבער, און די צענדליקער אַנדערע פּויסט-קינסטלער, היינטיקע און אַמאָליקע!

מיר, אַלץ מיר, דער יונגער דור, יונגע אַמעריקאַנער פון שבט

יהודה...

מיר זיינען אויפ'ן פערד...

יא, זיי זיינען אויפ'ן פערד. דאָס איז אמת. די פראַגע ביי מיר איז, פונדעסטוועגן, ווי לאַנג בלייבן אונזערע באַיטשיקלאַך „אינ'ם זאַטל“? א פערד קען אמאָל ווערן צעיושעט און קען נעמען זיך ווארפן און בריקען און לאָזן לויפן שוים פון מויל פאַר הוילע אויפרעגונג, פאַר כעס, ווערנדיק א געפּאַר פאַר'ן רייטער.

איך וואָלט זיי וועלן זען אויפ'ן פערד, איך האָב חלילה גאָר ניט צו זיי, לחלוטין גאָר ניט. איך פאַרגין זיי דעם כבוד, פאַרגין זייער חלק עולם הזה, פאַרגין עס זיי שוין דערפאַר אַליין, וואָס זיי האָבן קיין עולם הבא ניט, ווייל זיי האָבן קיין אידעאַלן ניט, ווייל זיי לעבן נאָר פאַר'ן טאָג, ווייל זיי זוכן אין דעם טאָג ניט מער ווי א „גוד טיים“, און בנוגע צו דעם מאָרגנדיקן טאָג, צו דעם שיקזאַל פון זייער געוועזענעם פאָלק, זאָגן זיי אַייך: „אַיי שוד וואָררי!“

אוי ווילט זיך דאָס ניט זאָגן, אָבער וואָס זאָל איך טאָן? מיר פעלן די פייגעלאַך אין בוזים.

.1916

דרך ארץ

און ניט דוקא בושה פאר אן עלטערן. יעדנפאלס, ניט דאס אליין. דאס וואלט געקענט ווערן אויסגעלייגט, עפעס אזוי ווי מען האט מורא טאמער וועט זיך דער עולם פארגעסן און פוגע בכבוד זיין א זקן, וואס דערפאר האלט ער פאר נויטיק דעם דאזיקן עולם צו געבן צו פארשטיין, אז מען דארף זיך באגיין מעשה-מענטש מיט אן עלטערן מענטשן.

וואס איך בין דא אויסן פריער פאר אלץ, איז אויפמערקזאם צו מאכן אויף דעם טרויעריקן פאקט, אז דעם יונגן דור קען מען כמעט ניט געבן צו פארשטיין, אז עס איז ערגעץ-וואו אין דער וועלט אמאל געווען אזא קאמישע זאך, אזא אומאמעריקאנישע זאך ווי דרך ארץ.

דער מיאטעזש פון אבשלום'ן קעגן זיין קעניגלאכן פאטער דוד, אדער די מיאוסע באהאנדלונג, וואס שעקספיר'ס קעניג ליר האט אויף דער עלטער געהאט אויסצושטיין פון זיינע צוויי על-טערע טעכטער, וועט דא קיינעם ניט שאקירן, — קיינעם ניט צווישן דעם היינטיקן יונגן דור אין קאלומבוס'עס מדינה.

ביי די אינאאיטן אין דעם הויכן ווילדן צפון, וואו מענטשן וואוינען אין שניי-הייזקעס, אמאל אין גרויסע בנינים פון שניי און אייז, כדי זיך צו ווארעמען דורך דעם אייגענעם אויסגע-הויכטן אטעם פון א סך מענטשן, וואס וואוינען צונויפגעשפארט אויף איין ארט, — ביי זיי, ביי די אינאאיטן איז דא אזא מין מנהג:

ווען א פאטער ווערט אלט און ער טויג שוין אבסאלוט ניט מער צו קיין שום ארבעט (פראדוקטיווער ארבעט. ווי מיר וואלטן היינט זאגן), בויט מען פאר אים אויס א קבר פון אייז און שניי און מען זאגט צו אים: „טאטע, זיי מוחל, גיי און שטארב, עס איז ניטא ווער עס זאל פאר דיר ארבעטן.“

דער טאַטע, האָבנדיק פּונקט אַזוי באַהאַנדלט זיין אייגענעם פאָטער, געפינט דעם עסק גאַנץ נאַטירלאַך און ער לייגט זיך שטאַרבן פאַר הונגער.

צו דערזעלביקער צייט דערוואַרט ער, אַז מען זאָל אים אָפּ־געבן כבוד בעת מען פאַרשפּאַרט אים אין זיין אייז-קבר. ער קריגט עס. מען גיט אים אָפּ כיבוד-אב אפילו בעת מען איז אים משלח אויף יענער וועלט.

די ווילדע, הייסט עס, האָבן ביז צו אַ געוויסן גראַד בושה פאַר עלטערן, אָבער זיי זיינען ווילדע און ניט, ווי מיר אַמערי־קאַנער, ציוויליזירטע מענטשן.

אין דעם פּרט פון כיבוד-אב איז דאָ ביי אונז אַ שיינע אַלטע לעגענדע, לויט וועלכער אַ גוי האָט געטאָן אַזאַ מין זאַך:

ער האָט געהאַט אַ פּרה אדומה, וואָס די פאַרשטייער פון די אידן האָבן געזוכט און האָבן געקענט קריגן נאָר ביי אים. זיי זיינען געקומען צו אים און האָבן אים פאַרגעלייגט אַ גרויסע מטבעה מיט דעם תנאי, אַז ער זאָל זיי גלייך אַרויסגעבן די רויטע קו, מחמת די צייט איז געווען זייער קורץ. דער גוי האָט געענטפערט, אַז דער פאָטער זיינער, וואָס האָט ביי זיך דעם שליסל פון שטאַל, שלאָפט און ער קען אים ניט אויפוועקן. זיי האָבן געהעכערט דעם פּרייז, אָבער דאָס האָט ניט געהאָלפן. „איך וועל ניט שטערן מיין אַלטן אין זיין רו — האָט ער געענטפערט — פאַר קיין שום געלט ניט אין דער וועלט.“

געפינט מיר אַזאַ אידישן גוי היינטיקן טאָג אין דיוויזשאָן סטריט!

אָבער וואָס מיך אינטערעסירט איצט אין דעם דאָזיקן אויגנ־בליק איז ניט דווקא דרך ארץ לגבי עלטערן.

דער מענטש פון מיין דור ווערט דאָ מער אָדער ווייניקער שאָקירט פון אַלע מינים גראָבקייטן קעגן עלטערע מענטשן, קעגן לערער און באַלערער, קעגן פרויען און קעגן אַלץ אין וואָס מען גלויבט ניט. און אפילו אין וואָס מען גלויבט.

דאָ ניט לאַנג צוריק גיי איך איין טאָג אַריין אין אַ קראָם קויפן אַ בליישטיפט און נאָך עפּעס וואָס — איך געדיינק שוין ניט וואָס.

דער קרעמער אַליין איז משמעות ניטאָ אין „סטאָר" און ביים טאָנבאַנק שטייט אַ בלאָנדער יונגערמאַנטשיק. ער אונטערהאַלט זיך מיט אַן אַנדער שיינער שטיקל יונגוואַרג, דאָס הייסט, שיין אָנגעטאָן, הגם ניט עקסטרא אויסגעפּוצט; אויך אַ מאַנסביל.

אַט שטיי איך און וואַרט געדולדיק בעת די צוויי בחורים, אָדער אפשר יונגע באַלעבעסלאַך, אונטערהאַלטן זיך. מיר האַלט אָבער שוין ביים פּלאַצן די געדולד, ווען דער קונה — אויב ער איז ווירקלאַך געקומען עפּעס קויפן — באַמערקט די קומענדיקע „עקספּלאַנאַציאָן" אויף מיין פּנים. מיר שטייען איינער לעבן דעם אַנדערן, אַן עלנבויגן צו אַן עלנבויגן; אַ שטאַרקער בלאָז פון אַ ווינט, אַ ניס פון אַ היי-פיבער פּאַציענט און מיר שטויסן זיך אָן איינער אָן דעם אַנדערן.

ער טוט אַ דריי זיין קאָפּ צו מיר און זאָגט צו זיין פריינט פון יענער זייט טאָנבאַנק:

„אַטענד טו דהיז אָלד פעלער פוירסט!" *)

אויסרעדנדיק די ווערטער הויך, אומזשענירט, מיט דעם טאָן פון רואיקער גלייכגילטיקייט, ווי איינער זאָגט: „נו, וואַרף שוין צו דעם הונט זיין ביין, האַלט אים ניט צו לאַנג אויף די הינטערשטע פיס, ער שטערט אונז..."

און דאָס איז מעשים בכל יום.

איצט בין איך שוין מער אָדער ווייניקער דערצו צוגעוואוינט, אָבער דער סאָרט גראָבקייט, וועלכער דריקט זיך אויס אין דער גרויסער פּאָמיליאַריטעט, פלעגט מיך אין די ערשטע צייטן צייטנווייז אויפרעגן, צייטנווייז צוטומלען. און דערביי בין איך אַלעמאָל געוועזן אַ דעמאָקראַט אין אַלץ... חוץ אין דער אַמעריקאַנער פּאָליטיק.

---

*) באַהאַנדל פריער אָט דעם אַלטן קערל.

אָט, גערענק איך, קום איך, צוריק מיט א יאָהר 21,*) איין פרימאָרגן פון ניו יאָרק אין באָסטאָן.

איך דאַרף גיין קיין וואשינגטאָן סטריט און ווייס ניט ווי מען גייט אהין פון דעם אָרט, וואו איך געפין זיך. די גאסן זיינען פוסט. עס איז זיבן אזייגער אין דער פרי. דער ארבעטער איז שוין אין פאבריק, דער קרעמער עסט פרישטיק מיט'ן „העראָלד" אין דער האנט, און דער לאָיער, דער דאָקטאָר און דער פאבריקאנט רייבן זיך ערשט אויס די אויגן און זאָגן אפשר א פּראָטעסטאנטישן „מודה אני". קיינער, משמעות, סטרייקט ניט אין דער געגנט, און דערפאר איז קיין פּאָליסמאן אויף א רפואה ניטאָ.

איך דריי זיך אַרום א מינוטן צען אויפ'ן זייגער און באַשליס אריינצוגיין ערגעץ-וואו „כאפּן א ביים", אָבער גראד דאן באווייזט זיך אויף דער סצענע א פּאָליסמאן, שעהן געוואקסען, קיין עין-הרע, כמעט מיט א בייכל.

אויסהערנדיק מיין קורצע בקשה, לייגט ער מיר ארויף זיין רעכט האנט אויף מיין לינקער פּלייצע, און טאקע אזוי, אז איך פיל זיינע פינגער אלע צוזאמען און יעדן באזונדער.

„וועלל.. יאָנג מען!" און מיט דיזער הקדמה זאָגט ער מיר ווי אזוי איך דאַרף גיין, כדי צו קומען צו וואשינגטאָן סטריט.

דער „יאָנג מען" זיינער איז שוין דאן געווען א העפלאכער ליגן, ווייל איך בין שוין געווען נאָענט פון 40 יאָר אלט.

מיין ערשטער אימפּולס איז געווען אים אָפּצוזידלען, אָבער איך האָב זיך דערמאָנט אין צייט, אז א פּאָליציייסקער איז געבענטשט מיט א קלאָב אפילו אין ענגלאנד, און האָט דאָ אין אָמעריקע אָפּט — אויב ניט שטענדיק — א רעוואָלווער אין קעשענע. אים זידלען, צי ער פארדינט עס צי ניט, איז דערפאַר ניט אזא זיכערע זאך ווי לעסטערן דעם רבונו של עולם. דער פּועל יוצא דערפון איז געווען, אז איך האָב אריינגעשריבן אין מיין נאָטיץ-ביכל: „וואָס דער יענקי האָט ניט קיין אָדעל איז

*) אין 1895.

גוט, אָבער אַ האַרעלע מער איידלקייט וואָלט אים ניט געשאַדט.״

מיינע קריוודעס אין דעם פּרט פון דרך ארץ זיינען ניט דווקא דורכאויס פערזענלאַכע.

איך קען נאָך ביז היינטיקן טאָג ניט צוהערן זיך גלייכגיטליק צו אַזאַ מין אויסגעשריי ווי „העלאָ, דאָק!״ ווען מיר קומט אויס צו זיין אַן עדות אין אַ באַגעגעניש צווישן אַ דאָקטאָר און זיינעם אַ פּאַציענט. עס קען זיין, אַז דאָס איז דעם היילער׳ס אייגענע שולד, עס איז מעגלאַך, אַז דאָס שטאַמט פון די צייטען, ווען די פּראַקטיקע איז נאָך געווען שוואַך און מען האָט געהאַט אַ שייכות מיט לאָדזשן-ברידער, 50 סענט אַ ברודער, און מען האָט אַרונטער-געשלונגען ערגערע ווערטער ווי דעם „העלאָ, דאָק!״ צוליב חיונה.

אָבער איך בין אַנדערש דערצויגן געוואָרן. ביי אונז האָט מען אַפילו אַ צירולניק, וואָס האָט געשטעלט באַנקעס, און גע-לייגט זעגעפּטן, און צוגעשטעלט שפּאַנישע פליגן, און געעפנט אַן אָדער, צי מען האָט געדאַרפט צי ניט, באַהאַנדלט מיט אַ גע-וויסן גראַד פון רעספּעקט, און ווער רעדט גאָר פון אַן אמת׳ן „אויסגעשטודירטן״ דאָקטאָר, וואָס קען שרייבן רעצעפּטן, אַפילו אום שבת, און וואָס שרייבט זיי אויף לאַטיין און מיט אַ מלאכים-כתב, וואָס חוץ דעם אַפּטייקער קאָן עס קיין מענטש ניט לייענען. די שלעכטע האַנטשריפט, לאָמיך באַמערקן, פלעגט מען באַ-וואונדערן מער ווי אַלץ.

וואָס זאָל איך דאָ פיל ברייען? מיר פעלט דאָ דרך ארץ אויף שריט און טריט.

* * *

דערביי איז פאַראַן עפּעס, וואָס מאַכט, אַז מען זאָל די היגע פאַמיליאַריטעט, וואו מען דאַרף איר ניט, די גראָבקייט, וואו זי געפינט זיך, פילן אַביסל אַנדערש, ווי דאָס פילן, קומענדיק אַהער, דער העפלאַכער דייטש און דער זייער העפלאַכער ענג-לענדער און דער פריקרע-העפלאַכער פראַנצויז.

יעדער פון זיי וואָלט זען אין דער גראָבקייט (און... אַזוי

וויטער) פשוט א זאַך, וואָס ער וואָלט האַלטן פאַר א באַווייז פון שלעכטער דערציאונג, פאַר איבערטריבענעם דעמאָקראַטיזם, און ער וואָלט אָפּ'פּטר'ן דעם גאַנצן עסק מיט א „טפו-זאָל-דאָס-ווערן" האַסטיק אויסגעשפּייט, אָדער אַז ניט מיט א שמייכל, וואָס האָט אין זיך טיפע פאַראַכטונג.

ביי מיר איז דאָס אַנדערש.

מיר דאַכט זיך, אַז דעם פּאָליסמאַנ'ס לאַפּע אויף מיין פּלייצע, דעם יונגנמאַנטשיק'ס „אָלד פעלער", דער „העלאָ, דאַק!" און די אַנדערע זאַכן פון דעזעלבער גאַטונג האָבן צו באַדייטן, אַז דאָס דערלויבט מען זיך בלויז דערפאַר, וואָס לגבי זיי בין איך ניט קיין היגער, ניט קיין אַפּ-טו-דייטיקער מענטש, איבערהויפּט גאָר קיין מענטש ניט: ניט איך, ניט דער דאָקטאָר, וואָס שטאַמט פון זשיטאָמיר. עס קען זיין, און אין פיל פאַלן איז דאָס זיכער גאָר ניט אַזוי. עס קען זיין, אַז דאָס איז דיזעלבע באַהאַנדלונג, וואָס א געבאָרענער א היגער — הגם אפשר ניט א גוי: חיים ברבורים האָט פאַרטייטשט בושה „וואָס א איד האָט פאַר א גוי" — וואָלט פון זיי געקראָגן. קען זיין, אָבער מיין געפיל בלייבט, אַז מען האַלט מיך פאַר עפּעס, וואָס איז אַלט-פרענקיש, וואָס פּאַסט ניט צו אַמעריקע.

דעמזעלבן געפיל האָב איך ווען איך זע, ווי יונגע מענטשן, דערצויגן אין פעטער שמואל'ס שולן, לאָזן אַן אַלטע אידישע פרוי, מיט אָדער אָן א שייטל, אָבער מיט'ן קאַלוואַריער צלם-אלקים אויף איר פּנים, שטיין אין א געפּאַקטער קאַר, בעת זיי מאַכן פּלאַץ פאַר יונגע, געזונטע מיידלאַך — קיין בייז אויג זאָל זיי ניט שאַטן! — פאַר זיי אַראָפּנעמענדיק די הימל, ווי אמת'ע דזשענטל-לייט.

מיר דאַכט זיך, אַז דאָס איז, ווייל די פרוי איז א אידענע, אַן אַלט-מאָדישע, א פרעמדע אין זייערע אויגן, און דערפאַר האַלט מען, אַז לגבי איר איז דרך ארץ אַן איבעריקע זאַך, א מין לאַו-דוקא... עה! נאַנסענס!!

און איך קען זיך דערצו ניט צוגעוואוינען.

און מיר פּעלט בושה ניט בלויז פאר מענטשן, נאָר אויך פאַר זאַכן — פאַר זאַכן אָן לעבן און נשמות אין זיי.

דאָ פעלט מיר בושה פאַר שול, פאַר אַ האָספּיטאַל, פאַר אַ מוזייאום, פאַר אַ געריכטס-זאַל, פאַר אַלטע געביידן און חורבות.

מיט עטלאַכע יאָר צוריק האָט מיך סטעדמאַן, אַ גענאָסע, אַ לאָיער, וואָס איז זינט יענער צייט אָפּט געווײלט געוואָרן אויף אונזער טיקעט אין שיקאַגאָ, אַריינגעפירט אין אַ „קאָורט" אין יענער שטאָט. ווען איך וואָלט ניט געוואוסט, אַז ער איז אַן ערנסטער מענטש און אַז ער האָט ניט אין געדאַנקען קיין שום האָקוס-פּאָקוס לגבי מיר, וואָלט איך זיכער געמיינט, אַז דאָס מאַכט ער חוזק פון מיר.

אין מאַדאַם יוסטיציאַ'ס טעמפּל איז מען אַרומגעגאַנגען אין היטלען, מיט פּיפּקעס אין מויל, מיט האַוואַנאַ סיגאַרן און פּיטס-בורגער „סטאָגיס". דער ליאַרעם, פאַרשטייט זיך, אַ האַלב-דער-שטיקטער, דער רויך, צום שניידן מיט מעסערס, דאָ אַ באַק מיט קיי-טאַבאַק אין איהר, און דאָרטן אַן אַנדערע, פון וועלכער עס האָט אַרויסגעסטאַרטשעט טשואינג-גאָם... און אַ מענה-לשון או-מעטום!

געוויס, דאָס איז אפילו אין שיקאַגאָ ניט מער ווי אַן אויס-נאָם. געוויס זיינען דאָרטן פאַראַן אַנשטענדיקע קאָורטס אויך... אָבער אַלץ, אַזאַ זאַך, אַזאַ באַהאַנדלונג פון אַ געריכטס-זאַל, אפילו אַלס יוצא מן הכלל, שאָקירט אונזערן אַ מענטשן. און דאָסזעלבע אין אַנדערע פעלע, אין אַנדערע געביידן, פאַר וועלכע מיר פלעגן אין דער היים האָבן בושה.

.1916

אַ פּריינט

קודם כל, וואָס איז דאָס אַזוינס אַ פּריינט? „ווער ווייסט דאָס ניט,“ וועט איר זאָגן, „דאָס ווייסט, דאַכט זיך, אַ קינד אין וויג.“

אפשר, ענטפער איך, אַ קינד אין וויג; פאַר מיר און פאַר אײַך איז דאָס אויף קיין פאַל ניט אַזוי קלאָר און איינפאַך ווי איר מיינט. דער אמת איז, אַז אַ קינד אין וויג פילט אינסטינקטיוו זאַכן, וואָס מיר גרויסע, קלוגע מענטשן פאַרשטייען ניט. איינע פון די זאַכן איז: ווער עס ליבט אים (לנקבה: איר) און ווער ניט. אונזער אידישער אבערגלויבן אין דעם פרט פון געבן אַן עין-הרע איז באַזירט אויף אַ ריכטיקער באַאָבאַכטונג, וואָס באַשטייט אין דעם, אַז דאָס קינד ווערט דערשראָקן און דורך דעם אפשר קראַנק, וואָס אַ מענטש מיט פיינטלאַכע, אָדער גלאַט בייזע אויגן קוקט אים אָן. איך האָב אין די עטלאַכע יאָר, וואָס איך דריי זיך אַרום אויף דער וועלט, געזען אַ שיין ביסל פאַסקודניאַקעס מיט „פאָליציי-ווירדיקע“ פנים׳ער און מיט אויגן פון אַ סאַטער קיסלער, וואָס האָבן אָפּגענאַרט אַ פוקס אויף צוויי פיס און האָבן זיך פונדעסטוועגן ניט געקענט ספּראַווען מיט אַן עופ׳עלע צוועלף חדשים אַלט. דאָס קינד האָט זיי יעדעם מאָל „אויסגעפונען“ און האָט געשריען „קאַראַאול!“

אַוועקלייגנדיק דאָס אָן אַ זייט, געפינט דער מענטש, וואָס איז אַ געבאָרענער אַ יאַנאָווער, אַ קאָוונער האָדעוואַניק, אַ קיידאַנער נכתב, אַ לאָנדאָנער איידעם און אַ ניו יאָרקער „סיטיזען“, אַז דאָס וואָרט „פריינט“ האָט אַן אַנדער באַדייטונג אין פאַרשידענע לענדער, אפילו אין פאַרשידענע ערטער אין דערזעלביקער מדינה.

און דאָ רייד איך שוין גאָר ניט דערפון, וואָס אין אונזערע מקומות, למשל, דאָרטן, פון וואַנען איך קום, האָט דער פריינט

די באַדייטונג פון קרוב, פאַרוואַנדטער בלע"ז, בעת דאָס וואָס מיר רופן „פריינט" הייסט אין קאָוונע — און וואַרשיינלאַך אין דער ליטע בכלל — „אַ גוטער פריינט".

דערפון איז, הייסט עס, אָפּגערעדט. וואָס איך האָב אין זינען, איז אַן אַנדער זאַך.

ווען איר קומט פון ערגעץ אַ לאַנד, וואָס געפינט זיך אויף דעם אייראָפּייאישן קאָנטינענט, קיין ענגלאַנד, ווערט איר פּשוט צוטומלט אין דעם פּרט פון פריינטשאַפט. איר געפינט אויס, אַז אַ מענטש, וואָס איז געווען פאַר אייך אַ ווילד-פרעמדער ערשט דריי אַזייגער נאָך האַלבן טאָג, שטעלט אייך פאָר אַלס זיין פריינט אַרום 3.35, ווען אימיצער קומט צו צו אים און אייך. „מיין פריינט", „זיין פריינט" און זייער אָפט ווייסט ער ניט ווי איך הייס און איך געדיינק זיין נאָמען ניט. ביי זיי פריינט איז וואָס ביי אייך וואָלט זיין אַ באַקאַנטער.

אין דייטשלאַנד איז אַמאָל אַ פריינט איינער, וואָס קויפט ביי אייך געגאַרבערטע לעדער, אָדער פאַרקויפט אייך מיסט פאַר אייערע פעלדער, אָדער האָט סתם מסחורים מיט אייך. אַמאָל פּאַסירט, אַז איר האָט אים קיינמאָל ניט געזען בחוש, אָבער אַז איר ווערט מיט אים ערשט באַקאַנט נאָך זיין צווייטן באַנקראָט. ער איז אָבער אייער פריינט — אייער געשעפטס-פריינט.

דאָ אין אַמעריקע איז יעדער מיידל'ס באַשערטער איר „פריינט", בעת איר אמת'ער פריינט — דער באַשערטער איז ניט אימער איר אמת'ער פריינט: דאָס איז דאָ לאו דוקא — איז אַ הויז-פריינט, סתם אַ פריינט, אָבער ניט איר פריינט. דער וואָס האָט אַ רעכט אויף דעם טיטול איז אַ בחור, וואָס קויפט איר אַ דימענטענעם רינגעלע, אַ דימענטענע שפּילקע, אָדער ער-געץ אַן אַנדער שטיקל צירונג, וואָס קומט צוניץ ביים פּאַרזעצן, אָדער ווען מען דאַרף אַ חבר'טע אויסשטעכן די אויגן — די בייזע אויגן... דער פריינט אירער איז אויך דער בעל-דבר, וואָס וועט מיט איר פריער אָדער שפּעטער חתונה האָבן אין אַ מזל'דיקער

שעה, אין אַ גרויסן האָל, מיט יוניאָן מוזיק, מיט געסט געגנוג צו מאַכן פון דער חתונה אַ מאַססמיטינג, מיט אַ באַנקעט, וואָס קאָסט אַ כּפל שמונה'דיקן מינסקער נדן ביי דעם האַלצהענדלער'ס טאָכ־טער, הגם דער „פּריינט" האָט צו צאָלן אַ לאַנגע צייט פּראָצענט פאַר דאָס געלט, וואָס די געסט האָבן אויפגעגעסן און אויסגעטרונ־קען, בעת די דרשה־געשאַנק זייערע איז ניט דאָס וואָס איר דאַרפט, אויב עס איז עפּעס וואָס ווערט, און גאָר ניט ווערט, אויב עס איז דאָס וואָס איר דאַרפט.

חוץ דעם האָבן מיר דאָ אין „קאָלומבוסעס מדינה" פּריינט צווישן אַרבעטער־רינג מעמבערס ביי אידן און צווישן די קוויי־קערס ביי די גוים, וואָס דאַרפן זיך איינגעפינען ערגעץ־וואו אין און אַרום פילאַדעלפיע, אָבער איר זעט זיי נאָר אויף אַ געוויסן סאָרט האָבער־גריץ, אויף די פּעקלאַך, אויסגעמאָלט אַזוי, אַז זיי זאָלן אויסזען זייער דום — דאָס דאַרף כּלומרשט פאַרשטעלן זייער ערלאַכקייט, זייער תמימות! — און מעשה אָלרייטניק אין דעם פּרט פון ברייטלאַכקייט און פעטלאַכקייט — און קיילאַכדיקייט.

די קוויקערס אינטערעסירן מיר ווייניקער, מחמת זיי זיינען ניט בלויז נכרים פאַר אונז, נאָר מיטישע באַשעפעניש אפילו פאַר זייערע קרובים, אַ שטייגער ווי אונזערע למד־וואָוו'ניקעס, אָדער די פרומע אַנטי־געלטניקעס, וואָס קענען „קיין צוויי ניט ציילן" און האָבן קיינמאָל „קיין צורת מטבע ניט אָנגעזען".

נעהנטער צו אונז שטייען די מיטגלידער פון אונזער אַר־בעטער רינג, וואָס רופן זיך פּריינט, הגם זיי זיינען, פון יענער זייט אָרדן, גענאָסן אין דער פּאַרטיי, חברים ביי די ציוניסטן (אמאָל אויך אין בונד, הלואי וואָלטן זיי עס געבליבן; חבר איז האַרציקער ווי גענאָסע, הגם די זעלביקע זאַך, אָבער ווייטער), ברידער אין די יוניאָנס און אפשר נאָך עפּעס אַנדערש ביי די פּריימויערער, צו וועלכע אַנדערע צווישן זיי געהערן בשתיקה.

נעהנטער, יאָ, אָבער דער אַרבעטער רינג פּריינט איז אויך ניט דאָס, וואָס מיר האָבן פאַרשטאַנען אונטער דעם דאָזיקן וואָרט

צוערשט אין אונזער קינדהייט, ווען מיר זיינען באקאנט געוואָרן מיט דוד און יהונתן, און שפּעטער, שוין אריינקוקנדיק אין ספרים חצונים, ווען מיר האָבן זיך דערוואוסט, אַז עס איז אַמאָל געווען אַזאַ מין פריינטשאַפט ווי צווישן דאַמאָן און פּיטיאַס אין דער וועלט. אפילו די פריינטשאַפט צווישן מאַרקס און ענגעלס אין אונזערע אייגענע צייטן איז פון אַן אַנדער גאַטונג ווי דאָס, וואָס אַן אַרבעטער רינג מיטגליד האָט אין זינען — אויב ער האָט עס אין דער אמת'ן אין זינען, און ניט בלויז אויף די ליפּן — ווען ער רעדט אויס דעם וואָרט: „פריינט דער-און-דער" פון „ברענטש אַזוי-פיל-און-אַזוי-פיל". און דאָ לאָז איך ווידער אָן אַ זייט דעם סאָרט פריינטשאַפט, וואָס באַווייזט זיך אין אונזער גרויסן אַר-בעטער אָרדן אין שטורעמדיקע צייטן, בעת „יונג" און „אַלט" פּלאַצן אַרויס איינע קעגן די אַנדערע ווי שוואַרצע, שווער אָנגע-לאָדענע וואָלקנס, וואָס שטויסן זיך צונויף אין דער לופט, און ער דערהערט זיך אַ דונער און דערזעט זיך אַ בליץ.

* * *

א יש אומרים איז פאַראַן, אַז די גאַנצע פריינטשאַפט מיט אַלץ, וואָס איז אין און אַרום איר, איז אַן אויסגעטראַכטע זאַך.

מיט אַ יאָר דרייהונדערט צוריק האָט אין פראַנקרייך גע-לעבט אַ געוויסער לאַ ראָשפאָקאָ, וועלכער איז געווען ניט בלויז אַ דיינקער, נאָר איינער טאַקע פון יענע, וואָס קענען זייערע געדאַנקען אַזוי אויסדריקן, אַז זיי זאָלן זיך פאַרשפּרייטן לייכט און שנעל צווישן דעם גרויסן עולם. ער האָט אונז געלאָזן עט-לאַכע הונדערט אַפאָריזמען, יעדער צוויי, דריי אָדער פיר שורות לאַנג: גרויסע מאָסן מעדיצין (פאַר קראַנקע און קריינקלאַכע גייסטער, אויב איר ווילט) אין האָמעאָפּאַטישע דאָזן.

ווייל אָט דער מאַן האָבן, אַז עס איז אין דער וועלט גאָר ניטאָ אַזאַ מין אַרטיקל ווי פריינטשאַפט; אַז אַלע אונזערע טאַטן, סיי צום גוטן פאַר אַנדערע, סיי צום בייזן, ווערן דיקטירט

פון אונזער זעלבסט-ליבע, פון אונזער עגאָאיזם.

עס וואָלט ניט געשאדט זיך אביסל צו פארברייטן וועגן די דאזיקע פילאָזאָפיע פון זיך־אליין־ליבע, נאָר דאָ איז ניט דער אָרט דערצו. אויפמערקזאם וואָלט איך נאָר מאכן אויף די פאָל־גענדע עטלאָכע קליינינקייטן:

כמעט יעדער האָט פון צייט צו צייט אין זיין לעבן באַ־מערקט, אז ווען ער איז מבקר חולה א פריינט, אָדער ער גייט אויף זיין לויה, האָט ער צו א געוויסן גראד — געדענקט, איך זאָג: צו א געוויסן גראד — דערפון הנאה. קיינער פון אונז וועט דאָס אפשר ניט צוגעבן, אָבער דאָס איז נאָר ווייל מיר זיינען היפּאָקריטן פון דער היים און היפּאָקריטן מיט אן עקסטרא פארב-אויבערשלאָק אלס אמעריקאנער אידן; אלס אידן, מיין איך, אין אן אנגלאָ־זאַקסישער מדינה.

דער ז׳את איז, אז וואָס געפערלאכער אונזער בעסטן פריינט׳ס קראַנקהייט איז, אלץ מער פּאטשן מיר זיך שטילערהייד, ווען מיר זיינען מיט זיך אליין אונטער צוויי אויגן, אין בייכעלע און זאָגן: „ווי גוט אונז איז, אונז געזונטע מענטשן! אונז, וואָס מיר קענען נאָך הנאה האָבן פון א פּאָרציע פלייש, פון א בעכער משקה, פון א גוטן שפּאציר־גאַנג, פון א הארטן שלאָף און פון אנדערע זאכן!"

און דער קראַנקער מערקט דאָס און, ווי טאָלסטאָי׳ס איוואַן איליטש, לגבי זיין פאמיליע, האסט ער אין גרונט הארצן זיין באזוכער, פונקט ווי דער מבקר חולה, פון זיין זייט, ווי ערלאך ער זאָל ניט זיין, פילט א געוויסע צופרידנקייט מיט זיך אליין, באטראכטנדיק דעם קראַנקן, קלייבט, אין א געוויסן זין, נחת פון יענעמס ווייטאָק.

און דאָס גלייכן ווען אימיצער שטארבט ביי אונז.

מיר גייען נאָך זיין לויה אָפט אמת געריררט, אָפט מיט ערלאכע טרערן אין די אויגן. אמאָל וויינען מיר, אמאָל שלינגען מיר די טרערן און שטיקן זיך אפשר מיט זיי.

אָבער ניט אַכטנדיק דאָרויף, מוזן מיר, ווען מיר שטייען פאַר'ן שפּיגל, וואָס אונזער געוויסן האַלט פאַר אונזער פּנים, זיך מודה זיין, אַז מיר זיינען געגאַנגען צוריק פון'ם בית-עולם מיט אַ געפיל פון צופרידנקייט, וואָס באַשטייט אין די ניט-אויסגערעדטע ווערטער: „ער איז טויט, איך לעב“,*) „אים פירט מען, איך גיי...“, „די שווערע ערד ליגט א ו י ף אים, אָבער א ו נ ט ע ר מיר... געלויבט איז זיין הייליקער נאָמען“ — אָדער ניט, אויב מיר זיינען אַפּיקורסים.

און דערמיט דערקלערט זיך ניט נאָר דער געשמאַקער שנאַפּס פון היימישע חברה-קדישא, נאָר אויך דער פיינער אַפּעטיט נאָך אַ לויה (הגם ניט דערמיט אַליין) ביי אונז אין די ציוויליזירטע מדינות.

דערמיט דערקלערט זיך אויך, וואָס איר טרעפט מענטשן, וואָס דערציילן אייך וועגן אַ שרעקלאַכן עקסידענט, אָדער וועגן אַ „נאַטירלאַכן“ טויט כמעט לאַכנדיק, וויניקסטנס מיט אַ לאַך אין דער שטימע, און דאָס זיינען דווקא ניט קיין שלעכטע מענטשן, גראַד ווייכהאַרציקע, אַזעלכע, וואָס קענען זיך לייכט פאַנאַנדער־לאַכן, און זיך לייכט פאַנאַנדערוויינען... זיי פאַרשעמען זיך, לאַכנדיק, אָבער זיי לאַכן.

דערמיט דערקלערט זיך, ענדלאַך, וואָס מיר לאַכן זיך גאַנץ אָפן פאַנאַנדער, ווען אימיצער גליטשט זיך אויס פאַר אונזערע אויגן. אמת איז, פאַרשטייט זיך, אַז דעם לאַך רופט אַרויס, פריער פאַר אַלץ, די קאָמישע, אָפט דירעקט-לעכערלאַכע פּאָזע פון דעם געפאַלענעם, אָבער ניט דאָס אַליין.

און דער געפאַלענער, ווי דער בעל-דבר אין די אַנדערע אויסגערעכנטע פאַלן, קען זיין אונזערער אַ גוטער פריינט. ער איז דאָס זייער אָפט.

„כאַ, כאַ, כאַ! ער האָט זיך אויסגעגליטשט. וויפיל הפּנים,

*) זע „א חתונה און א לויה“, אין דריטן באנד, זייט 224.

האָט עס געפעלט, אַז מיר זאָלן זיך אַליין אויסגליצן. אַ גליק, כ'לעבן!"

ווי איר זעט, איז אייער ענטפער: „אַ קינד אין וויג ווייסט דאָס" אויף מיין פראַגע: „וואָס איז אַ פריינט" געווען אַ ניט־קלוגער ענטפער. עס איז טאַקע זייער און זייער שווער צו זאָגן, וואָס אַ פריינט איז.

דאָס איז אָבער נאָך ניט אַלץ.

איידער איך קום צו דעם עיקר פון מיין ענין אין דעם דאָזיקן קאַפּיטל, מוז איך אַרויס'פּטר'ן פון מיין ברוסט אַן אַנדער אָנגעקוואָלענעם שמערץ־אמת, — אָנגעקוואָלן פון יאָרן. עס זיינען דאָ אמת'ן, וואָס וואַקסן, ווי וואונדן, אין אייער האַרצן, ווי געוויסע וואונדן, לויט ווי די פּאַעטן ווילן האָבן. איר טראָגט זיך אַרום מיט זיי, שווייגנדיק.

* * *

יעדער איינציקער ווייסט, אַז צו קריגן אָפּגעטאָן אַ רעה פאַר אַ טובה איז אַ גאַנץ געוויינלאַכע זאַך. איך צווייפל אָבער, צי פיל פון אייך האָבן אָפּט אַ טראַכט געטאָן ווי אַזוי דאָס קומט. ווי אַזוי און פאַרוואָס.

צו זאָגן, אַז דאָס איז פּשוט דערפאַר, וואָס דער מענטש איז בטבע שלעכט, אַז „יצר לב האָדם" איז, אַ שטייגער „רע מנעוריו", ווי דער רבי האָט אונז געלערנט, איז ניט גענוג. עס פּאַסירט זייער אָפט, אַז די, וואָס צאָלן אייך מיט שלעכטס פאַר אַ טובה, זיינען גראַד גוטע מענטשן. איר זעט געוויינלאַך שטאַרק איבער־ראַשט ווען אַזאַ זאַך טרעפט זיך, איר וואָלט זיך „אויף דערויף" קיינמאָל ניט גערעכנט. סטייטשש! חיים — מיר! טאָן אַ רעה! ער, וואָס האָט געגעסן פון מיין האַנט, ער זאָל זיך כאַפּן בייסן!! אויף וועמען — אויף חיים'ען, ווער וואָלט זיך גערעכנט, אַז ער... אַז ער זאָל קענען אָפּטאָן אַזאַ שפּיצל, ער, די איידלקייט, די גוטסקייט אַליין... איי, איי, איי!

הייסט עס, אַז מיט יענעם פּסוק איז די קשיא ניט פאַר־

ענטפערט, יעדנפאַלס ניט אין גאַנצן. אַלאַ וואָס דען? איז טאַקע דאָ אַן איינפאַכערער, פיל פאַרשטענדלאַכערער ענטפער.

אָט איז ער:

דער מענטש וואָס האָט פון אייך געקראָגן אַ טובה, איבער־הויפּט אויב ער איז נאָך דער דאָזיקער טובה צו אייך געקומען, האָט זיך פאַר אייך דערנידעריקט; האָט אייך אַרויסגעוויזן זיין גאַנצע נויט, זיין דלות, — די נויט און דעם דלות, וואָס איר האָט געקענט אויסטייטשן אַלס באַווייזן פון זיין אומפייאיקייט, פון זיין לא־יוצלח'דיקייט, וואָס איר טייטשט געווים אַזוי אויס, מחמת איר גלויבט ניט אין גליק און אומגליק, ניט אין דעם פּרט פון אייער מעגלאַכקייט צו געבן, ניט אין זיין נויט, וואָס צווינגט אים צו נעמען.

ער, חיים — לאָמיר אים רופן חיים — האָט אויף דעם אופן אַנטפּלעקט פאַר אייך זיין עקאָנאָמישע נאַקעטקייט, מיט וועלכער ער שעמט זיך, ווייל ער איז ניט קיין ווילדער, פאַרקערט, ער האָט שוין געגעסן פונ'ם עץ הדעת, געגעסן אפשר מער פון אייך: איר זייט געווען צו ביזי מיט'ן עץ החיים, שאַקלענדיק זיינע צווייגן און אַרונטערקריגנדיק איין עפּל נאָך דעם אַנדערן, אָנפּילנדיק קעשענעס, זעק גאַנצע, אַ פולע שפּייכלער... וואו האָט איר גע־האַט צייט צו טראַכטן גאָר אַרום דעם בוים פון וויסן...

חיים, הייסט עס, האָט פאַר אייך אַרויסגעוויזן זיין שאַנדע אין דער געשטאַלט פון דלות... וואָס איז נאַטירלאַכער פאַר אים, ווי אייך פיינט צו קריגן אויפ'ן שטעל? ווי אייך צו ווערן, כמעט — לאָמיר זאָגן כמעט — אַ שונא.

און דאָן די נאַטירלאַכע קנאה. איר האָט, ער ניט. איר קענט געבן, ער מוז נעמען. איר שטאָפּט זיך און ער קריגט צו־געוואָרפן ברעקלאַך פון אייערע שאירים. ער האָט דאָס פריער אַזוי שטאַרק גאָר ניט געפילט. ניט ווען ער איז צו אייך גע־קומען. ניט ביז איר האָט אים די טובה געטאָן און האָט דערמיט אויף אַ בולט'ן אויגן־אויסשטעכנדיקן אופן אים געוויזן, אַז איר

האָט און ער ניט. איצט ערשט קוועלט אים די פראַגע: פאַר־וואָס קומט דאָס אייך? פאַרוואָס אייך און ניט אים? האָט ער ניט מער געלערנט פאַר אייך? איז ער ניט אַזוי פייאיק ווי איר? און ער מוז אָנקומען צו אייך, ניט איר צו אים... און איר טוט אים אַ טובה, — איהר אים... איר, גראָבע פּוזע, אים חיים'ען, דעם איידעלן חיים'ען.

און די וועלט, וואָס ווייס וואָס איר האָט פאַר חיים'ען גע־מאַן לגבי אים; אים געבנדיק אָן פיל ווערטער, פון האַנט צו האַנט, אָבער עפּעס אַזוי ווי אַ מתן בסתר, אים אַזוי ווייט ווי מעגלאַך ניט פאַרשעמענדיק. אַזוי לייכט איז אייך דער געבן, אַז איר קענט זיך דערלויבן דעם לוקסוס פון טאָן טובות אָן פיל דיבורים, כלומרשט ניט באַרירנדיק מיט האַרטע ווערטער זיינע געפילן... איר קענט דאָס אַלץ, איר, און ווער זייט איר?

איז דער פּועל יוצא, אַז וואָס גרעסער די טובה איז, אַלץ מער דערוועקט איר ביי חיים'ען די קנאה און דאַן די שנאה. אַלץ מער, וואָס איידעלער ,וואָס פיינער אין כאַראַקטער חיים איז בטבע, וואָס בעסער איר קענט אים, וואָס מער איר זייט זיין פריינט!

און וואָס מער איר קענט שפּילן די ראָלע פון אַ באַשיצער, פון אַ בעל-טובה, פון אַ גוטן מענטשן לגבי אים, אַלץ מער וועט ער אין האַרצן טראָגן אַ שנאה געגן אייך און אַלץ זיכערער איז עס, אַז ער וועט אייך ביי דער ערשטער בעסטער געלעגנהייט אַ ביס טאָן מיט די ציינער, אַ פלוך טאָן מיט'ן צונג, — אַ פלוך טאָן און, אין דעם בעסטן פאַל, אייך דירעקט אָדער אומדירעקט באַריידן.

און די וועלט, וואָס ווייט וואָס איר האָט פאַר חיים'ען גע־טאָן; וואָס זעט ווי ער גייט איין אין אייער הויז, ווי ער קושט אייערע קינדער, ווי ער לאַטשעט אייער הונט, ווי ער הערט אוים מיט יראת הכבוד אייערע רייד, ווי ער באַמקעט אייך אונטער מיט אַ שמייכל, וואָס ציט זיך איבער זיינע ליפּן פון באַק צו באַק, עקסטראַ פאַנאַנדערגעצויגן, — די וועלט, זאָג איך, וועט באַ־

וואונדערן אייער פריינטשאפט, אייער ליבע, ניט וויסנדיק דעם אמת, דעם אינערלאכן אמת, דעם פראסטן, שמוציקן אמת.

די פראגע: וואס איז אזוינס א פריינט איז אויף דעם אופן שווער צו פארענטפערן פון דעם דאזיקן שטאנדפונקט אויך.

מיר וואלט פעלן א פריינט שוין דערפאר אליין, וואס איר האט דא געלעזן. מיר פעלט ער צוליב מיין לאגע און צוליב מיין פסיכאלאגיע.

דאס מוז שוין בלייבן פאר'ן נעקסטן קאפיטל.

.1916

נאָך אַמאָל: אַ פּריינט

מיט דעם קאַפּיטל, וואָס איר לייענט, בין איך אַריינגעפאַלן כמעט אויף דעמזעלביקן אופן, ווי דער גרויסער ענגלענדער טאָמאַס באָקל, מיט זיין קולטור־געשיכטע. ער, ווען ער האָט אָנגעהויבן צו שרייבן זיין „געשיכטע פון ציוויליזאַציע אין ענגלאַנד", פאַר וועלכער ער האָט יאָרנלאַנג געקליבן מאַטעריאַל, האָט זיך אַזוי פאַנאַנדערגעלאָזן אין זיין הקדמה (ריכטיקער: איינלייטונג), אַז ער האָט, אין די דריי בענדער וואָס מיר האָבן פון אים, כמעט קיין אַנדער זאַך ווי די הקדמה ניט געשריבן, ווייל ער איז גלייך נאָכדעם געשטאָרבן.

אין אַ פיל, פיל קלענערן מאַסשטאַב, — קלענער אויף אַזוי פיל, אַז איר מעגט זאָגן: באַלף אלפי הבדלות — האָלט עס אויף דעמזעלביקן אופן מיט מיין קאַפּיטל. דאָס, וואָס איך האָב צו זאָגן בתורת הקדמה, איז פיל מער (אין קוואַנטיטעט) ווי דער ענין גופא דאַרף פאַרנעמען, וועדליג ווי ער מאָלט זיך אויס אין מיין מח. עס איז ניטאָ אַ זאַך, אַרום וועלכע גוטע, פרומע און פּאָעטישע לייט האָבן געזאָגט ווייניקער דעם אמת ווי אַרום פריינט און פריינטשאַפט. עס איז מיר דערפאַר זייער שווער זיך אָפּצורייסן פון דער איינלייטונג. דאָס איז אַ פאַל, וואו דער פּרוזדור איז גרעסער ווי דער טרקלין: דער איינגאַנג — פאַר דעם פּאַלאַץ, ווי אין פּרק שטייט.

ווי, למשל, לאָזט מען אָן אַ זייט אַזאַ מין באַטראַכטונג?

איר טרעפט מענטשן, וואָס באַקלאָגן זיך, אַז זיי האָבן ניט קיין פריינט. אייך פאַלט, פאַרשטייט זיך, גלייך איין די שיינע פאַבל פון דעם אַלטן קרילאָוו וועגן דעם וואָלף וואָס האָט זיך געקליבן צו עמיגרירן פון זיין פאָטערלאַנד, מחמת אים האָט דער־עסן דער אַרומרייסן זיך מיט די דם שונאים זיינע, די פאַסטוכער, און מיט זייערע הינט, וואָס דערגייען אים דייאָרן.

איר געדיינקט דאָך, אז דער וואָלף באשרייבט מיט א באַגײַסטערטע שפּראַך דאָס לאַנד — א מין עלדאָראַדאָ—וואוהין ער פאָרט, אלס א לאַנד, וואו מענטשן און הינט זיינען גוט און ליבהאַרציק און פריינטלאַך צו יעדן איינציקן, וואָס דערפאַר האָפּט ער, דער וואָלף, דער אָרימער „קאָזאַק הנגזל“, אז ער וועט ענדלאַך געפינען א וועלט, אין וועלכער עס איז ווערט צו לעבן.

און דערביי דערמאָנט איר זיך, ווי די קוקאווקע מיט וועלכער ער רעדט, שטעלט אים די פראַגע: „נו, און דעם כאַראַקטער דיינעם און דיינע ציינער, זיי נעמסטו מיט, אָדער לאָזט זיי איבער?“ און, ווען דער וואָלף דערקלערט עמפּאַטיש, אז ער מיינט צו פאָרן ווי די מאַמע האָט אים געהאַט, מיט זיינע מידות און ציינער, מיט האַק און פאַק, ווי די קוקאווקע זאָגט אים נביאות, אז ער וועט אין זיין נייעם פאָטערלאַנד האָבן די זעלביקע מחלוקות ווי אין דעם אַלטן וואַלד, פון וואַנען ער וויל אוועקגיין.

אייך, זאָג איך, פאַלט נאַטירלאַך איין דער דאָזיקער משל און איר באַשליסט ביי זיך, אז טאָמער געפינט זיך א מענטש, וואָס קען קיין פריינט ניט האָבן, איז דאָס פשוט דערפאַר, ווייל זיין כאַראַקטער איז אַזעלכער, אַזאַ שלעכטער, אז ער פאַרטרייבט אַלעמען פון זיך.

אָבער דאָס דערקלערט ניט אַלץ, ניט אין אַלע פאַלן. אמאָל פאַסירט גראַד דער היפך: עס טרעפט זיך, אז א מענטש מאַכט זיך שונאים בלויז דורך דעם, וואָס ער קען ניט פאַרטראָגן קיין אומרעכט — ניט דוקא געגן זיך — וואָס ער קען ניט זאָגן א חניפה, וואָס ער קען ניט שפּרינגען קדוש פאַר א געטשקע, און קען ניט ענטפערן „אמן“ אויף א פאַלשער ברכה.

עס טרעפט, אז א מענטש מאַכט זיך שונאים און פאַרטרייבט פון זיך פריינט דורך דעם, וואָס ער איז אַזוי ווייך, אַזוי גוט, אַזוי מילד־האַרציק, אז ער שלינגט אַלץ אַראָפּ, אז ער קומט כסדר אַריין אין א פאַלשער לאַגע, אז ער זאָגט צו, וואָס ער קען

ניט האַלטן, אַז ער פאַרגעסט, וואָס ער האָט צוגעזאָגט ווייל ער זאָגט צו צופיל; ער מאַכט זיך שונאים דורך דעם, וואָס ער איז צו גוט, און כדי צו טאָן איינעם אַ טובה טוט ער געוויינלאַך צען מענטשן אַ רעה.

דאָס ווייסט, אַז דער וואָלף-ביישפּיל האַלט ניט אימער אויס. איצט לאָמיר, אויף טשיקאַוועס, גיין אַ טריט ווייטער.

באַטראַכט ביי אַ געלעגנהייט די מענטשן, וואָס מען זאָגט, אַז זיי האָבן לויטער גוטע פריינט.

צווישן זיי זיינען פאַראַן פאַרשידענע טיפּן. מיר וועלן אַרויס-כאַפּן אַ פּאָר:

אָט איז פריער פאַר אַלץ דער מענטש מיט דער ברייטער האַנט, וואָס האָט פאַר יעדן באַקאַנטן אַן עקסטרא דאָלאַר אין קעשענע, אַן עקסטרא טעלער ביים טיש, אַמאָל זאָגאַר אַן עקסטרא צימער אין הויז, — אויף איבערצונעכטיקן, יעדנפאַלס. מיינט ער, אַז ער האָט אַ סך גוטע פריינט. די שכנים האָבן דעם-זעלביקן טעות. און אַ טעות איז דאָס, ווייל די פריינט, וואָס קומען צו אים אויף אַלע שמחות און קומען אין יעדן טרויער-פאַל אים מנחם־אבל זיין, וואָס עסן ביי אים און שלאָפן ביי אים און באַנוצן זיך מיט זיין „איבעריקן דאָלאַר" (דהי דאָלאַר טו ספּעיר), זיינען די ערשטע אים צו באַריידן. זיי זיינען די ערשטע, ווייל זיי זעען גיבער ווי אַנדערע זיינע שוואַכע זייטן, הערן מער ווי אַנדערע אַלץ וואָס קומט פאָר אין זיין הויז, וואָס בעט זיך ניט דוקא אויפ'ן גרויסן באַראַבאַן אַרויף. זיי, די פריינט זיינע, זיינען די, וואָס גיבן די שונאים פיילן פאַר זייערע בויגנס, אָפט פאַר-גיפטעטע פיילן...

דאָס איז איין טיפּ פון אַ מענטשן געבענטשט מיט גוטע פריינט. עס איז דאָ אַן אַנדערער. עס זיינען דאָ אַ סך, אָבער נאָך איינער וועט זיין גענוג.

דאָס איז דער בעל דבר, וואָס האָט די גאַנצע שטאָט מיט זיך, אַרום זיך און ביי זיך כל זמן ער איז פּאָפּולער, כל זמן

אלע זונענשטראַלן פאַלן אויף אים צו באַלייכטן זיין פּנים, כל זמן אלע ציינגער ריידן וועגן אים און אלע אויערן הערן זיך צו צו זיי. דאַן אפּלאַדירט מען מיט די הענט אין דער עפנטלאַכקייט און מיט א זיסן שמייכל אונטער פיר אויגן, אונטער זעקס, אונטער צוואַנציק אויגן, אָבער פּריוואַט...

און ער ווייסט ניט, אז דאָס וואַרעמט מען זיך אין זיין זון, אז דאָס זוכט מען ביי אים רעפלעקטירטע ליכט, ווי דאָס טוט די לבנה ביי אונזער אַלעמענס זון. ער ווייסט ניט, אז דאָס דרייען זיך ארום פליגן ארום זיין צוקער-פּושקע, וואָס נאַשן וויפיל זיי קענען און פאַר׳סמ׳ען די איבער־קע. ער ווייסט ניט, אז אזוי גיך ווי זיין פּאָפּולאַריטעט וועט אָנהויבן צו פאַרשווינדן, וועלן די דאָזיקע פריינט זיינע געפינען וויכטיקערע זאכן צו טאָן, נויטיקערע מענטשן צו באַזוכן.

איצט קענען מיר קומען צום תוך פון אונזער טעמא. ענד־לאַך!

* * *

ווען איך פיל, אז מיר פעלט א פריינט, איז דאָס אויף קיין פאַל ניט צוליב איינעם פון די אלע אויסגערעכנטע טעמים, הגם צו א געוויסן גראַד קען מעגלאַך זיין, אז דאָס וואָס מיר דוכט זיך, אז איך זע ביי אַנדערע, זעען זיי ביי מיר.

דער עיקר איז, אז ניט דאָס בין איך אויסן. וואָס מיר ווילט זיך אייך ווייזן איז ווי אזוי מיר פעלט א פריינט, ווי מיר פעלן — ווי איר ווייסט שוין — א סך אנדערע זאכן צוליב מיין לאַגע, צוליב דער לאַגע, אין וועלכער עס געפינט זיך דאָ מיין דור.

און די לאַגע איז אזעלכע, אז וואָס איר זאָלט ניט פאַרשטיין אונטער דעם וואָרט „פריינט“, קען איך אזעלכן ניט האָבן.

פאַרוואָס? אָט וועל איך אייך ווייזן:

ערשטנס, איז דער היגער לעבן דאַגעגן. ניט בלויז אין דעם פּרט פון צעוואָרפנקייט, אין וועלכע מענטשן געפינען זיך דאָ אין אמעריקאַנישע גרויסע שטעט.

אין ניו יאָרק, למשל, קענט איר אָפּלעבן יאָרן און זיך ניט זען מיט אַ באַקאַנטן, אויב איר וואוינט אין איין שטאָט־טייל און ער אין אַן אַנדערן. איר טרעפט זיך אויף אַ חתונה, אַ מיטינג, אַ קאָנצערט, ביי אַן אַנדער געלעגנהייט ווען־ניט־ווען, איינמאָל אין אַ יאָר, איינמאָל אין אַ יובל. עס איז זעלטן ווען דאָ די מעגלאַכ־קייט מיט אַ מענטשן גוט באַפריינדעט צו ווערן. איר טרעפט זיך, גיט זיך די האַנט, פרעגט איינער דעם אַנדערן עטלאַכע פראַגן, וואָס דער ענטפער אויף זיי אינטערעסירט אייך אין תוך גאָר ניט, און איהר גייט זיך פאַנאַנדער ביז דעם נעקסטן קאָנצערט, קאָנ־פערענץ, מאַסקן־באָל אָדער אַזאַ מין אַנדער צוזאַמענפאָר אין אַן עפנטלאַכן אָרט.

עס איז ניט נויטיק, אַז איר זאָלט זיין, ווי אַמאָל אין אונזערע מקומות, היום כאן ומחר בפּלונגיאַן; דאָ איז גענוג, אַז איר זאָלט זיין אין האַרלעם היינט, און מאָרגן אין די בראָנקס, כדי צו ווערן אַ פרעמדער פאַר ניין־צענטל פון אייערע באַקאַנטע. צייטנ־ווייז פּאַסירט, אַז איר זאָלט חדשים־לאַנג זיך ניט זען מיט אַ מענטשן, מיט וועלכן איר וואוינט אונטער איין דאַך, אויב דאָס איז אין אַ גרויסן טענעמענט־הויז, אָדער אין אַ נאָך גרעסערן אַפּאַרטמענט הויז. מיר האָט דאָ גאָר ניט לאַנג צוריק פּאַסירט אַזאַ מין זאַך: איך האָב אויסגעפונען, אַז מיינער אַ גוטער באַ־קאַנטער איז געווען כמעט אַ יאָר מיינער אַ שכן אַ פּאָר טעג איידער ער האָט זיך ארויסגעקרוישקעט פון דער הויז, וואו איך וואוין. אין „דערהיים" וואָלט אַזאַ זאַך ניט געווען מעגלאַך שוין דערפאַר אַליין, וואָס דאָרטן לעבט מען אַנדערש, דאָרטן לויפן ניט די טעג מיט די יאָרן אַזוי ווי דער רוח וואָלט זיי געטראָגן, און מענטשן האָבן צייט צו טראַכטן וועגן באַקאַנטע און קרובים.

אָבער דאָס איז נאָך אַ האַלבע צרה.

ערגער איז, וואָס דאָ קענען זיך איינגעפינען אין איין גרויסן טענעמענט־הויז, אָדער אויף איין בלאָק אין קלענערע הייזער אַלע

דריי און צוואַנציק גובערניעס, וואו אידן אין רוסלאַנד *) מעגן וואוינען און די אַלע אַנדערע וואו זיי וואוינען ניט טאָרנדיק. דערצו געפינט איר אין אַזא הויז, אָדער אויף אַזא בלאָק גאַנץ גאַליציע, גאַנץ עסטרייך (ווין און אַנדערע אַזעלכע שטעט), און אַפילו דאָס אידנטום פון דייטשלאַנד און אַנדערע מדינות.

די דאָזיקע אידן האָבן אין זיך כמעט אַלע פּאַראורטיילן פון פרעמדע געגן פרעמדע. דער ליטוואַק מיט דעם „אָדעסיט" (אָדע-סער זיינען אידן פון גאַנץ דרום-רוסלאַנד — אין דער היגער סקאַזקע) האָבן אין זיך, און איינער פאַר דעם אַנדערן, עפּעס אַזוינס, וואָס שטויסט זיי געגנזייטיק אָפּ, וואָס מאַכט אַז זיי זאָלן אין אַ סך פּרטים זיין פרעמד איינער פאַר דעם אַנדערן, אַז זיי זאָלן אין איין צימער זיך פילן ווי אויל און וואַסער אין איין גלאָז, אַז — זיי זאָלן, בקיצור, ניט קענען זיין פריינט אין דעם פולן זין פון'ם וואָרט, אַפילו נאָך דעם מאַן דאַמר, אַז אויף דער וועלט געפינט זיך טאַקע אַן אמת'ער פריינט.

איך גיי אַזוי ווייט, אַז איך האַלט ניט פאַר מעגלאַך, אַז איינער וואָס „קושט" זיך זאָל קענען זיך פּאָרן מיט אַ ליטוויאַטשקע, וואָס איז געוואוינט זיך צו „קוסן" און ווער רעדט גאָר הגען איי-נעם וואָס „קישט" (מיט אַ קליינעם חיריק און אַ דיקן שין — ווי אַ וואַרשעווער, למשל) סיידן דער זיווג איז טאַקע באַשלאָסן געוואָרן אין הימל 40 טעג פאַר זיין געבורט, וואָס היינטיקע צייטן איז שטאַרק דאַגעגן אונזער ערד, מיט אירע בריטש-אָוו-פּראָמיס קייסעס צוליב ליבע אויף הינערשע פיסלאַך.

ריידנדיק וועגן קושן. פון וואַנען האָט זיך ביי אונז גענומען דער ווילדער „קוש" ? ווי אַזוי האָט ער זיך אַריינגע'גנב'עט און זיך אַזוי ברייט באַזעצט אין אונזער לשון ? איז דאָס בלויז דעם דייטש אויף להכעיס, אָדער האָט אים ערגעץ אַן עם הארץ אימ-פּאָרטירט פון הודו און כוש ? אָדער — מאַלע וואָס קען פּאַ-סירן ! — האָט אימיצער פאַרביטן דעם אַלטן אידיש-דייטשן קוס

---

*) אונטער דער צאַרישער הערשאַפט.

אויף אַ רוסישן קוש, וואָס האָט אַ שייכות מיט געווינסן אין קאָרטן, אָדער מיט דעם פראַנצויזישן, וואָס איז אַ געלעגער און אין לשון רבים דאָס וואָס מיר רופן „געלעגן ווערן“ ? שפּראַך-פאָרשער, „געט ביזי!“

אָבער לאָמיר אַ קירעווע טאָן צוריק און זיך אומקערן צו אונזער ענין.

מיר פעלט דאָ פשוט דער באָדן פאַר אַן אמת'ע פריינטשאַפט. אַ באַפעלקערונג פון אַ שטאָט, וואָס איז אַזוי פאַרשיידנאַרטיק, וואָס האָט אַלע קאָלירן פונ'ם רעגנבויגן אונטער יעדן דאַך, קען ניט פּראָדוצירן קיין דוד־יונתן פאַרהעלטנים.

חוץ דעם איז דאָ נאָך עפּעס. דאָס איז מיין „צווייטנס“: איך האָב געזאָגט, אויב איר געדיינקט: „ערשטנס“.

אין אמאַליקע צייטן איז אויסגעוואַקסן אַ פריינטשאַפט צווישן מענטשן אין דער ליטא, אין פּוילן, ווייל זיי האָבן געהאַט אַ סך זאַכן, וואָס האָט זיי אינטערעסירט אַלעמען צוזאַמען אלס אַ כלל. זיי האָבן געהאַט קהל'שע אינטערעסן, פאַמיליען אינטע־רעסן. דאָס האָט זיי צונויפגעבראַכט און אויך פאַנאַנדערגע־טיילט, אָבער איןביידע פאַלן האָט דאָס געהאַט פאַר אַ רעזולטאַט, אַז די צונויפגעקומענע זיינען געוואָרן נאָענטע פריינט צווישן זיך און די אָפּגעטיילטע נאָענטע פריינט געגן די, פון וועלכע זיי זיינען אוועק.

די פראַגע וועגן אַ מרחץ, אַ הקדש, אַ תלמוד תורה, אַ רב, אַ מגיד האָט באַשאַפן גרופן פון מענטשן, קליינינקע פאַרטייען, וואָס זיינען געוואָרן ענג פאַרבונדן צווישן זיך און געגן דעם אַנדערן צד. ממילא האָט מען שוין איינער דעם אַנדערן אויס־געהאָלפן מיט אַ גמילות חסד, מיט אַן עצה, מיט אַ שטעלע; האָט מען שוין זיך געוויזן פריינטלאַך ווען עס איז געקומען צו אַ דרשה־געדאַנק, צו אַ שלח מנות, צו געבן אַ כיבוד, צום אָננעמען זיך פאַר אימיצן אין אַ סכסוך.

ווי גרויס עס זאָלן ניט זיין געווען די אונטערשידן, די חילוקי

דעות צווישן מענטשן, האָבן אלע מתנגדים געדאווענט אין שול און אלע חסידים אין שטיבל, אלע אפיקורסים אין ערגעץ-ניט. יעדע פון די דריי גרופן האָט געזעצט איין לשון, האָט געלערנט מיט איין נוסח און האָט געהאנדלט נאָך איין ערנקאָדעקס. א ביסעלע מער דבקות אין דאווענען, אביסעלע ווייניקער, גאָר קיין דבקות ניט (ביי די אפיקורסים), אָבער דער סידור ביי יעדער גרופע איז געווען דערזעלביקער. דער פרומער האָט געענדיקט מיט'ן אויסשפייען (צו עלינו), דער ניט־פרומער האָט דערמיט אָנגעהויבן, אָבער צווישן זיך זיינען די פרומע און ניט-פרומע געווען מער אָדער ווייניקער פאַרבונדן, פריינטלאַך, צונויפגעהאַלטן לגבי דעם געגנער.

דאָ איז דאָס אנדערש.

קודם, זיינען דאָ ניטאָ אזעלכע ענגע גרופּירונגען. די פאַר־טייען זיינען דאָ פאָליטישע און אפילו די סאָציאַליסטישע פארטיי איז היינט*) שוין צו גרוים פאַר אזעלכע אידעאַלע, קאָמוניסטיש-פריינטלאַכע באַציאונגען ווי מיר האָבן געהאַט אין די קינדער־יאָרן פון דער באַוועגונג.

דאָ איז דאָ ניטאָ דער אמעסאָר מיט זיינע „דעסיאַטניקעס" געגן אידן, וואָס צווינגען זיי צו שטיין צוזאַמען און צו פאַלן צוזאַמען, אין ביידע פאַלן צו פאַרגעסן די קליינלאַכע קנאה-שנאה כל זמן דער שונא, דער אונטערדריקער, דער צורר היהודים איז ארום אונז, געגן אונז.

קהל'שע פראַגן, ווידער, זיינען דאָ זייער אומבאַדייטנד אפילו אין די קליינע, ענגע לאַנדסלייט-קרייזן. מען רעגט זיך אויף א ווײַלע אויף, אָבער דאָס גייט לייכט איבער, ווי דער כעס פון א געררייצטן קינד איידער מען גיט אים זיין צאַצקע, וואָס מען ווייזט אים. דער סכסוך איז ניט נוגע קיין לעבנס אינטערעס, גייט ניט וויט, שניידט ניט טיף, מאַכט ניט קיין וואונדן, וואָס

*) אין 1916.

קענען זיך ניט פאַרהיילן.

און א גמילות חסד קריגט מען אין א באַנק פאַר זעקס פּראָצענט, אָדער אין א סאָסייטי אומזיסט, הגם דאָס קאָסט מי און געזונט. איז מען קראַנק איז דאָ א האָספּיטאַל, א דיספּענסאַרי, און ארבעטער רינג דאָקטאָר. מאַכט מען חתונה א מאַכטער איז דאָס ענטוועדער א שטילער עסק אָן בלומען און כלי־זמרים, אָדער א „מאַסאָווע" אונטערנעמונג, וואָס האָט צו טאָן מיט לאַנדסלייט, געשעפטס-קונדן, אָבער מיט ווייניק אמת'ע פריינט, ווייל חתן'ס צד קענען ניט די געסט פון כלה'ס צד און פאַרקערט; ווייל נאָך דער חתונה וועט מען זיך פאַנאַנדער מופן און מען וועט זיך אפשר קיינמאָל ניט זען.

שטאַרבט אימיצער איז ווידער דאָ דער אָרדן, מיט זיין טויטן-בענעפיט, מיט זיין קברות-מאַן, מיט זיין מצבה. צו קיין פריינט דאַרף מען ניט אָנקומען.

אן עצה גיט א לאָיער, א טובה טוט דער דעמאָקראַטישער, אָדער דער רעפּובליקאַנישער אָלדערמאַן, געגן א שרפה האָט מען א „פּאָליסי", א מרחץ האָט מען אין שטוב אפילו אין א טענעמענט הויז, ווענן א חזן אָדער א מגיד רעגט מען זיך צופיל ניט אויף און מאַכט זיך א סכסוך צווישן צוויי צדדים ביי דער קהלה קדושה אנשי זעזמער איז דאָ אה „קאָורט" מיט א „דזשאָדזש" און „געצעטעלט די ביזנעס".

און נאָך עפּעס.

מיט וועמען זאָל איך זיך פריינטלען? ביי די יונגע פּאַס איך ניט אריין, מיט די אַלטע שטים איך ניט. שטים איך מיט וועמען יא, זע איך אים ניט. זע איך אים, איז דאָס אין דער פּאַרטיי, וואו איך האָב נאָר געגאַסן, אין די יוניאָן וואו איך האָב נאָר ברידער-דיוס-צאָלער, אינ'ם אָרדן, וואו מיינע פריינט זיינען פון דעם גאַטונג, וואָס איך האָב שוין געשריבן.

האָב איך א פּאַראיין, איז דאָס אַן אָרט, וואו איך ווער געטעקסט. מען בעט ביי מיר קיין טובה ניט, מען שיקט מיר אריין

א „טיקעט“, א פּאָר טיקעטס (אוים רעספּעקט צו דער לײדי), אָבער די האַנט, וואָס גיט, זעט ניט די האַנט, וואָס נעמט און הגם דאָס איז אפשר גלײכער אזוי, איז דאָס אָבער ניט דער וועג צו אמת׳ע פריינטשאַפט.

און אזוי האָב איך חברים און ברידער און גענאָסן, אָבער ניט קײן פריינט. מײן פאָטער האָט דאָס געהאַט, מײנע קינדער וועלן עס האָבן. מיר פעלט א פריינט. איך האָב אײנעם געהאַט*) איז ער געשטאָרבן...

אָי, פעלט ער מיר צײטנווײז!

.1916

*) יעקב גאָרדין.

אַ טעאַטער

עטלאַכע יאָר האָב איך זיך געשלאָגן מיט דער דעה—גיין זען דייוויד וואָרפילד אין דעם „מיוזיק מאַסטער" אָדער ניט. נאָך אַ לאַנגען, יאָרנלאַנגען קאַמף, האָט מיין יצר הרע גובר געווען דעם יצר טוב און איך האָב ענדלאַך געזען דעם „גרויסן דערפאָלג" פון אונזער מאָדערנער אַמעריקאַנישער בינע. האָב געזען ווי אַזוי דייוויד בעלאַסקאָ „שטעלט פאָר" דייוויד וואָרפילד אין דער פּיעסע, וואָס הער קליין האָט געשריבן פאַר'ן גרויסן אַמעריקאַנישן פּובליקום. דאָס רוב טאָקע פאַר די טויזנטע דייווידס און קליינס, וואָס פילן אָן די העכערע ספערן פון יענע טעאַטערס, וואו מען פאַרגינט זיך דעם לוקסוס פון אַן עסלעפל ליטעראַטור אין אַ גאַלאָן וואַסער, ניט אימער ריינע.

מיט אַ פּאָר וואָכן פריער האָב איך געזען אונזער אייגענעם דייוויד*) אין זיין אייגענעם טעאַטער אין גאָרדינ'ס „סאַפאָ", בעת בערטאַ קאַליש איז געקומען צו אונז צו גאַסט אויף אַ קורצע צייט. האָב געזען דייוויד קעסלער אַלס אַפּאָלאָן זאַנענשיין און האָב אים געזען — וואָס זאָל איך לייקענען? — הויפּטזעכלאַך טאָקע צוליב איר, צוליב די גרויסע אידישע טאָכטער, וואָס באַנוגנט זיך היינט מיט שטומע ראָלן אין די מואַוויס, אַבי נאָר ביי די גוים, אַבי נאָר ניט ביי אונז, און האַלט, אַז פאַר אונז איז גענוג אַ קורצער וויזיט פון צייט צו צייט — נאַטע גענוג...

*) דוד קעסלער.

איך קום באַלד צוריק צו דעם דאָזיקן ענין. אין דעם איצטיקן אויגנבליק איז וויכטיק אָט וואָס קלאָר צו מאַכן:

דער באַזוך מיינער, צווערשט אין קעסלערס און בעלאַסקאָס טעאַטער, איז געווען פאַר מיר אַליין אַ נאָווינע, אַ מין תחית-המתים פון מיין אַמאָליקע ליידנשאַפטלאַכע טעאַטער-ליבשאַפט. די בינע, סיי די, וואו פאָלירטע אידן שטעלן פאָר געהובלטע,

אָבער הילצערנע טיפּן אין דער רייכער ענגלישער שפּראַך, סיי די בינע, וואו היימיש-געבאַקענע שוישפּילער אַמאָל א האַרעלע רוי, אַמאָל עטוואָס צוגעברענט, שטעלן פאָר אמת׳ע, אָדער כמעט-אמת׳ע אידישע טיפּן אין פּיעסן אַלטע און נייע, דראַמאַטישע און מעלאָדראַמאַטישע, נייע אָדער איבערגעניצעוועטע, אָבער אַלע מער אָדער ווייניקער פון דעם אידישן לעבן, הגם ניט אימער פון דער אידישער ווירקלאַכקייט — סיי די, זאָג איך, סיי די אַנדערע בינע, איז מיר אין די לעצטע יאָרן כמעט פרעמד געוואָרן.

מיט די „ענגליש-שפּרעכנדע" דראַמאַטורגן און זייערע פּיעסן בין איך זיך אַזוי נוהג:

עס ווערט אויפגעפירט א נייע דראַמאַ. א לאַז טוט זיך די לינקע האַנט צום „פּאַקעט בוק" *) (זייער א פּאָפּולערער בוך דאָ אין אַמעריקאַ) און די אַמאָליקע טעאַטער-ליבע זאָגט: „אַלטער, דאָס מוזטו זען!" מישט זיך אָבער גלייך אריין דער עקאָנאָמיש-אויסגערעכנטער שכל און הייסט אָפּוואַרטן. „נישט-קשה, א שטיינער, ניטאָ וואָס זיך צו איילן! דאָ צייט גענוג צו זען אַזעלכע זאַכן..." לאָזט די האַנט דעם פּאַקעטבוק צורו און פונ׳ם טיקעט-פּאַקעט קומט אַרוים א פּעני; פאַר דער פּעני קויפט מען א צייטונג; אין דער צייטונג, אַז גאָט העלפט, געפינט מען וואָס פּעטער שמואל׳ס פּלימעניקעס רופן א קריטיק, א רעצענזיע. לייענט מען די רעצענזיע און מ׳בלייבט אין דער היים. א פּראָס-טער ממה נפשך: ווערט די נייע פּיעסע אַרונטערגעריסן, דאַרף מען ניט גיין זי זען; אַרויסגעוואָרפענע געלט... גלייכער קויפן עפּעס רעכטס דערפאַר. אלא וואָ׳דען? ! מען לויבט די פּיעסע דאַן דאַרפט איר נאָר לייענען די שבחים און איר באַשליסט ביי זיך, אַז עס איז געוויס ניטאָ וואָס צו זען. וואָס דעם היגן עולם געפעלט דאָס איז... נאָר לאָמיר ניט כאַפּן די פיש פאַר׳ן נעץ.

איז דאָס וואָס איז שייך צו דער ענגלישער בינע.

---

*) טייסטער, (ווערטלאַך: „קעשענע-בוך").

אין דעם פּרט פון אונזער אייגענעם טעאַטער איז די מעשה אַזוי: די אַלטע פּיעסן זיינען אַלט. אין אַ מדינה ווי די היגע, וואו מענטשן פאָרן כסדר צו דורך די שטענדיקע איינוואַנדערונג — הגם אין דער איצטיקער צייט, צוליב דער וועלט־מלחמה, איז די אימיגראַציע שוואַכער — זיינען פאַר די אַלטע פּיעסן דאָ נייע אוידיענצן, אָבער פאַר אַ מענטשן ווי איך איז ניטאָ קיין גרונט צו וועלן באַנייען אַלטע באַקאַנטשאַפטן. דאָס איז ניט בלויז דערפאַר, וואָס איר זעט אין די באַקאַנטע ראָלן קיין מאָל ניט קיין נייע שוישפּילער, קיין פרישע קרעפטן און אייך קומט קיין מאָל ניט אויס צו זאָגן צו זיך: אַ־נו, לאָמיר אַ ציקאַוועס זען ווי שפּילט דער אָדער יענער צוגעפאָרענער אַקטיאָר דעם אָדער יענעם אין אַזאַ און אַזאַ פּיעסע — ניט נאָר דערפאַר, נאָר אויך צוליב אַן אַנדער גרונט. דאָס איז, וואָס די זעלביקע שוישפּילער אין זייערע אַלטע ראָלן שפּילן ניט בעסער, נאָר ערגער ווי אַמאָל. מיט די אַלטע פּיעסן העלפט מען זיך אויס צווישן ראש חדש אלול ביז סכות, אין דער צייט איינשטודירנדיק דאָס „גרעסטע מייסטערווערק" פון העררן שונדרעווסקי, אָדער דעם „געקרוינטן סוקסעס" פון הערן שונדעלאָוויץ, אַמאָל, על פּי סבה, אַריינ־טראַגנדיק אין אונזערן אַ מוזן־טעמפּל, אַ נייע אָדער פאַרלעגענע פּיעסע פון אַ. קאָברין און שרייבער ווי ער.

איז דער פּועל יוצא?

דער פּועל יוצא איז, ווי געזאָגט, אַז אין אידישן טעאַטער ווילט זיך ניט גיין, ווייל מען ווייס, אַז די אַלטע זאַכן וועלן גע־שפּילט ווערן אַזוי ווי אַלטע בגדים ווערן אין אַ גויט ווידער אָנ־געטאָן, דאָס הייסט: אָן רעספּעקט פאַר'ן מלבוש, אפילו זיך ניט נעמענדיק די מי אים אָפּצושטויבן, און אַגב שוין איצט אַליין זייענדיק ברייטער אין טאַליע און אין די שולטערן און, חוץ דעם, צוגעוואָונט צו די קליידער פון דעם נייעם שניט. בעת מעשה ווייס מען גאַנץ גוט, אַז די נייע זאַכן איז כדאַי'ער ניט צו זען, אויב מען וויל ניט ווערן אַ פאַרשוואָרענער טעאַטער־האַסער.

(איר וואָלט געדאַרפט הערן מיט וואָס פאר אַן עקל, מיט וואָס פאר א טיפע פאראכטונג אונזערע בעסערע שוישפּילערינען און שוישפּילערריידן וועגן די „געקרוינטע דערפאָלגן" און די „גרעס־טע מייסטערווערק" — איז וועלכע זיי אליין האבן, ווי די אפּישן זאָגן, „זיך אומשטערבלאך געמאכט" !)

דאָס זעלבע איז דער פאַל מיט די ענגלישע פּיעסן, ווייניק־סטענס מיט די נייע, ווייל ביי זיי ביניהם שפּילט מען אלטע פּיעסן, געוויינטלאך ניט ערגער ווי בעת מען האָט זיי געשטעלט צום ערשטן מאָל.

און דאָ קומט מיר אויס אין א משך פון א פּאָר וואָכן צו זען גאָרדינ׳ס „סאפאָ" אין קעסלערס טעאטער און דעם „מיוזיק מאסטער" אינ׳ם ניקערבאקער.*)

און בעת איך בין געזעסן אין בעלאסקאָס טעאטער האָט זיך מיין געדאנק אריבערגעטראָגן צוריק צו מאדאם קאליש, ווי איך האָב זי געזען מיט א קורצער צייט פריער צום צווייטן אָדער צום דריטן מאָל זינט די פּיעסע איז געשריבן געוואָרן און איך האָב געטראכט :

אט איז וואָרפילד, א איד, אן אמעריקאנער (אזוי קלער איך) וואָס ברעכט זיין צונג, צו ריידן ווי א ניו יאָרקער טייטש. ער שפּילט אין א פּיעסע פארפאסט און סצענירט און „פּרעזענטירט" פון אידן. איך, א מער אָדער ווייניקער גוי׳איזירטער איד, אן ערנסטער מענטש, זע צו ווי די דאָזיקע פיין צונויפגעשטעלטע קינדער־שפּיל ווערט פון טאלאנטפולע אַקטיאָרן אויפגעפירט אויף דער בינע.

דאָס איז דאָ.

דאָרטן אין קעסלערס טעאטער, איז געווען בערטא קאליש. זי האָט געשפּילט אין א פּיעסע מיט א ריין דראמאטישן אינהאלט, וואָס מען זאָל ניט זאָגן וועגן געוויסע מאָמענטן און טיפּן. (איך,

*) בעלאסקאָ׳ס טעאטער.

למשל, האָב קיין מאָל ניט געפונען קיין נחת־רוח אין מלך שטעמ־פעל, אפילו ווען מאָסקאָוויטש פלעגט שפּילן די ראָלע). נו, מאַ־דאם קאַליש שפּילט אין א דראמאַ, וואו איר אידישע קינסטלע־רישע נשמה קען געפינען אַן אויסדרוק, וואו עס איז דאָ וואָס די אַקטיאָרן רופן „גוטע פּראָזע", ווערטער, וואָס בעטן זיך, אַז מען זאָל זיי ארויסברייענגען פאַר'ן עולם גראַציעז, קלאָר, שיין און פאַר־שטענדלאַך, ניט שרייענדיק. און זי, בערטאַ קאַליש, איז גע־בענטשט מיט א „כלי", וואָס הערט זיך ווי א זילבער-טרומייט, וואָס הילכט אָן רעש, און גלעט אונזער הער־אָרגאַן און רירט אונזער הארץ, סיי ווען די טענער זיינען פריילאכע, סיי ווען זיי שטעלן פאַר א זיפץ און א קרעכץ, אָדער אַן אונטערדריקטער קללה.

און וואָס טוט די דאָזיקע פרוי מיט איר מוזיקאַלישע שטימע? זי שפּילט שטומע ראָלן היינט אין וואנדל־בילדער טעאַטערס, אין „די מואוויס". פאַרוואָס? ווייל זי וויל ניט אָדער קען ניט זיין ביי אונז, ווייל אויב שפּילן שונד, איז גלייכער צו שפּילן ביי די גוים, וועלכע צאָלן לכל הפּחות און צאָלן גוט.

וואו-זשע איז מ י י ן טעאַטער?

דייוויד וואָרפילד ניט און דייוויד קעסלער נים. גאָרדין איז טויט און דער אמאָליקער ליבין איז נאָך טויטער — דער ליבין, מיין איך, וואָס האָט אין די קינדער יאָרן פון זיין מוזע געהאַט די אמביציע צו שרייבן עפּעס רעכטס. קאָברינ'ס זאַכן האָב איך שוין לאַנג ניט געזען, ווייל איך האָב מורא פאַר די טעאַטערס, וואו מען שפּילט אים און... פאַר די גוטע בעלי מלאכות וואָס פירן דורך די ראָלן... פירן דורך און פירן איבער — ווי אמאָל, ווי ווער.*)

*) זינט יענער צייט (1916), ווען מאָריס ווינטשעווסקי האָט געשריבן אָט־די ווערטער, האָט זיך די לאַגע אין אידישן טעאַטער א סך געענדערט. מ'שפּילט איצט דראַמאַטישע ווערק פון דער מאָדערנער אי־דישער ליטעראַטור. מ'מאָדערניזירט אויך גאָלדפאַדן און אויב די

און דאָס ברייננגט מיר צו אַן אנדער פונקט.

יא, בעלי מלאכות — ערגערע און בעסערע, איננגערע און עלטערע, מענלאַכע און ווייבלאַכע, מיט טאַלאַנט און אָן טאַלאַנט, אבער לוין־ארבעטער, וואָס שפּילן ראָלען, ווי אנדערע וואָס מאַכן רעק און בלוזקעס, ניט מער, אַפילו ניט קיין גאַנצע בעלי־מלאכות.

אמאָל דער שניידער — איז געווען, אָדער האָט געהאַט די אמביציע צו זיין אַ קינסטלער, אַ מייסטער; שניידער־מייסטער האָט מען אים גערופן אין דייטשלאַנד. ער האָט אויסגעסטראָיעט אַ מלבוש, ווי אַן ארכיטעקט פּלאַנט אוים אַ בנין. אויפ'ן גאַס פלעגט ער טרעפן אַ קונד אין זיינעם אַ סורדוט און ווען דער ראָק איז אויפ'ן קונד געזעסן גלאַט, „ווי אויסגעגאָסן" האָט אין ערגעץ ניט אויסגעוויזן „ענג אין פּאַכווע", פלעגט דער שניידער פילן, אַז זיין קונסט איז אַ תכשיט פאַר דער וועלט, אַזוי גוט ווי אַ בגד פאַר'ן בעל הבית, וואָס טראָגט אים. אין שול פלעגט דער עונג שבת זיין עקסטרא גרויס, ווען אין מזרח־וואַנט פלעגט שטיין זיינער אַ בגד מיט ערגעץ אַ קונד אינווייניק. „מעשי ידי להתפּאר", פלעגט ער ביי זיך טראַכטן און דער שטאָלץ אין זיינע אויגן האָט געמאַכט, אַז מען האָט אים אַ נאָמען געגעבן „שניידער בעל־גאוה".

דעם געפיל האָט היינט ניט מער דער ארבל־מאַכער און דער קנעפּל־נייער, דער פּרעסער און דער טרימער, אַפילו ניט

יורשים וועלן ניט שטערן, וועט מען אויך באַנייען גאָרדינ'ען. ס'האָבן זיך אויך אַנטוויקלט אַ גאַנצע ריי מאָדערנע אידישע קונסט־שוישפּילער און ס'זיינען אויך צוגעקומען צום אידישן טעאַטער אַ ריי אויסדער־וויילטע אייראָפּייאישע קינסטלער: שוישפּילער, רעזשיסאָרן און מאַ־לער. אַזוי, אַז די באַזוכער פון די אידישע קונסט־טעאַטערס בייַנקען כלל ניט נאָך די, וואָס זיינען אוועק זוכן גאָלדענע גליקן אויף דער ענגלישער בינע. נאַטירלאַך האָבן מיר נאָך ניט דאָ אין אמעריקע קיין אידישע מלוכה־טעאַטערס ווי אין סאָוועט רוסלאַנד, דאָך ווערט שוין אויך דאָ געפּלאַנט אַ אידישער ארבעטער־טעאַטער, וואָס זאָל האָבן פאַר זיך בלויז געזעלשאַפטלאַכע און עסטעטישע אויפגאַבן.

דער צושניידער. יעדער פון זיי און פון אַלע אַנדערע בעלי־מלאכות איז בלויז אַ האַנט אין אַ פאַבריק, אַן ארבעטער אָן אמביציע, אָן שטאָלץ אויף זיין ארבעט; איינער, וואָס קען טרעפן אין גאָס דעם טייל' וואָס זיינע הענט האָבן געמאַכט, און ער וועט ניט וויסן אַז דאָס איז עס, אַז דאָס איז זיינס. חוץ אַלע־מען מאַכט דער דאַזיקער לוין־ארבעטער זאַכן ניט פאַר קונדן, ניט פאַר לעבעדיקע מענטשן, נאָר פאַר'ן מאַרק, אָדער ריכטיקער: פאַר'ן באָס און דער באָס פאַר'ן מאַרק; וואָס דער מאַרק טוט דערמיט איז שוין קיינעמ'ס עסק ניט: פון זייערטוועגן מעג די ארבעט כאָטש פאַרוואַנדלט ווערן אין פייער־אינשורענס געלט, אַ דאגה זייערע... במה מדליקין ובמה אין מדליקין — ווער ווייס, וועמען אַרט דאָס.

און דאָס זעלבע, וויניקסטנס ביז צו אַ געוויסן גראַד, איז דער פאַל מיט אונזערע טעאַטער־הענט. דער דעזיינער, דער צו־שניידער זעען זיך אָן אַ סך מער אין דער שפּיל־פאַבריק ווי דער דראַמאַטישער ביגלער און דער קנעפּל־נייער. אַלע זיינען זיי גאַנץ געוויינלאַכע סעקשאָן ארבעטער מיט זייער וויניק אַנדערע אמביציעס ווי מאַכן עטלאַכע טאָלער אַ וואָך מער און שפּילן וואָס וויניקער סיידן אפשר אַ גיים פּאָוקער מיט אַ „טאָלער לימיט“. אפילו דער “סטאַר„ האָט שוין לאַנג פאַרלאָרן די קינסטלער־אַמ־ביציע — די דאָזיקע אמביציע, וואָס וועט מאַכן אַ מענטשן אריינ־לייגן זיין לייב און לעבן, זיין מח און זיין כח אין זיין קונסט; וואָס וועט אים מאַכן ליידן הונגער און נויט, אבי זיין קינסטלער־נשמה איז באַפרידיקט, אבי ער האָט עטוואָס געשאַפן; וואָס וועט אים מאַכן אויפאָפּפערן זיין עולם הזה פאַר זיין עולם הבא, זיין שאַמפּאַניער פאַר זיין אומשטערבלאַכקייט.

דער „סטאַר“, דער העלדענראָליסט, דער “ווילײן„ דער כאַ־ריסט, דער דרעסער, דער לאָמפּן־פּוצער, דער אפישן־קלעפּער, דער „סטיידזש קאַרפּענטער“ — אַלע זיינען זיי בלויז טייל־בעלי־מלאכות און זיינען, ווי זיי דאַרפן זיין, יוניאָן־לייט, אפשר גוטשטיי־

ענדע מיטגלידער אין זייערע יוניאַנס, ווי די מענטשן אויף די גאַליאַרקע, ניט מער, ניט ווייניקער, ווען זיי סטרייקן פאַר א טאָלער מער שכירות, איז דאָס ווי עס באַדאַרף צו .זיין. ווען זיי שילטן זייער באָס איז דאָס ווי עס פירט זיך אין דער וועלט. אמאָל, אין די צייטן פון קאָ־אָפּערייישאָן, פון דעם מאַרקענסיסטעם אין דעם אידישן טעאַטער, איז דאָס געווען א האַרעלע אַנדערש. היינט, אין דעם לוין־סיסטעם, אין וועלכן דער מענעדזשער איז אַן אַרבעטסגעבער און דער אַקטיאָר אַן אַרבעטסקראַפט, קען אַנדערש ניט זיין ווי עס איז.

פיל איז דאָ וועגן דעם ענין צו ריידן, זייער פיל. אָבער דער מענטש איז שוואַך, און די צייט איז קורץ. און ווער ווייס צי עס איז שוין אַזוי אויך ניט צופיל געזאָגט געוואָרן.

איך שליס. וועל נאָר אין עטלאַכע ווערטער זען אַרויסברייענ־ גען דעם מוסר־השכל.

ער באַשטייט אין דעם, אַז מיר פעלט א טעאַטער. דאָס ווייסט איר שוין. איצט דער פּאַרוואָס.

מיין פאָטער האָט אים קיינמאָל ניט געהאַט און אים האָט קיין טעאַטער ניט געקענט פעלן. מיינע קינדער ווידער קענען זיך אַמוזירן ביי און מיט די פּיעסן, וואָס מען שפּילט פאַר זיי אויף דער ענגלישער בינע. זיי געהערן צום אַמעריקאַנער גע־ ערטן פּובליקום, וואָס האָט אַנדערע אידעען וועגן קונסט און לי־ טעראַטור ווי איך און מיין דור.

ביי דעם אַמעריקאַנער עולם איז א פּאָלירטער קויל וויכטיקער ווי אַן אומפּאָלירטער דימענט. א נאַרישקייט (שעקספּיר זאָגט: א נאַר), וואָס מאַכט זיי לוסטיק, איז זיי ליבער ווי א חכמה (אָדער א חכם — נוסח שעקספּיר), וואָס מאַכט זיי אומעטיק. זיי גייען אין טעאַטער זיך פאַרגעניגן קליינן, ניט לערנען, און זיי דאַרפן ניט זען — איך ציטיר ווידער דעם קריטישן דיכטער — ווי מען האַלט פאַר אַן עכטן שפּיגל פאַר דער נאַטור; זיי זיינען

צופרידן מיט א קרומען שפיגל, וואָס מאַכט טאַקע א קאַריקאַטור פון אייער פנים און אייער גוף קרום און לאָם, דערפאַר אָבער לאַכט איר. דערפאַר, יעדנפאַלס, לאַכט זיין עקסעלענץ, דער אמעריקאַנער עולם.

.1916

דער אמת

דער אָדלער פּליט הויך,
און הויך שטייגט דער רויך,
דער אידישער מזל — ער שטייגט אַמאָל אויך;
דער אמת אַליין,
וואָס מער ער איז ריין,
קומט אויף און פאַרזינקט ווי אין וואַסער אַ שטיין.

דאָס איז ניט דער גאַנצער אמת וועגן דעם אמת. געווים איז עס צו נאַאיוו צו גלויבן, אַז דער טייטש פון דעם פּסוק „אמת מארץ תצמח" איז טאַקע, אַז אפילו ווען דער אמת ווערט באַגראָבן, שפּראָצט ער גלייך צוריק אַרויס פון דער ערד. עס איז אָבער קיין שום ספק ניטאָ, אַז פון זיין קבר וועט ער ווען עס איז פּאַרט אַרויסקומען, הגם אפשר שוין אַלס סקעלעט פון זיך אַליין, אָן פלייש און אָן בלוט, אָן נערוון און אָן אָדערן. מיט אַנדערע ווערטער, ער וועט שוין ניט זיין קיין אמת, איבערהויפּט אויב העגריק איבסען איז גערעכט, אַז אַ וואַרהייט לעבט סתם ניט מער ווי צוואַנציק יאָר; ער וועט, הייסט עס, ניט מער זיין דאָס, וואָס ער איז אַמאָל געווען, ווי מען האָט אים אַמאָל געקענט.

איין ביישפּיל: השארת הנפש, די אומשטערבלאַכקייט פון דעם מענטשנ'ס נשמה, איז אַמאָל געווען אַן אַלגעמיין אָנגענומענער אמת, אין וועלכן קיינער האָט ניט געצווייפלט. דער דאָזיקער אמת איז אין אונזערע צייטן געשטאָרבן אַ נאַטירלאַכן טויט. האָבנדיק אויסגעלעבט זיינע יאָרן. איצט קומט ער אַרויס פון זיין קבר, אָבער אין אַ גאַנץ נייער געשטאַלט, אַזוי ניי, אַז ער איז צו זיך אַליין ניט ענלאַך.

די אומשטערבלאַכקייט פון דעם מענטשנ'ס נשמה האָט היינט צו באַדייטן, אַז קיין מענטש שטאַרבט ניט לחלוטין, ניט

גאָר אין גאַנצן: אַז דעם מענשנ׳ס גייסט לעבט אין זיינע ווערק צום גוטן אָדער צום בייזן, אין גרעסערע אָדער קלענערע זאַכן, צי דער מענטש איז געווען גרויס אָדער קליין, צי זיין איינפלוס איז געווען אויף ברייטע מענטשן־מאַסן, אָדער בלויז אויף קרובים, שכנים, אַפילו נאָר אויף זיין איינציק קינד. עפּעס פון אונז בלייבט איבער נאָכ׳ן טויט אַלס ירושה פאַר דעם קומענדיקן דור און אויף דעם אופן שטאַרבט ניט אונזער נשמה גאָר אין גאַנצן אָפּ.

עס איז אָבער קיין שום צווייפל ניטאָ, אַז דער דאָזיקער אמת, הגם ער איז, אַזוי צו זאָגן, אויפגעשטאַנען תחית המתים, האָט אַזוי וויייניק ענלאַבקייט צו זיין אַמאָליקן איך, ווי דער היינטיקער מאָונט־סיני האָספּיטאַל האָט צו אַ פּאַרצייטיקן ביקור חולים.

און רעדנדיק וועגן פּאַרצייטן און היינט, דערמאָן איך זיך וועגן וואָס איך האָב איינגנטלאַך געהאַט בדעה מיט אייך היינט צו שמועסן אין דעם פאַל פון אמת, ווייל דאָס וואָס איז ביז איצט געזאָגט געוואָרן איז נאָר געווען זיך „איינצושרייבן“.

פּאַרצייטיקע אידן האָבן בנוגע צום אמת זייער וויייניק טראָבל געהאַט.

אין רעליגיאָן־זאַכן איז פאַר זיי קיין אַנדער אמת ווי דער טראַדיציאָנעלער, דער איבערגענומענער פון עלטערן און אור־עלטערן, ניט געווען. מען האָט געגלויבט און, גלויבנדיק, האָט מען ניט איבערגעקלערט. „אל תהרהרו“, איר זאָלט ניט איבערטראַכטן, איז געווען די ערשטע מענטשן־פליכט. „אויף אַ מעשה פרעגט מען קיין קשיא ניט“ איז געווען ניט בלויז אַ חוק ולא יעבור אין אַזעלכע מעשיות, וואָס מען האָט טאַקע באַטראַכט פאַר אויס־געטראַכטע קינדער־דערציילונגען, נאָר אויך אין אַזעלכע ווי די וואָס מען האָט געפונען אין תנ״ך, אין מדרשים און אין אַנדערע הייליקע שריפטן. קריעת ים־סוף איז געווען פאַר אַלעמען אַן אמת און ניט וויייניקער זיינען דאָס געווען פּרעה׳ס מכות, משה׳ס

שלאַנג-שטעקן און חוני המעגל'ם זיבעציק-יאָריקער שלאָף. אונזער היינטיקן קוק אויף די אַלע זאַכן האָט מען דאמאָלסט ניט גע־האַט; מען האָט פּשוט געגלויבט, אַז דאָס איז אמת אין דעם פּולן זין פונ'ם וואָרט פאַר יעדן אידן, וואָס איז ניט קיין אפּיקורס.

דאָס איז וואָס איז שייך צו אמונה.

אין וועלט-זאַכן איז אויך געווען אַן אַלגעמיינער, איינפאַכער באַגריף וועגן אמת און שקר.

אַ ליגן לשם מסחר, דאָס הייסט אומיצן אָפּנאַרן כדי דערפון ציען אַ מאַטעריעלן נוצן, האָט מען אין פּרינציפּ געהאַלטן פאַר אַן עולה. מען האָט אָבער צוגעלאָזן אַ ליגן מפּני דרכי השלום, אַ ליגן, הייסט דאָס, צו פאַרהיטן מחלוקות, אַ ליגן ספּעציעל פון שלום בית וועגן.

מען האָט אויך ניט געהאַלטן פאַר קיין גרויסער עבירה, הגם די אידישע אמונה איז אפשר געווען דאַגעגן, אָפּצונאַרן אַ גוי. דער אידישער צונג האָט כסדר געהאַלטן מלחמה מיט דעם גוי'שן קולאַק, די אידישע ביטערקייט מיט דער גוי'שער אונטערדריקונג, און דער צונג האָט זיך צייטנווייז געדרייט לינק, און די שפּיצ־זיניקייט איז אָפט געווען אומערלאַך.

איבערהויפּט האָט ביי אונזערע עלטערן אין דער ליטע, אין פּוילן און אין אַנדערע לענדער דער אמת ניט געגאָלטן פאַר קיין פּראַקטיש־מענטשלאַכן אַרטיקל אין מסחר. זאָגן אַ ליגן און אפילו דעם ליגן באַפעסטיקן מיט אַ שבועה גילט אפילו נאָך היינט פאַר אַ זאַך, וואָס איז אין געשעפט אַזוי זעלבסט-פאַרשטענדלאַך ווי אין מרחץ זיינען באַנקעס, אומעטום, וואו דער האַנדל אין קראָמען גייט נאָך אָן אויף דעם אַלטן שטייגער.

נענוי אַזוי וויניק האָט מען געהאַלטן פון אמת אין דעם פּרט פון האַלטן אַן אָפּמאַך, אַ צוזאָג, און מען האָט עס כמעט גאָרניט ערוואַרטעט. דער שוסטער און דער שניידער האָבן צו־געזאָגט צו מאַכן די באַשטעלונג אין צייט פון אַ וואָך און יעדער האָט געוואוסט, אַז דאָס האָט צו באַדייטן צוויי, דריי וואָכן,

אפשר אַ חודש, בעת דעם סטאָליער'ס „מאַנטיק פרי, אם ירצה השם, כלחוך השור", האָט געהייסן ביים באַשטעלער דאַנערשטיק און ביים בעל מלאכה אַליין: ערב שבת פאַר ליכט-בענטשן.

פאַר אונז, היינט, אין אַ ציוויליזירטער מדינה, קלינגט עס אפשר ווי אַ גוזמא, ווען מען דערציילט אונז די מעשה מיט דעם בויסקער בעל־עגלה, וואָס האָט געזאָלט קומען נאָך ר' טרייטל דעם סוחר שבת צו נאַכט אים נעמען אויפ'ן יאַריד, און געקומען איז ער דאָנערשטיק, און טרייטל האָט פאַרזאַמט אַ פיינעם, גאָר אַ פיינעם מסחר, און ער האָט געבראַכט דעם בעל־עגלה צום רב אויף אַ דין תורה, און דער באַשולדיקטער האָט זיך פאַרטיידיקט מיט די ווערטער: „רבי, קרוין, זאָלט איר געזונט זיין, וואָס, כ'בעט אייך, וויל ר' טרייטל פון מיר? ער זאָגט שבת-צו-נאַכט... נו מיינט ער דאָך זונטיק; ביי אַ בעל-עגלה זונטיק... ווערט דאָס מאָנטיק... פאָרט מען אַרוים דינסטיק, פאַרשלעפּט מען זיך ביז מיטוואָך און מען קומט אָן דאָנערשטיק וואָס וויל ער? ווי אַ רוח זאָל איך פליען?"

אזא מין חשבון בנוגע צו „דייטס" איז אין דער היים געווען אַן אַלטער, אַלעמען באַקאַנטער כלל, אַביסל מגוזם, איבערטריבן, אַ שטייגער, ווי די לעבערלאַכע זייט פון אימיצן אין אַ גוטער קאַריקאַטור. ניט אַזוי ריכטיק ווי אַ פאָטאָגראַפיע, אָבער כאַראַק־טעריסטיש.

דער אמת האָט דאָרטן ניט געפעלט דעם ליגנער, ווייל ער איז צו אים ניט געווען געוויינט און ער האָט אים ניט געדאַרפט. ער האָט אויך ניט געפעלט דעם ערלאַך־פרומען אידן, ווייל ער האָט זיך געהיט פון ליגן, פון גוזמאות, האָט געמאַכט „דייטס" פאַרזיכטיק, „אם ירצה השם", „בלי נדר", „אז דער אויבערשטער וועט געבן געזונט", און אַזוי ווייטער.

און קיין סאָציאַלער לעבן אויף דעם היינטיקן אופן איז ביי זיי אין ערגעץ ניט געווען; פון אַ פּאָליטישן לעבן האָט מען ניט געוואוסט; די עפנטלאַכע מיינונג איז געמאַכט געוואָרן אָן אַ

פרעסע; ספרים זיינען געדרוקט געוואָרן מיט אַ רב'ס הסכמה ווי אויך „ס'דאַזוואָליעניא צענזורי". און פאַר קריטיק איז ממילא שוין ניט געווען קיין אָרט; דרשות זיינען געהאַלטן געוואָרן פון מגידים און אָנגענומענע „זאָגערס", און קיין פראַגן האָט מען זיי ניט געשטעלט, ניט געקענט און ניט געוואָלט שטעלן.

בקיצור, אין דעם געדרוקטן און אין דעם גערעדטן וואָרט האָט מען קיין פגימות ניט געזוכט, און כל זמן עס איז אין ספרים און מגידות ניט געווען קיין אפיקורסות, חס ושלום, איז קיינעם גאָר אויפ'ן רעיון ניט געקומען איבערצוקלערן, נאָכצודיינקען, ספקות צו האָבן...

וואָס הייסט, צי איז עס אמת? אודאי איז עס אמת... וואָס דען, ליגן חלילה? הס מלהזכיר!

* * *

דער יונגער דור אין אַמעריקע איז אין דעם פּרט ניט פיל אַנדערש.

דער אַבסטראַקטער אמת פעלט אים אויך ניט. ער האָט, למשל, טאַקע שוין יאָ אַן עפנטלאַכע מיינונג, פאַבריצירט אין די צייטונגס-רעדאַקציעס, אָבער כל זמן די צייטונגען זיינען זיינע, פון זיין פּאַרטיי, און מען פילאָזאָפירט ניט צופיל אין די עדי־טאָריעלס, און ער האָט זיין קאָנסטיטוציאָנעל-גאַראַנטירטע רעכט עדיטאָריעלס ניט צו לעזן אויך, דרייט אים ניט שטאַרק דעם מח די פראַגע וועגן אמת און שקר אין פּאָליטיק, רעליגיאָן, ליטע־ראַטור און קונסט. „הי שוד וואָררי!"*)

פאַר אים איז די פּאָליטיק פריער פאַר אַלץ (און אפשר אויך שפּעטער פאַר אַלץ) אַ פראַגע פון דזשאָבס אין דער שטאָט, אין דער פּראָווינץ און אין דער מדינה. די רעליגיע איז אַ געוויינהייט זאַך, אַ ריי פון געוויסע צערעמאָניעס, וואָס זיינען פאַרבונדן מער אָדער ווייניקער מיט זיין לעבן, אָבער צי ער היט אָפּ די

---

*) זיין באָבע'ס דאגה.

דאָזיקע צערעמאָניעס אָדער ניט, זעט ער אין זיי ניט עפּעס אַזוינס, וואָס זאָל אים מאַכן נאָכדיינקען, זיך גריבלען און פיל קלערן. די פראַגע: גיין אין שול אָדער ניט, איז פאַר אים פיל ווייניקער וויכטיק ווי די פראַגע: גיין צו אַ „פּוט-באָל גיים“, אָדער ניין?

אין דעם דאָזיקן פּונקט איז דאָ פיל צו ריידן, אָבער איך קען זיך דאָ לייגנער ניט אָפּשטעלן. גייען מיר ווייטער:

און ווי דער ריינער אמת קימערט ניט דעם יונגן דור, דעם היגן, אין פראַגן פון פּאָליטיק און רעליגיע, אַזוי מאַכט אים חלילה ניט גרוי און אַלט פאַר דער צייט דער אמת אין עניני ליטעראַטור און קונסט.

און גאָר ניט ריידנדיק דערפון, וואָס ער איז גלאַט צו „ביזי“ זיך אָפּצוגעבן מיט אַזעלכע זאַכן, און וואָס ער לייענט סתם זעלטן ווען אַ בוך, און באַזוכט זעלטן ווען אַ בילדער-גאַלעריע און הערט זעלטן ווען אַן אָפּעראַ און זעט זעלטן ווען אַן ערנסטע פּיעסע, דאָס טוענדיק מיט אַ קריטישן זין, מיט אַן אינטערעס, וואָס שטאַרבט ניט אָפּ גלייך ביים אַרויסגיין פון דעם „מוזענטעמפּל“, פון דער בילדער-אויסשטעלונג, גלייך ביים צומאַכן דעם ספר, — שוין גאָר ניט ריידנדיק, זאָג איך, דערפון, דאַרף מען אָט וואָס געדיינקען:

אין דער קונסט און אין דער ליטעראַטור זוכט דער יונגער דור אין אַמעריקע ניט מער ווי פאַרגעניגן. די פּיעסע, דער ראָמאַן, די אָפּערע, דאָס בילד מוז אים אַמוזירן, מוז קיצלען זיין אויער, מוז אונטערהאַלטן זיין אויג, מוז געבן זיין הארצן אַ געוויסע סענסאַציע און ווייטער גאָר ניט. צי דאָס בילד איז געטריי דערווירקלאַכקייט, וועלכע ווערט אויף אים פאַרגעשטעלט, צי די אָפּערע, דער ראָמאַן, די פּיעסע בילדן זיין געשמאַק, וועקן זיין אַמביציע אפשר אַמאָל טאַקע אַליין עפּעס וואָס צו באַשאַפן, אָדער דאָס אַלץ איז אַקוראַט פאַרקערט, איז ניט זיין עסק.

און די קונסט ליפעראַנטן, די ליטעראַטור-מאַנופעקטשורערס

פון אונזער קאָמערציעל־רעגולירטער וועלט פּאַסן זיך צו צו דעם יונגן דור אונזערן.

מען גיט אים וואָס זיין הארץ געלוסט, וואָס זיין מח קען באַנעמען, וואָס זיין אויג האָט צייט צו באַטראַכטן אין די קורצע שטונדן אַרויסגע׳גנב׳עט פון אָפיס, אָפּגעקאַרגט פון „קאָמפּאַני״, פונ׳ם קאַרטן־טיש, פון מיטינגס און אַלערליי אויפרעגונגען, פון — ווי עדגאַר עלען פּאָו וואָלט געזאָגט — דעם פיבער וואָס רופט זיך לעבן, לעבן אין די גרויסע שטעט איבערהויפּט.

וואָס קימערט אים דער אמת ?

אָבער מיר... אָבער מיין דור... אין קורצן וועל איך אייך דאָס אויספירלאַך דערקלערן און איר וועט פאַרשטיין ווי אַזוי מיר פעלט דאָ דער אמת אין יעדן פּרט, במעט אומעטום, במעט אַלעמאָל.

דאָ וועט גענוג זיין פאָלגענדעס צו זאָגן :

אויף מיין לאַנגער רייזע מיט אַ קורצער צייט צוריק, פאַרנדיק פון איין שטאָט אין דער אַנדערער יעדן איבער־אַ־טאָג, צען וואָכן נאָכאַנאַנד, האָב איך, כדי ניט צו שלעפּן קיין ביכער מיט זיך, כסדר געקויפט ביכלאַך און זשורנאַלן. געקויפט, דורכגעלעזן און אוועקגעוואָרפן.

און וואָס זאָל איך אייך זאָגן ?

אויסער אין זייער זעלטענע פאַלן — עס איז, כידוע, פאַראַן אַן אויסנאַם פון יעדן כלל — האָב איך זיך געשעמט פאַר זיך, פאַר אַמעריקע, פאַר׳ן צוואַנציקסטן יאָרהונדערט און פאַר די שאָטנס פון די גרויסע מענער, וואָס האָבן געבילדעט, אויפגע־קלערט און געוועקט די מחות אין דער צייט ווען איך האָב אַ שפּרייז געטאָן פון דער אַלטער גמרא צו דער ליטעראַטור פון דעם פאָריקן יאָרהונדערט.

צען־סענטיקע, פופצן־סענטיקע, קוואָדערדיקע — וואָס פאַר ביכלאַך איך האָב ניט אַריינגענומען אין האַנט, שונד, שונד, במעט שונד, אָדער ערגער ווי שונד !

חוץ די „ערנסטערע“, וואָס קאָסטן מער ווי 25 סענט, זוכן אַלע אריינצושלעפּן קונים אין זייער קרעמל מיט אַ שיינע מיידל, מער אָדער ווייניקער (קיינמאָל, פאַרשטייט זיך, ניט אין גאַנצן) אַנגעטאָן, ביים טיר, דאָס הייסט אויפֿ'ן „קאָווער“. אינווייניק זיינען דאָ אַנגלאָ־סאַקסיש צורעכט־געמאַכטע פראַנצויזישע מעשה־לאַך, היפּאָקריטיש דערציילט, כלומר'שט מאָראַליש פאַרענדיקט...

אין ערגעץ איז ניטאָ קיין קינסטלערישער אמת, קיין רעאַליסטישער אמת און קיין אמת איבערהויפּט. לויטער ווילדע פאַנטאַזיעס, אָדער סענסאַציאָנעלע אוממעגלאַכקייטן, אָדער שיל־דערונגען וועגן פּאָפּקעס מיט פּרויען נעמען, און מענער וואָס גייען ווי אויף שטאָלצעס, אָדער אמת'ע מענטשן אין אַזעלכע סיטו־אַציעס, וואָס קענען געפינען לייטזעליקייט אין די אויגן אי פון גאָט אי פון דעם טייוול.

עס איז קיין גוזמא ניט צו זאָגן, אַז די רוסישע שרייבער פון 70־80 יאָר צוריק, וועלכע בעלינסקי האָט קריטיקירט און, זיי קריטיקירנדיק, האָט אויסגערופן אין גרימצאָרן, אַזוי ווי ריידנדיק צום רוסישן פאָלק: „וואַנקאַ, דאָס איז דיין ליטעראַ־טור!“ — אַז יענע רוסישע שרייבער זיינען נאָך געווען קלאַסיקער לגבי די ליטעראַטן, וואָס פאַבריצירן די ליטעראַרישע „לאָלי־פּאָפּס“, שריפטשטעלערישע פייער־קרעקערס און מעלאָדראַמאַ־טישע „דזשעק־אין־די־באָקס“־מאַכערייקעס, מיט וועלכע מען קאָר־מעט און אַמוזירט אונזערע יענקים, יענקיכעס און יענקעלאַך.

1916.

אן עפנטלאכע מיינונג

בלעטערנדיק אין דעם ספר הזכרונות פון מיין לאנגער קאריערע אין דער עפנטלאכקייט, מיש איך אויף אזא מין בלאט:

אָט איז דער יאָר 1903. איך געפין זיך אין סט. פאול, מינע־סאָטא, וואו איך ברענג צו כמעט א גאנצן יאָר צוליב איינער פון יענע באַשעפטיקונגען, וועלכע האָבן מיר געגעבן מיין עולם־הזה אויף דעם חשבון פון עולם-הבא (אויף דער וועלט) דורך מיין גאנצן טראגי־קאָמישן לעבן. מחשבות'ן, פעטער עשו איז ניט געווען דער איינציקער, וואָס האָט פארקויפט זיין בכורה פאר א טאָפ לינזן... אָבער ווייטער:

בין איך דאָרטן אליין, ווייל מיין משפחה איז אויף א באזוך אין ענגלאנד. חוץ אין דעם אָפיס, וואו איך ארבעט, איז ניטאָ א לעבעדיקע זעל, מיט וועלכער איך זאָל קענען צוברענגען א פערטל שעה און ניט פילן, אז איך האָב אין ניוועץ געבראכט 15 מינוט פון די עטלאכע געציילטע יאָר, וואָס איך האָב צו־צוברענגען אויף דער וועלט. אין מינעאַפּאָלים — די צווילינג־שטאָט פון סט. פאול — זיינען דאָ פארטיי-גענאָסן, אָבער אהין קען איך מער ווי זונטיק ניט ארויספאָרן.

דער „דזשאָב" מיינער, א גוט־באצאָלטער, איז טאקע דער־פאר, פארשטייט זיך, א לייכטער, און זיך אויסרועענדיק אכט שעה ביי דער „ארבעט", ווילט זיך מיר עפעס טאָן פון אָוונט, קומענדיק אהיים.

האָב איך ביי זיך פון ניו יאָרק מיטגעבראכטע ביכער א שטיקלאך הונדערט, כמעט אלע רוסישע. פאר וואָס דוקא רוסישע? רוסלאנד האָט דאן אָנגעפאנגען צו ווערן זייער אינטערעסאנט, און ארויספאָרנדיק פון ניו יאָרק האָב איך באַשלאָסן צו מאכן א סך נייע באַקאַנטשאַפטן אין דער ליטעראטור פון מיין שטיף־פאָטער־לאנד און אָפּצופרישן אלע אלטע.

חוץ דעם גיי איך צוויי מאָל אַ וואָך אין טעאַטער און ווער באַקאַנט מיט דער אַמעריקאַנישער בינע.

די אַלטע רוסישע ליטעראַטור לעז איך, סיסטעמאַטיש, אויף דעם פאָלגענדן אופן:

צוריקקומענדיק, צום ביישפּיל, צו טורגעניעוו, טאָלסטאָי, גאָנטשאַראָוו און אַנדערע, לייען איך דורך ערגעץ אַ ראָמאַן און גלייך נאָכדעם אַ קריטיק אין די ווערק פון ביעלינסקי, דאָבראָ־ליובאָוו און פּיסאַרעוו. דאָס העלפט מיר באַנייען אַלטע באַ־קאַנטשאַפטן פון צוואַנציק, דרייסיק יאָר צוריק בנוגע סיי צו דער בעלעטריסטישער ליטעראַטור, סיי צו דער פּובליציסטישער. ביי אַן אַנדער געלעגנהייט וועל איך אפשר אַמאָל דערציילן עטלאַכע אינטערעסאַנטע דערפאַרונגען אין דעם פּרט. דאָ קען איך זיך נאָר אָפּשטעלן אויף איין רגע, כדי צו זאָגן, אַז איך וועל, למשל, קיינ־מאָל ניט פאַרגעסן דעם נחת־רוח, וואָס איך האָב געהאַט ווידער לייענענדיק אַלעקסאַנדער הערצענ׳ס „ווער איז שולדיק?“ (אַ ווערק וואָס דערמאָנערט אייך אָן געטע׳ס „וואַהלפערוואַנדשאַפטען“) און גלייך נאָכהער ביעלינסקי׳ס אַ קריטיק דאַרויף. שטעלט זיך פאַר: ביעלינסקי, וואָס איז געשטאָרבן אין 1848 וועגן הערצענען — איינעם פון אונזערע, כמעט!

די ערלאַכע רוסישע ליטעראַטור! מיט וואָס פאַר אַן ערנסט אַלץ איז געשריבן, מיט וואָס פאַר אַן ערלאַכקייט אַלץ איז קריטי־קירט! דער רוסישער רעאַליזם איז אין גרונט ניט מער און ניט ווייניקער ווי איינפאַכע ערלאַכקייט, ווי אַ וואונש ניט צו מאָלן פאַלש אָדער אפילו מיט גוזמאות דיווירקלאַכקייט אין דעם לעבן, פילן און דיינקען פון מענטשן. עמיל זאָלא האָט זיך באַרימט אין איינעם פון זיינע רוגאָן־מאַקאַר ראָמאַנען, אַז זיין בוך שטעלט פאַר די „וואַרהייט וועגן דעם פאָלק“; דאָס איז אמת וועגן כמעט די גאַנצע רוסישע ליטעראַטור, פון לערמאָנטאָוו׳ס „העלד פון אונזער צייט“ ביז קופּרינ׳ס „יאַמאַ“, יאָ, אפילו קופּרינ׳ס שמוּ־ציקע „גרוב“.

און די רוסישע קריטיק, אריינגעמענדיק א סך קלענערע פובליציסטן ווי די אויבן אָנגערופענע דריי, איז דער אמת וועגן די ב י כ ע ר, וועלכע זיינען דער אמת וועגן דעם ל ע ב ן. איר מעגט געפינען א סך פגימות אין דעם סעציר־מעסער פון דעם רוסישן אנאליטיקער, א סך איבערטרייבונגען ערטערווייז, א סך מיינונגען, מיט וועלכע איר קענט ניט איינשטימען, אָבער דער סך הכל, נאָך אלעמען, וועט ביי זיי זיין: א וואונש צו זאָגן דעם אמת, א באַמיאונג אים צו זוכן און צו געפינען.

אזוי, למשל, ווען איר גיט צו אלץ וואָס מוז צוגעגעבן ווערן וועגן די איבערטרייבונגען אין דער אָפּשאַצונג פון פּושקין סיי מצד ביעלינסקי, וועלכער הויבט אים צו די וואָלקנס ארויף, סיי מצד פּיסארעוו, וועלכער שלעפּט אים צוריק אראָפּ אויף דער ערד און מאַכט אים אמאָל „מיט דער בלאָטע צוגלייך", זעט איר, פון דעסטוועגן, א הייליקן ערנסט אין ביידע אָפּהאַנדלונגען. איר זעט יענעם הייליקן ערנסט, וואָס די גמרא געפינט אין די מחלוקות פון בית שמאי און בית הלל, און באַמערקט גאַנץ ריכטיק, אז הגם נאָר איינער פון די צדדים קען זיין גערעכט, בעת גוזמא גע־פינט זיך ביי ביידן, זיינען „אלו ואלו דברי אלהים חיים".

און ווען איך לייען, זיצנדיק איצט אין מיין צימער, אין סט. פאול, א פּאַרוואָרפענער אין דער פרעמד, 1300 מייל פון דער קיבעצאַרגיע, פון יענער ציוויליזאַציע, וואָס האָט אירע גע־פיקלטע אוגערקעס דירעקט פון העסטער־מאַרק, אירע פּאַפּיראָסן פון יענער זייט גאַס און אירע „גרינס" פריש פון עליס איילאַנד, — ווען איך זיץ, זאָג איך, דאָרטן און לייען אזא הייליק ערנסטע קריטיק ווי, למשל, דאָבראָליובאָוו'ס וועגן אָסטראָווסקי'ס דראַמען — פאַלט מיר מיט אמאָל איין אזא מין געדאַנק:

דאָס איז אין דער פינסטערער מדינה („טיאָמנאָיע צאַר־סטוואָ", ווי דאָבראָליובאָוו'ס ארטיקל הייסט, דערמאָנט אייך אָן דער מדינה, וואָס איז אליין פינסטער*); אלזא, אין דער פינסטער־

*) דאָס רוסלאַנד פון די צאַרן.

דער מדינה), דאָרטן ווערט אַן ערנסטער דראַמאַטורג, ערלאַך מאָלנדיק די טונקעלע ווירקלאַכקייט, קריטיקירט פון אַן ערלאַכן פובליציסט, וואָס ברייננגט ארוים אין דער פאָרם פון קריטיק קלאָרער און דייטלאַכער ,טיפער און ברייטער דאָס, וואָס דער קינסטלער האָט אין עטלאַכע שטריכן דורך עטלאַכע סצענעס, לאָזנדיק אויף די ברעטער דערשיינען עטלאַכע טיפּן, געוויזן דעם עולם אין טעאַטער.

דאָס איז דאָרטן.

דאָ, אין סט. פאול, אין אַן אויפגעקלערטער מדינה, האָב איך ערשט נעכטן אין אָוונט געזען א נארישע, אוממעגלאַכע מעלאָ־דראַמע, וועלכע קומט פון ניו יאָרק מיט א באַנד פון דער ניו יאָרקער פרעסע, געלויבט אָדער געטאַדלט, אָבער איןביידע פאַלן אזוי מורא׳דיק פלאַך, אזוי אומערלאַך, אזוי „פאָרזיכטיק" אין ארויסגעבן אַן אורטייל, וואָס זאָל האָבן אַן אויפקלערערישן ווערט פאַר׳ן היינטיקן לעזער ווי פאַר דעם נעכטיקן צושויער. און טאָמער גיט מען דעם געערטן פובליקום א טראָפּן, וואָס קען אים קלאָרער מאַכן דעם מוח, דעם פאַרביזנעוועטן מוח, גיט מען דאָס אים אין א האָמעאָפּאַטישן פולווערל, א קלייניגקן, א געשמאַק־לאָזן, אין א סך וואַסער, כדי ער זאָל דאָס קענען לייכט אַראָפּ־שלינגען. א האַלבן קאַלום, דריי־פערטל, פאַרגינט מען זיך פאַר א סענסאַציאָנעלער פיעסע, פאַר אַזעלכער, וואָס איז פיל פאָראויס פאַנאַנדערגעטרומייטערט געוואָרען, שטאַרק גע׳פּרעס־איידזשענט געוואָרן; פאַר אַנדערע נאָך ווייניקער. דער דורכשניטלאַכער ציימונגס־לעזער דאַרף אזוי פיל אויך ניט: ער האָט ניט קיין צייט זיך צו „באַדערן" מיט אָפּשאַצונגען און אָפּוועגונגען.

און ווער רעדט גאָר מכח דער טעאַטער־קריטיק אין דער לאָקאַלער פרעסע פון סט. פאול און מינעאַפּאָלים! דאָרטן איז די רעצענזיע ווי אין דער פּראָווינץ אומעטום, ניט אין האַנט אריינ־צונעמען. דאָרטן איז פאַר יעדן גוטן בירגער וויכטיק אויפצוהאַלטן דעם אָרטיקן טעאַטער, און ווער וועט דאָס גיין שעדיקן דעם שכנ׳ס

ביזנעס? און אַלע זיינען שכנים...

און דאָ האָט איר אין גערדאַנקען אפשר ניט דאַבראַליובאָוו'ס „טיאַמנאַיע צארסטוואָ", וועלכע איז, נאָך אַלעמען, א סך מער ווי אן אָפּשאַצונג פון דראַמאַטישע שריפטן. איר טראַכט דערביי וועגן לעסינג'ס „האַמבורגער דראַמאַטורגיע", וועגן בערנע'ס רע־צענזיעס, אַפילו די קליינינקע. איר פאַרגלייכט איינע פון יענע הונדערטער פּערל־קריטיקן טאַקע ביי בערנע מיט די רעצענזיעס פון עקטאָן דייוויס און אַלאַן דייל, די אַמאָליקע צוויי גאונים פון דער ניו יאָרקער „דראַמאַטורגיע", און איר זעט, אַז עס איז גלייכער צוצומאַכן די אויגן איידער אַריינצוקוקן אין די מאָדערנע שרייבאַכצן וועגן טעאַטער. איר הויבט אָן צו קלערן, אַז דאָ איז ענטוועדער אַלץ פאַרקויפט און באַצאָלט,*) אָדער מען האָט א צו גרויסע פאַראַכטונג פאַר'ן לעזער אים צוצוטרויען, אַז ער קען וועלן עפּעס ווירקלאָך „סאָלידעס", עפּעס רעכטס.

און וואָס איז שייך צו ליטעראַטור־קריטיק, איז דאָך דאָ גאָר ניטאָ וואָס צו ריידן.

אַן אַמעריקאַנער פּאַבלישער, וואָס גיט אַרויס ראָמאַנען, למשל, וועט אייך געבן זיין סמיעטע אויף א בוך, א מין „סטייט־מענט אָוו קאָסטס", ווי אין א פאַבריק, און איר וועט געפינען אַזוי פיל פאַר דרוק, אַזויפיל און אַזויפיל פאַר פּאַפּיר, אַזויפיל און אַזויפיל פאַר רעדאַקציאָנעלע „עקספּענסעס", און דאַן, זאָגן מיר, 600 דאָלאַר פאַר „פּובליסיטי". דערצו, נאַטירלאָך, ווערט צוגערעכנט האָנאָראַר דעם שרייבער (אויב מען צאָלט אים), דעם אַרויסגעבער'ס פּראָפיט און „אָווערהייד טשאַרדזשעס". אויב איר ווייסט וואָס דאָס איז, טאָמער ווייסט איר ניט, מאַכט אויך ניט אויס: עס לוינט ניט וועגן דעם זיך אָפּצושטעלן.

דער עיקר איז, אַז די 600 דאָלאַר פאַר פּובליסיטי איז

*) דאָס זעלבע גילט נאָך אין א גרעסערער מאָס פאַר די מערסטע אַמעריקאַנער קריטיקן איבער מוזיק.

אייגנטלאך, איך בעט אייך איבער אייער כבוד, לא יחרץ געלט אין דער פאָרם פון באַצאָלטע אַדווערטייזינג. מען קלערט, אַז די צייטונג, וואָס וועט וועלן האָבן אַ מוציא פון דער 600 דאָלאַר־דיקער חלה, וועט ניט וואַגן אַרונטערצורייסן אַ בוך און צו שעדיקן אַ „געשעפטס־פריינט", סתם צוליב אַ שגעון, גיין, איך ווייס, איבעראַנדערשן אַ וועלט... זוכן חסרונות, חטאים, אַ נעבעכיקן טאָג... ווער? וואָס? וועמען?

און וואו איז דער אמת? ער איז דאָ אפשר געווען אין די צייטן ווען וואָלט וויטמאַן האָט געדיכטעט, צעקלאַפּנדיק און צעטרייבנדיק צו אַלע פיר ווינטן אַלע אָנגענומענע קונסט־טראַדיציעס און מאָראַל־זאַקאָנעס יעדן מאָל וואָס ער האָט זיין פּעדער אַריבערגעפירט איבער'ן פּאַפּיר.

אפשר אין זיין צייט און אין דער צייט ווען וואַשינגטאָן אירווינג האָט געשריבן, און עמערסאָן האָט פילאָזאָפירט אונטער־זינגענדיק, און האָראַס גרילי איז געווען אַ צייטונגסמאַן און די קאַריפּעען פון די היגע (קיינמאָל ניט ווער ווייס ווי גרויסע) ליטעראַטור האָבן נאָך געלעבט און געווירקט.

אפשר דאַן האָט זיך דאָ ערגעץ־וואו געזען אזא זאך ווי דער אמת לשם אמת. משמעות, ער איז שוין לאַנג, לאַנג אַוועקגעפאָרן און האָט פאַרגעסן איבערצולאָזן זיין אַדרעס, און אַזוי ווי קיינער זוכט אים ניט, און דער היגער קלימאַט וואָלט אים אפשר טאַקע אויך ניט פּאַליובעט, איז ער מיט אונז אַ גוטער פריינט פון ווייטן. קיינעם פעלט ער ניט.

אין אונזערע יונגע יאָרן אין רוסלאַנד האָבן מיר גע'חלום'ט וועגן „גלאַסנאָסט", וועגן אַן ערלאַכע, עפנטלאַכע מיינונג, באַשאַפן דורך אַן ערלאַכער פרייער פּרעסע. מיר האָבן געוואוסט וואָס פאַר צרות די רוסישע פּובליציסטן האָבן געהאַט אויסצו־שטיין; מיר האָבן זיך אַרומגעטראָגן מיט אַ בילד פון דעם גרעסטן און נאָבעלסטן צווישן די דאָזיקע שרייבער, דעם דערמאָנטן וויסאַריאָן ביעלינסקי, וואָס ווייזט אים פאַר'ן שטאַרבן ווי אַזוי ער

קריגט אַ „באַזוך“ פון דער פּאָליציי, קומענדיק, שיינט עס, צו אים כדי צו מאַכן אַן אָביסק, אַ שעה פאַר׳ן מלאך הדומה.

און מיר האָבן געקלערט: וואָס, אַ שטייגער, וואָלט אַזאַ ביעלינסקי אויפגעטאָן, האָבנדיק די פרייהייט, וואָס מען געניסט אין דער שווייץ, אין ענגלאַנד, אין פראַנקרייך, אַפילו אין דייטש־לאַנד?

און ווער רעדט וועגן די יונייטעד סטייטס? דאָ מעג מען דאָך (הוירסט איז מיין עדות) ניט בלויז שרייבן, נאָר אויך זידלען, באַשימפּן, אין לעבער אַריינקריכן, באַשולדיקן מענטשן אין וואָס אין אָרט שטייט ניט. דאָ מעג מען דאָך רופן פּאָליטיקער און גלאַט מענטשן אין דער עפנטלעכקייט אַזעלכע נעמען, פאַר וועלכע מען וואָלט אין ענגלאַנד געהאַט אויף זיך „לייבעל סוטס“, אין פראַנקרייך דועלן, אין דייטשלאַנד דעם „גראָבן אונפוג“־פּאַראַ־גראַף, מיט אַל־די יאָרן טורמע וואָס ער ברענגט מיט זיך מיט.

און דאַן קומט איר אַהער און איר זעט, אַז די „גלאַסנאָסט“ וואָס מען האָט דאָ איז אַזאַ פולער מאָס, אינטערעסירט קיינעם ניט. אַז קיין ציטונג, למשל, געפינט ניט פאַר נויטיק צו געבן אַן ערלאַכן רעפּאָרט וועגן דעבאַטן אין די גנזעצגעבנדע קערפּער־שאַפטן, אין די שטאַטישע, פּראָווינציאַלע, אָדער נאַציאָנאַלע פּאַרלאַמענטן, סיידן אַ מלחמה דאַרף אויסברעכן, אָדער אימיצער וואַרפט אימיצן אַ טשוגונענעם טינטער אין קאָפּ, אָדער ערגעץ אַ הייליקייט־שענדער דריקט זיך אויס אומפּאַטריאָטיש וועגן דעם „פלעג“, אָדער טוט גלאַט אָפּ אַ שרעקלאַכן, שרעקלאַכן און... יאָ, סענסאַציאָנעלן פאַרברעכן אין די פיר ווענט פון אַ פּאַרלאַמענט.

און אונזערע קינדער פעלט דאָס גאָר ניט.

זיי האָבן קיינמאָל ניט געלייענט קיין וואָרטערלאַכן רעפּאָרט פון דעבאַטן אין ענגלאַנד׳ס „האַוז אָוו קאָמאָנס“, אין „האַוז אָוו לאָרדס“; אין פראַנקרייכ׳ס „קאַמער“ און סענאַט; אין דעם דייטשישן רייכסטאַג און אין די „לאַנד־טאַגע“ (פון די פּראָווינצן), און אַזוי ווייטער.

זיי, די קינדער אונזערע, פעלט דאָס ניט, ווי דאָס האָט אונזערע טאַטעס ניט געפעלט.

זיי פעלט ניט דער אמת אין דער פּאָליטיק, ווי אין דער ליטעראַטור, אין דעם טעאַטער־שפּיל, אין דער קונסט, און אזוי ווייטער.

און זיי וואונדערן זיך — אויף איין רגע לאָמיר צוריקקערן צו דער היגער „גלאַסנאָסט“ — פאַרוואָס דער היגער פּאָליטישער לעבן איז אזוי קאָרומפּירט, פאַרוואָס אַלץ איז דאָ אזוי הפקר, אזוי געמיין... וואונדערן זיי זיך? דאכט זיך, אז זיי וואונדערן זיך גאָר ניט. איך בעט אום פאַרצייאונג, יונגער דור...

און אזוי פעלט זיי אויך ניט דער אמת אין דעם פּאַרטיי־לעבן, ארום וועלכן מיר וועלן זיך דורכשמועסן אין דעם נעקסטן קאַפּיטל.

.1916

זעלבסט־קריטיק אין פּאַרטייען

פּאַרטייען זיינען געווען אין דער וועלט צו אַלע צייטן. אַזוי גיך ווי מענטשן האָבן אָנגעהויבן צו פירן אַ מדינה־לעבן און עס האָבן זיך אָנגעהויבן צו באַווייזן מיינונגס־פאַרשיידנהייטן אין קהל׳שע ענינים, האָבן זיך אין וויכטיקע פראַגן באַוויזן צדדים, וואָס זיינען אָפט אויסגעוואַקסן צו דער מדרגה פון פּאַרטייען. אַרויסכאַפּנדיק עטלאַכע ביישפּילן פון אונזער אייגענער געשיכטע, וועט גענוג זיין זיך צו דערמאָנען אָן קרח׳ן און זיין געמיינדע קעגן משה רבינו, די נאָכפאָלגער פון רחבעם און ירבעם נאָך שלמה׳ס טויט, די צדוקים און פּרושים אַ סך שפּעטער און די חסידים און מתנגדים פון אונזערע עלטערנ׳ס צייטן, — עס וועט גענוג זיין זיך צו דערמאָנען אָן זיי אַליין, כדי צו זען, אַז פּאַרטייען זיינען אַלע מאָל געווען.

זיי זיינען געווען אפשר פּאָליטישע אויך, אָבער ניט אין אונזער היינטיקן זין פון דעם וואָרט, אָדער, ווי פּאָליטישע פּאַר־טייען זיינען פאַרשטאַנען געוואָרן, אפילו מיט יאָרהונדערטער צוריק אין פּאָליטיש־פרייע לענדער אומעטום.

וואו אַזעלכע פּאַרטייען האָבן עקזיסטירט, האָבן זיי געהאַט זייערע פאַרטרעטער אין דער אַלגעמיינער ליטעראַטור און אין דער פּעריאָדישער, אין פּאַרלאַמענטן און שטאָטישע קערפּערשאַפטן, אַמאָל אַפילו אין הויכשולן, אויף דער בינע און אין ספּאָרטס.

זייערע פאַרטרעטער זיינען אַלע מאָל געווען אַזוי גרופּירט לגבי דעם געגנער, דעם צד שכנגד, אַז וואָס מען זאָל ניט דיינקען ביי זיך אין האַרצן וועגן דעם אמת אין דעם אָדער יענעם פּרט, טאָר מען דאָס ניט אַרויסריידן אויף אַזאַ אופן, אַז דער געגנער זאָל דערפון האָבן הנאה און ציען אַ נוץ פאַר זיך, פאַר זיין צד. „מיין פּאַרטיי, צי גערעכט אָדער אומגערעכט" איז געווען אַ ניט־געשריבענער געזעץ, וועלכן מען האָט בלינד געפאָלגט.

אין „פוילן, ליטא און רייסן“ האָט מען, כדרך הטבע, קיין אַנדערע פּאַרטייען ניט געהאַט, ווי אַזעלכע, וואָס זיינען אויפ־געקומען צוליב אַ סכסוך וועגן אַ רב, אַ שוחט, די קאָראָבקע און אַנדערע אַזעלכע ריין־אָרטיקע ענינים. דאָ האָט אפילו אויך יעדער צד געצויגן אויף זיין זייט און ווען דער אמת איז געקומען אין אַ צוזאַמענשטוים מיט דער פּאַרטייאישקייט האָט שטענדיק דער־פון געליטן דער אמת, אָבער דער עסק איז ניט געווען שטאַרק קאָמפּליצירט און אונזערע עלטערן האָבן דאָס ניט זייער געפילט.

אונזער לאַגע, זעט איר, איז שוין אַן אַנדערע.

מיר לעבן אין דעמאָקראַטיש־רעגירטע לענדער, וואו די פּאַר־טיי וואָס האָט די מאַיאָריטעט פירט די גרענדע. פון די פּאַרטייען, וועלכע זיינען פון דרויסן ביי אַלע „אָפּיסעס“ אין דער רעגירונג, איז געוויינלאַך פאַראַן איין פּאַרטיי אַ גרויסע. די דאָזיקע שטעלט מיט זיך פאָר אַ מינאָריטעט, וואָס איז אַמאָל געווען אַ מאַיאָרי־טעט און האָפט עס באַלד — במהרה בימינו — ווידער צו זיין. עס זיינען אָבער דאָ קליינע, קלענערע און קלענסטע.

די דאָזיקע זיינען לעת עתה נאָך אין אַזאַ צושטאַנד, אַז זיי זיינען לגבי די גרויסע, וואָס קינדער פון אַ יאָר, פון 6 חדשים און פון 3 וואָכן, למשל, זיינען געגן די דערוואַקסענע מענטשן אין הויז. זיי האָפן אויסצואוואַקסן און, אַזוי ווייט ווי זיי האָבן אין זיך לעבנס־קראַפט, וועלן זיי מן הסתם טאַקע אַמאָל ווערן גאַנצע מענטשן און וועלן אפשר פאַרנעמען דעם פּלאַץ פון די גרויסע.

ווי קליינוואַרג אין אַ פאַמיליע, וואָס מישן זיך דערוויי־ל נאָך ניט אין קיין שום ביזנעס און גרייטן זיך ערשט צו צום לעבן, קענען זיי זיין ערלאַכער ווי די דערוואַקסענע, — ערלאַכער, אמת'ער, נאַאיווער, פּרינציפּיעלער און ווייטער פון יעדער „קריי־מונג מיט דער נשמה“, ווי די רוסן זאָגן, צוליב געשעפט און ריוח. לאָמיר פון די דאָזיקע פּאַרטייען אין די קינדער־יאָרן אַרויס־

כאפן אונזער אייגענע, די סאציאליסטישע.*)

אין פלוג דארפן מיר ביי איר קענען געפינען דעם אמת. געוויס, זי איז שוין לאנג ארויס פון די ווינדעלאך, און רעדט שוין אמאל אריין, טאקע גאר ווי א גרויסע, אין הויז־אנגעלעגנ־הייטן. אבער, הגם זי האט פיל קלענערע פאר זיך, איז זי נאך זייער יונג. עלטערע מענטשן געדיינקען, ווי פרוי עס־על־פי האט מיט איר געשוואנגערט, און ווי זי איז געבארן געווארן מיט גרויסע חבלי לידה פאר דער מאמען; ווי זי איז געוואקסן, דורכ־מאכנדיק אלע קינדער־קראנקהייטן; ווי זי איז אריינגעקומען, א געראטן קינד, אין שול, און האט זיך אפט מער און ערנסטער געמאטערט איבער אבסטראקטע פראבלעמען, וואס האבן דערווייל נאך ניט געהאט קיין דירעקטע שייכות מיט'ן לעבן, ווי עס מאטערן זיך די גרויסע מיט געשעפטס־פראגן, פון וועלכע עס הייננגט אפ זייער ברויט מיט די פוטער.

ביי איר, קלערט איר, דארף זיך, אין פלוג, געפינען דער אמת, ניין? זי איז דאך נאך לעת־עתה ניט קיין קרעמערקע, זי מעסט דאך נאך ניט די פאקטן אירע מיט א „יארד־סטיק" פאר די קונדן, און וועגט דאך נאך ניט אירע פרינציפן אויף א קאמערציעלן וואגשאל, מורא־האבנדיק פאר היזק, חלילה, אין דעם מסחר.

און וואס געפינט איר?

נו, מען קען ניט זאגן, אז זי איז אומערלאך. זי, די פארטיי אונזערע, איז בדרך כלל נאך פריי פון די שמוץ־פלעקן, בלוט־פלעקן און פעטס־פלעקן, וואס איר געפינט אויף די גרויסע פאר־טייען און זייערע פאנען.

אבער פארקנייטשט זי דאס גאר דעם אמת קיינמאל ניט?

קערט זי קיינמאל ניט אפ דעם קאפ פארבייגייענדיק זאכן, וואס איר ווילט זיך ניט זען? קאמפראמיטירט זי זיך דאס קיינמאל

*) פון 1916.

ניט מיט ערגעץ אַ קאָמפּראָמיס? לאָזט זי דאָס נאָר קיינמאָל ניט דורך דאָס און יענעם ביי זיך, וואָס זי וואָלט ביי די גרעסערע פאַרדאַמט מיט אַ גאַנצער תוכחה?

אָט לאָמיר, אַ טשיקאַוועס, אַ קוק טאָן.

זעט איר דאָרטן אַ געזעמל אין סאָפאָלק סטריט, קאָרנער גרענד? קומט צו אַ האָרעלע נעענטער... קומט צו? וואָס האָט איר קיין צייט ניט. דער מסחר וועט ניט אַנטלויפן...

דאָס רעדט דאָ אַ יונגערמאַנטשיק, לעבן אים די האַנט מיט דער פאָקעל, נאָענט ביי אים געגאָסן און פריינט, אונטער אים די פּאַרטיי-פּלאַטפאָרם, אַ י ן אים דער סאָציאַליסטישער גייסט.

ער מיינט, חלילה וחס, קיין בייז ניט, אָבער זיינע פאַקטן זיינען איבערגעטריבן, זיינע משלים הינקען אונטער, זיין לאָגיק איז ניט שטריינג אויסגעהאַלטן און דער גאַנצער בנין, וואָס ער בויט מיט ווערטער, שטייט ניט אויף קיין מאַרקסיסטישן פונדאַמענט, דעם איינציקן סאָלידן, נאָך אייער מיינונג.

איר הערט אים, די פּאַרטיי הערט אים און דער געזעמל אַרום אים הערט אים. וואָס פּאַסירט? ווארפט איר אים אַראָפּ פון דעם זייף-קעסטל? זידלט איר אים גוט אָפּ? און וואָס טוט די פּאַרטיי? וואַרפט זי אים אַרויס פון איר מחנה? און וואָס טוען די געגאָסן און פריינט? נעמען זיי אים אפשר אויפ'ן צימבל? אָסור אַ האָר!

דער יונגערמאַנטשיק איז אונזערער... פּראָפעסאָרן קענען מיר אויף זייף-קעסטלאַך און אויף פּושקאַרטס אין גרענד קאָרנער סאָפּאָלק ניט אוועקשטעלן... און אגב מיינט ער גוט... ער רעדט מיט התלהבות... מיט היץ.. נו, פאַררעדט ער זיך, כאַפּט ער אַמאָל איבער די מאָס... איז ביי אים אַמאָל עפּעס איבערגעזאָלצן און עפּעס ניט דערזאָלצן, איבערגעפעפערט, אָדער גאָר אָן פעפער... מאָלע וואָס? ס'טרעפט זיך. זע, זע! ווי „פּאַרטיקעלע" מען איז דאָס אביסל!

נו, און טאָמער וועלן די געגנער אויף אים „לויזציען"? עט!

קודם, הערן זיך די געגנער גאָר ניט צו ווען אימיצער רעדט אונ־טער דער האַנט מיט'ן פּאַקעל, און טאָמער יאָ, איז ער דאָך אויף דעם א געגנער... וואָס ווילט איר, לויבן זאָל ער?

* * *

קומט אביסל ווייטער. א מאַססמיטינג אין א האָל אין קלינטאָן סטריט. פינף רעדנער! שוין דוקא ניט קיין יונגע מאַנטשיקעס. מענטשן, פאַרקערט, מיט בערד, מער ניט אָפּגעגאָלטע.

איינער רעדט גוט, נאָר צו לאַנג; אַן אַנדערער קירצער און ניט אַזוי גוט; א דריטער קורץ און שאַרף, אָבער ניט צו דער פראַגע; א פערטער גוט און ניט קלוג; דער פינפטער גאָר מיט אַלע מעלות, אָבער דער עולם צעגייט זיך שוין... צו שפּעט, מען דאַרף מאָרגן גיין אַרבעטן.

דער עולם האָט יעדן אַפּלאָדירט, דער עולם איז אונזערער און די רעדנער זיינען אונזערע, און זייערע דרשות קומען פון אונזער „ילקוט"...

אָבער איז זיי, די צוהערער,מיין איך, דאָס גאָר ניט, קיין שום זאַך ניט קשה געווען? באַרימען מיר זיך דען ניט דערמיט, אַז אונזערע דרשנים זיינען ניט קיין פּריידיגער, וואָס קענען זאָגן די ווילדסטע ניט-געשטויגנקייטן און ניט־געפלויגנקייטן און איר טאָרט ניט אַריינריידן? און דאָ שטעלט מען פאַר איין רעד־נער נאָך דעם אַנדערן און ווען עס קומט צום פרעגן א קשיא, איז כמעט שוין מאָרגן פרי, און מען פאַלט שוין אויפ'ן נאָז, און דער דזשעניטאָר האַלט ביים אויסדרייען די ליכט, די עלקטרישע... און פון יענער זייט גאָס ווערט מען באַלד שוין קלאַפּן צו סליחות ביי דער חברה „כל המרבה לספר" אנשי פּאָלומישאָק.

* * *

און אָט איז א בוכהאַנדלונג. שוין פאַרמאַכט, זאָגט איר? שטות, אויף א מעשה פרעגט מען קיין קשיא ניט.

זעט איר אָט די גאַנצע פּאָליצע מיט ענגלישע ביכער אַרויס־געגעבן פון א ו נ ז ע ר ע מענטשן? א גאַנצע ליטעראַטור,

ניין? גלויבט מיר, מיט דער אויסנאַם פון אַ האַלבע טוץ, זיינען זיי ביכער וואָס זייערע מחברים זיינען ניט קיין אַנערקענטע מומחים. מאַנכע פון דער מאַסע ספרים זיינען זייער רוי, מאַנכע — ניט פיל — האָבען אויף זיך דעם פּרצוף־פּנים פון פאַבריצירטע סחורה... אין איינציקע געפינען זיך... נאַר, לאָז זיין! צו וואָס זיך מאַכן שונאים צווישן די אומות העולם אויך? גענוג וועט זיין פאַר היינט, אַז קיין איינציקער פון די אַלע ספרים האָט ניט געהאַט איבער זיך קיין שום ערנסטע קריטיק ניט פאַר'ן דרוקן ניט נאָכ'ן דערשיינען... אַרויסגעגעבן און פאַרטיק! און טאַקע אַזוי, פון וואַנען זאָל זיך נעמען די קריטיק? אין אונזער לאַגער איז דער מחבר אַן איינגענער מענטש, אַ פּאַרטיי־טוער, אַמאָל איינער מיט אַן אָפענער האַנט אין פאַלן וואו ערגעץ־וואו איז ענג אין מוח. און אַגב איז דאָך דער בוך שוין דערשינען, די קריטיק קען אים ניט מאַכן ניט־געדרוקט... צו וואָס זיך איינרייסן מיט אַ „גוד־באַי"?

פון וואַנען דען זאָל די קריטיק קומען? פון דעם געגנערישן לאַגער? נו, אַזא קריטיק וואָלט קיין רושם ניט מאַכן. און אַז אַ צוררי־הסאָציאַליסטן רייסט עם אַרונטער, וואָס באַדייט דאָס פאַר אונז? און אַז ער איז פריינטלאַך, מער ניט ער גיט אונזער פריינט אפשר אַן עצה זיך ניט צו שטאַרק צו שפאַרן אין דרוק אַריין, איז וואָס?

„די עצה, וואָס דער שונא גיט אונז,
„האָט פאַר אונז קיין נוצן ניט,"
זאָגט דער אַלטער קרילאָוו.

איי, דער אמת? איז ער דען אַנדערשוואו דאָ? אָט טרעפט זיך אַמאָל, אַז עס שטייט אויף אַ כופר בעיקר, ווי, למשל, עדוואַרד בערנשטיין, און ער לאָזט אַריין זיין רידל אונטער דעם סאַמע פונדאַמענט פון אונזער טעמפּל און גראָבט ביז די ווענט הויבן אָן

צו ציטערן... סיידן אפשר אין אַזאַ פּאַל, גייט אַלצדינג אַוועק שטיל און רואיק און מען מעג אפילו אין דייטשלאַנד שרייבן אָן מורא פאַר קריטיק, איבערהויפּט ווען די ביכער דערשיינען אין דעם פּאַרטיי־פאַרלאַג.

און דאָרטן האָט דער אויבערשטער אונז געהאָלפן און די פּאַרטיי איז בנוגע צו טעאָריעס און טאַקטיק שוין לאַנג געשפּאָלטן. דער ראַדיקאַלער לאַגער פּאַסט אויף אויפ'ן רעוויזיאָניסטישן און פּאַרקערט. דאָרטן קען קאַוטסקי קריטיקירן כדבעי בערנשטיינען און מויערנבערעכער קאַוטסקי'ן, און היינריך קונאָוו מויערנבערע־בער'ן און אַזוי ווייטער. מיר אָבער זיינען — האָב נאָך א האָר געזאָגט: ליידער — פּאַראייניקט, איין גוף און איין נשמה, און ערנסטע דיפערענצן, אפילו ווען זיי זיינען פאַראַן, ווערן אויס־געפּאַכטן דורך קורצע „שטימען פון פאָלק", וואָס ווערען פאַר־געסן אַזוי גיך ווי זיי פאַרהילכן אין דער צייטונג, וואָס דער „גאַרבעדזש־פּייל" פאַרשלינגט...

אָרעמער אמת, אָרעמע קריטיק!

* * *

און דאָס אַלץ איז נאָר אין א גרעסערער מאָס דער פאַל ביי קליינינקע, ווען אויך עלטערע פּאַרטייען, ווי למשל, ביי דער ס. ל. פּ. וואָס ווייניקער א פּאַרטיי האָט שרייבער און רעדנער און טוערס, אַלץ מער וועט זי פאַרהיטן, עס זאָל, גאָט באַהיט, אויף זיי א שטויב ניט פאַלן; אַלץ מער וועט זי מאַכן קאָמ־פּראָמיסן מיט — אָדער, אויב איר ווילט, געגן — דעם אמת.

מען זאָגט דאָ אין אונזער געבענטשטער מדינה: „וואָס איז די קאָנסטיטוציע צווישן פריינט?" און טאַקע וואָס? זיכער ניט מער ווי דער על־חטא אין אַן אַמאָליקער רוסישער קאַזאַרמע. און דאָס זעלבע מעגט איר זאָגן בנוגע צו זעלבסט-קריטיק אין פּאַרטייען. און דערצו דאַרפן זיי אפילו קיין פּאַרטייען ניט זיין. דאָס איז קיינמאָל ניט געווען בעסער, למשל, אין קליינע אַנאַר־כיסטישע גרופּן, וואָס גיבן אַרויס פּעריאָדישע, אָדער ניט-פּעריאָדי־

שע ליטעראַטור. ביזטו אַן אייגענער מענטש, מעגסטו טאָן וואָס דו ווילסט, שרייבן ווי דיין האַרץ גלוסט, אונטערטאַשן זשורנאַליסטישע קאָרטן מעשה שולער, כדי אַרויסברייינגען פּאַקטן אַזוי אַז זיי זאָלן אויסזען אַזוי ווי דו ווילסט אַ זיי זאָלן אויסזען.

מען וועט זיכער געפינען אַזאַ צושטאַנד אין ציוניסטישע, טעריטאָריאַליסטישע און אַנדערע קרייזן. קריטיק לגבי דעם געגנער? אפשר... ווען עס איז קיין אַנדער אַרבעט אונטער דער האַנט ניטאָ. זעלבסט־קריטיק — דאָס, ברודער־לעבן, איז שוין אַ גאַנץ אַנדער זאַך.

פיל, פיל איז דאָ וועגן דעם צו ריידן, אָבער עס ווילט זיך נאָך אַלעמען היינט ניט „גראַמבלען" צופיל.

לאָז זיין אַ סוף. נאָר ווען איר טראַכט מכח אמת און קריטיק, נעמט אריין אַט די קליינע לידעלע:

דער העלפאַנט איז שטאַרק,
און שטאַרק איז דער קאַרק
פון אים, וואָס פאַרשלינגט
גאָר די עופות פון מאַרק;
קריטיק נאָר איז שוואַך,
שיסט שאַרף און פאַלט פלאַך,
ווערט גיך וואָס נאָך סוכות
פון סוכה דער סכך.

1טן אַפּריל, 1917.

אַ גאָט

יאָ, אַ גאָט! מיר פעלט אַ גאָט...

אָבער, זאָגט איר, איך האָב אײַך דאָך שוין אָנגעהאַקט אַ פּולן מוח וועגן דעם, אַז אמונה פעלט מיר?

דאָס איז ניט דיזעלביקע אַך. אַ מענטש קען האָבן אַ גאָט אָן אַן אמונה און אַן אמונה אָן אַ גאָט.

אונזערע אבות אבותינו אין די אַלטע צייטן אין יהודה און אין שומרון האָבן געהאַט אַ גאָט אָן אַן אמונה. פון תורת משה האָבן זיי ניט געוואוסט: די תורה איז ערשט שפּעטער אויפגע־קומען. פון איר האָבן אַפילו די עלטערע נביאים (עמוס, הושע, ישעיה, מיכה) ניט געוואוסט, און די צען שבטים, די פאַרלאָרענע, זיינען פאַרלאָרן געגאַנגען, ניט האָבנדיק געהערט פון די 613 מצוות, וואָס געפינען זיך היינט אין אונזער חומש. ערשט אַ גאַנץ קורצע צייט פאַר'ן ערשטן חורבן איז „אַנטפּלעקט" געוואָרן אַ ספר תורה אין דעם בית המקדש, און דאָס איז געווען דער ספר דברים, דוקא דער לעצטער פון די פינף חומשים.

הייסט עס, זיי מיט 2,500 ביז 3,000 יאָר צוריק האָבן נאָך קיין אמונה ניט געהאַט, זיי האָבן אַפילו אַזאַ וואָרט ניט געהאַט אין זייער לשון, אָבער אַ גאָט האָבן זיי געהאַט. אין זיין נאָמען האָבן די גרויסע מאָראַל־פּריידיגער, די גרויסע מענטשן־פריינט, די גרויסע שלום־פּראָפּאַגאַנדיסטן, די גרויסע פּאָעטן, וועלכע מיר רופן נביאים, גערעדט און געפּריידיגט מענטשנליבע, פעלקער־רעכט, האַס צו פאַלשקייט און אומרעכט און עקספּלואַטאַציע פונ'ם מענטשן דורכ'ן מענטשן.

זיי, די נביאים אונזערע, האָבן ניט געזאָגט: „טוט דאָס, אָדער טוט נ י ט יענעס, מחמת אַזוי שטייט געשריבן אין דעם־און־דעם פּסוק, אין דעם־און־דעם קאַפּיטל, אין אַזאַ־און־אַזאַ ספר פון משה'ס תורה". ניין, דערפון האָבן זיי גאָר ניט געוואוסט.

זיי האָבן גערעדט אַלס דירעקטע שלוחים פון גאָט, אין זיין נאָמען, מסתמא אָננעמענדיק, אַז די דערהאַבענע געדאַנקען און שטאַרקע געפילן, וועלכע זיינען געווען אַזוי פרעמד פאַר די פאָלקס־מאַסן און וואָס זיי אַליין האָבן זיי אין קיין שום בוך ניט געלייענט, פון טאַטן־מאַמען ניט געהערט, פון קיין רבי'ן ניט געלערנט, מוזן זיי זיין געקומען פון דעם רוח הקודש, וואָס זיי האָבן גערופן גאָט, אידישער גאָט, דער גאָט פון יהודה און ישראל. קיין שום פאַר־מעט, באַשריבן מיט פּירקאַנטיקע אותיות, איז אין זייערע הענט ניט געווען, נאָר מורא'דיק שטאַרקע געפילן אין זייערע הערצער האָבן זיי געהאַט, און אומגעהויער הויכע, ליכטיקע, פיל־פאַרביקע בילדער האָבן זיי פאַר די אויגן געזען, און טיפע, גרויסע געדאַנקען האָבן אָנגעפילט זייערע מוחות, און ווייטער גאָר ניט.

פון וואַנען האָבן זיך די דאָזיקע געדאַנקען, בילדער און גע־פילן צו זיי גענומען? פון גאָט, פאַרשטייט זיך, פון דעם גאָט, וואָס האָט זיי געמאַכט, — זיי, צוזאַמען מיט'ן דונער, מיט'ן בליץ, מיט די הימלען אויבן און דעם תהום אונטן, און זיי זיינען געקומען און האָבן געזאָגט צו זייער עולם: „כה אמר ה' צבאות“, אַזוי האָט גאָט געזאָגט, אַזוי רעדט דער גרויסער שוץ־גייסט פון יהודה און ישראל.

אָבער קיין אמונה איז אין יענע צייטן ניט געווען, ניט ביי די נביאים, און ממילא ניט ביים פאָלק.

געווען איז אַ גאָט. געווען איז אפשר אויך אַ לעגענדאַרישער משה מיט אַ ברודער אהרן, ווי עס איז אפשר געווען אַן איבער־גענומענע טראַדיציע פון עלטערן און אור־עלטערן מכח דעם, אַז אַמאָל אין דעם גרויען אַלטערטום איז פאָרגעקומען אַ יציאת מצרים. אָבער דאָס האָט ניט פאַרנומען קיין שום פּלאַץ אין דעם פאָלק'ס לעבן און שטרעבן, אין זיין ווירקן און דיינקען, דערצו האָט ניט געפאָדערט קיין אמונה; דאָס איז געווען אַן איבער־ליפערונג וועגן דעם, ווי אַזוי דאָס אידישע פאָלק איז באַזעצט געוואָרן אויף זיין לאַנד, אַזאַ איינפאַכע זאַך, ווי יעדן מענטשנ'ס

געבורט, וועלכע גויטיקט זיך ניט אין קיין געבורטשיין כדי צו זיין אַ פּאַקט.

אָבער אַ גאָט איז געווען, דער אידישער גאָט. און ער האָט געהאַט, אין די אויגן פון דעם פאָלק, אַ שטאַרקן קאָנקורענט: דעם גאָט בעל פון צדון. און דער דאָזיקער בעל, דער גאָט פון אַן עלטערער, אין ציוויליזאַציע עלטערער, מדינה האָט געהאַט אַזוי שטאַרק פאַרנומען די מוחות אין שומרון און ירושלים, אַז די נביאים, מיט זייער גאַנצער רעדנער-קראַפט, מיט זייער גאַנצער התלהבות, האָבן ניט געקענט די אידן אָוועקנעמען פון זייער בעל־דינסט, חוץ אויף קורצע צייטן אונטער אַזעלכע קעניגן, ווי חזקיה דער זון פון אמציה. יהוה'ס זיג איבער בעל איז געקומען ערשט אין גלות בבל, גאָר אין גאַנצן אפשר ערשט אין דער צייט פון די חשמונאים.

שפּעטער, פיל שפּעטער, ווען יבנה מיט איר אַקאַדעמיע האָט פאַרנומען דעם פּלאַץ פון ציון מיט איר פעסטונג; ווען ר' יוחנן בן זכאי'ס כתר תורה האָט געשיינט דאָרטן וואו עס האָט פריער זיך געזען אין איר גלאַנץ דעם קעניג'ס קרוין, דער כתר מלכות, — ערשט דאַן האָבן מיר געהאַט אַן אמונה, אָבער...

אָבער דאַן איז שוין קיין גאָט ניט געווען, ניט דער פריער־דיקער גאָט, ניט דער גאָט פון טאַטן, פון מלחמות, פון נסים און נפלאות, ניט דער גאָט, וועלכן אליהו דער תשבי האָט רעפּרע־זענטירט. דער נייער גאָט (אונטער דער אַלטער פירמע און דעם אַלטן נאָמען) איז שוין איצט געווען ניט מער ווי אַ גאָט אין הימל, אַ „יושב בסתר עליון", אַ גאָט, וואָס האָט רעגירט טאָקע איבער דער גאַנצער וועלט, אָבער האָט זיך שוין ניט מער אַריינגעמישט אין אידישע פאָלקס־אַנגעלעגנהייטן, האָט אידן מער ניט באַשיצט געגן זייערע שונאים, האָט ניט מער געקעמפט פאַר זיי געגן פאַר־פאָלגער און פאַרניכטער, ווי יענער גאָט אין אַלטע צייטן.

און זיינע פּריסטער זיינען שוין ניט מער קיין העלדן, זיי זיינען וואויל-לערנער. אין עקיבא בן יוסף האָט צום לעצטן מאָל

אויפגעפלאַקערט דער קאַמף־פייער, וואָס האָט זיך נאָך געשמיל־
קעט אין דער אַש פונ׳ם חורבן און איז באַלד אין גאַנצן פאַר־
לאָשן געוואָרן.

און דער גאָט, וואָס איז אַראָפּ פונ׳ם שלאַכטפעלד און האָט
זיך באַזעצט אויפ׳ן פּאַרמעט, האָט געהאַט אותיות-קלייבער, סיס-
טעמען־בויער, פּסוקים־פּאַרטייטשער פאַר זיינע פּאַרטרעטער אויף
דער ערד. גרוים זיינען זיי געווען און מוחות האָבן זיי געשאַרפט,
אָבער זיי זיינען געווען ניט דאָס, וואָס די אַמאָליקע נביאים. זיי
זיינען געווען מלמדים און ראשי ישיבה, וואָס האָבן פיל געטאָן
פאַר דער בילדונג פון דער מענטשהייט — צי אונזערע אַפּיקורסים
פאַרשטייען עס, צי ניט — אָבער מלמדים און פּראָפעסאָרן, ניט
מער. זייער קאַמף, וואו זיי האָבן אַזעלכן געהאַט, איז אויסגע־
פאָכטן געוואָרן ניט אין פעלד, נאָר צווישן די פיר ווענט פון דעם
בית המדרש.

אַזוי זיי, אַזוי זייער גאָט.

* * *

מיין פאָטער איז מיט דעם דאָזיקן גאָט געווען צופרידן.
ער איז אויפגעוואַקסן, האָט זיך געהאָדעוועט און אויסגעלעבט
זיינע יאָרן מיט דעם דאָזיקן גאָט. ער און זיין דור האָבן ביידע
ניט געוואוסט, אַז געטער, ווי מענטשן, ווי אַלע אַנדערע ברואים
אויף דער וועלט, אַנטוויקלען זיך, בייטן מיט די צייטן זייער
געשטאַלט און זייער וועזן. ער און זיין דור האָבן ניט געוואוסט,
אַז אין הלל הזקנ׳ס צייט איז שוין ניט דיינקבאַר אַ גאָט, וואָס
לאָזט אויסראָטן פעלקער כדי צו נעמען זייער לאַנד פאַר זיין
פאָלק; צו ברייינגען אַלערליי מכות אויף גאַנץ מצרים כדי צו
באַשטראָפן אַ טיראַן מיט זיינע סטאָליפּינ׳ס, פּאָביעדאָנאָסצעוו׳ס
און מוראַוויאָוו׳ס. אויך האָבן זיי ניט געוואוסט, אַז פון דעם
לאָקאַלן גאָט פון אברהם, יצחק ויעקב איז ביסלאַכווייז, אפשר
דורך אַ טויזנט יאָר און מער, געוואָרן אַ וועלט-גאָט, אַ וועלט-
באַהערשער און וועלט־רעגירער.

דער עיקר איז אָבער, אַז מיין פּאָטער איז מיט דעם גאָט, ווי ער איז אים איבערגעענטפּערט געוואָרן פון דעם זיידן און דעם עלטער־זיידן און פריערדיקע דורות, געווען צופרידן. — ניט אַכטנדיק אויף אַלע אַנטוישונגען; ניט אַכטנדיק אויף פּאָגראָמען, עלילות־דם, רדיפות, אויסנאַמס־געזעצן, אַנטיסעמיטיזם און אַלע אַנדערע צרות, וואָס האָבן טעגלאַך, אַמאָל דאָ, אַמאָל דאָרטן, פאַרפאָלגט גאָט'ס אויסגעוויילטע אומה, האָט מיין פּאָטער ניט אויפגעהערט צו גלויבן אין זיין גאָט. הגם זיין גאָט האָט שוין צוויי טויזנט יאָר לאַנג מער גאָר ניט געטאָן, וואָס זאָל קענען דעם גלויבן אין אים פאַרשטאַרקן, אָדער אַפילו אויפהאַלטן. פאַרקערט, אין די צוויי טויזנט יאָר האָט ספּעציעל דער איד אויף דער וועלט אַזוי פיל אַריבערגעטראָגן, אַז ענטוועדער זיין גלויבן אין גאָט האָט לאַנג שוין געדאַרפט זיין טויט, אָדער ערגעץ א טייוול האָט אים געזאָלט געבן די עצה וואָס איוב'ס ווייב האָט געגעבן איר אומגליקלאַכן מאַן: „ברך אלהים ומת" (לעסטער גאָט און שטאַרב!) אין הוילער פאַרצווייפלונג.

אָבער פאַר מיר איז דאָס שוין פון דער ערשטער יוגנט אָן מער ניט מעגלאַך געוועז. וואָס דער אמת זאָל ניט זיין וועגן דער עקזיסטענץ פון א גאָט בכלל, זיכער איז פאַר מיר, אַז אַזאַ גאָט ווי דער פון די אָרגאַניזירטע היינטיקע אמונות איז ניט מעגלאַך, איז פאַר דעם שכל הישר ניט דיינקבאַר. טאָמער האָט זיך נאָך ווי עס איז ביז איצט געלאָזט גלויבן אין אים, איז די דאָזיקע אמונה אין די לעצטע עטלאַכע יאָר צעשאָסן, צעשמעטערט און עקספּלאָדירט געוואָרן פון אַלערליי האָוויצערס, לופט־שיפן, ים־מחבלים און זייערס גלייכן.

דער פועל יוצא איז: מיין טאַטנ'ס גאָט ניט, און דער אמת'ער גאָט, אויב אַזוינער איז דאָ, איז פאַר מיר אומבאַגרייפלאַך. דערפאַר ער אויך ניט. טו וואָס בלייבט מיר? ערגער ווי אַלץ איז, וואָס מיר קומט פאַר דער אַבסאָלוטער אַטעאיסט גענוי אַזוי קינדיש, ווי דער אַבסאָלוטער בלינדער גלויביקער. צו זאָגן, אַז

עס איז לחלוטין און איבערהויפט קיין גאָט ניטאָ, איז ניט ווייני־קער סתם אין דער וועלט אַריין געפּלאָפּלט, ווי דאָס געגנטייל, ווי צו באַהויפּטן, אַז דער און דער גאָט, וועלכער איז אונזער גאָט, אי דאָ, איז געווען און וועט זיין.

די גאַנצע מאָדערנע וויסנשאַפט, וועלכע האָט אַזוי פיל סודות אויפגעקלערט, האָט געלאָזן אָן אַן ענטפער די פראַגע: ווי אַזוי די וועלט מיט אירע מיליאָנען וועלטלאַך, פון וועלכע אונזער וועלטעלע איז בלויז איינע, איז באַשאַפן געוואָרן. פון דער אַנדערער זייט איז די דערקלערונג פון דער אמונה, אַז גאָט האָט עס באַשאַפן, זייער נאַאיוו, ווייל זי לאָזט אָן אַן ענטפער די אַנדערע פראַגע, וואָס מער ווי איין קינד האָט שוין געפרעגט: ווער האָט באַשאַפן גאָט?

קומט איר צו מיר און זאָגט:

היות, אַזוי ווי, לויט נאָך אייערע רייד נאָך, זייט איר וואָס מען רופט אַן „אַגנאָסטיק“, דאָס הייסט, אַ מענטש וואָס לייקנט ניט און גלויבט ניט, איינער וואָס זאָגט פשוט: איך ווייס ניט, — דאַרפט איר דאָך על פּי יושר זיין צופרידן צו לאָזן די אַטע־איסטן פון איין זייט און די מאמינים פון דער אַנדערער זייט זיך פאַרדרייען זייערע קעפּ.

דאָס וועט איר זאָגן מיינע און אייערע קינדער. זיי וועלן ענטוועדער ניט דאַרפן קיין גאָט, מחמת קיינעם פעלט ניט דאָס, וואָס ער האָט קיינמאָל ניט געהאַט, אָדער זיי וועלן זיך צורעכט־מאַכן אַ גאָט נאָך זייער „מאַשינאָוון“ סאָרט לעבן נאָך, און זיי וועלן זיין צו ביזי לעבנדיק, זיך איבערהויפּט וועגן אַזעלכע זאַכן צו פאַרטראַכטן.

ביי מיר איז דאָס גאַנץ אַנדערש.

איך בין געבאָרן געוואָרן מיט אַ גאָט, האָב אים פאַרלאָרן, און איצט, קומענדיק צו דער... ווער ווייסט? אפשר דער פאַר־לעצטער, אפשר דער לעצטער סטאַנציע אויף מיין לעבנס־וועג, פילט זיך, אַז עפּעס פעלט מיר אַ גאָט.

און טאָמער פאַרשטייט איר ניט וואָס איך מיין, וועל איך אייך זאָגן:

עס קען זיין, אַז דאָס, וואָס מען רופט נאַטור, איז אַ מין געטלאַכקייט. עס איז מעגלאַך, אַז די נאַטירלאַכע אַנטוויקלונג, וועלכע גייט פאָר פאַר אונזערע אויגן דורך די טויזנטער זאַכן, וואָס אונזער אויג קען זען, וואָס אונזער שכל קען באַנעמען און אונזער האַרץ קען פילן, וועט אפשר דערגיין אַזוי ווייט, אַז אַלע זאַכן, וואָס זיינען היינט טונקל וועלן ווערן קלאָר... אָדער אויב ניט, איז די דאָזיקע אַנטוויקלונג אַליין אַלץ וואָס מיר וועלן ווען עס איז זען און דערמיט וועלן מיר זיך מוזן צופרידנשטעלן.

אויף דעם אופן וועלן מיר פאַרלויפיק מער ניט וויסן ווי דאָס, וואָס מיר זעען מיט די שפּאַקולען פון דער וויסנשאַפט אויף אונ־זערע אויגן. דעם אַנטוויקלונגס־פּראָצעס פון אונזער וועלטעלע וועלן מיר ניט קענען גיכער מאַכן, יעדנפאַלס ניט פיל.

די דאָזיקע וועלט אונזערע איז אַ מין מאַשין, אַ ראָד אין אַ ראָד, מיט אַ געהיימער קראַפט, וואָס טרייבט די גאַנצע מאַכי־נאַציע. זי אַרבעט נאָך געוויסע באַשטימטע געזעצן, ניט האַס־טיקער, ווי זי קען און ניט לאַנגזאַמער. איר גאַנג קען אויך ניט אָפּגעשטעלט ווערן דורך אונזער מענטשלאַכן ווילן.

און דאָ פּאַסירט מיט אַמאָל, אַז אין דער דאָזיקער מאַשין האָט ערגעץ וואו געפּלאַצט אַ רער, איז לויז געוואָרן אַ שרויף, און פון אַלע זייטן, שיינט עס, פאַלן זיילן, פּלאַצן קעסלען, ווערט אַלץ חרוב, גייט אַלץ אונטער.

וואָס טוט מען? טענה'ן צו דער מאַשין? זי איז מעכטיק צום בייזן ווי צום גוטן, אָבער זי איז שטום און טויב און בלינד; זי האָט ניט קיין האַרץ און קיין נשמה, זי האָט נאָר קראַפט און גייט נאָר אָנגעצויגענערהייט. ווער עס האָט זי אָנגעצויגן און וואו דער שליסל איז, דאָס ווייסט קיינער ניט. איצט גיי שריי: חי וקיים!

און דערווייל קערט זיך איבער אַ וועלט.

דאָ בעט זיך אַ גאָט. אזוינער, וואָס קען אַ געשריי טאָן: „ביז דאַנען און ניט ווייטער!" אזוינער, וואָס קען צוברעכן איינ־געפירטע אָרדנונגען און וואָס איז מעכטיקער פאַר די נאַטירלאַכע געזעצן.

און דאָ בעט זיך אַ גאָט, וואָס שטייט איבער דער נאַטור, העכער ווי די נאַטירלאַכע אַנטוויקלונג; וואָס קען צוריקטרייבן דעם שטראָם, אָדער אים פאַרשטאָפּן; וואָס קען, בקיצור, טאָן וואונדער.

מיט אַזאַ וואונדערבאַרן גאָט בין איך אָנגעקומען אויף דער וועלט. איצט ביים ארויסגיין פיל איך, אַז אַזאַ וואונדערבארער גאָט, מיט דער מאַכט אָפּצושטעלן רעדער און צו באַהערשן די גע־היימע קראַפט, וואָס האָט אָנגעמאַכט אָט דעם גאַנצן חורבן, — וואָלט מיר געקענט מיין זיי־געזונט מאַכן אַנגענעמער, אפשר אַנ־גענעם...

און ד ע ר גאָט פעלט מיר.

21טן פעברואר, 1918

א העלד

דאָס איז געווען אין דעם הערבסט פון 1894, אויב איך האָב קיין טעות נים. זיצנדיק איין פריימיק נאָך האַלבן טאָג אין דער רעדאַקציע פון „ארבעטער צייטונג" (אין 91 דעלענסי סטריט) האָב איך דערזען אין דעם נאָר־וואָס פון דרוק ארויסגעקומענעם נומער א געדיכט פון י. ל. פרץ: „אויסגעשטאָרבן!"*)

*) פרץ'ס „אויסגעשטאָרבן" לייענט זיך אזוי.

ווי א שטייג איז פול מיט עופות
און א מילגרוים פול מיט קערן,
בין איך פול אידעען, מעשות,
פלאי פלאים, קען איך שווערן.

מויל און אוערן אויפצושטעלן,
און צו בלאָזן אויף די נעגל!
טייל טראגעדיעס ווי דער חורבן,
פול הרוגים — לויט דער רעגעל.

הומאָרעסקען און קאָמעדיעס
וויצן, פאַרסן, פול עפעקטן.
און דראַמאַטן, און אידיליען —
האָניק זיסלאכע קאָנפעקטן!

אויך ראָמאנטישע אידייען,
קושן, האַלזן, גאָר אן אוצר.
נעבל, שטראלן, וואסער, פייער—
אָ, כחומר ביד היוצר

איז ביי מיר אין האנט די פעדער.
און עקספּראָמטע—ניט געקלערט;
און דאָס מאַך איך אַלץ גראַמען!
מיין פעגאַזוס איז א פערד

וואָס באגייט זיך גאָר אָן האָבער,
און כאָטש ער איז בעלאָדן שווער,
שיט ער פונקן ווי א קוזשניע
פון די פּאָדקאָוועס אַפער;

אין מיליאָנען שיט איך גראַמען,
ווי א פיש אין וואַסער רויגן!
וויל איך—רוישן זיי ווי גרעגער,
שרייען ווי די פוילנבויגן

אָדער ווי שאַמפּאַניער־קאָרקעס!
וויל איך—פליען זיי ווי טויבן,
באַלטע'ר פעדערן! און קלינגען
ווי פּאָגראָם־געהאַקטע שויבן. —

און זיי פליען, יאָגן, טרייבן,
שפּילן, שפּריצן און מוסירן —
א פּאָעמא קען איך שרייבן,
זי זאָל שטיינער, פעלזן רירן.

עס זאָל קלינגען „גאנץ קרוין
פוילן" —
עס זאָל שאָקלען זיך די וועלט...
איך האָב גראמען און אידייען,
ליידער האָב איך ניט קיין העלד!

האָב עס דורכגעלעזן כמעט מיט כעס, און האָב אויפ'ן שטעל אויפגעשריבן אַ ענטפער אין דעמזעלביקן ריטם, און אַ וואָך שפּע־טער איז עס געדרוקט געוואָרן אויף דעמזעלביקן אָרט אין דער־זעלבער „ארבעטער צייטונג", וועלכע פלעגט דאַן ארויסגעגעבן ווערן אַלע וואָך, הגם מיר האָבן שוין געהאַט אַ טעגלאַכע צייטונג. מיין ענטפער אויף פּרץ'ס געדיכט האָט געהייסן: „זיי לעבן נאָך!"*)

אפשר ווייסט איר, בני רחמנים,
וואו איך קריג א העלד א פּיינעם ?
כ'האָב געשריבן אין גאַזעטן
און האָב געפרעגט ביי שכנים.

כ'האָב געזוכט א‑ג אלע גאסן,
איך האָב אלע לייט פארהאלטן.
איינער גיט א דריק די פּלייצעס,
ווארפט א שארפן בליק א קאלטן...

און דער צווייטער לאכט אין פּנים.
„פוי", פארקרימט זיך נאָך א דריי־
טער,
שיינע מיידכען זיפצן טרויעריק,
שיינע פרויען לאכן ביטער. —

נאָר גרויז גראָע זיי פארציילן:
אז די וועלט איז היינט פארדאָרבן..
א פּגירה איז געוועזן,
זיינען אלע אויסגעשטאָרבן!...
י. ל. פּ.

*) ווינטשעווסקי'ס ענטפער „זיי לעבן נאָך", לייענט זיך אזוי:

אלזאָ, ליבער, גוטער ברודער,
דו, וואָס האָסט אזא טאלאנט
אָנצומאכן א גערודער
צווישן אידן אלערהאנט

מיט גלייכווערטלאך, מיט געשיכטן,
מיט א וויץ, וואָס האָט א שפּיץ,
דו, וואָס דונערסט אין געדיכטן
און באלייכטעסט מיט דיין בליץ —

אונזער חושך, און לאַקאָניש,
שילדערסט אונז אַזאַ געשטאַלט
פון א אידעלע ווי „מאָניש"
אין פרוי לילית'ס געוואלט —

דו באַקלאָגסט זיך, אז פארדאָרבן
איז לחלוטין היינט די וועלט,
אז עס איז שוין אויסגעשטאָרבן
גאָר אין גאנצן יעדער העלד ?!

ניין, איך קען ביי זיך ניט פּועל'ן
עס זאָל האלטן אזוי שמאָל
אין דעם „קעניגרייך פון פּוילן",
וואו עס פלעגן אָן א צאָל

גרויסע העלדן זיך געפינען,
וועלכע האָבן זייער בלוט
שטאָלץ געלאָזן שפּריצן, רינען,
אונטער אלעקסאנדער'ס קנוט.

די מעשה דערפון איז געווען אזוי:

דאָס געדיכט, וואָס איך האָב געלייענט, האָט ארויסגעבראַכט די מיינונג אַז אַמאָל זיינען געווען העלדן, היינט זיינען זיי ניטאָ. דאָס האָט מיך אויפגערעגט קודם כל דערמיט, וואָס אין דעם איז

איז עס אָבער ווירקלאך ערגער
ווי מיר וואָלטן דאָ געגלויבט,
און דער גרויסער העלדן־ווערגער,
האָט אזוי ווייט איך בארויבט,

אז אפילו אין דער דיכטונג
איז אין פוילן ניט פאראן,
אין קיין מענטשלאך פרייער ריכ־
טונג,
אויף קיין אופן ניט א מאַן,

וואָס זאָל קענען פיגורירן
אין פּאָעזי אלס העלד —
דאן, מיין ברודער, קום שפּאצירן
אין די גרויסע, נייע וועלט.

העלדן דאָ וועסטו געפינען מאסן
העלדן צווישן ארבעטס־לייט,
וועלכע אָפּפערן געלאסן
לייב און לעבן, אין דעם שטרייט

מיט דעם באָס, דעם אונטערדריקער,
מיט דעם אונגעקרוינטן צאַר,
וועלכער שטרעבט צו ווערן דיקער
דורך די הענט וואָס בלייבן דאַר.

אָ, דו דארפסט זיי נאָר באטראכטן
דיזע בראווע ארבייטס־לייט,
ווי זיי קעמפן אין די שלאכטן,
האנט אין האנט, און זייט־ביי־
זייט

אָן געווער, אָן גענעראלן,
זייער אָפּט אויך אָן פּראָוויאנט,
פאר פּרינציפּן, אידעאלן,
מיט די הוילע דארע האנט.

ווי זיי ווערן גיך איין גאנצער
גרויסער פאָלק, בערייט צום קריג,
מיט דער פרייהייט פאר א פאנצער,
שרייענדיק „טויט אָדער זיג“.

ווי זיי גייען און מאַרשירן,
יונג און אַלט, מיט ווייב און קינד,
געגן רויב צו פּראָטעסטירן,
געגן גיהנום'ס הויזגעזינד.

אָ, או דארפסט זיי נאָר באטראכטן,
דיזע קעמפער אָן געווער,
אין דעם לאַגער וואו זיי שמאכטן,
אָדער שטאָלץ אויף יוניאָן סקווער.

און דו וועסט ניט בעטן שכנים,
אָדער מענטשן אויפ'ן גאס,
דיר א העלד צו געבן אייגעם,
ווען דו האָסט א גאנצן קלאס:

און דיין שיינע, קלוגע מוזע
וואָלט געפונען אויפן פעלד,
אין א פּראָלעטאריער־בלוזע,
אין דעם פאָלק א וואַרען העלד.

מ. וו.

פאַר מיר געווען א פאַרהערלאַכונג פון די "גוטע, אַלטע צייטן„. עפּעס האָט עס מיר געשמעקט מיט יענער באַהויפּטונג אין דער גמרא, אַז „אויב די אַמאָליקע זיינען געווען מלאכים, זיינען מיר בלויז מענטשן, און טאָמער זיינען יענע אויך געווען ניט מער ווי מענטשן, דאַן זיינען מיר אייזלען און אַפילו ניט אַזעלכע ווי דער אייזל פון ר' פּנחס בן יאיר". איך האָב דאָס געהאַלטן פאַר א רע־אַקציאָנערן שטאַנדפּונקט, לייקענענדיק דעם פּראָגרעס פון דער צייט. אין אמת׳ן איז די מענטשהייט כסדר געגאַנגען פאָרווערטס אין אַלע הינזיכטן, אַפילו אין דעם פּרט פון לאַנג לעבן, וואָס מען זאָל ניט דערציילן וועגן מתושלח׳ס יאָרן, א פּשיטא שוין אין שכל.

און דער שטאַנדפּונקט, וואָס איך האָב אַרויסגעבראַכט אין מיין ענטפער איז געווען, אַז העלדישקייט קען ניט זיין אויסגע־שטאָרבן, נאָר, פאַרקערט, געשטיגן און אויסגעוואַקסן, ווען מען באַרעכנט וויפיל מוט, וויפיל אחדות, וויפיל מסירת־נפש דער אַר־בעטער קלאַס אַליין ווייזט אַרויס במעט טאָג־טעגלאַך אין זיין קאַמף געגן קאַפּיטאַל.

דריי און צוואַנציק יאָר זיינען אַוועק זינט יענער צייט. ניט בלויז שטיי איך היינט נאָך אויף יענעם שטאַנדפּונקט, נאָר מיין ענגערע פאַרבינדונג מיט אונזערע יוניאָנס, ספּעציעל אין די לעצטע יאָרן, האָט מיך מיט דעם דאָזיקן אמת געבראַכט מער ווי איינמאָל פּנים אל פּנים. זייער — די סטרייקערס — מוט און העלדישקייט זיינען אָפּט גרעסער נאָך דערמיט, וואָס זיי קומען פאַר אָן סענ־סאַציעס, ווערן זעלטן באַשריבן און זעלטענער באַזונגען.

איך האָב געזען אַרבעטער אין סטרייק אונטער די שווערסטע אומשטענדן, פּיקעטנדיק שעפּער מיט אמת׳ע געפאַרן פאַר די אויגן, בעת אין דערהיים זיינען געווען פרויען, קינדער, טאַטעס אַלטע און מאַמעס, אָפּהייענגיק פון די „פּאָר סענט", וואָס דער סטרייקער פלעגט אין רואיקע צייטן פאַרדינען. איך האָב זיי געזען אויס־געהונגערטע, מיט אויסגעמאַטערטע פּנים׳ער, מיט איינגעזונקענע אויגן, געבויגן פון דלות און דאָך אומגעבראָכן אין מוט און אַנט־

שלאָפֿסנהייט. איך וועל קיינמאָל ניט פֿאַרגעסן אַזאַ עולם אין פֿילאַ־דעלפֿיע אין דער צייט פֿון גרויסן קלאָוקמאַכער סטרייק, וואָס האָט אָנגעהאַלטן פֿולע 26 וואָכן אין יענער שטאָט. איך וועל שטענדיג האָבן פֿאַר די אויגן דאָס בילד פֿון דער דאָזיקער מאַסע, בעת איך בין געשטאַנען געגן זיי און האָב זיי געגעבן טרייסט און האָפֿענונג און אַ צוזאָג אויף הילף פֿון ניו יאָרק. אמת, מאַנכע פֿון זיי האָבן, קענטיק, ניט געהאַט מער קיין אמונה אין אונז, אַנדערע זיינען געווען צו פֿאַראומערט צו הערן און פֿאַרשטיין און גלויבן וואָס מען רעדט צו זיי. אָבער די מאַסע, אַלס אַ גאַנצע, האָט אויסגעזען גרייט אַלצדינג אַריבערצוטראָגן, אַלצדינג דורכצומאַכן, אַלע גע־פֿאַרן צו באַגעגענען און צו טראָגן; בקיצור, די מאַסע אַלס אַ גאַנצע האָט געמאַכט דעם איינדרוק פֿון אַ העלד מיט הונדערטער קעפּ.

און דאָך... גוטער, גרויסער פֿריץ, איך האָב שטאַרק מורא, אַז גערעכט ביזטו געווען, ניט איך. די העלדן זיינען, דאַכט זיך, טאַקע אויסגעשטאָרבן, און וואָס היינט לעבט איז בלויז העלדיש־קייט אין דער מאַסע: אַ רענדל אַ גילדערנער, אויסגעביטן אויף גריוונעס, צענערלאַך, דימקעס, קאָפּיקעס און גראָשנס. אַז אַ גאַנצער הויפֿן זילבער און קופּער אין צוואַנציק הענט איז נוצ־לאַכער ווי איין קליין שטיקל גאָלד, וואָס מען רופֿט אַ רענדל, אין איין איינציקער האַנט, איז קיין שום ספֿק ניטאָ. פֿון דעסט־וועגן איז אַ רענדל אַ מטבע מיט חן, מיט גלאַנץ, מיט אַ ווערדע אין מענטשנ׳ס אויגן, בעת אַ הויפֿן קליינגעלט זעט זיך אָן אַלס עפּעס נאָר פֿון דעם שטאַנדפּונקט פֿון נוצלאַכקייט. אויך איז דאָס גאָלד־שטיק מער ווי אַ שטיקל גאָלד, הגם עס ווענט ניט מער, ווייל עס האָט אַ פּנים, אַ כאַראַקטער, וואָס דאָס שטיק גאָלד האָט ניט אין זיך. אויף דעם זעלבן אופֿן איז צוואַנציק קלענערע און אין אַ מאַסע סטרייקער אויסגעביטן אויף צוואַנציק קלענערע און גרעסערע פּיקעטס פֿון קלאָוקמאַכער (צווישן וועלכע עס וואַרפֿט זיך אַמאָל דורך אַן אייב קאַפּלאַן, ווי דער דערמאָרדעטער סטריי־

קער אין פילאַדעלפיע), אָבער קיין זשעליאַבאָוו איז דאָס ניט.

איך ווייס, איך ווייס... וואָס איז דאָ צו ריידן? די צייט איז ניט מסוגל דערצו. העלדן זיינען אויך זעלטענער אין מאַסן־באַוועגונגען ווי אין קליינע גרופּן־אַקציעס. די דעמאָקראַטיע איז אויך דאַגעגן. ווער ווייס דאָס ניט.

איך ווייס, די דעמאָקראַטיע האָט אַלץ געמאַכט צו קליין־געלט, ווייל זי האָט צעפּיצלט און צעברעקלט די אוצרות די אַמאָליקע, כדי אַז יעדער מענטש זאָל קענען האָבן זיין חלק.

ביי איר, ביי דער דעמאָקראַטיע, איז רעכט, אַז עס זאָלן זיין ווייניקער שפּינאָזאַס, קאַנטס, מאַרקסעס, כל זמן יעדער אַפּע־רייטאָר „ביי קלאָוקס" האָט געדאַנקען אין מוח און קען לייענען אַ ספר ווען ער וויל. פון אירטוועגן מעג אַוועקגיין נאָך אַ הונ־דערט יאָר ביז עס וועט אויפקומען אַן אַנדער מאָצאַרט, אַן אַנדער בעטהאָווען, אַזוי לאַנג ווי עס איז דאָ גענוג מוזיק פאַר מיידלאַך, וואָס האָבן קול'כלאַד און וואָס צימבלען אויף אַ פּיאַנאָ אין יעדער הויז, — אַ כפרה די שכנים מיט זייערע ניט־פאַרשטאָפּטע אויערן! אויך קימערט ניט דער דעמאָקראַטיע וועגן דעם, צי עס איז היינט פאַראַן אַ רובענס, אַ ראַפאַעל און אַנדערע אַזעלכע גאונים אין דער מאָלעריי, כל זמן יעדעס הויז, אַפילו אין די טענעמענטס פון משערי סטריט, האָט אויף די ווענט בילדער פון טאַטעס, מאַמעס, קרובים, אַ פּאָר „פּרינטס" פאַרשטעלנדיק לאַנדשאַפטן און לעבנס־סצענעס, ליבע און ליידנשאַפט, ליכט און שאָטן, פלייצעס און פּאָלקעס.

און דיזעלביקע דעמאָקראַטיע קומט אויס אָן שעקספּירס, אָן איבסענס, אָן מאָליערס און אָן קאַלדעראָנס, אַבי דער גרויסער עולם האָט „סקעטשעס" אין וואָדעוויל הייזער, ביליקע „מואוויס" און אידישע באַלאַגאַנעס, וואו אַמאָליקע אַקטיאָרן לעבן היינט אוים זייערע יאָרן, כלומרשט שפּילנדיק פּיעסן.

אויף דעמזעלביקן אופן האָט די דעמאָקראַטיע אויסגעביטן די גרויסע טורגעניעוו'ס, דאָסטאָיעווסקי'ס, דיקענס'עס, הוגאָ'ס,

שפילהאגענ׳ס, — יעדן פון זיי אויף הונדערטער קליינע סקיצן־שרייבער פאר זשורנאלן און צייטונגען, וואו מען גיט פאר 15 סענט א מאנאט, אדער פאר א פעני (ווי ביז איצט) א טאג שלעכטע מעשיות מיט א גוטן סוף, דערציענדיק גוטע בירגער פאר אנקל סעם און זיין מדינה, מענטשן, וואס דארפן זיך מאכן ניט ווּיסנדיק, אז עס זיינען דא ערנסטע זאכן אין לעבן.

צו וואס איר זאלט זיך ניט כאפן, געפינט איר, אז די דעמאַ־קראטיע האט אפגעשאפט די אריסטאקראטן פון .פילאזאפיע, מוזיק, מאלעריי, דראמע, ליטעראטור; די גרויסע, די זעלטענע, די, וואס יעדער פון זיי איז געווען א יחיד בדורו, א קאנדידאט פאר אייביקייט פאר אומשטערבלאכקייט, כדי זייערע טאלאנטן אויסצובייטן אויף הונדערטער טאלאנטלאך, וואס זאלן קענען פארשפייזן די גרויסע, גרויסע מאסע, געבנדיק דעם עולם, דעם גאנצן גרויסן עולם, זיין טעגלאכע פארציע גייסטיקע קענדי, זיינע קינסטלערישע „לאלי-פאפס", ליטעראַרישע און מוזיקאלישע „רעג־טיימס".

דאס איז אפשר ווי עס באדארף צו זיין, כל זמן ווי די דעמאקראטיע איז וואס זי איז איצט; כל זמן די וועלט בלייבט א מארק און די מוזעס בלייבן קרעמערקעס, און אלץ ווערט גע-שאצט מיט געלט, געוואוינן און געמאסטן אויף דעם וואגשאל און מיט דער מאס פון פראפיט.

אבער ווי דאס זאל ניט זיין, דער פאקט בלייבט, אז די העלדן האבן ביי אונז קיין ארט ניט, ניט די העלדן פון דער קונסט און דער ליטעראטור, ניט יענע פונ׳ם קאמף.

און מיר פעלט דער העלד. דער דור פאר מיר האט אים געהאט, און דער דור נאך מיר וועט אזוינס אפשר האבן. איך האב אים ניט.

מיין לאסאל, למשל, איז היינט אפגעביטן אויף טויזנטער „סטאמפ ספיקערס", און מיין בערנע — אויף טויזנטער ארטיקל-שרייבער. דאס דארף געווים אזוי זיין. דערצו האט מען טאקע

באַדאַרפֿט אַ לאַסאַל מיט אַ בערנע, כּדי אַז עס זאָלן מיט דער צייט פֿון זיי ווערן אַ סך לאַסאַלכעלאַך און בערנעטשקעס. אָבער מיר פֿעלן מיינע העלדן. די מאַסע קליינינקע באַפֿרידיקן מיך ניט. מיין האַרץ גאַרט נאָך עפּעס, וואָס איז גרויס, ערהאַבן, וואונדערבאַר... אַ גאַנצער טייך מיט פֿישאַלאַך, אַ גראָס פֿאַר־דינקעס אין צוועלף טוץ פֿיינע, געפּאַרבטע מאָדערנע קעסטאַלאַך קען ביי מיר ניט אויספֿילן דעם אָרט פֿון דעם געשטאָרבענעם לויתן, הגם איך וואָלט אים אפֿשר קיינמאָל ניט פֿאַרזוכט.

אַ מאָדערנער אַפּאַרטמענט אין אַ שיינער געגנט פֿון אַ צוויליזירטער שטאָט איז אַ זאַך, וואָס מיט הונדערט יאָר צוריק וואָלט זיך נאָר אַ ראָטשילד געקענט פֿאַרגינען. אַ קלייניקייט אַביסל! עלעקטרישע ליכט, וואָס מען דאַרף ניט כּסדר שנייצן און וואָס האָט ניט קיין שלעכטן גערוך ביים אויסגיין, אָדער ביים אויסגעלאָשן ווערן. היץ פֿון רערן, צוליב וועלכע מען דאַרף ניט האַקן און שלעפּן קיין האָלץ, איינהייצן אַן אויוון, האַלטן אין איין אויפּפּאַסן אַזוי לאַנג ווי עס ברענט, פּורקענען און שטורכענען די שייטן האָלץ, כּדי זיי זאָלן ברענען ריכטיק. הייסט וואַסער פֿון אַ קראַן, קאַלטע און וואַרעמע צו יעדער צייט, מיט אַ מרחץ אין שטוב, אין סאַמע שטוב, וואו איר קענט זיך טובל זיין אָפֿטער ווי אַ ליובאַוויטשער חסיד און אַ סך גרינטלאַכער. דערצו אַ טעלעפֿאָן אונטער'ן סאַמע נאָז צו קענען ריידן מיט מענטשן פֿון דער וויטן, צו קענען אי מיט זיי ריידן, אי זיי האָבן ווייט, ווייט פֿון זיך, אָפֿט אַ גרויסע באַקוועמלאַכקייט. שוין גאָרניט ריידנדיק וואָס איר קענט זיי זאָגן די גרעסטע ליגנס און דאַרפֿט ניט רויט ווערן, אָדער איר ווערט רויט און קיינער זעט ניט, וואָס דאָס איז אָפֿט נאָך אַ גרעסערע באַקוועמלאַכקייט. און אַז דער אויבערשטער גיט, דאַרף מען ניט שטייגן אויף טרעפּ פֿיר, פֿינף עטאַזש, ווייל אין הויז איז פֿאַראַן אַ הויב־מאַשין מיט אַ ניגער אינווייניק, אַ מאַשין וואָס גייט אַרויף און אַראָפּ ווי אַ היימישער עמער וואַסער אין אַ ברונעם, און שעפּט אָן מענטשן

און גיסט זיי אויס.

דארף מען בעסער? האט אט די באקוועמלאכקייטן געהאט דער אלטער פריץ פון פרייסן, יעקאטערינא די ערשטע און די צווייטע, קרח מיט אלע זיינע אוצרות, אדער אפילו ראטשילד׳ס עלטער־זיידע?

פון דעסטוועגן, קינדער, איז דאס ניט קיין גן־עדן, איר מעגט זיך אייך זאגן וואס איר ווילט. אדם הראשון (פאר׳ן חטא) האט זיכער ניט געהאט די וויגאדעס, וואס מיר האבן פאר צען דאלאר א צימער אין ניו יארק,*) אבער א גן-עדן האט ער געהאט פאר א דירה, מיט אן עץ חיים, וואס פארשפארט אייך דאקטוירים, און אן עץ הדעת, וואס מאכט אז איר זאלט קענען אויסקומען אן דעם „ניו יארק דזשורנאל“, — אויב איר, הייסט דאס, זייט אדם הראשון און אייער ווייב חוה איז דערווייל נאך ניט קיין נאשערקע אויף אייפּס, און זי חבר׳ט זיך נאך ניט מיט גיפטיקע שלאנגען, וואס ריידן אן צו אל־דאס ביי.

ניין, קיין שום פישמארק גיט מיר ניט צוריק מיין פאר־לארענעם לויתן, און קיין מאדערנער אפארטמענט מיט אלע אימ־פּרואוומענטס קען פאר מיר ניט זיין קיין גן־עדן. אזוי קען אויך די דעמאקראטיזירטע, צעברעקלטע העלדישקייט מיר ניט צוריק־געבן די העלדן וואס איך האב ניט מער.

וועט איר אפשר זאגן: מיט וואס, אייגנטלאך, בין איך „ערגער אפ“ ווי מיין פאטער? אויב מיין לאסאל און זשעליא־באוו און גערשוני זיינען מער ניטא, האט ער ביים לעבן דאך שוין מער ניט געהאט זיין ווילנער גאון, זיין גר־צדק, איז ער דאך שוין געווען ווייט, זייער ווייט פון משה רבינו, פון אליהו הנביא, פון יהודה המכבי און פון אל די אנדערע העלדן פון זיין געשיכטע און זיין לעגענדע?

---

*) איידער אמעריקע איז אריין אין מלחמה און ס׳האט זיך אנ־געהויבן די אומגעהייערע פראפיט מאכער פון די הייזער אייגנטימער.

איז אָבער צווישן אים און מיר דאָ איין חילוק: זיינע פּאַר אים זיינען ניט געווען טויט. זיי האָבן קיינמאָל ניט אויפגעהערט פּאַר אים צו לעבן. זיין תחית המתים האָט געקענט יעדן טאָג צוריקברייינגען עמרם'ס זון, אליהו הנביא איז קיינמאָל ניט גע־שטאָרבן, און יהודה המכבי ליגט אויך בלויז און וואַרט אויף שופר משיח. מיינע העלדן אָבער, וואָס זיינען אפשר אין אַ גע־וויסן זין אויך אומשטערבלאַך, וואָלטן היינט, אונטער היינטיקע אומשטענדן, אויך שוין געווען אָפּגעלעבט, וואָלטן מער שוין קיין העלדן ניט געווען, אפילו ווען זיי וואָלטן על פּי נס אויפגעשטאַנען תחית המתים. זעט וואָס מיר האָבן דאָ געמאַכט פון לייב דייטש! *)

„אויסגעשטאָרבן!" פּרץ איז גערעכט. ניטאָ מער קיין העלדן, ווי עס איז מער ניטאָ קיין מייסטער־אַרבעטער, וואָס זיינע קונציקע מעבל, קליידער, שיך, זייגערס און אַזוי ווייטער זאָלן אים מאַכן באַרימט.

אַלץ גייט אויף דעם וועג פון מאַסן־פּראָדוקציע, פון מאַשין־אַרבעט אין פאַבריקן. דער איינציקער, מיט אַ שטאַרק אינדיווי־דועלער פּערזענלאַכקייט, מיט אַ קלאָר אויסגעפּרעגטן פּרצוף־פּנים, וואָס מאַכט אים פאַר אַן אויסגעצייכנטן, אומגעוויינלאַכן מענטשן, אַמאָל פאַר אַן אויבערמענטש, „פון דער שולטער אַרויף העכער פאַר דעם גאַנצן פאָלק", — דער דאָזיקער העלד, בקיצור, ווערט יעדן טאָג זעלטענער און זעלטענער. טאָמער שיינט עס צייטנווייז, אַז אַ העלדישע פּערזענלאַכקייט האָט זיך באַוויזן אויף דער וועלט־בינע, קענט איר זיכער זיין, אַז זיין ראָלע וועט באַלד זיין אָפּגעשפּיגלט. די דעמאָקראַטיע איז נעגן „סטאַרס" אויף דער פּאָליטישער בינע אַזוי גוט ווי אויף דער דראַמאַטישער.

נאָך אַ וואָרט און מיין פּעדער גייט צו איר רו.

---

*) לעוו דייטש. רעוואָלוציאָנער און שריפטשטעלער. איינער פון די גרינדער פון דער רוסישער סאָציאַל דעמאָקראַטישער פּאַרטיי. ער וואוינט איצט אין סאָוועטן־פאַרבאַנד.

דער יונגער דור האָט זיך זיינע העלדן. פאַר די מיידלאַך צווישן אונזערע קינדער איז דאָ די „גרויסע“ אַקטריסע, אַמאָל דער גרויסער קינסטלער. מאָוד עדעמס און דזשוליאַ מאַרלאָו ווערן פון פילע יונגע מיידלאַך פאַרגעטערט, אידעאַליזירט. פאַר זיי זיינען די טעאַטראַלישע גדולים ניט בלויז גרויסע קינסטלער, נאָר עפּעס אַ מין „איבערמענטשן“, און טאָמער ווייסן זיי פון די איבערמענטשן אונטערמענטשלאַכע זאַכן, ספּעציעל אין פּאַ־מיליען־אַנגעלעגנהייטן, מאַכט דאָס די סטאַרס ניט ווייניקער גלאַנציק, נאָר מער.

ביי די יונגע לייט אונזערע זיינען דאָ העלדן פון אַן אַנדער סאָרט: די פּילקע־העלדן. רעדט זיך פאַנאַנדער מיט אייערע קינדער וועגן די גרויסע בייזבאָל־שפּילער און איר וועט זען, ווי זייערע וואָכעדיקע פּנים׳ער נעמען אָן אַ יום־טוב׳דיקן גלאַנץ, ווי זייערע מאַטע אויגן הויבן אָן צו בלישטשען. וואָס איז אפילו נאַפּאָלעאָן דער ערשטער לגבי דעם דעטראָיטער, טאַי קאָב, דעם העלד פון טויזנטער זיגן אויף דעם בייזבאָל־פעלד! קריסטאָפאָר קאָלומבוס, ווייסט אייער אינגל, איז טאַקע געווען אַ בריה, אָבער ווי קומט ער צו קריסטסטאָפאָר מאַטיוסאָן, המכונה מאַטטי!

הייסט עס, דער יונגער דור האָט זיך זיינע העלדן אויף זיין שטייגער. פעלן פעלט דער העלד מיר און אייך.*)

28סטן פעברואַר, 1918

*) איצט פעלן שוין ניט מער ווינטשעווסקין קיין העלדן, אַוי־סער די פאַרשטאָרבענע און דערמאָרדעטע העלדן פון דער סאָציאַלער רעוואָלוציע — לענין, לוקסנבורג, ליבקנעכט, א. א. וו. זעט דער זיידע אויך אַ ריי לעבעדיקע העלדן, אין אַלע טיילן פון דער וועלט, וועמעס צאָל האַלט בסדר אין וואַקסן.

א צוקונפט

צווישן אונז זאָל דאָס בלייבן: איך בין פאַרליבט! אויף די עלטערע יאָרן, איבערהויפּט ווען מען איז באַווייבט, איז דאָס זייער אַן ערנסטער עסק. שוין צוויי וואָכן ווי איך טראָג זיך אַרום מיט דעם סוד... ער מוז אַרויס. ווי זאָגט דער פראַנצויז? „דאָס איז שטאַרקער פאַר מיר." דאָס קען קיין סוד מער ניט בלייבן... הימל און ערד האָבן געשוואָרן... און אַזוי ווייטער.

באַרבאַראַ, מיט אירע גילדענע לאָקן, בלויע אויגן און אַ חן אין יעדער באַוועגונג, אין יעדן ריר און יעדן קער, וואָס וואָלט מאַכן אַז יוליוס צעזאַר אַנשטאָט צו קומען, זען און זיגן, ווי ער האָט זיך אַמאָל באַרימט, זאָל קומען, זען און באַזיגט ווערן, — די דאָזיקע באַרבאַראַ איז נאָך דערצו אַ „מואַווי סטאַר", אַן אַקטריסע, וואָס שפּילט פאַר דעם קינעמאַטאָגראַף, דעם איינציקן סאָרט גראַף, וואָס די באָלשעוויקעס האָבן דערווייל נאָך ניט אָפּגעשאַפט... „דעם איינציקן" זאָג איך? פאַרדאָן רבותי! איך האָב פאַרגעסן דעם אַלטן ט ע ל ע ג ר א ף און די אַנדערע גראַפן פון פאַנאַ, ליטאַ, אַרטאַ, פּאַרנאַ, ביאַ, אויטאַ, פּאַראַ, שיזמאַ און מימעאַ, חוץ אַנדערע וואָס פאַלן מיר גראָד ניט איין. „וויטאָגראַף" לאָז איך בכיון אויס, ער איז דעם קינעמאַטאָגראַפ'ס אַ לייבלאַכער ברודער.

בקיצור, די שיינע באַרבאַראַ, די באַרימטע שוישפּילערין, וואָס קומט אויס אַן אַ לשון און אַן עברי („פּראָזע" רופן זיי דאָס אויף אונזער אידישער בינע) און קען שפּילן פאַר די פעלקער פון אַלערליי לשונות, האָט זיך ברייטלאַך באַזעצט אין מיין הארצן, אַזוי ברייטלאַך, אַז אַנשטאָט צו שרייבן דעם אַרטיקל, וואָס זאָל באַווייזן אַז מיר פעלט אַ צוקונפט, שרייב איך, רייד איך, טראַכט איך וועגן איר, אויסשליסלאַך וועגן איר, וועגן מיין טייערער, געליבטער באַרבאַראַ, אָדער „באָביע", ווי איך רוף איר...

אַן אָפּשטעל בעט זיך דאָ.

דער נאָמען "באַרבאַראַ„ געפעלט מיר ניט. ער קלינגט באַר־באַריש און איז. פאַר וועלכע זינד ווערן אומשולדיקע מענטשן, אין זייער קינדהייט, ווען זיי קענען דאָגעגן ניט פּראָטעסטירן, באַלעסטיקט מיט אַזעלכע נעמען, וואָס זיינען פאַר זיי אַן אומבאַקוועמלאַכקייט דורכ'ן גאַנצן לעבן? נאָך אַ גליק וואָס אין אַמעריקע האָבן מענטשן צונעמען (צונעמענעס זאָגט מען ביי אונז) חוץ זייערע נעמען, און באַרבאַראַ איז פאַר מיר און פאַר דעם ענגערן קרייז פון אירע באַוואונדערער איינפאַך באָביע, הגם אויף דער בינע הייסט זי באַרבאַראַ — באַרבאַראַ סייבין. וואָס איז שייך צו דער בינע, בין איך מיר משער, אַז דער נאָמען באָביע איז פאַרבראַקירט געוואָרן, מחמת דער העלד אין די פּיעסן, אין וועלכע זי שפּילט, הייסט אויך באָביע, וואָס דאָס איז ראָבערט אין מיניאַטור... ראָבערטל, ווי מיר וואָלטן זאָגן ווען אַ ליבלאַכן, אָדער אַ קליינינקן, אָדער אַ הייליקן.

מיין טראָבל מיט דער נייער געליבטער מיינער קומט אפשר ניט אַזוי שטאַרק דערפון, וואָס אַ גט אין מיין עלטער איז ניט קיין פּאַסיקע זאַך, נאָר וואָס צווישן מיר און דער באַרימטער שוישפּילערין איז דאָ אַן אונטערשייד (און ניט קיין קליינער) אין יאָרן. איך בין, ליידער, מיט 57 יאָר עלטער פאַר איר: מיר האָבן מיט צוויי וואָכן צוריק געפייערט איר פערטן געבורטסטאָג.

באַקאַנט געוואָרן בין איך מיט איר ווען זי האָט נאָך ניט געקענט שאַרף ריידן, און טאַקע דאָ אויפ'ן לאַנד, וואו איך געפין זיך איצט. אונזער ליבע איז פון דעם סאָרט, וואָס קומט „אויפ'ן ערשטן בליק“, אפשר די איינציק־אמת'ע, ראָמאַנטישע ליבע ביי מענטשן.

איך וועל זיך נאָך צוריקקערן צו דער פּערזענלאַכקייט פון מיין געליבטער. דאָ איז מיר וויכטיק אַרויסצוזאָגן אייניקע געדאַנקען, אויף וועלכע דאָס קינד האָט מיר אַרויפגעבראַכט.

קליין ווי זי, ליבט זי מעשיות לײדנשאַפטלאַך ווי אַלע נעראָטענע קינדער, הגם עטלאַכע יאָר עלטער פאַר איר. איך דערצייל זיי איר און זי ווערט אַפט זייער נתפעל פון זיי. ווען די מעשה געפעלט איר עקסטראַ שטאַרק, קריג איך אַן עקסטראַ שטאַרקן קוש פון איר, „הונדערט פראָצענט" ליבע. אונזער לשון איז, פאַרשטייט זיך, ענגליש, און כמעט יעדעס מאָל ווען איך ענדיק מיט דעם געוויינלאַכן נוסח: און זיי האָבן געלעבט גליק־לאַך „עווער אַפטערוואָרדס", ווערט מיר זויער אויפ'ן האַרצן.

אָט איז אַ קינד, דיינק איך, אַ קינד ווי דער קליינער מאַלווין, וועלכער ליבט מיר אויך, ווי זיין עלטערער ברודער, ווי שאַרלאָטע, מיט איר קליין שוועסטערל עדנאַ און אַנדערע קינדער, וואָס איך האָב דאָ אויפ'ן לאַנד געטראָפן אין די לעצטע עטלאַכע וואָכן. מיין האַרץ גייט אויס צו זיי, און ווען איך און זיי וואָלטן געווען איין פאָלק, פון איין דור, מיט איין לשון, מיט איין פאַרגאַנגענ־הייט און מיט דער זעלבער צוקונפט, וואָלטן די מעשיות, וואָס איך דערצייל זיי, געווען מיינע און זייערע, דאָס הייסט אונזערע אויף אייביק, מאַכט דער טייטש: אויף שיינע עטלאַכע יאָר. אָבער איך קען שרייבן, אַפילו אויף אַזוי פיל, אויף וויפיל עס כאַפּט ביי מיר טאַלאַנט, בלויז איז מיין מאַמע־לשון. מיינע אייגענע, מער אָדער ווייניקער אייגענע, אינדיווידועלע געדאַנקען און געפילן קענען נאָר קריגן זייער ריכטיקן, זייער פולן אויסדרוק אין אידיש, דעם לשון וואָס איך האָב איינגעזאַפּט אין זיך מיט דער מוטער־מילך. און דער לשון איז ניט זייערער.

איך וועל די קינדער, מיט זייער ליבע ניט פאַרלירן. האָב זיי ביז איצט ניט פאַרלאָרן, הלואי ווייטער, און וועגן דעם האָב איך קיין זאָרג ניט. אין דעם פרט האָב איך איבריקענס שוין גערעדט מיט אייך אין אַ פריערדיקן קאַפּיטל. וואָס מיר דרייט דאָ אַ מוח איז אַ גאַנץ אַנדער זאַך.

ווען איך באַטראַכט מיין באָביע און די אַנדערע איינוואוינער פון מיין האַרצן, ווערט מיר קלאָר, אַז מיין גאַנצע שרייבעריי,

און נאָך מער די אַרבעט פון די אידישע בעלעטריסטן, האָט פאַר זיך קיין צוקונפט ניט.

אַ פובליציסטישער אַרטיקל האָט נאָך אַ שאַנס אַמאָל איבער־געזעצט צו ווערן, דאָס הייסט, אַריבערצו'גנב'ענען דעם גרענעץ פון אַ פרעמדע ליטעראַטור און אַננעמענדיק די קליידונג און דעם הילוך פון יענער, דאַרטן אפשר צו לעבן אַלס אַסימילירטער אימי־גראַנט. אָבער אפילו אַזאַ אַרטיקל וואָס האָט, ווי די אַסימיליאַנטן וועלן זאָגן, זוכה געווען אַרויסצוקלייבן זיך פון דער אידישער גאַס אין אַ „רעספּעקטאַבלער" וועלט אַריין, וועט דאָס רוב זיין פון דעם געמיינערן סאָרט. אַ כלל זאָלט איר האָבן: דאָס, וואָס קען ווערן לייכט איבערגעזעצט, פאַרדינט ניט אימער איבער־געזעצט צו ווערן. דער גרונט דערפון איז איינפאַך דער דאָזיקער: דאָס, וואָס לעזט זיך גוט און פאַרשטענדלאַך אין, לאָמיר זאָגן, ענגליש, איז אין דעם אידישן אַרטיקל דירעקט אָדער אומדירעקט פון ענגליש גענומען געוואָרן, און אויב ניט פון ענגליש, דאַן פון אַן אַנדער לשון נאָענט צו ענגליש, יעדנפאַלס פון אַ מאָדערנער אייראָפּייאישער שפּראַך.

איבערזעצן קענט איר ווערטער, אָבער נאָר אַזעלכע וואָס האָבן אין אַלע לשונות די זעלבע באַדייטונג. איר קענט ניט אַריבערטראָגן דעם כאַראַקטער, די אַטמאָספערע, די אייגנטימלאַכ־קייטן, די היסטאָרישע טראַדיציעס, וואָס זיינען פאַרבונדן מיט דעם וואָרט.

גייט דערקלערט אַ גוי, וואָס איר מיינט מיט דעם וואָרט „כל נדרי", וואָס איר פילט דערביי אפילו אין דריטן גלגול פון אַסימילאַציע. מאַכט אַן ענגלענדער פאַרשטיין גאָגאָל'ס „רעוווי־זאָר", אָדער יהודה שטיינבערג'ס „ספורי חסידים"; פּרובירט דורך אַן איבערזעצונג אַרויסברייגנגען פאַר אַ דייטש דעם גאַנצן „פּיק־וויק" פון דיקענס, און אַזוי ווייטער. איר וועט דאָס ניט קענען.

אָבער דאָס אַלץ איז אַלט און איז שוין טויזנט מאָל געזאָגט געוואָרן און ניט דאָס בין איך אויסן. וואָס מיר ווילט זיך, אַז

דער עולם זאָל פאַרשטיין איז פאָלגנדעס:

אויב דאָס בעסטע, און דוקא דאָס בעסטע, פון אונזער ליטעראַרישן אוצר זאָל אין קיין פרעמדע שפּראַך ניט קענען איבערגעזעצט ווערן; אויב, חוץ דעם, מיט דעם ענד פון גלות אין רוסלאַנד, אין גאַליציע, אין רומעניע זאָל זיך ענדיקן די ממשלה פון אידיש אויף דער אידישער גאַס, אַ שטייגער ווי דאָס „אידיש־דייטש“, מיט וועלכן מענדעלזאָהן איז איינגעוויגט געוואָרן און וועלכן בערנע האָט גערעדט אין זיינע קינדער־יאָרן, בעת ער האָט „געמוישלט“, ווי מען האָט זיך וועגן דעם לשון דאַמאָלסט אויסגעדריקט, האָט זיך געענדיקט מיט הונדערט יאָר צוריק אין דייטשלאַנד; אויב דערצו נאָך, זאָלן די דריי מיליאָן אידן אין אַמעריקע אין אַ משך פון דרייסיק, פערציק, פופציק יאָר צייט אויפהערן צו פאַרשטיין דעם לשון פון זייערע עלטערן, — אויב, זאָג איך, דאָס זאָל געשען, טו וואו איז אונזער צוקונפט, וואו איז מיינע פאַר וועמען אַרבעט איך? למי אני עמל?

און טאָמער האָט אַ ממשות די „גאולה“, וואָס באַלפור האָט צוגעזאָגט, דאַן האָט אפשר העברייאיש אַ שאַנס צו לעבן, אָבער ניט אידיש...*)

* * *

קום איך אַמאָל צו זיך אַליין מיט אַזאַ מין טרייסט:

נישקשה! מיט דרייסיק יאָר צוריק האָבן מיר אויך געמיינט, אַז אַט־אָט איז אידיש שוין אויס, עבר ובטל, אַ שטייגער, מן

---

* ווינטשעווסקי'ס רייזע איבער סאָוועט־רוסלאַנד האָט אים איבערצייגט, אַז מיט דעם ענד פון „גלות“ ענדיקט זיך ניט די ממשלה פון אידיש אויף דער אידישער גאַס. אדרבה, זי קריגט דעמאָלט די מעגלאַכקייט צו וואַקסן און בליען ווי אַלע אַנדערע הערשנדיקע שפּראַכן. און איך דער צייט, וואָס העברייאיש, אַלס אומגאַנג־שפּראַך, איז באַשרוינקט בלויז אין די גרעניצן פון דעם אידישן ישוב אין פּאַלעסטינא, בלייבט אידיש אַ שפּראַך פון מיליאָנען, גערעדט אין אַלע טיילן וועלט.

העולם, און קוק נאָר וואָס טוט זיך היינט! 400 טויזנט לעזער פאַר אידישע צייטונגען פון ניו יאָרק אַליין; אַן אומגעהויערע מאַסע ביכער, אָריגינעלע און איבערזעצונגען, אין אונזערע ביבליאָטעקן; זשורנאַלן, וואָכנשריפטן, פּאַמפלעטס, קאָמעדיעס, אָפּערעטקעס אָן אַ שיעור! און וואָס ניט!

נישקשה! מיר וואַקסן, מיר געדייען, מיר האָדעווען זיך, מיט און אָן צער, און מיר ווערן וואָס אַ טאָג גרעסער, רייכער, פעטער און געזינטער. אייביק וועט אפשר קיין שום שפּראַך ניט לעבן... ווער ווייס? אפשר ריידן מיר עספּעראַנטאָ... מאַלע וואָס... ווען די גאולה פאַר דער גאַנצער מענטשהייט וועט קומען...

וואָלט איך מיר שוין אפשר קענען איינריידן, אַז דאָס אַלץ איז אַזוי, איז אָבער די צרה, וואָס די ליטעראַטן אונזערע אַליין באַווייזן מיט זייער גלייכגילטיקייט צו דער שפּראַך, ווי מיר וועלן באַלד זען, ווי ווייניק זיי גלויבן, אין דער טיפעניש פון זייער האַרצן, אַז זיי בויען אַן אייביקן בנין פאַר קינדער און קינדס-קינדער און פאַר די קומענדיקע דורות נאָך זיי, און ניט בלויז באַנגאַלאָס פון האַסטיק צונויפגעשלאָגענע ברעטער, מיט „פּיק־טשורס" פון די „קאַצניאַמער קידס" און „באַסטער בראַון" אויף די ווענט, ווייל די „שענטים„ באַדאַרף מען נאָר איבער זומער, נאָר כל זמן מען וואוינט ניט אין „רעגעלע" הייזער.

און די גלייכגילטיקייט, יאָ, די פאַראַכטונג צו דער שפּראַך צייגט זיך אין דעם, וואָס קיינעם אַרט ניט ווי אידיש לייגט זיך אויס, צי מען ג ע ה ט אָדער ג י י ט, צי מען דאַרף געוויסע אַלף'ן אָדער ניט, צי ביי די', וואָס האָבן ניט אַזאַ גלייכגילטיקייט צו זייער לשון, פּלאַצט דערפון ד י האַרץ אָדער ד אָ ס האַרץ!

פּשוט, קינדער, מיר גלויבן טאַקע אַליין ניט אין אונזער לשונ'ס אומשטערבלאַכקייט און אַמווייניקסטנס גלויבן אין דעם אונזערע אידישיסטן, זאָלן לעבן.

און דאָ זיצט לעבן מיר מיין געליבטע באָביע, מיין פריינט

מאַלווין און אויגוסט און צוויי שאַרלאָטעס, און איך דערצייל זיי מעשיות, אין... ניט אין דער שפּראַך, אין וועלכער איך שרייב וועגן זיי. איך ווייס גאַנץ גוט, אַז קיינס פון די קינדער וועט קיינמאָל ניט דאַרפן אונזער אידישע ליטעראַטור און וועט אפשר אַפילו ניט וויסן, אַז עפּעס אַזוינס איז ערגעץ־וואו פאַראַן.

קומען גוטע מענטשן און ווייזן מיר אָן אויף די נאַציאָנאַל-ראַדיקאַלע שולן, וואו אידיש ווערט געלערנט. געוויס, געוויס! האָב איך ניט אויף מיין גרויסן טור איבער דער מדינה געהערט ווי עופ'עלאַך האָבן דעקלאַמירט אידישע לידער און פאָרגעלעזן פון פּרץ און רייזען און אַנדערע שרייבער? געוויס האָב איך געהערט. אָבער וויפיל וועט זיך פון דער גאַנצער השלמה אָפּשטעלן? וויפיל איז איבערגעבליבן ביי אונזערע קינדער פון 6 ביז 8 יאָר שווער פאַרהאָרעוועטע פראַנצויזישע און דייטשע לימודים אין דער שול? אין היי סקול, א. אז. וו.?

די נאַציאָנאַל־ראַדיקאַלע שולן האָבן זיכער אַ געוויסן ווערט, אָבער פון זיי צו דערוואַרטן, אַז זיי וועלן אויפהאַלטן אויף לאַנג די אידישע ליטעראַטור, אויב דאָס לעבן און די צייטן זיינען געגן איר, איז אַזוי קינדעריש, אַז די שילער אין די שולן וועלן זיין די ערשטע צו דעמאָנסטרירן די נאַאיוויטעט פון אַזאַ גלויבן*)

יעדער ענגלישער, רוסישער, פראַנצויזישער, דייטשער שריי־

---

* זינט פעברואַר, 1918, איז שטאַרק אויסגעוואַקסן די אידישע שול־באַוועגונג אין אַמעריקע. אַנשטאַט נאַציאָנאַל־ראַדיקאַל איז זי איצט צום גרעסטן טייל אַן אַרבעטער־שול און ווערט אויסגעהאַלטן הויפּטזעכלאַך פון באַוואוסטזיניקן אַרבעטער קלאַס. איר איינפלוס־קרייז ווערט כסדר גרעסער און מיר האָבן שוין ניט בלויז היי־סקול קינדער, נאָר אויך קאָלעדזש־סטודענטן געבאָרענע אין אַמעריקע, וואָס קאָנען רעדן, לייענען און שרייבן אידיש אויב באַביע'ס עלטערן זיינען ניט געווען קיין פּרינציפּיעלע אַסימילאַטאָרן, אָדער מגושמדיקע „אָלרייטניקעס“, וואָס האַלטן פונ'ם כלל „נאָר ניט אידיש“, וועט באָביע נאָך אפשר איצט לייענען וואָס דער אין איר קינדהייט פאַרליבטער זיידע האָט וועגן איר געשריבן.

בערל, וואָס קען ניט דערגרייכן די קנעכלאַך פון אונזערע באַ־דייטנדע שרייבער, האָלט אַ פען אין האַנט, וואָס וואָלט קענען עפּעס אויפטאָן פאַר דער צוקונפט ווען ער וואָלט געהאַט גענוג גייסט און פייאיקייט. ביי אונז קען געמאָלט זיין, אַז מענדעלע מוכר ספרים זאָל אויף זיין טויטן־בעט בשעת יציאת הנפש פילן, אַז זיין ווערק וועט אים ניט לאַנג איבערלעבן, הגם זיין לעבנס־אַרבעט ווערט שוין באַזונגען אין הונדערטער באַגייסטערטע לויב־געזאַנגען זינט זיין זיבעציק־יאָריקן יובילייאום.

און ער, און פרוג, און פרץ, און שלום עליכם, און אש און אַנדערע גראַד רוסיש־אידישע שרייבער האָבן זיך געזוכט צו פאַר־זיכערן געגן אונטערגאַנג דורך העברייאישע איבערזעצונגען, דער־מיט באַווייזנדיק, אַז וואָס איז שייך צו דער צוקונפט האָבן זיי מער אמונה אין דער „טויטער“ שפּראַך העברייאיש, ווי אין דעם לעבעדיקן לשון פון די זעקס מיליאָן רוסישע, פוילישע און ליט־ווישע אידן. צווישן וועלכע זיי האָבן געלעבט און פאַר וועלכע זיי האָבן געשריבן. אברהם רייזען איז, דאַכט זיך, ביז איצט געוועזן אַ יוצא מן הכלל; ער אָבער איז אַ פאַנאַטישער אידישיסט, וואָס וויל פון קיין זאַך ניט הערן, וואָס קען שטערן זיין אמונה — און זיין לשון, און וואָס האַסט באמת ובלב תמים אַלץ, וואָס איז אַ שטער צו דעם לשון אָדער צו דער אמונה אין דעם לשון. ער איז דער אויסנאַם וואָס באַווייזט דעם כלל.

אוי, ווי זויער עס ווערט אויפ׳ן האַרצן שרייבנדיק אַזעלכע ווערטער!

האָב איך צום גליק די עופ׳עלאַך אַרום זיך. וואָס, צוריק ריידנדיק, מאַכט עס אויס, צי אונזער ליטעראַטור האָט אַ צו־קונפט אָדער ניט, כל זמן עס זיינען דאָ אַזעלכע קינדערלאַך, ווי די וואָס געפינען זיך אין דער בילדער גאַלעריע, וואָס איך טראָג אַרום אין מיין האַרצן.

אָט איז זי, באַביע! זי איז ניט בלויז שיין און חנ׳עוודיק, נאָר אויך אַ זעלבסשטענדיקער פעסטער כאַראַקטער אין אַ פּיר־

יאַריקער פּרויענצימער מיט אַן אכט־יאָריקן שכל. וואָס איז שייך צו דער קינסטלערישער זייט פון איר פעראַזענלאַכקייט, האָב איך שטאַרק מורא, אַז זי ווייס דערפון נים פיל. פּאָזירנדיק פאַר די פילם־בילדער, ווייס זי מיינסטנס נים, אַז זי פּאָזירט. אין איין פאַל איז פאָרגעקומען מיט איר אַן אויסערגעוויינלאַכע זאַך, וואָס איך קען מיך נים איינהאַלטן צו דערציילן:

אין איינער פון אירע פיעסן איז איר ראָלע אַזעלכע, אַז זי דאַרף עסן „אייז־קרים" אויף דער בינע, דאָס הייסט, אויף דער „פיקטשור". עסט זי. קיין נאַטירלאַכערע זאַך ביי אַן אַמעריקאַנער קינד קען מען זיך נים פאָרשטעלן.

דערווייל ווערט אַ מהומה אין סטודיע. באַביע, וועלכע אינטערעסירט זיך מיט אַלץ, וואָס קומט פאָר אַרום איר, ווערט אויף אַן אויגנבליק צעטומלט און וואַרפט אַרויס פון האַנט די אייז־קרים. כדרך הטבע, וויינט זי זיך פאַנאַנדער.

דער „אָפּערייטאָר" לויפט צו צום מענעדזשער אין גרויס אויפרעגונג.

„וואָס איז דער מער?" פרעגט דער דאָזיקער, וואַרשיינלאַך קאַלטבלוטיק, קייענדיק אַ שטיקל „גאָם", אָדער אפשר נאָר „טשוּטאָבעקאָ".

„באַביע האָט איבערגעפּירט די פיקטשור!" רופט דער אָפּערייטאָר אויס, ווייזנדיק דעם מענעדזשער די אייז־קרים אויף דער ערד און דאָס קינד אין טרערן.

„אומזין!" — זאָגט דער באָס. — „איבערגעפּירט? — נים אַ ברעקל! זי האָט ערשט געמאַכט דאָס בילד פאַר אַ בילד, מיין פריינט!"

דאָס איז איינער פון פיל אינצידענטן אין דעם לעבן פון דער גרויסער קינסטלערין, אין וועלכער איך בין פאַרליבט.

און דאָס איז מיין טרייסט.

עס זיינען, פון דעסטוועגן, אָפט דאָ מאָמענטן, ווען מיר דאַכט זיך, אַז מיר אַלע, וואָס אַרבעטן אויפצובויען אַ אידישע ליטעראַטור, בויען אויף זאַמד, און וואָס גרעסער אונזער בנין איז, אַלץ מער האָט ער אַ שאַנס איינצופאַלן אָדער זיך אַראָפצוגליטשן אין דעם תהום אַרונטער.

24סטן פעברואר, 1918

מיין נאַציאָנאַלער אַני־מאַמין*)

1

דאָס, וואָס מען וועט דאָ לייענען איז אַלץ, וואָס איך האָב צו זאָגן בנוגע צו דער אידישער נאַציאָנאַלער פראַגע.

איך האַלט, אַז היינט קען קיין אידישער שריפטשטעלער, וואָס נעמט זיך אַליין (און זיין פאָלק'ס לאַגע) ערנסט, ניט לאָזן אין צווייפל זיין שטעלונג צו דער דאָזיקער פראַגע. ער מוז, אַזוי אָדער אַנדערש, „בעקענען פאַרבע", ווי די טייטשן זאָגן.

ווי אָבער רעדט מען, ווען מען קומט שוין צום רעדן? דאָס הייסט אָפּ דערפון, צי מען וויל די נאַציאָנאַלע אויפפאַסונג באַגרינדן וויסנשאַפטלאַך, אָדער מען קומט נאָר אויסדריקן דאָס, וואָס מען פילט און גלויבט.

דער לעצטער פאַל איז מיינער.

איך האָב ניט קיין שום פרעטענזיעס צו דערלאַנגען דעם עולם אַ וויסנשאַפטלאַכע אָפּהאַנדלונג. פאַרקערט, איך גיב דאָ איבער נאָר מיין גלויבן, נאָר מיין געפיל אין דער דאָזיקער פראַגע, און גיב עס איבער אין דער געשטאַלט, וועלכע דער גלויבן און דער געפיל האָבן ביי מיר אָנגענומען נאָך עטלאַכע יאָר פאַרטיפונג אין דער פאַרגאַנגענהייט און אין דער איצט־צייט פון דעם אידישן פאָלק, זיך ביסלאַכווייז קלערנדיק און קריסטאַליזירנדיק.

אַ נאַש דאָ און דאָרטן אין ביכער, אַביסעלע באַאָבאַכטונג פון דעם אַרומיקן לעבן, און דעם אידישן לעבן אין דער וועלט

---

*) „דאָס נייע לעבן", ניו יאָרק, 1911. (זע אויך ווינטשעווסקי'ס סאָציאַלן „אַני מאַמין" אין באַנד 6).

בכלל, דאָס איז דער פונדאַמענט, אויף וועלכן עס באַזירט זיך מיין אני־מאמין, אָבער געפיל־זאַך בלייבט עס.

אַן אויספירלאַכע דערקלערונג וועט באַלד קומען. דערווייל וועט גענוג זיין דאָס, וואָס פאָלגט.

איצט, אַ שטייגער, די משנה, שפּעטער די גמרא.

ציִיע דרייצן עיקרים

א.

אני מאמין באמונה שלמה, אַז די צייט וועט קומען, ווען אַלע פעלקער און ראַסן וועלן צווישן זיך זיין פאַרברידערט, אַלע צוזאַמען פאַרשטעלנדיק איין איינציקע גרויסע אינטערנאַציאָנאַלע מענטשנפאַמיליע.

ב.

אני מאמין באמונה שלמה, אַז דער רעזולטאַט דערפון וועט פונדעסטוועגן זיין ניט אַ פאַרמישונג און פאַרשמעלצונג פון ראַסן, קולטורן און שפּראַכן, נאָר, פאַרקערט, אַ העכערע גרעסערע און אויסגעפּרעגטערע אויסבילדונג פון די פאַרשידענע נאַציאָנאַלי־טעטן, אַזוי ווייט ווי זיי האָבן אַ קלאָרע היסטאָרישע פיזיאָנאָמיע.

ג.

אני מאמין באמונה שלמה, אַז כל־זמן ווי עס וועט, אויף דעם אופן, זיין ערגעץ אַ נאַציאָנאַליטעט, וואָס איר קלאָר אויס־געפּרעגטער פּרצוף־פּנים, איר נאַציאָנאַלע אינדיווידואַליטעט וועט ניט לאָזן איר פאַרשווינדן אין'ם אינטערנאַציאָנאַלן „שמעלץ־טאָפּ", אַזוי לאַנג וועט האָבן אַ קיום אויך די אידישע נאַציע.

ד.

אני מאמין באמונה שלמה, אַז דער שמעלץ־טאָפּ (אַסימילאַ־

ציע, בלע"ז) איז פאַר אידן ניט מער ווינשענסווערט, ווי פאַר ענגלענדער, פראַנצויזן אָדער דייטשן.

ה.

אני מאמין באמונה שלמה, אַז די נאַציאָנאַליטעט איז ניט נאָר ניט געגן אינטערנאַציאָנאַליטעט, נאָר די דאָזיקע איז אָפּ־הייִנגיק פון יענער. די נאַציעס זיינען אינם אינטערנאַציאָנאַל וואָס די פינגער, למשל, זיינען אין דער האַנט.

ו.

אני מאמין באמונה שלמה, אַז אפילו ווען די פאַרשמעלצונג צווישן אַנדערע ראַסן וואָלט געווען ווינשענסווערט, וואָלט ביי אונז אַזאַ נאַציאָנאַלער זעלבסטמאָרד געווען איינפאַך אוממעגלאַך. די אידישע ראַסע איז פשוט שטאַרקער פאַר פיל אַנדערע, און אין דער פאַרמישונג וואָלט מייסטענס אונטערגיין דער אַנדערער צד, ניט דער איד.

ז.

אני מאמין אמונה שלמה, אַז פונם שטאַנדפּונקט פון רעכט מעג דער איד האָבן זיין לשון, זיין לאַנד און זיין גלויבן. ער איז דערצו, הייסט עס, אַזוי באַרעכטיקט ווי יעדע אַנדער נאַציע.

ח.

אני מאמין באמונה שלמה, אַז דער קיום פון דער אידישער נאַציאָנאַליטעט איז פונדעסטוועגן ניט אָפּהייִנגיק ניט פון דער שפּראַך, ניט פון טעריטאָריע און ניט פון אמונה. דאָס הייסט, אַז אפילו ווען מיר, די לאַנג-לאַנג עקספּאַטריאירטע, וועלכע האָבן טיילווייז שוין פאַרלוירן דעם גלויבן, זאָלן מיט דער צייט אויך פאַרלירן סיי די שבת'דיקע, סיי די וואָכעדיקע שפּראַך אונזערע, וועט אַלץ ניט קענען פאַרשווינדן אונזער נאַציאָנאַליטעט און אונזער קולטורעלער אוצר. אפילו ווען נאָר איינער אין אַ שטאַט

װעט פאַרשטײן דעם לשון, אין װעלכן מיר רעדן הײנט און שרײבן, װעט דאָס בעסטע און אָריגינעלסטע קאָנסערװירט װערן אין אַנ־דערע שפּראַכן און דאָס, װידער, װעט שטענדיק צוריק ברײנגען טױזנטער אידן צום מקור: צו העברעאיש אָדער אידיש.

ט.

אני מאמין באמונה שלמה, אַז דאָרטן, װאו דער יונגער דור פון אײנװאַנדערער, װעלנדיק זיך צופּאַסן צו דער הערשנדיקער נאַציאָנאַליטעט, טוט אויס, װאו ער קען, זײן צורת־איד, װאַרפט אַװעק זײן מוטער־שפּראַך און נעמט אָן די זיטן, אפילו די טראַ־דיציעס, די געשיכטע פון די אײנגעבוירענע, קומט ענטװעדער דער דאָזיקער יונגער דור, װען ער װערט עלטער, אָדער דער צװײ־טער דור, נאָך פילע טרויעריקע ערפאַרונגען, צוריק צו זײן נאַציאָ־נאַליטעט, הגם ניט צו איר לשון.

י.

אני מאמין באמונה שלמה, אַז װאָס לענגער אַלץ מער װערן די נאַציעס, אפילו די אַלטע, אײנגעפונדעװעטע, אָפּגעזונדערט פון די טעריטאָריעס, אויף װעלכע זײ זײנען אויפגעװאַקסן, שוין דורך דעם אַלײן, װאָס די אײנגעװאַנדערטע און פרעמדע װערן אַלץ גרעסער אין צאָל מיט יעדן נײעם פאָרטשריט פון דער דאַמף־קראַפט און דער עלעקטריציטעט.

יא.

אני מאמין באמונה שלמה, אַז פּונקט װי די פאַראײניקטע שטאַטן האָבן הײנט שוין נאַציאָנאַליטעטן מכל המינים, פון װעל־כע קײן אײנציקע קען ניט אָנװײזן אויף ערגעץ אַ באַשטימט שטיקל לאַנד צו זאָגן: כולה שלי, דאָס איז מײנס און נאָר מײנס, אַזוי װעט מיט דער צײט אויך אין דער אַלטער װעלט מער ניט זײן קײן טעריטאָריעלע נאַציע אין דעם פולן זין פונם װאָרט.

יב.

אני מאמין באמונה שלמה, אַז אויב אין אַ סאָציאַליזירטער און פאַרברידערטער מענטשהייט וועט פאָרט זיין פּלאַץ פאַר דער פרייער אַנטוויקלונג פון באַזונדערע נאַציעס, לויט זייער אייגנ-אַרט, זייערע געשיכטלאַכע טראַדיציעס און אַזוי ווייטער אויף באַשטימטע טעריטאָריעס, צווישן געוויסע גרענעצן, דאַן וועט דער איד אָן מי צוריק באַקומען זיינע אייגענע ד' אמות, זיין ווינקעלע אויף דער ערד, וואו ער וועט קענען פירן זיין אייגע־נעם נאַציאָנאַלן לעבן.

יג.

אני מאמין באמונה שלמה, אַז דער ניט־טעריטאָריעלער נאַ־ציאָנאַליזם, וואָס גייט ניט אונטער ניט מיט דעם לשון, ניט מיט דער אמונה, איז ביי אונז דער איינציקער, וואָס וועט האָבן אַ קיום.

2

כדי צו מאַכן מיין פירוש אויף דעם אני־מאמין קלאָרער און פאַרשטענדלאַכער, צעטייל איך די דרייצן עיקרים אויף דריי גרופּן: א—ד, ה—ח און ט—יג. איך הויב אָן מיט דער ערשטער גרופּע (א—ד):

מיר דוכט, איך זע די צוקונפט אַזוי קלאָר, ווי איך וואָלט שוין געלעבט אין איר.

איך זע, פאַרשטייט זיך, ניט קלאָרער אַדיין אין די איינצל־הייטן פון דעם קינפטיקן מענטשלאַכן לעבן, ווי עס האָבן געזען די „זעער", די נביאים פון עטלאַכע דורות צוריק.

בדרך אגב וואָלט איך זאָגן, אַז נאָר דער, וואָס גלויבט, קען זיין אַ נביא, און נאָר דער נביא קען זיין אַ „חוזה", אַ זעער, און נאָר דער מענטש, וואָס האָט צום זען, חוץ אויגן, אויך אַ האַרץ, קען האָבן די אמונה, וואָס גיט די נביאות, וואָס גיט די אספּקלריה המאירה, דעם זע־אַפּאַראַט, וואָס קען אַריינקוקן אין די קומענדי־קער דורות.

און אַ האַרץ האָט יעדער, און דערפאַר דאַרף מען ניט זיין קיין ישעיה אריינצובליקן אין דער קינפטיקער וועלט. ישעיה'ס צונג, ישעיה'ס פייאיקייט צו זאָגן דאָס, וואָס ער זעט, ישעיה'ס קונסט עס אזוי צו זאָגן, אַז אַלע זאָלן מיט אים זען און גלויבן— ניט גלויבן און זען! — דאָס האָבן נאָר געציילטע מענטשנ־קינדער. אָבער אַ האַרץ האָט יעדער און חוץ, ווען דאָס האַרץ איז ענטוועדער פאַרלאָפן מיט פעטס, אָדער צעבראָכן פון יסורים, אָדער איינגעשרונקען דורך קעלט, אָדער פאַרקלעמט דורך ביטע־רער נויט, קען יעדעס האַרץ העלפן די אויגן זען — זען ווייט און טיף און הויך — און דער „כל עם ה' נביאים" דאַרף גאָר ניט בלייבן אַ פוסטע פראַזע, אַ „פרומער וואונש".

יעדער פּראָסטער בשר־ודם קען אַלזאָ זען און פּראָפעצייען. מיט אַ געוויינטלאַכן באַגריף פון דער פאַרגאַנגענהייט, אפילו ווען מען איז ניט קלאָר אין דעם סדר־הדורות, מיט אַ געוויינטלאַכער פאַרשטענדעניש פון דער צייט, אין וועלכער מען לעבט, קען מען זען, ווי געזאָגט, די צייט, וואָס דאַרף קומען.

אָבער מיט איין באַשרענקונג.

מען קען נאָר זען די אַלגעמיינע שטריכן, „דעם קאָנטור פון דער צוקונפט" — וואָלט איך געזאָגט, ווען דאָס וואָלט ניט גע־קלונגען אַ האָרעלע דעקאַדענטיש. מער האָט קיין שום נביא ניט געזען און דאָס שוין דערפאַר אליין ניט, ווייל אַלץ אין דער וועלט האַלט זיך אין איין אומאויפהאַלטזאַמען, טעגלאַכן אַנט־וויקלען־זיך און קיין אספקלריה המאירה איז דערצו ניט שאַרף גענוג.

אָבער, צוגעבנדיק די דאָזיקע באַשרענקונג, דוכט מיר, אַז איך זע וואָס עס וועט זיין „באחרית הימים" זייער קלאָר.

קיין פאָלק וועט ניט זיין אַ געפאַר פאַר זיין שכן, צי זיי וועלן זיין אין איין לאַנד, אויף איין טעריטאָריע, אָדער אָפּגע־טיילט, אויף באַזונדערע שטיקלאַך לאַנד. ניט אַ מלחמה פון איין זייט גרעניץ איבער דער אַנדערער און ניט אַ פּאָגראָם אין דער מדינה גופא פון איין טייל פון דער באַפעלקערונג געגן אַ

צווייטן — וועט ניט זיין מעגלאך.

אפשר וועט זיך נאָך אַלץ כוואַטעווען אַ נאַציע געגן אַ נאַ־ציע; אפשר וועט נאָך אַלץ די ליבע ברייִנגען מיט זיך די אייפער־זוכט, ווי דאָס ליכט ברענגט דעם שאָטן; אפשר וועט נאָך אַלץ אַ גרעסערער טאַלאַנט דערוועקן קנאה ביי אַ קלענערן; אפשר וועט נאָך אַלץ זיין אומצופרידנהייט, אַ שטרעבן צו אַ בעסערער, נאָך בעסערער, נאָך פרייערער, נאָך גליקלאַכערער, נאָך ערלאַכערער וועלט; אפשר וועט נאָך דאַן אויך זיין שטרייט אין דעם דאָזיקן שטרעבן.

אפשר יאָ. אָבער אַזוי ווייט ווי מיין אויג קען זען, איז דער שטרייט פון יענע צייטן אַ שטרייט צווישן ליבנדיקע ברידער ביי א י י ן פולן טיש, וואו מען קען זיך מתוכח זיין מיט פו־לע מאָגענס און ריינע הערצער.

און דער שטרעבן צו עטוואָס, וואָס איז נאָך בעסער, פרייער, ערלאַכער, גליקלאַכער פאַר אַלעמען — דער דאָזיקער שטרעבן וועט ניט פירן צו מחלוקת און שנאת־חנם צווישן די, וואָס דענקען ניט גלייך מכח די וועגן און מיטלען, מכח דעם „וואוהין“ און דעם „ווי אַזוי“, כדי דעם צוועק צו דערגרייכן.

און די קנאה פון דעם טאַלאַנטלאָזן, אָדער פון דעם קליינעם טאַלאַנט צום גרויסן אָדער גרעסערן וועט זיך אויסדריקן אויף אַ פיינערן און איידעלערן, אַ מענטשלאַכערן אופן, ווי היינט.

און די אייפערזוכט, באַגלייטנדיק די ליבע, וועט ניט פאַר־גיפטן דעם אייגענעם גוף אין דעם אַנדערן צד'ס אומדערוועקטע ליבע, און מאָרד צוליב אַ פרוי אַ געליבטער ביי מענער, אָדער צוליב אַ מאַן ביי פרויען וועט געווים זיין אַזוי זעלטן, ווי היינט אַזאַ מאָרד צווישן געלערנטע איבער אַן אַנטדעקונג אָדער אַ נייער לערע.

דאָס זע איך קלאָר, און אַזוי זע איך אויך קלאָר, אַז דער וועט־אייפער, די התחרות צווישן פעלקער, וועלכע וועט אפשר ניט זיין קלענער און זעלטענער ווי איצט, וועט זיך אויסדריקן אויף אַזאַ אופן, אַז די אַנטשיידונג וועט שוין קיינמאָל מער ניט

געבן דער שווערד אַלס ריכטער און קרופּ'ס כלי־זיין אַלס אַ דזשור־רי. דער וועט־קאַמף צווישן די פעלקער וועט זיין אַזוי פריי פון בלוטפלעקן און פון בלוטנדיקע וואונדן, ווי עס איז היינט דער וועט־קאַמף צווישן פערד אין אַ רייס, אָדער זייערע בעלי־בתים.

און קלאָר שטייט פאַר מיינע אויגן אַ פאַרברידערטע, אינ־טערנאַציאָנאַלע מענטשהייט, אין וועלכער יעדעס פאָלק האָט זיין פּלאַץ, יעדע נאַציאָנאַליטעט די מעגלאַכקייט זיך ווייטער צו אַנטוויקלען לויט נאָך איר אייגנאַרט, לויט נאָך איר געשיכטע און אירע קולטורעלע באַשטרעבונגען.

און דוקא אין דער דאָזיקער ברידערלאַכקייט זע איך די נאַ־ציאָנאַלע אינדיווידואַליטעט, זע איך דעם גרעסטן אויסדרוק פון דעם, וואָס איז אייגנטימלאַך ביי יעדן איינציקן, אַזוי ווי מען קען זען די פולקאָמענסטע רויז און די פולקאָמענסטע ליליע דוקא דאָרטן, וואו פאַר אַלע וואָרצלען איז דאָ גלייך גוטע און זאַפטיקע דערנערונג אין דעם שויס פון דער אַלגעמיינער מוטער־ערד.

ניט איין איינציקע גאַטונג וועט ווערן פון אַלע בלומען, נאָר פיינערע בלומען, למיניהם, דאָרטן, וואו עס איז ענדלאַך דאָ פאַר אַלעמען פרייהייט צום וואַקסן און גלייכהייט צום דערנערן זיך ביים אויפבליען און אויסוואַקסן.

געוויס, עס איז שווער צו זאָגן, ווי אין די קומענדיקע צייטן וועלן לעבן צווישן זיך, למשל, די בולגאַרן, סערבן און מאָנטעאָנע־גערן אין דרום־אייראָפּע, אָדער די דענען, שוועדן און נאָרוועגער אין צפון־אייראָפּע: צי זיי וועלן זיך פאַרשמעלצן אָדער ניט.

אָבער ווען עס קען נאָך זיין אַ שטיקל ספק וועגן דעם צווישן אַזעלכע ווי זיי, איז אַזוי גוט ווי זיכער, אַז דייטשן, סלאַוון און אידן אפילו, ווען זיי זאָלן תמיד בלייבן אין די זעלביקע שטעט אין איין און דער זעלביקער מדינה, וועלן זיך וואָס אַ יאָר לענגער אַלץ ווייניקער פאַרשמעלצן.

מיט דעם פאָרטשריט פון דער צייט ווערט אפילו ביי יענע

קליינע נאַציעס טאַקע אין סקאַנדינאַוויען אַלץ מער בולט די אייגנאַרט, וועלכע דריקט זיך אויס אין אַ בראַנדעס אין דענמאַרק, אַ איבסען אין נאָרוועגיע און אַ סטרינדבערג אין שוועדען (דאָס וואָס בראַנדעס איז מזרע היהודים אינטערעסירט אונז אין דעם דאָזיקן אויגנבליק ניט) — אַ מין אייגנאַרט, וואָס פירט אַלץ מער און מער צו אַ בולט'ערער, צוגעשפּיצטערער, קלאָרער אויסגע־פּרעגטער נאַציאָנאַלער פּערזענלאַכקייט.

אפילו דאָ, אין אַמעריקע, אָדער אין דרום־אייראָפּע, אָדער אין דעם אינטערנאַציאָנאַלן קעניגרייך המכונה עסטרייך, ווערט די נאַציאָנאַלע אינדיווידואַליטעט אַלץ שאַרפער און גרעסער, וואָס מער מענטשן עס קענען לייענען די פאַרשידענע ליטעראַ־טורן און וואָס מער מענטשן עס קענען אַזעלכע ליטעראַטורן באַ־שאַפן, אָדער זיי העלפן אויסברייטערן און אויפהויבן. און אַזוי ווי עס וואַקסט כסדר די צאָל פון נייע לעזער און מיט זיי די צאָל פון נייע שרייבער, איז יעדער נייער איבסען, יעדער נייער טורגעניעוו, יעדער נייער מאַפּאַסאַן אַ פאַרפעסטיקער פון זיין נאַציאָנאַליטעט, אַ נייער שטערן אויף דעם נאַציאָנאַלן פירמאַ־מענט.

און ניט נאָר עס בילדעט זיך אַזוי אויס די אייגנאַרט באַ יעדער נאַציאָנאַליטעט אין איר ליטעראַטור, נאָר וואָס ווייטער אַלץ מער אַנטוויקלט זיך אַ נאַציאָנאַלע דראַמע, אַ נאַציאָנאַלע אָפּערא, אַ נאַציאָנאַלע מאַלעריי, אַ נאַציאָנאַלע פאַרטיפונג פון יעדן פאָלק אין זיין פאַרגאַנגענהייט, אין זיין געשיכטע, אין זיין מקור.

און אויב דאָס איז קלאָר דער פאַל ביי אַזעלכע נאַציעס, וואָס קומען נאָך אַלעמען פון איין ראַסע; אויב עס שפּיצן זיך צו און נייען פאַנאַנדער, יעדער נאָך זיין מין נאָך, די פעלקער פון די זעלביקע סלאַווישע, לאַטיינישע, גערמאַנישע אָדער קעלטישע ראַסן; אויב דער אויסוואַקסן פון דער נאַציאָנאַל־ליטעראַטור, פון דער נאַציאָנאַל־מוזיק, פון דער נאַציאָנאַל־געשיכטע, בקיצור, פון דער נאַציאָנאַל־קולטור בילדעט אויס אַלץ קלאָרער און דייטלאַכער

דעם נאַציאָנאַל-כאַראַקטער און די דאָזיקע נאַציאָנאַליטעטן, על אחת כמה וכמה די אידישע.

לעבנדיק צוזאַמען, אויף איין שטח, אונטער די זעלביקע באַדינגונגען, אפשר מיט קינדער, וואָס לערנען אין די זעלביקע שולן, קענען איטאַליענער, שפּאַניער און פראַנצויזן — אַלע פון איין מקור, פון דער זעלביקער ראַסע — קענען זיי זיך צו אַ געוויסן גראַד פאַרמישן, פאַרשמעלצן, בטל ווערן איינע צווישן די אַנדערע.

דאָס קען אפילו פּאַסירן מיט אונז, אידן, צעשפּרייט צווישן די פעלקער, הגם מיר זיינען פיל ווייטער פון זיי ווי די מייסטע צווישן זיי איינער פון דעם אַנדערן, הגם מיר זיינען פון אַן אַנדער ראַסע.

דאָס קען פּאַסירן. דאָס האָט פּאַסירט אין דער פאַרגאַנגענהייט. דאָס וועט זיכער פּאַסירן אין דער צוקונפט.

אָבער ניט געמישטע זיווגים, ניט מאַסן־שמד און ניט אויסראָטונג, ווי זי קומט אַמאָל פאָר לגבי אונז, קענען ניט אונטערברענגען מער ווי אַ טייל פונם פאָלק.

עס קען זיין, אַז ווען ניט דער שמד און די פאַרמישונג צווישן די פעלקער אָן שמד, וואָלטן היינט געווען ניט 12 מיליאָן, נאָר 60, אָדער מער. עס קען אויך געמאָלט זיין, אַז פון די היינטיקע 12 מיליאָן וועט מיט דער הילף פון פאַרמישונג — מיט אָדער אָן שמד — בלייבן 6 מיליאָן. דאָס אַלץ לייגט זיך אויפן שכל, אָבער בשום אופן איז ניט מעגלאַך, אַז דאָס פאָלק זאָל גאָר אינגאַנצן פאַרשווינדן.

בלייבט די פראַגע: איז עס ווינשענסווערט, אַז עס זאָל אין דער וועלט זיין אַ פאָלק, ווי דאָס אידישע?

אויף דעם איז ניט נויטיק צו זאָגן מער ווי די דאָזיקע פּאָר ווערטער:

וואָלט פאַר דער מענטשהייט געשטאַנען אַזאַ צוקונפט — און אַמאָל האָט זיך אין אונזערע קרייזן אַזוי געחלום׳ט — פון אַן אַלגעמיינער פאַרשמעלצונג, פון אַ מענטשהייט מיט א י י ן

לשון, איין מדינה און איין ראסע, דאן וואלט אפשר געווען א יושר, אז מיר, אידן, וועלכע האבן כמעט תמיד גע־מאכט דעם אנהויב, זאלן דאס טאן אין דעם פרט אויך. דאן וואלט אפשר געווען ווינשענסווערט, אז מיר זאלן די ערשטע לעבעדיקערהייט ארײנשפרינגען אינם שמעלץ־טאפ.

אויב אבער, ווי איך האב דא געוויזן, דער פראצעס פון דער מענטשהייט׳ס אנטוויקלונג איז אין דער אנטגעגנגעזעצטער ריכ־טונג און זשארעס׳עם אייניקלאך וועלן זיין ניט ווייניקער, נאר נראד מער פראנצויזן; אויב בעבעל׳ס קינדסקינדער וועלן זיין ניט ווייניקער, נאר מער דייטשען; אויב טוראטי׳ס קומענדיקע דורות וועלן זיין איטאליענישער און פלעכאנאוו׳ס פיל, פיל רו־סישער, דאן איז, דאכט זיך, ניט מער ווי ריכטיק, אז אונזערע זאלן לעת־עתה בלייבן אידן.

3

איצט לאמיר באטראכטן די צווייטע גרופע (ה—ח):

נאר צו דארפן זאגן דאס, וואס איך זאג אין דעם פינפטן פאראגראף (אדער עיקר), איז דער טראגי־קאמיזם פון אונזער לאגע אלס אידן.

שטעלט זיך פאר א פראנצויזישן אדער א רוסישן, אדער א שרייבער פון ערגעץ אן אנדער נאציאנאליטעט, וואס דארף ערשט אויסטייטשן, אז זיין פראנצויזישקייט, רוסישקייט אדער ערגעץ אן אנדער „קייט" איז ניט קיין שטער צו דער אינטערנאציאנאלי־טעט פון זיין סאציאליזם!

אין מיין ערפארונג פון געהערטע און געלייענטע רעדעס פון סאציאליסטישע ארבעטער־פירער און טעארעטיקער געדענק איך נאר איין פאל, וואו אזא דערקלערונג איז אומיצן אויסגעקומען צו מאכן. דאס איז געווען אין בעבעל׳ס א רעדע פאר בערלינער

סטודענטן, אָבער אפילו יענע דערקלערונג איז ניט דאָס זעלביקע ווי דאָס, וואָס מען האָט אויבן געלייענט. *)

ניט אַז די נאַציאָנאַליטעט איז ניט געגן דעם אינטערנאַציאָנאַליזם איז אויסגעקומען בעבעל'ן צו דערקלערן, נאָר, פאַרקערט, אַז דער אינטערנאַציאָנאַליזם איז ניט געגן נאַציאָנאַליטעט. מיט אַנדערע ווערטער: אַז דייטשן מעגן זיין דייטשן איז אָפּגערעדט, —בהאָ כולי עלמא לאָ פליגי, — מחמת זיי זיינען עס; וואָס מען דאַרף מאַכן קלאָר איז, אַז קיין אינטערנאַציאָנאַלער סאָציאַליזם קען בשום אופן ניט האָבן עפּעס דאַגעגן.

מען זאָגט, אַז דער ווילנער ליץ „שייקע" פייפער — איך האָב נאָך געהאַט די זכיה אים צו קענען פערזענלאַך, לכל־הפּחות אים צו זען — פלעגט האָבן די בריה'שקייט צו וויינען מיט איין אויג און צו לאַכן מיט דעם אַנדערן. איך וועל ניט קאַווירן פאַר דעם אמת פון דער דאָזיקער לעגענדע, אָבער אויב אַזאַ קונץ־שטיק איז ניט למעלה מן הטבע, וואָלט אַ מענטש מיט דער פייאַיקייט נאָכצוטאָן ר' ישעיה דעם סאָפּראַנאָ־זינגער פון ווילנער שול — און נאָר ער אַליין — געקענט אויסדריקן וואָס איך האָב געפילט, שרייבנדיק יענעם פּאַראַגראַף.

מען דאַרף פּשוט קענען וויינען און לאַכן בנשימה אחת, כדי צו זאָגן, אַז אַ איד מעג זיין אַ איד, און צו פילן, אַז דאָס איז ניט אַזוי זעלבסטפאַרשטענדלאַך, ווי עס וואָלט זיין, למשל אין אונזערע צייטן צו זאָגן, אַז די זון און די לבנה זיינען ניט קיין לאָמפּען, וואָס הענגען אין הימל, און אַז זיי האָבן קיין שום שייכות ניט מיט דער סטענדערד אויל קאָמפּאַני.

לאָמיך זיך דאָ, פונדעסטוועגן, אויף אַ ווייַלינקע אָפּשטעלן.

אונזער צרה איז אין דעם דאָזיקן פּרט, וואָס אַ איד קען ניט אויפהערן צו זיין אַ איד, בלייבנדיק אַ איד. קיין פּאַראַדאָקס און קיין דרוק־פעלער. אָט הערט:

---

*) זע וועגן דעם אין דעם קומענדיקן קאַפּיטל: „איז דער אינטערנאַציאָנאַל קעגן נאַציאָנאַליטעט?"

אַ איד הייסט איינער, וואָס געהערט צום אידישן פאָלק, צום אידישן צווייג פון דער סעמיטישער ראַסע, אָבער דאָס הייסט אויך איינער, וואָס האַלט פונם אידישן גלויבן, אַזוי ווי אַ דייטש איז איינער, וואָס געהערט צום דייטשן פאָלק און איז — לאָמיר זאָגן — אַ קריסט לויט נאָך זיין אמונה.

אין דער צייט, וואָס דער דייטש קען אַראָפּוואַרפן פון זיך דעם עול־תורה, די רעליגיע, אפילו דעם עול־מלכות—ווען ער ווערט, אַ שטייגער, אַן אַמעריקאַנישער בירגער — מוז ער אָבער בלייבן, צי ער וויל צי ניט, אַ דייטש, אַ מיטגליד פון זיין פאָלק און ראַסע; ווערט דער איד אינגאַנצן אויס איד, און ער מיינט, אַז ער איז מיט זיין אויפהערן צו גלויבן געוואָרן ניט נאָר אויס מאַמין אין אידישקייט, נאָר אויך אויס איד אַלס צוגעהעריקער צו זיין נאַציע.

און דאָס איז ניט אַליין די מיינונג פון דעם „כופר בעיקר", דאָס איז אויך וואָס זיין גלויביקער נעגנער האַלט פון אים. טוסטו אויס דעם אַרבע־כנפות, קריכסטו אַרויס פון כנסת־ישראל; נעמסטו אַראָפּ די באָרד, פאַרלירסטו אויך דעם צלם־אלהים; פאַר־זינדיקסט זיך די נשמה געגן דער רעליגיע, ווערט זי ניט נאָר גע־שטראָפט, זי ווערט אַ פּ ג ע ש נ י ט ן און ניט נאָר פון דער גלויבנס־גענאָסנשאַפט, נאָר אויך פונם פאָלק: ונכרתה הנפש ההיא מ ע מ י ה — זאָגט דער פסוק.

דער גרויסער עולם נעמט דאָס וואָרט „מעמיה" (פון איר פאָלק) בוכשטעבלאַך.

* * *

און ביי אַ פאָלק, ווי דאָס אידישע, איז דאָס ביז צו אַ גע־וויסן גראַד מער אָדער ווייניקער נאַטירלאַך. די „אַפּטריניקע" ביי אונז זיינען זעלטן ווען אין די אַלטע צייטן, און אפילו ביז דאָ ניט לאַנג, געווען פריידענקער. די שפּינאָזאַס און די אַקאָסטאַס זיינען געווען זייער זעלטענע דערשיינונגען. די מייסטע, וואָס זיינען אַרויס פון דער אידישער סינאַגאָגן־געמיינדע, זיינען גע־ווען משומדים, מענטשן וואָס האָבן זייער אמונה ניט אוועקגע־

וואָרפן, ווייל זיי האָבן פארלוירן דעם גלויבן, נאָר ווייל זיי האָט זיך געלוינט די אמונה איבערצובייטן אויף אַן אנדערער. זיי זיינען געווען מענטשן, וואָס האָבן צוליב באַקוועמלאַכקייט, צוליב זיכערקייט, צוליב אַן אָרט ביים פלייש-טאָפּ פון מצרים, זעלטן ווען צוליב אַ פרויענצימער, וועלכע האָט פאַרנומען זייער האַרץ און פאַר׳כשופ׳ט זייער נשמה (וואָס דאָס איז אין די אויגן פון ניט זייער שטרענגע באַאורטיילער אַ שטיקל אַנטשולדיקונג), פאַרלאָזן צוזאַמען מיט דער אמונה טאַקע זייער פאָלק.

די דאָזיקע מענטשן, די משומדים, זיינען טאַקע געווען און זיינען נאָך היינטיקן טאָג, פאַררעטער צו זייער ראַסע. זיי זיינען די „ראַצן וואָס פאַרלאָזן די זינקענדיקע שיף", — די שיף, איבעריקנס, וואָס האַלט אין איין זינקען און ווערט קיינמאָל ניט פאַרזונקען; וואָס איז ביז איצט אַלץ פּייאיק געווען צו לאַכן פון דעם גרעסטן, בייזעסטן, ווילדעסטן שטורם אפילו, ווען ער האָט אוועקגעריסן גאַנצע ברעטער און האָט געמאַכט גרויסע לעכער, אויסצאַפּנדיק בלוט און אריינגיסנדיק וואַסער; אפילו ווען עס האָט זיך אויסגעוויזן, אַז דער זעגל איז צעבראָכן, דער מאַסט איז צעריסן און דער אַנקער איז פאַרשוואונדן; מיט אַנדערע ווערטער, אַז עס איז מער ניטאָ ניט קיין מעגלאַכקייט ווייטער צו שיפן זיך צווישן די ווילד געוואָרענע כוואַליעס, אָדער צו ווערן זיך געגן דעם שטורם, וואָס וויל פאַרטראָגן אין האָצע־פלאָצע, אָדער זיך אויפצוהאַלטן ביים ברעג, ווען עס איז נויטיק אָפּצוּוואַרטן עד יעבר זעם, ביז דער שטורם וועט איבערגיין.

דריי קלאַסן מענטשן האָב איך מיין גאַנצן לעבן לאַנג געהאַסט: משומדים, מוסרים און פּראָצענטניקעס, אַלס פאָלקספאַררעטער, אַלס עוכרי־ישראל — יעדן אין זיין פאַך און זיין מדרגה.

קיינער וועט קיינמאָל ניט וויסן, וויפיל יסורים מיר האָט געמאַכט אין מיינע יונגע יאָרן בערנע׳ס שמד אַליין, שוין ניט רעדנדיק פון היינע, דער מענדעלסזאָהן־פאַמיליע און די משומדים פון בערלין, וועלכע איך האָב דערמאָנט אין דעם פאָריקן קאַפּיטל.

מיין בערנע! דער פרייהייטס־אַפּאָסטאָל, דער מאַן, וואָס זיין התלהבות פאַר פרייהייט און רעכט און זיין גליענדיקע מענטשנליבע האָבן מיר שטענדיק געבראַכט פאַר די אויגן דעם סנה, וואָס משה האָט געזען, וואָס ברענט און ווערט קיינמאָל ניט פאַרברענט! דער דאָזיקער אומשטערבלאַכער פאַקל־טרעגער אין דעם פינסטערן מדבר פון דער פרייסיש־עסטרייכישער רעאַקציע; דער דאָזיקער קלאַסיקער־אַגיטאַטאָר, דער מאַן, וועלכער האָט זיין פעלד־געשריי, זיין וועקער־רוף געמאַכט פאַר אַ שטיק פּאָעזיע און זיינע שטראָף־רעדעס פאַר קאַפּיטלאַך פון די אַלטע פּראָפעטן, דורכגעווירצט מיט וואָלטער'ס וויץ, מיט זשאַן פּאַל'ס מליצה, מיט אַלע שיינקייטן פון אַלטע און נייע שפּראַכן — דער דאָזיקער בערנע, מיין בערנע, מיין לייט־שטערן, מיין וועקער, מיין פירער, מיין לערער — אַ מ ש ו מ ד!

אָ, וויפיל איך האָב דערפון געליטן אין מיינע יונגע יאָרן, אין דער ערשטער צייט, ווען איך האָב זיך מיט אים באַקענט!

און אפילו איצט, ווען איך ווייס שוין כמעט די גאַנצע נאַטור-געשיכטע פון דעם אידישן פּראַצענטניק און איך קען אויף אים שוין מלמד־זכות זיין; איצט, ווען איך וואָלט אפילו דעם מסור קענען ווען ניט אַנטשולדיקן, לכל־הפחות שילטן אָן טויט־קללות; איצט, ווען איך קען דעם אָגולנעם שמד פאַרדאַמען, און ניט ווייניקער פאַרדאַמען ווי אַמאָל, אָבער שוין אָן אַ דרייפאַכער תוכחה — אפילו איצט זיינען פאַר מיר די דאָזיקע דריי קלאַסן אידן פאַררעטער געגן זייער נאַציע, און אין אַ פיל העכערן גראַד ווי די אַנדערע ביידע—דער משומד.

עס איז פאַר מיר דעריבער לייכט צו פאַרשטיין, ווי אַזוי ביי אונז, אידן, האָט זיך אויפגעלעגט דער באַגריף וועגן דעם אויס־איד, וועלכער וואָלט זיין אומפאַרשטענדלאַך, ווען דאָס וואָלט געוואָרן אָנגעווענדט אויף אַן אַנדער פאָלק און אַן אַנדער אמונה.

* * *

מיין באַהויפּטונג (אין פאַראַגראַף 6), אַז די אידישע ראַסע

איז שטאַרקער פאַר פיל אַנדערע, וואָס דערפאַר וואָלט אין פאַל פון פאַרמישונג אונטערגיין דער אַנדערער צד, ניט דער איד, שטיצט זיך אויף מער ווי פערזענלאַכע באַאָבאַכטונג. עטוואָס וועגן דעם האָב איך צום ערשטן מאָל געזען אין פרידריך קאָלב'ס קולטור־געשיכטע מיט אַ יאָר 30 צוריק און זינט דעם אַנדערש־וואו.

* * *

אויבן איז דאָ ביי מיר געברויכט געוואָרן דער אויסדרוק „אוועקגעוואָרפן די אמונה". דאָס ווערט אַנגערופן גערעדט (ווי די תורה רעדט, לויט ווי די גמרא וויל האָבן) בלשון בני אדם, אין דער שפּראַך פון דעם מענטשן פון דער גאַס.

אין אמת'ן קען מען קיין אמונה ניט אוועקוואַרפן, אַ שטיי־נער, ווי מען וואַרפט אַוועק אַן אויסגעטראָגענעם בגד, אָדער אפילו אַ בגד, וואָס איז נאָך גאַנץ און נוצלאַך, נאָר ער איז אויף אייך קליין געוואָרן, ווייל איר זענט אויסגעוואַקסן.

איר קענט אויפהערן צו גלויבן אין די נסים ונפלאות, וועל־כע זיינען אַ טייל פון אייער אמונה; איר קענט אויפהערן צו פאָלגן די געבאָטן אין דעם פּרט פון מעגן און ניט־טאָרן, וואָס שטאַמען פון דעם דאָזיקן גלויבן; איר קענט אַ קער טאָן דעם רוקן צו די מנהגים, וואָס זיינען מיט דער אמונה פאַרבונדן; איר מעגט אפילו אויפהערן צו גלויבן אין דעם סאַמע גאָט, פון וועלכן עס שטאַמט און צוליב וועלכן עס עקזיסטירן די דערציילונגען פון די נסים, די מצוות עשה און מצוות לא־תעשה, די רעליגיעזע מנהגים און אַלץ, וואָס האָט דערמיט אַ שייכות.

איר קענט דאָס אַלעס טאָן, אָבער דערמיט באַפרייט איר זיך נאָך ניט פון אייער אמונה: איר קענט זי ניט אוועקוואַרפן. אפילו ווען איר אַליין האָט קיינמאָל קיין אמונה — ווי איר מיינט — ניט געהאַט, בלייבט זי, אָדער לכל־הפחות אַ גרויסער חלק פון איר, אין אייך, אין אייער לשון, אין אייערע געוואוינ־הייטן אין אייער הלוך, אין אייער באַנעמען זיך צו מענטשן, אין אייער באַשעפטיקונג — ווען די פראַגע איז וואָס איך ווילט

זיך טאָן און וואָס ניט, — אין אייער קלייבן פון אכילות און נעטראַנק א. א. וו.

דער אדוואָקאַט קופּערניק האָט געזאָגט מיט יאָרן נאָכדעם, ווי ער האָט זיך געהאַט גע׳שמד׳ט, אז עס גייט אים אַלץ נאָך אויס דאָס האַרץ נאָך אַ שטיקל געפילטע פיש ערב שבת און עס דרעמעלט אים זיך נאָך אַלץ שבת בייטאָג.

אין דעם דאָזיקן שפּאַס איז דאָ אַ גרויסער ערנסט. אפילו דער זון און דער אייניקל פון אַ געטויפטן אידן האָט נאָך אין זיך די אידישקייט, וואָס דורות און דורות פון עלטערן און אור־עלטערן פאַר אים האָבן געהאַט אין זייער בלוט און אין זייער מארך פון דער וויגל ביז׳ן קבר.

עס וואָלט זיך וועלן לענגער אויף דעם אָפּשטעלן, נאָר דאָ איז דאָס ניט נויטיק און איז ניט צו דער זאַך. אָנגעפירט האָב איך דעם גאַנצן געשפּרעך, נאָר כדי ארויסצוברענגען דעם פאָלגנ־דיקן געדאַנק:

צו שטעלן די פראַגע, „האָט אַ איד אַ רעכט צו זיין גלויבן?— איז אַן אבסורדיטעט, צי דער איד שלעפּט אויף זיך דעם עול־תורה אָדער ניט. מען וואָלט גראַד אַזוי גוט קענען פרעגן — אין דעם פאַל, מיין איך, פון אַ פריידענקער — צי האָט אַ מענטש אַ רעכט צו זיין קינדהייט, צו זיין טאַטן און מאַמען, אָדער ניט.

און דאָס זעלביקע איז ריכטיק פון דער נאַציע, פון דעם כלל־ישראל. אָבער בעת־די אמונה פון דעם יחיד ווערט דורך שמד סוף־כל־סוף פאַרט פאַרשוואונדן, אפילו ווען דאָס זאָל נע־מען צען, פופצן אָדער צוואַנציק דורות, וועט דער גלויבן שטענדיק בלייבן ניכר ביי אַ נאַציע און וועט שטענדיק כאַראַקטעריזירן די נאַציע, אפילו כולנו „חכמים“, כולנו „נבונים“, כולנו ע מ י־א ר צ י ם אין דער תורה.

דאָס וואָלט איך וועלן, מען זאָל געדענקען, ווען מען רעדט דערפון, אז אידן קענען בלייבן אַ נאַציע, אָדער נאַציאָנאַליטעט אפילו דאַן, ווען זיי פאַרלירן זייער אמונה.

מיט דעם נאַר־וואָס געגעבענעם פירוש הייסט דאָס: ווען זיי

הערן אויף צו גלויבן און אָפּצוהיטן די צערעמאָניעס פון זייער אַמאָליקער אמונה.

* * *

טאָמער נויטיקט זיך אימיצער אין אַ באַווייז, אַז רעליגיע, ווי מיר, פוילישע אידן, פאַרשטייען דאָס וואָרט, איז ניט אַב־סאָלוט נויטיק, כדי אויפצוהאַלטן די אידישע נאַציאָנאַליטעט און דאָס אידישע נאַציאָנאַלע געפיל, איז גענוג זיך ארומצוקוקן אין מערב־אייראָפּע.

נאָר לאָמיר דאָס נעמען צוזאַמען מיט דעם פּרט פון שפּראַך.

ווער עס האָט געלעבט אין ענגלאַנד, אין פראַנקרייך, אין האָלאַנד און ספּעציעל אין דייטשלאַנד, וועט האָבן באַמערקט, אַז די אידן אין יענע לענדער זיינען אויף קיין פאַל ניט ווייניקער אידן, דאָס הייסט, זיי האָבן ניט ווייניקער ראַסן־באַוואוסטזיין און נאַציאָנאַל־געפיל, ווי די רוסיש־פוילישע אידן. אין יענע לענדער ווייסט דער דורכשניטלאַכער איד אַזוי גוט ווי גאָרניט פון דעם, וואָס מיר זיינען געוואוינט צו רופן אידישקייט. פרעגט אים בחרם, וואָס תפלין זיינען—אינעווייניק—אפילו וואָס דער אונטערשייד איז צווישן מצה שמורה און פלאַכע פּאַמפּושקעס. אויב ער האָט אין זיינע יונגע, זייער יונגע, יאָרן אריינגעקוקט אין אַ סידור, האָט ער צו דרייסיק יאָר לאַנג שוין פאַרגעסן ווי עס זעט אויס אַ קרומער „כף", אָדער אַ לאַנגער „נון", און וואָס איז, למשל, שייך צו אַזאַ זאַך, ווי אַ לאַנגן „והוא רחום", איז דאָס פאַר אים אַ גרעסערע מיסטעריע, ווי עס איז גרין־דאָנערש־טאָג פאַר אַ ליטווישן חדר־אינגל.

און דאָך איז ביי אים דער איד אין הארצן לעבעדיקער, ווי ביים רוסישן אָדער פוילישן אידן.

נאָך מער.

דער פרומער, אידישער איד פון אונזערע מקומות, וואָס האָט אין זיך אָן אַ שיעור קאַפּיטלאַך תהלים, פּרקים משניות, בלאַט גמרא, חוץ „שנים מקרא ואחד תרגום" אַלע וואָך, און יוצרות, און פיוטים, און וואָס ניט; דער דאָזיקער איד, וואָס האָט צוויי

אידישע לשונות (פאַר „דברי חול“ און „דברי קודש“) און א אידי־שע יאַרמאַלקע אויפן קאָפּ מיט אידישע בגדים אויפן לייב, — דער דאָזיקער נוטער, פרומער איד האָט כמעט קיין באַגריף ניט פון אידישער געשיכטע, אָדער פון דער געאָגראַפיע פונם הייליקן לאַנד. ער ווייסט דערפון אפילו ניט אויף אזוי וויט, ווי מען קען דאָס וויסן פון תנ"ך, ווייל ער לערנט עס ניט, ווי ער וואָלט דאָס נעדאַרפט לערנען. טאָמער האָט ער געקענט פון ספר יהושע קריגן א באַגריף דערפון, ווי אזוי ארץ־ישראל איז געווען אמאָל פאַר־טיילט צווישן די צוועלף שבטים, היפּט ער איבער די דאָזיקע קאַ־פּיטלאַך. דער לעגענדאַרישער טייל פון תרגום שני איז אים קלאָרער, ווי דאָס, וואָס קען האָבן א היסטאָרישן ווערט אין מגילת אסתר א. אַ. וו.

דער „טייטש מיטן שפּאַלט“, פאַר וועלכן דער דאָזיקער פרוו־מאַק האָט אזא טיפע פאַראכטונג, האָט געוויס פונם תרגום שני קיינמאָל ניט געהערט, אָבער ער קען אייך אָנווייזן אויף דער לאַנדקאַרטע, וואו די שבטים האָבן אמאָל געוואוינט, און ער האָט א שטיקעלע (אמאָל א שטיק) ידיעה ניט נאָר פון דער אידישער געשיכטע אין דער ביבל, נאָר אפילו אין צונץ און גרעץ און דעם אלטן „יאָזעפוס“.

בקיצור, דער איד כמעט אָן אן אמונה און זיכער אָן א אי־דישן לשון איז אין תוך מער איד, ווי דער, וואָס האָט די גאַנצע אלטע אמונה מיט אלע קליפּערלאַך און פאַרמאָגט חוץ דעם אידיש און לשון קודש, דאָס הייסט, צוויי לשונות.

א רעכט צו אן אמונה, א רעכט צו א לשון — געוויס, גע־ווים! די פראַגע איז אָבער, צי הענגט ווירקלאַך דעם אידנ'ס אידישקייט אָפּ פונם לשון, אָדער פון דער אמונה.

איך וועל מיר דאָ דערלויבן ווידער אמאָל א קירעווע צו טאָן אָן א זייט.

* * *

עס איז ביי מיר קיין ספק ניטאָ, אז די אידישע שפּראַך, אין וועלכער דריי־פערטל פון אלע אידן הייַנטיקן טאָג רעדן און

שרייבן, איז די שפּראַך, וואָס וועט פאַר אַ לאַנגער צייט בלייבן די פאָלקס־שפּראַך, די „אומגאַנגס־שפּראַך", און, ניט אַכטנדיק אויף אַלע באַמיאונגען פון די העברעאיסטן, וועט העברעאיש נאָך לאַנג מוזן וואַרטן, ביז עס וועט פאַרנעמען דעם אָרט פון אידיש.

דאָס איז אמת. אָבער „לאַנג" און „לאַנגע צייט" איז ניט „תמיד" און „אייביק".

שטעלט זיך פאָר, אַז רוסלאַנד ווערט פרייער און אידן הויבן אָן זיך צו רוסיפיצירן און גייען אַזוי ווייטער, ביז זיי קומען אויף דער זעלביקער מדרגה, ווי די פראַנ־צויזישע און ענגלישע אידן. ווי לאַנג דער פּראָצעס וועט דויערן, איז דאָ פאַר אונז קיין נפקא־מינה ניט.

איז דאָס אָבער געשען, און האָבן זיך דערווייל די גאַלי־ציאַנער און רומענישע אידן אויך אַסימילירט אין דער לאַנדס־שפּראַך — הגם זייער נאַציאָנאַליטעט־געפיל איז, פאַרקערט, גע־וואַקסן — דאַן האָבן מיר אין אייראָפּע און אַמעריקע אַזאַ מין לאַגע:

זעקס מיליאָן אידן, וואָס רעדן רוסיש אין רוסלאַנד, דריי מיליאָן (אַזוי פיל וועלן דאַן שוין זיכער זיין) אין אַמעריקע, וואָס רעדן ענגליש, און דריי מיליאָן אין אַנדערע לענדער, וואָס רעדן אַלערליי אַנדערע שפּראַכן — די אַלע, זיך פילנדיק אַלס אידן, דאַרפן צווישן זיך האָבן אַן אינטערנאַציאָנאַלע שפּראַך, כדי זיך צו קענען צונויפרעדן בנוגע צו זייערע אַלגעמיין־אידישע ענינים. וועלכע שפּראַך וועט דאָס זיין?

פאַרגעסט ניט, אַז אידיש, אַ נויטווענדיקייט, למשל, ביי די איינגעוואַנדערטע אַנדערהאַלבן מיליאָן אידן אין אַמעריקע און ביי דער גרויסער מאַסע ר ו ס י ש ע אידן, איז איצט — איך רעד פון דער קומענדיקער צייט אין אונזער פאָרשטעלונג — שוין

קיין נויטווענדיקייט ניט מער, ניט פיל מער ווי לשון קודש היינט. *)

איז, אונטער אַזעלכע אומשטענדן, ניט איינפאַך לאָגיש און נאַטירלאַך, אַז די אינטערנאַציאָנאַלע אידישע שפּראַך זאָל זיין יענע, אין וועלכער דאָס אידישע פאָלק איז געבוירן געוואָרן, איז געוואַקסן און האָט זיך געהאָדעוועט אַ קימאַ־לן פון דריי־טויזנט יאָר? וואָרום זאָל אַ רוסיפיצירטער, אַנגליזירטער, גערמאַניזיר־טער א. אַ. וו. איד רעדן מיט אידן פון אַנדערע לענדער אַ אידיש־דייטשן דיאַלעקט?

ביז דאַן וועט זיין, פאַרשטייט זיך, אויסגעוואַקסן אַ גרויסע אידישע ליטעראַטור. אמת! אָבער, ערשטנס, וועט דאָס בעסטע, זייענדיק דאָס אידישסטע, אין דער דאָזיקער ליטעראַטור לייכט איבערזעצט ווערן אין העברעאיש, ווי דאָס ווערט שוין געטאָן היינטיקן טאָג (דאָס, וואָס לאָזט זיך ניט העברעאיזירן, איז סיי־ווי־סיי ניט אמת אידיש, נאָר דייטש, רוסיש, ענגליש אָדער ערגעץ אַן אַנדער שפּראַך שלעכט אָדער גוט געאידישט).

און, צווייטנס, וועט איר, למשל, דאָ אין אַמעריקע קינסטלאַך ניט מאַכן דעם קומענדיקן דור לייענען און שרייבן אידיש, אין וועלכער ער וועט זיך ניט נויטיקן אַלס אַן אומגאַנגס־שפּראַך, הויל צוליב אידישקייט. צוליב דעם וועט יענער דור זיכער פאַר־ציען די העברעאישע שפּראַך, אין וועלכער ער קען לייענען סיי „אז ישיר" און „למה רגשו גויים", סיי ר' יהודה הלוי און שלמה בן גבירול, סיי מענדעלע מוכר ספרים'ס „סוסתי" (געוועזענע „קליאַטשע") און פרצ'עס „כתבים", איידער די שפּראַך, אין וועלכער אים וועט פעלן זיין גאַנצע נאַציאָנאַלע פאַרגאַנגענהייט.

---

*) מאָרים ווינטשעווסקי דערקלערט, אַז זיין רייזע אין סאָוועטן־פאַרבאַנד האָט אים איבערצייגט, אַז אידיש האָט אַלע מעגלאַכקייטן צו בלייבן די שפּראַך פונם אידישן פאָלק אויך אין דער „קומענדיקער צייט". (זע אויך אויבן די באַמערקונג צו זייט 214).

דוקא דאָס, וואָס זונדערט אים אָפּ פון אַנדערע נאַציעס און גיט צו זיין איינגאַרט די עקזיסטענץ־בארעכטיקונג.

פארשטייט מיך ריכטיק. איך רעד דאָ ניט וועגן דעם, וואָס איז ווינשענסווערט. איך רעד נ אָ ר דערפון, ווי מיר דוכט זיך, אַז עס וועט מיט דער צייט קומען. דאָ מאַך איך ניט קיין פּראָפּאַגאַנדע פאַר דער אָדער יענער שפּראַך, דאָ דריק איך נאָר אויס מיין אמונה, אָדער בעסער געזאָגט, די צוקונפט, אין וועל־כער איך גלויב, בנוגע צום אידישן פאָלק.

אין דער דאָזיקער — ניט זייער ווייטער — צוקונפט זע איך אידן אין פארשידענע לענדער, רעדנדיק די לאַנדס־שפּראַכן, ווייל זיי מוזן עס, און האָבנדיק ד י ד אָ ז י ק ע ש פּ ר א כ ן פארן גאַנצן פאָלק אין יעדער מדינה און אין העברעאיש פאַר יחידי־סגולה, אָדער לאָמיר זאָגן, פאַר דער אידישער אינטעליגענץ, זייער נאַציאָנאַלע קולטור און קולטורעלע אוצרות,—די לעצטע אין לשון קודש.

דאָס וועט באַלד נאָך קלאָרער ווערן. דערווייל דערלויבט מיר נאָך איין וואָרט און איך קער זיך אום צו מיין הויפּט־ענין.

איך שרייב איבער אַ דריטל יאָרהונדערט אידיש. בעת העברעאיש איז מיר כמעט שוין אַ פרעמדע שפּראַך. האָב איך אויף מיין געוויסן אַ שיין ביסל אָנגעשריבענע „אידישקייט". און איך בין ניט קיין שלעכטער טאַטע צו מיינע גייסט-קינדער. איך ליב זיי, זאָל מען ניט זינדיקן מיט די רייד, מיט אַלע זייערע פע־לערן. און דאָך — „דערציילט עס ניט אין גת!" — ווען איך בין מיט זיך אַליין, טוליע איך צו מיין ערשטע ליבע צו מיין אַלט הארץ און קוש אין געדאַנק דאָס געדעכטעניש פון דער שפּראַך, מיט וועלכער מיין פעדער איז זיך פונאנדערגעגאַנגען אין דעם יאָר 1886.

* * *

ווי געזאָגט, די פראַגע איז, צי הענגט ווירקלאַך אָפּ דעם אידנ'ס אידישקייט פונם לשון, אָדער פון דער אמונה.

נו, מכח דער אמונה איז, דאַכט זיך, ניט נויטיק זיך נאָך

ווייטער צו פאַרנעמען מיט חקירות און ראיות. עס איז גענוג צו אונטערשטרייכן דעם פאַקט, אַז דער שטודיום פון אידישקייט, דאָס הייסט פון אידישער וויסנשאַפט, אידישער קולטורגעשיכטע און אַלגעמיינער געשיכטע, הויבט זיך אין אמת'ן אָן דאָרטן, וואו די רעליגיע, ווי דאָס וואָרט ווערט געוויינטלאך פאַרשטאַנען, ענדיקט זיך. דאָס ווייסט יעדער איינציקער.

וואָס אָבער איז שייך צו דער שפּראַך, גיי איך נאָך אַ שריט ווייטער.

איך גלויב, אַז ווען מיר זאָלן דאָ, אין אַמעריקע, למשל, וואַרטן מיט דער אידישקייט פון דעם יונגען דור ביז ער וועט זיך אויסלערנען צו לייענען העברעאיש אָדער אפילו אידיש, וועלן מיר אויספירן ווי יענער חכם, וואָס האָט ניט געוואָלט זיינע קינדער לאָזן גיין אין וואַסער אריין איידער זיי וועלן קענען שווימען. זעט וואָס עס טוט זיך היינט.

איידער עס איז נאָך געווען אַ זכר פון אידישער געשיכטע און אידישער וויסנשאַפט אין אידיש, אָדער אפילו אין העברעאיש, האָט דער, וואָס האָט געקענט לייענען אייראָפּעאישע שפּראַכען, געהאַט די מעגלאַכקייט צו ווערן אַ געבילדעטער איד, אַ איד, וואָס האָט אַ ידיעה פונם אידנטום.

גרעץ און יאָסט און גייגער און קאַרפּעלעס זיינען געלייענט געוואָרן פון דעם אויבן דערמאָנטן „גוי", דעם „טייטש מיטן שפּאָלט", וואָס האָט אין זיין אידישן וואָרט־שאַץ ניט מער ווי „מכולה", „פּליטה", „רשע", „בחנם", „חוצפה", „חכם" און נאָך אַ פּאָר טוץ אַזעלכע ווערטער.

מיר, מיט גאַנץ ש"ס, פּוסקים און אַלע מדרשים אין אונז, האָבן ענטוועדער זיך געשטיקט מיט קלמן שולמאַנ'ס שטיקלאך און ברעקלאך, אָדער אַ־ניט האָבן מיר גייסטיק געהונגערט.

אָרשאַנסקי און לעוואַנדע און בכלל די אידישע רוסיש־שרייבער האָבן געעפנט טיר און טויער פאַר די רוסישע אידן, וועלכע האָבן אָנגעפאַנגען לייענען רוסיש.

און אפילו היינט, מיט אונזער גאַנצער פיל געריטמטער אי־

דישער ליטעראַטור, קענען מיר מער אמת'ע אידישקייט דערגיין אפילו דורך דער פראַנצויזישער שפּראַך און זיכער דורך דער רוסישער ווי דורך אונזער אייגענעם לשון.

מיר האָבן נאָך ניט קאָדיפיצירט די כללים פון אונזער שפּראַכגעברויך, מיר האָבן זיך אפילו נאָך ניט געאייניקט אויף אַן אוניפאָרמער אַרט פון אויסלעגן ווערטער בעת אונזערע פלע־מעניקעס אין רוסלאַנד האָבן אַ אידישע ענציקלאָפּעדיע אין רו־סיש און אונזערע קינדער האָבן אַזאַ אידישע ענציקלאָפּעדיע אין ענגליש.

אויב, אַלזאָ, וויכטיק איז ניט אַזוי דער „קנקן" ווי דער „מה שיש בו", ניט אַזוי דער לשון ווי דאָס וואָס קען דורך דעם לשון דערגרייכט ווערן, דאַן איז קיין צווייפל ניטאָ, אַז אידיש און העברעאיש—ביידע—זיינען ניט נאָר ניט אַבסאָלוט נויטיק צו דער אידישער נאַציאָנאַליטעט־אַנטוויקלונג, נאָר זיינען דערצו ני־כער אַ שטער.

גרעץ און דובנאָוו *) קענען אין דייטשלאַנד און אין רוסלאַנד טאָן זייער אַרבעט פאַרן אידישן פאָלק שוין איצט!

וועט מען זיי קענען האָבן אין אידיש און העברעאיש—טייל־ווייז האָט מען זיי שוין און איך נעם זיי נאָר פאַר אַ ביישפּיל—געוויס גוט.

אָבער די אידישע נאַציאָנאַליטעט קען וואַקסן און געדייען אין יעדן לאַנד אויך אין דער לאַנדס־שפּראַך.

4

צולעצט וועגן דער פערטער גרופּע (ט—יג):

פאַר דעם אויבערפלאַכלאַכן באָאַבאַכטער איז די אידישקייט, אין אַזאַ לאַנד ווי אַמעריקע, צום ביישפּיל, כמעט שוין אויסגע־שפּילט.

---

*) זע אויבן זייט 104.

ווען ער זעט די טויזנטער אידישע קינדער אין די אַמעריקאַ־נישע שולן, ווי זיי „זאַפּן זיך אָן" מיט דער נייער שפּראַך, מיט דער פּאָעזיע, מיט דער געשיכטע, וואָס איז אין איר געשריבן, מיט דער גאַנצער ליטעראַטור אירער, און ער זעט, חוץ דעם, אַז די דאָזיקע יונגוואַרג ווערט אַלץ מער און מער אויסגעטאָן פון דער אידישקייט, וויינציקסטענס פון דעם, וואָס זיין טאַטע און מאַמע האָבן גערופן אידישקייט, קלערט ער, אַז עס איז אויס מיט אונ־זער „גאַנצערע הערלאַכקייט".

איז ער אַן אַסימיליאַטאָר, פרעגט ער זיך; איז ער אַ נאַציאָ־נאַליסט, ווערט אים טרויעריק און אומעטיק אויפן הארצן.

טרעפט זיך, אַז דער בעל־דבר איז ניט דאָס און ניט יענעס, נאָר דער סאָרט „איך־האָב־די־גאַנצע־וועלט־אין־דר'ערד"־ציניקער, וועלכן מען רופט היינט קיבעצער, און דאַן איז די אויסזיכט אויף אַ פאַרשוואונדענער אידישקייט אַ זאַך, איבער וועלכער מען מאַכט חוכי־וטלולי, שטשירנדיק די ציינער.

אָבער די שמחה פונם אַסימיליאַטאָר, דער עגמת־נפש פון דעם נאַציאָנאַליסט, אַזוי גוט ווי דער פרעכער ציניזם פונם קי־בעצער זיינען אומזיסטיקע.

עס איז אמת, דער יונגער דור, וואָס ווערט דערצויגן אין היגע שולן, אַמעריקאַניזירט זיך זייער שנעל. מיט דער טאָלע־ראַנץ, וועלכע הערשט דאָ אין לאַנד—פון אויסנאַמען רעדט מען ניט—ווערן די קינדער אַזוי באַהאַנדעלט, אַז זיי פילן זיך טאַקע אַלס אַמעריקאַנישע קינדער. חוץ דעם איז אַמעריקע אַ מדינה, וואו קיין נאַציאָנאַליטעט איז ניט איינגעפונדעוועט אויף דעם זעלביקן אופן ווי עס איז, למשל, די פראַנצויזישע אין פראַנק־רייך. אַלע זיינען דאָ איינגעוואַנדערטע, און די פראַגע איז נאָר ווער איז אַריינגעקומען פריער אין לאַנד און ווער שפּעטער; ווער מיט דער „מאַיפלאַוער" און ווער מיט דער „לוקעניא"; ווער דורך ענגלישער פאַרפאָלגונג אין דעם 17טן און ווער דורך רוסישער דיטאָ אין דעם 19טן יאָרהונדערט.

און איך קען אייך אפילו נאָך וואָס צוגעבן:

דער איד אין אַמעריקע שטייט טאַקע ניט זייער הויך אויפן סאָציאַלן לייטער, ווייל מיט אַ שטאַפּל העכער פאַר אים שטייט דער דייטש, מיט צוויי שטאַפּלען העכער — דער איירישמען, מיט דריי העכער — האַלענדיש־ניו־יאָרקער, אָדער דער בריטיש־אַמע־ריקאַנער און, לעילא ולעילא, איבער אַלעמען, דער „אמת'ער יענקי", הוא היענקי, וואָס זיין עלטער־עלטער זיידע'ס זיידע האָט געהאָלפן באַפרייען די מדינה פון ענגלאַנד'ס הערשאַפט. דער איד, זאָג איך, שטייט טאַקע ניט זייער הויך, אָבער דערפאַר האָט ער אונטער זיך מיט אַ שטאַפּל נידעריקער דעם איטאַליענער און דעם גריך, מיט צוויי שטאַפּל נידעריקער דעם נעגער און מיט דריי אָדער פיר דעם מאַן מיטן צאָפּ.

עס איז דעריבער ניט מער ווי נאַטירלאַך, אַז אידישע קינדער אין אַמעריקע זאָלן זיך דאָ פילן אין דערהיים; אַז זיי זאָלן זיך צייטנווייז אַזוי ווייט פילן היימיש, אַז זיי זאָלן שפּעטער זיין צווישן די, וואָס ווילן אהער ניט אריינלאָזן אַנדערע אידן פון רוסלאַנד, גאַליציע און רומעניע. אַזאַ אידיש קינד איז, לאָמיך בדרך אגב באַמערקן, מיסטער סעמיועל גאָמפּערס.

דאָס אַלעם צוגעגעבן, בלייבט פונדעסטוועגן דער פאָלגנדער פאַקט:

די שולן מאַכן די אידישע קינדער פאַר אַמעריקאַנער, דאָס לעבן אָבער מאַכט די דאָזיקע אַמעריקאַנער צוריק פאַר אידן.

ארויס פון שול, געפינט דאָס אידיש קינד, אַז עפּעס איז דאָ ניט גלאַט. דאַכט זיך, דער „זשי־וויהיז!!" מיטן „דזשיזאַס!!!" מיט די אַלע סלענג־ווערטער, פריש פון „וואָדעוויל", זיינען עכט אַמע־ריקאַניש. דאַכט זיך, מיר רעדן שוין פון „בייז־באָל" ווי אמת'ע יענקיס, און קענען שוין ביים נאָמען און פריזווישקע יעדן „פּרייז־פייטער", און ווייסן שוין וואָס אַ „סאָלאר פּלעקסאַס" און וואָס אַ „נאַק־אוט" איז, און פאַראַכטן שוין ערנסטע ביכער, און גאָלן שוין די וואָנציעס ווי אַקטיאָרן אין דערהיים, און פאַרקרימען שוין דעם נאָז, רעדנדיק פון דער „אָלד קאַנטרי" מיט די היימישע גרינהאָרנס, — דאַכט זיך, מיר זיינען שוין אַזוי ווייט און דאָך...

און דאָך ניט מען אונז אומעטום—און אָפטער ווי אונז וואָלט ליב זיין—צו פארשטיין, אַז מיר זיינען אידן, אמאָל אפילו, אַז מיר זיינען „שיני'ס“.

עס העלפט ניט דער רייכטום. עס העלפט ניט דער פאַרגעסן יעדן ברעקל אידישקייט. איר מעגט ערלאָך און געוויסנהאפט קעננען זיין אזוי עמאַנסיפּירט פון אלע „אַלד פעשאָנד“־דיגע זאַכן און ניט צו וויסן די נפקא-מינה צווישן אַ מזוזה און אַ דודקע, אָבער דאָס העלפט אייך ניט. איר קענט ווערן אין אידישקייט אַ גוי, אָבער איר בלייבט דאָך אין אייער גוי'אישקייט אַ איד, טוט וואָס איר ווילט.

אפילו דער שמד העלפט ניט. טאָמער פאַרגעסט איר, פאַרגעסט די וועלט ניט — אייער וועלט ניט, די וועלט אַרום אייך ניט — אַז איר, אויגוסט בעלמאָנט, למשל, האָט אמאָל געהייסן אבא אָדער אהרן שיינבערג (בעל—שיין, מאָנט—באַרג) און אַז איר, אָדער אייער טאַטע, קומט מזרע היהודים.

עס העלפט ניט דער שמד. עס העלפט ניט אפילו דער געבוירן ווערן פון געטויפטע עלטערן. חוץ אַלעמען האָט דער אידישער נאָז אַ טבע צו מאַכן זיך עקסטרא פּראָמינענט אויפן פּנים, און דער שפּאַס (ביים בעל־דבר—דער טראַגיזם) פון דער זאַך איז, אַז אַ טאַטע־מאַמע פון סובאַלק, אָדער יעליסאַוועטגראַד, מיט אַ קליינעם, אָפט כמעט גריכישן נאָז, האָבן דאָ אין אמעריקע, אין ענגלאַנד, אין דייטשלאַנד און אַנדערש־וואו — איך האָב דאָס באַאָבאַכטעט אין אַ האַלב טוץ מדינות — קינדער מיט אמת־אידישע, לאַנגע, קרייטשקאַוואַטע נעזער. עפּעס אזוי ווי אויף להכעיס קומט דער נאָז דוקא דאַן, ווען עס ווילט זיך אים אם מייסטן האָבן וואָס ווייניקער „הערפאָררואַגענד“.

אָבער אייער אידישקייט ווערט פאַרוואַטן ניט דורכן שמעקאָרגאַן אַליין. ווי לאַנג איר זאָלט ניט זיין אַרויס פון כנסת ישראל, דערקענט מען אייך תמיד, אַז איר זייט אַ איד, און מען דערקענט אייך אַלץ גיכער און מען פאַראַכטעט אייך דערפאַר אַלץ מער, וואָס שווערער איר אַרבעט זיך צו פאַרשטעלן.

און דער פּועל־יוצא דערפון איז, אַז איר זאָגט צו זיך אַליין פריער אָדער שפּעטער: וואָס העלפט עס?! אומזיסט געאָפּערט, מען קען ווערן אַ גוי ווי אין פּסוק שטייט, אָבער אויס־איד קען מען ניט ווערן. מען קען אויסלערנען דעם מאָגן צו פאַרדייען טרפות, אָבער מען ניט אויסלערנען די ליפּן צו באַהאַלטן דעם שפּור פון אַמאָליקער כשרות. מען קען אַמעריקאַניזירן די היטל, אָבער ניט די שוואַרצע האָר; מען קען אויסטאָן דעם עול־תורה, אָבער דער „צלם־אלהים" בלייבט, אפילו ווען עס זעט זיך דער צלם אויף דער ברוסט.

און אָן אייער אידישקייט דערמאָנט מען אייך ניט דוקא דורך צאַרישער אכזריות. אַמעריקאַנישע אידנליבע שטעכט נאָך מער אין הארצן. „זשיד פּראָקליאַטי!" איז אַ באַליידיקונג, וועלכע איר קענט פאַראַכטן. דער היגער: „איר זייט עפּעס גאָר ניט קיין איד, ליבער קאָהען!" איז אַ גיפטיקער קאָמפּלימענט, וואָס נעמט אייך דורך און דורך. יענער באַליידיקט אייער פּערזאָן, אייך אַליין, היינט, אין אַ געוויסן לאַנד; דער דאָזיקער באַליידיקט אייער פאָלק, אייער היינט און אייער אַמאָל, דאָ און אומעטום, דעם גאַנצן שלשלת־היוחסין אייערן ביז אברהם אבינו.

און שטופּנווייז, אַליין דאָס ניט מערקענדיק, קומט איר צוריק צו דעם מקור, פון וואַנען איר האָט זיך גענומען: ווערט איר אַ איד.

איר הויבט אָן זיך צו אינטערעסיר'ן מיט דער פאַרגאַנגענהייט פון אייער פאָלק. איר הויבט אָן צו זוכן פאַר זיך ביי זיך דעם יחוס, וואָס איר קענט געפינען ביי אַנדערע. איר הויבט אָן צו קלערן, אַז אויב איר שטייט ניט העכער פון אַנדערע, שטייט איר דאָך בשום ענין אופן ניט נידעריקער פאַר זיי. איר פאַנגט אָן צו שטאָלצירן מיט דעם פאַקט, וואָס אייער נאַציאָנאַליטעט איז געבליבן אַ קלאָר־אויסגעפּרעגטער סאָציאַלער און נאַציאָנאַלער טייל פון דער מענטשהייט, בעת די באַזינגער פון אייער פאָלק זיינען כמעט אַלע אוועק מיטן רויך אין אַזאַ פּאָליטישן וואולקאַן־אויסברוך, ווי דער, וועלכער האָט פאַרניכטעט אייער נאַציאָנאַל־

טעריטאָריאַלע עקזיסטענץ.

און איר, וועלכער האָט אַלס קינד אין אַן אַמעריקאַנישער שול, אין אַן אַמעריקאַנישער הוי־סקול, אין אַן אַמעריקאַנישן קאַלעדזש שוין אָנגעפאַנגען זיך צו האַלטן פאַר אַזא פולקומענעם גוי ווי, כאַפּט אייך אָן, ריטשאַרד מוירפי אַליין, קומט ביסלאַכ־ווייז צוריק צו זיך. איר קומט צוריק, און ווען איר זייט אויג־אויף־אויג מיט אייער געוויסן, הערט איר ווי דער געוויסן אייער־דער בורבעלט בקול דממה דקה: „אַסימיליאַציע וואָלט שוין אפשר זיין אַ גוטע זאַך, נאָר דער אַנדערער צד וויל זיך ניט אַסימילירן... אַלכסנדר'קע האָט אויך אַ דעה“.

דאָן פּאַסירט אויך, דעם אידישן יענקי, היינט דאָס זעלביקע, וואָס האָט פּאַסירט מיט הונדערט יאָר צוריק דעם אידישן דייטש.

דער דור נאָך דער דייטש־טימעליי, נאָך דעם מאַסנשמד, נאָך דעם שפּרינגען פון דער אידישער הויט מיט אַלע כּוחות, מיט אַלער געוואַלט, — דער דאָזיקער דור קומט צוריק מיט דער דייטשער שפּראַך, מיט דער דייטשער אויסערלאַכער בילדונג צום אידנטום, און עס ווערט ביסלאַכווייז אַ נייער איד.

„איך בין אַ יודע אוים איבערצייגונג“, האָט אויף זיך גע־זאָגט יאָהאַן יאַקאָבי, דער גרויסער פּרייסישער איד, וועלכער האָט געהאַט דעם דאָפּעלטן מוט: צו פּערציק יאָר צו זאָגן אין פּנים דעם אמת אַ פּרייסישן מאָנאַרך און צוצושטיין צו דער סאָציאַ־ליסטישער פּאַרטיי צו זיבעציק, אין אַ צייט, וועןביידע שריטן זיינען געווען פאַר זיך געפערלאַך.

„אַ איד פון איבערצייגונג!“ ניט אַ איד אַלס אַ מאַמין; ניט אַ איד בעל־כרחו, ווייל ער איז אַזוי געבוירן געוואָרן, נאָר אַ איד, ווייל ער איז איבערצייגט, אַז פאַר אים איז די אידישקייט זיין „איך“, זיין וועזן, זיין עקזיסטענץ־באַרעכטיקונג; אַז ער קען נאָר אַלס איד זיין אַ מענטש, כדי צו זיין אַלס מענטש אַ קעמפער פאַר די אידעאַלן פון דער גאַנצער מענטשהייט.

* * *

איז עס נויטיק אריינצוגיין אין פיל איינצעלהייטן, כדי צו מאכן קלאָרער מיין עלפטן אני־מאמין?

דאכט זיך, עטלאכע ווערטער דאַרפן זיין גענוג.

דער פאָרטשריט אין דער אָנווענדונג פון דאמף און עלעק־טריציטעט צום איבערוואַנדערן פון לאַנד צו לאַנד פירט דערצו, אַז די פרעמדע אין יעדן לאַנד פארמערן זיך אין צאָל. זינט דער בעל־עגלה האָט אָנגענומען די געשטאַלט פון אַ „לוזיטאַניא" אויפן ים און פון אַ „ניו יאָרק סענטראַל" אויף דער יבשה, איז די באַ־פעלקערונג פון יעדער מדינה אַלץ מער דורכגעמישט געוואָרן מיט פרעמדע. אין פראַנקרייך, צום ביישפּיל, זיינען היינט דאָ פיל דייטשן, ניט אַכטענדיק דערויף, וואָס דער דייטשן־האס איז נאָך עד־היום ניט פאַרשוואונדן. פראַנצויזן אין דייטשלאַנד פאַר־מערן זיך אויך און ווער רעדט פון אַנדערע נאַציאָנאַליטעטן אין די דאָזיקע און אַנדערע לענדער?

דער אויבנדערמאָנטער אַלטער יאַקאָבי האָט, אויב איך האָב ניט קיין טעות, דער ערשטער גע'חלומ'ט וועגן אַ פאַרברידערטער אַלטער וועלט, וועלכע זאָל אָננעמען די געשטאַלט פון „פאַראיי־ניקטע שטאַטן פון אייראָפּע".

דער דאָזיקער חלום קען אפשר אַמאָל פאַרווירקלאכט ווערן— מעגלאך איז אַלץ. וואָס מיר זעען אָבער שוין איז, אַז וואָס אַ יאָר לענגער פאַרלירן די גרעניצן אַלץ מער זייער אַמאָליקן ווערט און די נאַציעס ווערן אָן, ביז צו אַ געוויסן גראַד, נאַטירלאך, דעם באָדן אונטער די פיס. און דער דאָזיקער פּראָצעס מוז, וואָס ווייטער אַלץ מער, פאַרשטאַרקט ווערן ביז אין יעדער אַלטער מדינה וועלן די נאַציאָנאַליטעטן זיין אַזוי שטאַרק דורכגעמישט ווי היינט אין אַמעריקע. דער רעזולטאַט דערפון מוז זיין — דייטשן און פראַנצויזן און ענגלענדער צעזייט און צעשפּרייט איבער דער גאַנצער וועלט, ווען ניט אין דעם זעלביקן גראַד און אַזוי שטאַרק ווי היינט די אידן, יעדנפאַלס אויף דעם זעלביקן אופן. דאָס, ווידער, האָט צו באַטייטן, אַז די טעריטאָריאַליטעט, אויב מען קען זיך אַזוי אויסדריקן, וועט ווערן שוואַכער און שוואַ־

בער אלס אַן עלעמענט אין דער פעלקער־אַנטוויקלונג.

געווים, די שוואַכערע ראַסן, די וואָס האָבן ניט קיין שטרענג־אייגנטימלאַכן, קלאָר־אויסגעפּרעגטן כאַראַקטער, וועלן זיך פאַר־מישן און פאַרלירן צווישן די שטאַרקערע, ווי איינצלנע מ ע נ ־ ט ש ע ן אָן אַן אייגענעם כאַראַקטער, אָן אַן אינדיווידואַליטעט, אָן עפּעס אַזוינס, בקיצור, וואָס ווייזט, אַז זיי צייכענען זיך אויס און אונטערשיידן זיך פון אַנדערע, ווערן בטל און אַסימילירט צווישן די אַרומיקע שטאַרקערע מענטשן.

דאָס איז אַזוי, און ניט וויינעקער זיכער איז, אַז עס וועט נאָך לאַנג דויערן ביז אַלטע, טעריטאָריעל־איינגעפונדעוועטע נאַ־ציעס וועלן דערגרייכן אונזער היגע מדרגה, דאָס הייסט, ביז זיי וועלן זיין ווי מיר, נאַציעס אָן אַ לאַנד; אָבער, ווי לאַנג דאָס זאָל ניט דויערן, דערצו גייט עס, דאָס שיינט צו זיין די טענדענץ פון דער געזעלשאַפטלאַכער אַנטוויקלונג.

יעדנפאַלס גלויב איך, אַז איידער מיר אידן וועלן ווערן אַ טעריטאָריאַלע נאַציע, וועלן אַנדערע היינטיקע טעריטאָריאַלע נאַ־ציעס קומען אויף דער מדרגה, אויף וועלכער עס געפינט זיך היינט די אַזוי־גערופענע „אַמעריקאַנער נאַציע“ אויף דער טערי־טאָריע, אויף וועלכער מיר לעבן.

אָבער דאָס וועט נאָך דויערן אַ לאַנגע, לאַנגע צייט? קיין צווייפל ניט. אָבער די פראַגע פון צייט איז וויכטיק פאַר פּראַק־טישער, פּאָליטישער טעטיקייט, ניט אין זאַכן פון אמונה. איך שרייב ניט קיין פּראָגראַם מיט פאָדערונגען, איך שרייב וועגן מיין גלויבן בנוגע צו דער צוקונפט פון דעם אידישן פאָלק. איך רעד וועגן „מאָרגן“, באַטראַכטענדיק דעם „היינט“ דורך דער ערפאַ־רונג פון „נעכטן“. דאָס איז אַלעס.

אַז אידן האָבן אַ רעכט צו האָבן אַ היים ווי אַלע אַנדערע נאַציעס, דאַרף איך ניט ווידערהוילן. אונזער שטאָלץ איז אָבער דוקא דאָס, וואָס מיר זיינען געבליבן אַ פאָלק, ניט אַכטענדיק דערויף, וואָס מיר האָבן שוין אַזוי לאַנג קיין היים נ י ט גע־האַט.

דאָס זעלביקע בנוגע צו אמונה און שפּראַך. מיר האָבן זי־כער אַ ר ע כ ט צו אַ רעליגיע, אפילו ווען די דאָזיקע רעליגיע זאָל זיין אַזוי ווייניק אין איינקלאַנג מיט דער מאָדערנער מענטש־לאַכער וויסנשאַפט, ווי אונזערע זיידעס׳ אמונה איז היינט. מיר האָבן אויך אַ ר ע כ ט צו אונזער אייגענער שפּראַך, ווי שטאַרק דאָס לעבן איזן גלות, צווישן פעלקער מיט אַנדערע לשונות, זאָל ניט זיין דאַגעגן. אָבער אונזער שטאָלץ באַשטייט אין דעם, וואָס מיר זענען און קענען בלייבן אידן, אפילו רעדנדיק פרעמדע שפּראַכן און לעבנדיק ווי דענקענדע מענטשן דאַרפן לעבן.

* * *

אויב דער עלפטער פּאַראַגראַף פון מיין „קרעדאָ" האָט פאַר־לאַנגט ווייניק־וואָס אַ פּירוש, רעדט שוין דער צוועלפטער אינ־גאַנצן פאַר זיך אַליין. דאָס זעלביקע דער דרייצנטער.

דאָ וואָלט איך געקענט אַוועקלייגן די פעדער, אָבער איך פיל, אַז איך קען ניט ענדיקן אָן די פאָלגנדיקע עטלאַכע ווערטער:

מיין לעזער האָט אַ רעכט צו וועלן וויסן, ווי אַזוי ביי מיר קומט אויס, אַז די קומענדיקע דורות, טאַקע דאָ אין אַמעריקע, וועלן קענען אויפהאַלטן ביי זיך און אין זיך דער אידישן כאַראַק־טער און די אידישע נאַציאָנאַליטעט אָן אַ רעליגיע, אָן אַן איי־גענעם לשון און אָן אַ טעריטאָריע. דאָס הייסט, וואָס זאָלן מ י ר טאָן, כדי אַז אונזערע קינדער זאָלן אונטער אַזעלכע אומשטענדן בלייבן אידן, ו ו ע ל נ ד י ק דאָס בלייבן, ניט מ ו ז נ ד י ק, צוליב דעם, וואָס קיינער וויל זיי ניט אַסימילירן?

אויף דעם זיך צו פאַרברייטן איז דאָ ניט דער אָרט, ווייל, ווי געזאָגט, דאָ ווערט קיין פּראָגראַם ניט פאָרגעשלאָגן.

אין צוויי ווערטער וואָלט איך, פונדעסטוועגן, ענטפערן, אַז מיר דאַרפן נאָר ווייטער גיין אויף דעם וועג, אויף וועלכן עס זיינען געגאַנגען די מערב-אייראָפּעאישע אידן פאַר די לעצטע הונדערט יאָר.

מען דאַרף אין אונזער אייגענער שפּראַך, אַזוי ווייט ווי דאָס לאָזט זיך, אָבער מער אין די לשונות, וועלכע מיר רעדן אין די

פארשידענע לענדער, פאָרטזועצן די אויפקלערונג פון אידישע קינ־דער אין אַלץ, וואָס איז נוגע צו דער פארגאנגענהייט און דער צוקונפט פון אידישן פאָלק.

מען דארף אין אונזערע סאָציאַליסטישע קרייזן זיך איינ־געוואוינען צו פארבינדן די פּראָפּאגאנדא פונם סאָציאַליזם, דאָס פרעדיגן פון דעם גרויסן אידעאַל פאר דער מענטשהייט מיט אַלץ, וואָס האָט א דירעקטע אָדער אינדירעקטע שייכות דערצו אין אונזער אייגענער געשיכטע און אין אונזערע אייגענע טראַדיציעס.

ווי דער סאָציאַליזם פארלאַנגט ניט די פארניכטונג פון דעם דייטשטום אָדער דעם פראנצויזנטום אף זיין, דעם סאָציאַליזמ׳ס, מזבח, אזוי קען ער דאָס ניט פארלאַנגען פונם אידנטום, און ער פארלאַנגט עס אויך ניט.

„לכשירחיב", אויף אַן אנדער אָרט וועלן מיר וועגן דעם רעדן אויספירלאַכער.

דערווייל, נאָך איין וואָרט:

די ציוניסטן און אנדערע נאַציאָנאַליסטן האָבן א טעות, ווען זיי מיינען, אז די, וואָס שטרעבן ניט צו זייער אידעאַל, זיינען אַלע מענטשן, וואָס פילן זיך גוט ביים סיר הבשר פון די גלות־לענדער און האָבן קיין שום געפיל ניט פאר זייער אייגענער אומ־נאַטירלאַכער, אבנאָרמאַלער לאַגע אין דער געזעלשאַפט, אָדער פאר די ליידן פון זייער פאָלק.

דאָס איז זיכער א טעות. די אַסימיליאַטאָרישע נייגונג, וואָס מען האָט אין די לעצטע עטלאַכע צענדליק יאָר געטראָפן ביי די סאָציאַליסטן — אַנדערע ניט-נאַציאָנאַליסטן אינטערעסירן מיך ניט אין דעם דאָזיקן אויגנבליק — איז געוועזן דער רעזולטאַט ניט פון זייער אינטערנאַציאָנאַליזם, נאָר פון דער אַלגעמיין־אי־דישער שטרעבונג נושא־חן צו זיין ביי די גויים און זיך צו דער־ווערבן גלייכבאַרעכטיקונג דורך דעם, וואָס זיי וועלן וואָס ווייני־קער אויסזען (און דערפאַר וואָס ווייניקער זיין) אידן. די אַסימיליאַציע איז געקומען צום אידישן סאָציאַליזם דורך דער

השכלה, וויניקסטענס אין רוסלאַנד און ביי רוסיש־אידישע סאָ־
ציאַליסטן.

מיר ווילט זיך דאָ ניט ווערן סענטימענטאַל, אָבער איך וואָלט פון מיין אייגענער ערפאַרונג געקענט דערציילן אינטערעסאַנטע „ערלעבניסע". ניין, מען דאַרף ניט זיין אַ ציוניסט, כדי צו פילן די טרויעריקע לעבערלאַכקייט פון רעדן אַלע לשונות און ניט האָבן קיין אייגענע שפּראַך, פון באַוואוינען די גאַנצע וועלט און ניט קענען אָנרופן אין ערגעץ אַ קוואַדראַטנעם ד' אמות, וואָס זאָל זיין „אונזערס".

אָבער, ווי געזאָגט, גראַד דאָס וואָס מיר בלייבן אַ פאָלק, ניט אַכטענדיק דערויף וואָס אונז פעלט אַלץ וואָס מען האַלט געוויינטלאַך פאַר די אַטריבוטן פון אַ פאָלק, איז אונזער שטאָלץ.

וואָלטן מיינע חברים מיך געפאָלגט, וואָלטן זיי דעם 9טן טאָג אין אָב 1914 (תרע"ד) געפייערט אַלס אַ גרויסן יום־טוב, ניט אַלס אַ טרויער־טאָג.

זאָל זאָגן קינות ווער עס וויל. מיר, מיט אַ זיכערערן אויס־קוק אויף גליקלאַכערע צייטן, קענען העכסטענס באַוואונדערן יהודה הלוי'ס „ציון הלא תשאלי לשלום אסיריך" און נאָך מער ירמיה הנביא'ס „איכה", אַלס אמת'ע פּאָעזיע, געשאַפן פון אַ זיווג פון אמת'ע זשעניען מיט דעם אמת'ן, טיפן נאַציאָנאַל־שמערץ. אָבער וויינען איז ניט נויטיק.

פאַרקערט, מיר קענען מיט גרויס שטאָלץ פייערן יענעם טאָג אין דעם יאָר 1914, ווען עס וועט ווערן 2500 יאָר נאָך דעם ערשטן חורבן, און דער יאָרצייט וועט אונז געפינען ניט נאָר אַלץ נאָך אַ פאָלק, נאָר אַ פאָלק, וואָס איז דער אוואַנגאַרד פון די פעל־קער, אויף זייער אַלגעמיינעם פאָרווערטס־מאַרש.

איז דער אינטערנאַציאָנאַל קעגן נאַציאָנאַליטעט? *)

דעם 14טן דעצעמבער 1897, האָט אויגוסט בעבעל גע־האַלטן א רעדע פאַר בערלינער סטודענטן. די רעדע איז שפּע־טער ארויסגעגעבן געוואָרן אלס א בראָשורע אונטער דעם נאָ־מען „אַקאַדעמיקער און סאָציאַליזמוס".

איך שטעל מיר פאָר, אז צווישן די סטודענטן זיינען גע־ווען א סך אידישע, ווייל בעבעל באַשעפטיקט זיך זייער שטאַרק מיט דער פראַגע פון נאַציאָנאַליטעט און אינטערנאַציאָנאַליטעט, און די ווערטער, וועלכע איך וועל דאָ באַלד ציטירן קלינגען, אַזוי ווי ער וואָלט קעגן אימיצן פּאָלעמיזירן, און פּאָלעמיזירן האָט ער בלויז געקאָנט קעגן אידישע אַנטי־אידן.

ווי די מעשה זאָל ניט זיין, אָט איז וואָס ער זאָגט:

„מיר ווילן אָבער די דאָזיקע אינטערנאַציאָנאַליטעט נאָך פיל ווייטער אַנטוויקלען. מיר האָבן קיין חשק ניט צולאָזן צו ווערן איין א מין צונויפגוס... פאַרוואָס זאָלן מיר זיך אָפּזאָגן פון אונזער פאָלקס־טום (נאַציאָנאַליטעט)? פאַרוואָס אויפגעבן אונזער שפּראַך, אונזערע געוואוינהייטן? וואָס אָדער ווער צווינגט אונז דערצו? קיינער ניט. וואָס מיר ווילן יאָ אויפגעבן איז אַנאַנדער זאַך; דאָס איז די נאַ־ציאָנאַלע באַשרענקטקייט, דער שאָוויניזם".

און דאָס איז, דאַכט זיך, זעלבסטפאַרשטענדלאַך פון א סאָציאַליסטישן שטאַנדפּונקט.

וועט מען אָבער זאָגן, אז בעבעל איז אפשר בכלל געווען צו נאַציאָנאַל. פון אים איז אָפּט ציטירט געוואָרן דאָס ווערטל, אז ווען אימיצער וועט אָנגרייפן דייטשלאַנד, וועט ער, בעבעל, נעמען זיין ביקס און גיין פאַרטיידיקן זיין פאָטערלאַנד. די צרה מיט אָט די ווי מיט אַנדערע אַזעלכע פראַזן איז, וואָס זיי קאָנען פאַרטייטשט ווערן אויף פאַרשידענע אופנים, ספּעציעל

*) „פאָרווערטס, מערץ, 1918.

לויט נאָך דעם באגריף נאָך וואָס מען מאַכט זיך פון דעם וואָרט פאַרטיידיקונג, ווייל עס איז היינטיקע צייטן כמעט אי-מער שווער צו זאָגן, ווער עס האָט אָנגעהויבן די מחלוקה און ווער דער צד איז, וואָס ווערט זיך קעגן אַן אָגרייפער. דער-פאַר קאָן בעבעל'ס ווערטל זיין מער נאַציאָנאַליסטיש, אָדער ווייניקער.

אָבער לאָמיר זאָגן, אַז מער. אפשר וועט מען אויך גע-פינען אַן אָפּשוואַכונג פאַר בעבעל'ס אויבן-ציטירטע ווערטער צו די בערלינער סטודענטן אין דעם, וואָס דער פּאַרטראַג איז געהאַלטן געוואָרן צום סוף יאָר 1897, ווען נאַציאָנאַלע שטרע-מונגען און באַשטרעבונגען האָבן זיך שוין געמאַכט באַמערק-באַר אפילו צווישן די סאָציאַליסטן; ווען אפילו אין רוס-לאַנד (ריכטיקער: אין פּוילן, ליטא און רוסלאַנד) איז שוין געווען אַן אַלגעמיינער אידישער ארבעטער-בונד, געגרינדעט מער אָדער ווייניקער אויף נאַציאָנאַלע יסודות. מען וועט, זאָג איך, דערפון ווען דרינגען, אַז אין אַנדערע צייטן, אונטער געווייגלאַכע אומשטענדן, וואָלט דער אינטערנאַציאָנאַלער סאָ-ציאַל-דעמאָקראַט אויגוסט בעבעל אפשר אַנדערש גערעדט.

לאָמיר גיין אַ שריט ווייטער און פּסל'ען גאָר אינגאַנצן בעבעל אַלס אַן עדות פאַר נאַציאָנאַליזם. ווער ווייס? אפשר איז ער פאַר אונזער דור כלל ניט געווען גענוג טעאָרעטיקער. גוט, וועלן מיר פאַרהערן אַנאַנדער עדות.

לאָמיר הערן, וואָס בעבעל'ס חבר ליבקנעכט, דער אַלטער ליבקנעכט, האָט וועגן דעם צו זאָגן און טאַקע אויך מיט 14—15 יאָר פריער, — אין אַ צייט, ווען עס איז נאָך ניט געווען קיין נאַציאָנאַליטעטן-פראַגע אויף דער טאָגעס-אָרדנונג.

גערעדט האָט דער אַלטער „רעוואָלוציאָנס-סאָלדאַט“ אין דעם דייטשן רייכסטאַג, נעמענדיק דאָס וואָרט אין אַ דעבאַטע וועגן סאָציאַליסטן און זייערע קעגנער, וועגן דעם סאָציאַליזם און וואָס ער וויל, דעם 11טן יאַנואַר, 1883.

ליבקנעכט ווענדעט זיך צו די קעגנער און ער זאָגט:

„איר זאָגט אונז, אז מיר פּאַרטרייבן פון זיך די סימ־פּאַטיען פון אלע אנדערע בירגער, וואָס וואָלטן אונז גערן אונטערשטיצן, דורך אונזער אינטערנאַציאָנאַלן שטאַנדפּונקט, דורך דעם וואָס מיר ערקענען בלומרשט ניט אָן דאָס רעכט פון נאַציאָנאַליטעטן. מיינע הערן! ווער האָט דאָס אייך געזאָגט? ווען איך רופ זיך אינטערנאַציאָנאַל, הייסט דאָס בשום אופן ניט, אז איך בין קעגן נאַציאָנאַליטעט. די נאַ־ציאָנאַלע גרופּן זיינען נויטיק, צי זיי בילדן זיך לויט דער שפּראַך, אָדער ערגעץ אויף אַנאַנדער אופן“.

קלאָרער קאָן מען ניט רעדן. ספּעציעל אויפמערקזאַם מאַך איך די לעזער אויף דעם לעצטן זאַץ. ליבקנעכט רעדט ניט וועגן נאַציאָנען נאָר וועגן נאַציאָנאַלע „גרופּן“. דאָס וואָרט נאַציאָן ווערט געוויינלאַך פאַרבונדן מיט טעריטאָריע, בעת נאַ־ציאָנאַלע גרופּן קאָנען לכל הפּחות זיין אפילו פעלקער און פעל־קערשאַפטן אין אנדערע מדינות ווי, למשל, אידן איבער דער גאַנצער וועלט.

אָבער דער טאָן פון זיינע רייד באַווייזט, חוץ דעם, אז אפילו אין די אַכטציקער יאָרן פון דעם פאַרגאַנגענעם יאָר־הונדערט, איז געווען שטאַרק פאַרשפּרייט די מיינונג צווישן די קעגנער פון די סאָציאַליסטן, אַז זיי זיינען קעגן נאַציאָנאַליזם דורך דעם אליין, וואָס זיי זיינען אינטערנאַציאָנאַל. מיט אנדערע ווערטער, אַז מיר זיינען קעגן אינדיווידועלע פינגער, מחמת מיר רעדן כסדר וועגן אַ גאַנצע האַנט, ווי עס איז שוין אַנדערשוואו געזאָגט געוואָרן.

שטעל איך מיר, פונדעסטוועגן, פאָר, אז אונזערע עקס־טרעמע אינטערנאַציאָנאַליסטן, אונזערע מהדרין מן המהדרין וועלן אפשר ליבקנעכטס אויטאָריטעט אויך ניט אַנערקענען. מען ווייס, אז ליבקנעכט האָט זיך ניט לייכט פאַנאַנדערגעקליבן אין דעם וויסנשאַפטלאַכן סאָציאַליזם און עס איז דאָ אַ

סברא, אז דער דאַזיקער מאַן, א חבר פון ענגעלס און א תלמיד פון מארקס איז געשטאָרבן (אין 1900) ניט פאַרשטייענדיק דעם מאַרקסיזם, וויניקסטנס, די מאַטעריאַליסטישע אויסטייטשונג פון דער געשיכטע.

וועט מען אפשר ליבקנעכט'ס עדות אויך פּסל'ען, הגם וואָס ער האָט געזאָגט האָבן געהערט זיינע חברים אין דער רייכס־טאַג־פראַקציע און קיינער איז ניט ארויסגעטרעטן קעגן אים.

ווען מיר גיין צום מקור אַליין, צו דעם לעבעדיקן קוואַל פון אַלע אונזערע מאָדערנע טעאָריעס און באַגריפן, צו קאַרל מאַרקס.

ער, דאָס איז אמת, האָט פון אונזער אידישן נאַציאָנאַליזם און פון אידן בכלל ווייניק וואָס געהאַלטן. דאָ איז אָבער פאַר אונז ניט וויכטיק (וויניקסטנס ניט אין דעם דאַזיקן אויגנבליק); מיר וועלן זיך דערצו נאָך צוריקקערן) וואָס מאַרקס האָט פון אידישקייט און אידישע נאַציאָנאַליטעט. וואָס אונז באַשעפטיקט לעת־עתה איז די פראַגע מכח די שייכות צווישן נאַציאָנאַליזם און אינטערנאַציאָנאַליזם בכלל, לאָזנדיק אונזער אידישקייט אַן א זייט.

און דאָ ווייסן מיר שוין לאַנג, אַז מאַרקס האָט זיך באַציִען זייער ערנסט און זייער סימפּאַטיש צו נאַציאָנאַלע פראַגן פון אונטערדריקטע אַנדערע פעלקער, ספּעציעל די פּאָליאַקן און די אירלענדער.

זיין קוק אָבער אויף די דאָזיקע פראַגן איז אַלגעמיין באַקאַנט געוואָרן נאָכדעם, ווי פראַנץ מערינג האָט ארויסגעגעבן די איבערגעלאָזענע שריפטען פון מאַרקס, ענגעלס און לאַסאַל; נאָכדם ווי דער אַלטער זאָרגע האָט פאַר זיין טויט אָפּגעדרוקט זיין בריוו־וועקסל מיט מאַרקס און אַנדערע; נאָכדעם ווי בעבעל און בערנשטיין האָבן ארויסגעגעבן די לאַנג־יאָריקע קאָרעספּאָנדענץ צווישן מאַרקס און ענגעלס.

און דאָ וועל איך ציטירן א זייער כאַראַקטעריסטישע שטע־

לע פון מאַרקס'ס א בריוו צו זיין פריינט ענגעלס, געשריבן דעם 21טן יוני, 1866.

דער ערשטער אינטערנאַציאָנאַל איז דאַן געווען קנאַפּע צוויי יאָר אַלט. דער „גענעראַל־ראַט" (דזשענעראַל קאַונסיל) האָט זיך איינגעפונען אין לאָנדאָן. מאַרקס קומט פון א זי־צונג פון'ם גענעראַל ראַט און שרייבט צו ענגעלס א „רעפּאָרט" וועגן די פאַרהאַנדלונגען פון דער דאָזיקער זיצונג. אין דעם „רעפּאָרט" זיינעם באַשעפטיקט זיך מאַרקס מיט די פאַרשי־דענע שאַטירונגען און שטרעבונגען אין דעם אינטערנאַציאָ־נאַל, ווי זיי האָבן זיך שפּעטער קלאָרער און שאַרפער אויס־געדריקט אין דער שיידונג צווישן סאָציאַל־דעמאָקראַטן און אַנאַרכיסטן.

כדי דער לעזער, דער היינטיקער לעזער זאָל בעסער פאַר־שטיין די קומענדע ציטאַטע פון מאַרקס'ס בריוו וועל איך דאָ גלייך זאָגן, אַז די פראַנצויזישע „סעקציאָן" איז דאַן נאָך געווען שטאַרק אונטער דעם איינפלוס פון דעם (פראַנצויזישן) אַנאַרכיסט פּרודאָן, פון וועלכן עס שטאַמט דער ווערטל: איי־גענטום איז גנבה, פאַרטייטשט אויף דייטש: א י י ג ע נ־ט ו ם איז פ ר ע מ ד ט ו ם. שטירנער, ווידער, איז דער מער אָדער ווייניקער אַנאַרכיסטישער טייטש, דער מחבר פון דעם באַרימטן ווערק „דער איינציקער און זיין אייגענ־טום". מאַרקס האָט ניט שטאַרק געהאַלטן פון שטירנער'ס אידייען און האָט ביטער באַקעמפט פּרודאָנ'ען.

איצט קומען מיר צו דער ציטאַטע גופא. מאַרקס שרייבט:

„איבריגענס האָבן די (ניט־אַרבעטער) רעפּרעזענטאַנטן פון'ם „יונגן פראַנקרייך" אַרויסגעפּלאַצט דערמיט, אַז נאַ־ציאָנאַליטעט און נאַציאָנען אַליין זיינען איבערגעלעבטע פאָר־אורטיילע (דהעי אר פאר גרופּס עטצ.) — פּרודאָניזירטער שטירנעריזמוס! — די ענגלענדער האָבן זייער געלאַכט, ווען איך האָב מיין ספּיטש אָנגעהויבן מיט דער באַמערקונג, אַז

אונזער יונגער פריינט לאפארג, וועלכער האט אפגעשאפט די נאציאנאליטעטן, האט צו אונז גערעדט אין פראנצויזיש, דאס הייסט, אין א שפראך, וועלכע נײן־צעהנטל פון די פארזאמלטע האבן ניט פארשטאנען.— איך האב אויך אנגעוויזן אויף דעם פאקט, אז לאפארג, אליין דאס ניט איינזעענדיק, פארשטייט אונטער „אפשאפונג פון נאציעס“ פשוט, אז די מוסטער נאציע פראנצויזן זאל איין זיך פארשלינגען אלע אנדערע פעלקער.“

די ענגלישע ווערטער וועגן דעם, אז „יונג פראנקרייך“ איז פאר גרופן און דאס ווארט „ספיטש“ זיינען אזוי געברויכט געווארן אין מארקס'ס ארגינאל. לאמיך, פארבייגייענדיק, באמערקן, אז סיי מארקס, סיי ענגעלס און לאסאל האבן כסדר באנוצט ווערטער פון ענגליש, פראנצויזיש און אנדערע שפראכן, וואו זיי האבן געקאנט געברויכן דייטש. דער „יונגער לאפארג“ איז דערזעלביקער וואס איז שפעטער געווארן מארקס'עס איידעם און איינער פון די פראנצויזישע מארקסיסטן.

נאך א ווייליקע ווילט זיך דא אפשטעלן כדי צו זאגן די פאר ווערטער, וועלכע איך האב דעם לעזער פריהער צוגעזאגט בנוגע צו מארקס'עס באציהונג צו אידן און אידישקייט.

ווען מארקס איז מיט הונדערט יאר צוריק אריינגעקומען אין אונזער וועלט האט אין דייטשלאנד געבושעוועט דער השכלה־שמד. קארל מארקס'עס פאטער, ווי אין ענגלאנד, בנימין דיזראעלי'ס, האט אפגע'שמד'ט זיין פאמיליע ניט מחמת ער האט געפוגען, אז תורת משה מוז איבערגעביטן ווערן אויף תורת פאול, ווייל די איז כלומרשט אמת'ער ווי יענע, נאר ווייל שמד'ן זיך האט געהאט צו באטייטן ווערן א דייטש אין דייטשלאנד, אן ענגלענדער אין ענגלאנד. אין אזא אטמאספערע איז אויסגעוואקסן דער קינפטיקער באגרינדער פון דעם מאדערנעם סאציאליזם, און אין זיין האלטונג צום „אידענטום“ מערקט זיך, ערשטנס, די אויפפאסונג, אז אידענטום שטעלט בלויז פאר א רעליגיע און, צווייטנס, אז דער איד, פארדארבן אין

גלות און דורכ׳ן גלות, מוז פארשווינדן, ווערנדיג פארשמאָלצן צווישן די פעלקער און צענויפגעגאָסן מיט זיי, וואָס פריער אַלץ בעסער.

דאָס איז די אַסימילאַטאָרישע שמד־פּסיכאָלאָגיע, און אַזוי פריי האָט זיך מארקס געמוזט פילן פון אידישקייט, אַז אין די בריף צו אים רעדט ענגעלס אַמאָל וועגן אידן מיט פאַראַכטלאָכ־קייט צו אידן, וואָס גוים דערלויבן זיך צווישן זיך.

איצט קענען מיר זיך אומקערן צו אונזער ענין, און טאָקע מסיים זיין.

ווי מען האָט געזען פון די ציטירטע ווערטער פון בעבעל, ליב־קנעכט און מארקס, איז דער באַגריף, אַז נאַציאָנאַליזם און אינ־טערנאַציאָנאַליזם זיינען ניט קיין פּאָר, אַ לעבערלאָכער. וואָלטן אַזעלכע ווערטער געשריבן געוואָרן פאַר ענגלענדער, אָדער גוי׳שע דייטשן, וואָלט מען דעם שרייבער געזאָגט, אַז ער האָט איינגע־בראָכן אַן אָפענע טיר. צווישן אונז אָבער, און אַפילו צווישן אידישע דייטשן אין דער סאָציאַליסטישער געמיינדע, זיינען זיי אויך קיין פאַל ניט אומנויטיק. מען וועט נאָך דאַרפן האַקן און האַקן אין די מוחות אַריין, ביז אַלע אונזערע אַסימילאַנטן וועלן זיך אָפּזאָגן פון זייער לעבערלאָכער פּאָזיציע אין דעם פּרט פון אידישער נאַציאָנאַליטעט.

אונזער צוקונפט אין רוסלאנד*)

די רוסישע רעוואלוציע שיינט צו זיין זיגרייך, און זיכער צו לעבן און צו גערדייען ביז יעדער שפור פון דעם צאריזם וועט זיין פארשוואונדן, ביז די רוסישע רעפובליק וועט ווערן אן עטאב־לירטער פאקט.

איך זאג: „שיינט צו זיין", ווייל די רעאקציע קען נאך ניט זיין גאר אין גאנצן טויט, און די רעוואלוציע קען, ווער ווייס, זיך חלילה פארקירעווען אן א זייט. דאס הייסט, אראפגיין פון וועג. מאלע, וואס קען פאסירן! די געשיכטע פון פריערדיקע רעוואלוציעס אין אלט־אייראפע האט פאר אונז מער ווי איין קאפיטל, וואס קען אונז מאכן דיינקען, אז עס איז גלייבער צו זאגן גוטע נביאות אביסעלע איינגעהאלטן, און אז שלמה'ס „אשרי אדם מפחד תמיד" (וואויל איז דעם, וואס האט שטענדיק מורא) איז א פסוק, וואס האט נאך דערווייל ניט פארלארן זיין בירגער־רעכט אין אונזער פאליטישער וועלט.

אבער מיר אלע האפן, און אפשר צום ערשטן מאל אין דער געשיכטע פון אידישן פאלק אין רוסלאנד, האבן מיר דאס רעכט צו האפן, אז די אלטע צייטן וועלן זיך שוין ניט צוריקקערן, אז לכל הפחות פאר'ן געזעץ וועלן מיר איצט שוין זיין גלייכבארעכ־טיקטע בירגער, אז דער אמאליקער כלל: פאר אלעמען זאקאנעם „וואס מען טאר ניט", פאר אידן זאקאנעם „וואס מען מעג", איז ענדלאך בטל ומבוטל כעפרא דארעא.

מיר האבן א רעכט צו האפן, אז די באשריינקונגען אין דעם פרט פון וואוינען דא אדער דארטן וועלן איצט זיין א געוועזענע זאך, און די „פראצענטן" אין שולן און גימנאזיעס — א טרא־גישע לעבערלאבקייט, וואס קומענדיקע דורות וועלן דערפון נאר

*) „פארווערטס", 13טן מאי, 1917.

וויסן פון שלום־עליכם'ס שריפטן.

דאָס אַלץ קען מען דערוואַרטן לויט ווי דער גאַנג פון דער רוסישער רעוואָלוציע זעט אויס היינטיקן טאָג. מיט אַנדערע ווערטער: די געזעצלאַכע גלייכבאַרעכטיקונג פון אידן אין רוסלאַנד קען ווערן אַ פאַקט, אויב רוסלאַנד זאָל בלייבן אַ פרייע מדינה, ווי מיר אַלע ווינטשן און האָפן.

שטעלן זיך אָבער אַזעלכע פראַגן:

קען מען דערוואַרטן אויך אַ געזעלשאַפטלאַכע גלייכבאַרעכטי־גונג? קען מען דערוואַרטן, אַז די קנאה־שנאה צום אידן וועט נעמען אַ סוף? וועט זיך פיליכט ניט פאַרוואַנדלען דער אַמאָלי־קער, גראָבער אידן־האַס אין אַ ציוויליזירטן אַנטיסעמיטיזם, ווי מיר האָבן אים געזען אין „פרייע מדינות" אין די לעצטע עטלאַכע צענדליקע יאָר? און טאָמער יאָ — וואָס האָבן מיר צו טאָן? און אויב טאָקע יאָ, טאָ ווער זאָל דאָס זיין דער טוער, פון וועמען דאַרף אַרויסגיין די איניציאַטיווע, און וואָס פאַר אַ חלק אין אָט־דער טאַט אָדער טאַטן האָבן מיר דאָ צו נעמען, מיר אידישע סאָציאַליסטן פון דער זייט אַטלאַנטיק?

צו פאַרשטיין דעם מאָרגנדיקן טאָג דאַרף מען צוריקבליקן אויף דעם נעכטיקן. לאָמיר דאָס פּרובירן טאָן אַזוי ווייט ווי דאָס וועט זיך לאָזן אין דער ראַמקע פון אַ צייטונגס־אַרטיקל, זיך אָפּשטעלנדיק אויף איינעם אָדער צוויי ביישפּילן:

אין דייטשלאַנד זיינען די אידן „עמאַנציפּירט" געוואָרן אין דעם רעוואָלוציע־יאָר 1848, אין דעם „פעלקער־פריילינג" וואָס האָט אַריינגעבראַכט לופט און ליכט און לעבן צווישן די מערסטע נאַציאָנען פון דער אַלטער אייראָפּע.

דער 18־ער מערץ איז געווען דער גרויסער טאָג. דער פּרייסישער קרוינפּרינץ איז אַנטלאָפן געוואָרן פון בערלין און, זיך באַהאַלטנדיק אונטער דעם נאָמען „לעהמאַן", האָט ער געלעבט ווייט פון דעם פאָלק'ס צאָרן אַ קורצע צייט... ביז די רעאַקציע האָט אים צוריקגעבראַכט... צו זיין נעסט „אונטער די לינדען".

די פרייסישע רעוואלוציע האט ניט געקאסט זייער פיל קרבנות. 230 מענטשן זיינען סך הכל געפאלן אין די גאסן פון בערלין, און ווען מען האט זיך גענומען זיי מקבר זיין, האט זיך ארויסגעצייגט, אז כמעט א צענט־חלק (20) פון זיי זיינען געווען אידן.

דער אידיש־דייטשער היסטאריקער לעאפאלד צונץ האט אויפ׳ן בית עולם, ביים געמיינשאפטלאכן קבר פון אלע געפאלענע, געהאלטן אזא רירנדע רעדע, אז מיט א יאר 30 צוריק האט איר נאך געקענט טרעפן דייטשע אידן, וואס האבן געוואוסט שטעלן פון דער רעדע אויסווייניק.

און די אידן, זיך באטייליקנדיק אין די מערץ־קאמפן ניט אין דער־ערד מער ווי לויט זייער פראפארציע אין דער באפעל־קערונג, קריגן בירגער־רעכט.

ברוך שהחינו, וקימנו והגיענו לזמן הזה!...

איצט קומט, נאך דער לייכטער רעוואלוציע, א שווערע רע־אקציע. עס פאסירט אין פרייסן אין 1849 כמעט דאסזעלבע וואס שפעטער אין רוסלאנד אין 1906. דער אנטלאפענער „לעה־מאן" ווערט מיט דער צייט אלס קעניג פון פרייסן, קייזעד ווילהעלם דער ערשטער, — ער, וואס איז באקאנט געווארן אלס קארטעטשן־פרינץ, ווייל ער האט ארויסגעגעבן דעם באפעל „נידער־צוקארטעטשן" דאס רעוואלוציאנערע פאלק אין די מערץ־טעג פון 1848, ווען ער איז נאך געווען בלויז א פרינץ, אבער שוין א שארפער שיסער — מיט פרעמדע ביקסן — און א בעל־דעה.

אבער די פרייסישע רעאקציע האט קנאפ־וואס באריהרט די לאגע פון די אידן אין פרייסן.

די אוניווערזיטעטן זיינען נאך אלץ אפן פאר אידן און מען דארף זיך שוין מער ניט שמד׳ן כדי צו קריגן א דיפלאם, ווי דאס איז געווען דער פאל אין בערנע׳ס צייטן. אמת, א מאן, ווי לאסאל, „דער רעוואלוציאנערער יודע", טאר ניט וואוינען אין בערלין, אבער דאס איז ניט ווייל ער איז א „יודע", נאר ווייל

ער איז אַ „רעוואָלוציאָנער“.

און אין רייכסטאַג געפינען זיך שוין אידן. זאָנעמאַן, לאַסקער, באַמבערגער שפּילן אַ ראָלע אין די ליבעראַלע פּאַרטייען (אין די זיבעציקער יאָרן און שפּעטער). ביי די סאָציאַליסטן קומען אויף זינגער, שטאַדטהאַגען, האַאַזע, און שפּעטער דר. קאַהן, וואורם, דר. פראַנק, בערנשטיין, הגם שטאַדטהאַגען און בערנשטיין רופן זיך „קאָנפעסיאָנסלאָז“ (אָן אַן אמונה) און אַזוי אייניקע אַנדערע.

אין דעם פּרייסישן לאַנדטאַג יאָווען זיך אויך אידן, און דאָס־זעלבע איז דער פאַל ביי אַנדערע פּאַרלאַמענטן אין דער דייטשער אימפּעריע.

מיט איין וואָרט, דורך די צוויי דורות, וואָס פאַרגייען זינט דעם רעאַקציע־יאָר 1849, ווערט געזעצלאַך די לאַגע פון די אידן ניט ערגער. די „עמאַנציפּאַציע“ בלייבט אומבאַרירט.

פּאַסירט אָבער אָט וואָס:

וואָס מער דער איד איז עולה לגדולה, אַלץ מער שטייגט אויף דער נייער אידן־האָס.

דאָס איז שוין ניט מער די שנאה, וואָס באַשולדיקט דעם אידן אין קרייציקן דעם קריסטוס, אין פאַרגיפטן קוואַלן, אין געברויכן קריסטלאַכע בלוט אויף פסח, און אַנדערע אַזעלכע זאַכן.

אויך איז דאָס ניט פון דעם סאָרט שנאה, וואָס האָט געפירט צו דער אינקוויזיציע, די גזירת ת״ח, צו די רוסישע פּאָגראָמען.

בקיצור, דאָס איז ניט די שנאה צום אידן, וואָס איז גע־בויט אויף רעליגיע־דיפערענצן, אויף פאַראַכטונג צו אים, ווי צו אַ נידעריקע באַשעפעניש, אַשטייגער ווי דער האַס פון דעם דרום־אַמעריקאַנער צום נעגער.

דאָס איז שוין יענער ראַסן־האָס, וואָס שטאַמט פון קנאה צו אַ העכערן, אַ פּייאיקערן, אַן אינטעליגענטערן — הגם דאָס ווערט ניט אָפן צוגעגעבן, — פאַר וועלכן מען האָט מורא, מיט וועלכן מען וויל קאָנקורירן און מיין קען ניט.

און אַט דער נייער ראַסן־האַס איז שוין געצילט געגן דעם אידישן פאָלק, ניט געגן דער אידישער אמונה.

ער רופט זיך טאַקע אַנטיסעמיטיש, ער שטייגט שוין טאַקע אַריבער דעם גרעניץ פון אידישע קינדער און נעמט שוין אַריין די בני שם בכלל, סעמיטן אַפילו אַזוינע ווי בערנשטיין און שטאַדטהאַגען (און ווי פריער לאַסאַל, שוין ניט ריידנדיק וועגן מאַרקס). וואָס פאַרלייקענען זייער אמונה אַפילו לויט זייער אָפּ־שטאַמונג.

און וואָס מער טאַלאַנטפול עס ווערט געשריבן זאַנעמאַן׳ס „פראַנקפורטער צייטונג" און דאַס אידישע „בערלינער טאַגע־בלאַט": וואָס מער עס ווערן בארימט די זאַנענטהאַל׳ס, די פריד־ריך האַאזע׳ס, די לודוויג באַרניי׳ס, די שילדקרויט׳ס אויף דער בינע; וואָס מער עס קומען אויף אידישע באַרימטהייטן צווישן דאָקטוירים און כירורגן. וואָס גרעסער עס איז די פּאָפּולאַריטעט פון די אויערבאַך׳ס, די שניצלער׳ס, די בראַנדעס׳עס אין דער ליטעראַטור, — אַלץ גרעסער, אַלץ טיפער ווערט איינגעוואָרצלט דער אַנטיסעמיטיזם אין דער דייטשער בורזשואַזנער ברוסט.

ניט ווייל דער איד זאָגט „אתה בחרתנו" האַסט מען אים, נאָר ווייל ער א י ז דאָס טאַקע אין די אויגן פון זיין האַסער: אַן אויסדערוויילט פאָלק, אַ העכערע ראַסע, אַ געפערלאַכער קאָנ־קורענט.

אין מענדעלסאָנ׳ס צייט האָט מען אידן פשוט פאַראַכטעט. „העפּ־העפּ!" האָט מען צו אים געשריען, און פון דעם טראָטואַר אין גאַס האָט מען אים פאַרטריבן מיט אַ פשוט׳ן „מאַך מאָרעס, יוד!", מיט אַ בריק און אַ שטויס און פאַרטיק. דאַן האָט מען דעם אידן געהאַלטן פאַרשפּאַרט אין דער געטאָ, און דעם דעסויער פילאָזאָף גופא האָט מען ניט אַריינגעלאָזן אין בערלין ביז ער האָט ניט באַצאָלט אַ קאָפּ־שטייער פון 400, איך געדענק שוין ניט וועלכע זילבערנע מטבעות.

היינט האָט מען פאַר די מענדעלסזאָנס מורא און מען האַסט

די גע'שמד'טע קינדער פון לעסינג'ס פריינט, זיינע קינדס־קינדער, און קינדס־קינדס־קינדער, „על שלשים ועל רבעים", ווי דער פסוק זאָגט, מאַכט דער טייטש: אינ'ם דריטן און פערטן דור.

און אַזוי ווי מען קען זיי ניט בייקומען אויף דער בערזע, אין דער פּרעסע, אין דער יוריספּרודענץ, אין דער כעמישער לאַבאָ־ראַטאָריע, אין דער מעדיצין און אין אַנדערע אַזוינע צווייגן פון מענטשלאַכער טעטיקייט, שליסט מען זיי אויס פון די העכערע ראַנגן אין דער אַרמיי, אין דער פלאָטע, אין דער דיפּלאָמאַטיע, אין דער רעגירונג, אַזוי ווייט ווי עס לאָזט זיך. אַמאָל גנב'עט זיך אַריין אין אויבן־אָן אַ דערנבערג, אָבער ניט אָפט און זעלטן־וואו.

אפילו אינ'ם רייכסטאַג זיינען שוין מער ניטאָ קיין יאַקאָבי'ס, קיין באַמבערגער'ס, קיין לאַסקער'ס, קיין זאָנעמאַנ'ס; קיין פּאַר־טיי, חוץ דער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער, דערוויילט זיי ניט מער. ביי די וואַלן פון 1912 זיינען געוויילט געוואָרן זיבן אידן, אַלע סאָציאַליסטן, חוץ „קאָנפעסיאָנסלאָזע" אידן, וועלכע, אַזוי ווייט ווי מיר איז באַקאַנט, זיינען אויך ניט געקומען פון אַנדערע פּאַרטייען.

איך וואָלט געקענט אָנווייזן אויף דעם פראַנצויזישן אַנטי־סעמיטיזם, מיט דעם דרייפוס־פּראָצעס, וואָס איז געווען ניט מער ווי אַן אויפגעריסענער העסלאַכער געשוויר אויף דעם בלוט־פאַרגיפטעטן קערפּער פון דעם דאָרטיקן אידן־האַס. עס איז ניט שווער צו באַווייזן, אַז אין פראַנקרייך איז דער גרונט פאַר דעם אַנטיסעמיטיזם געווען דערזעלביקער. עס וואָלט אפשר געלוינט צו זאָגן אַ פּאָר ווערטער וועגן די ענגלישע אַנטיסעמיטן פון די אַכציקער יאָרן פון דעם פאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט, אָבער עס איז ניטאָ קיין פּלאַץ.

אומעטום איז פאַראַן די זעלבע דערשיינונג, קלאָר ווי דער טאָג: קוים הויבט דער איד אויף אַ קאָפּ, רייצט ער געגן זיך אויף די שונאים. קוים ווערט ער דערהויבן, הויבט מען אָן אים

צו באַוואָרפן מיט שטיינער.

אומעטום עמאַנציפּירט דעם אידן דאָס רעוואָלוציאָנערע פאָלק. אַ יאָזעף דער צווייטער (פון עסטרייך) וואַרפט אַמאָל דעם אידן צו אַ ביינדל, אַ „טאָלעראַנץ־עדיקט": אַ נאַפּאָלעאָן דער ערשטער, געצוואונגען דורך די פאַרהעלטנישן פון זיין צייט, רופט אַמאָל צונויף אַ „סנהדרין", כדי אויסצוגעפינען ווי ווייט מען מעג אידן טרויען און וואָס זיי „פאָרדינען" אין דעם פּרט פון „פרייהייטן". — ניט פרייהייט, מערקט אייך, פרייהייטן: און אפילו דאָן איז די איניציאַטיווע ניט זייערע, ניט מאָנאַרכנ'ס.

עמאַנציפּירט, מער אָדער ווייניקער גרינטלאַך, ווערט דער איד דורך דער ענגלישער רעוואָלוציע אין דעם 17טן יאָרהונדערט, דורך דער פראַנצויזישער אין דעם 18טן, דורך דער דייטשער אינ'ם 19טן, און איצט דורך דער רוסישער אין דעם 20טן יאָרהונדערט.

אָבער די אַרבעט פון דער ענגלישער רעוואָלוציע איז ערשט געענדיקט געוואָרן מיט אַ יאָר 60 צוריק, און וועגן די דייטשן האָבן מיר שוין גערעדט. פראַנקרייך האָט ווייניק אידן.

אומעטום, אָבער, איז דער רעזולטאַט פון דער עמאַנציפּאַציע, איבערהויפּט אויב זי איז אַן אמת'ע, די אַנטיסעמיטישע באַוועגונג. דער באַפרייטער איד קומט אין קאָנפליקט ענטוועדער מיט אַ ניט־אידישן מיטל־קלאַס, וואָס עקזיסטירט שוין, אָדער וואָס איז ערשט אויפגעקומען.

איז די פראַגע, ווי זי איז שוין געשטעלט געוואָרן, ווידער אַמאָל:

קען מען דערוואַרטן, אַז אין רוסלאַנד וועט דאָס זיין אַנדערש? וועט דאַרפן די פּאָליטישע גלייכבאַרעכטיקונג מיט זיך ברענגען אויך סאָציאַלע, געזעלשאַפטלאַכע גלייכע רעכט, אָדער וועט דאָס מיט זיך ברענגען אַ געזעלשאַפטליך־עקאָנאָמישן אַנטיסעמיטיזם?

איך האָב שטאַרק מורא, אַז דאָס וועט זיין ווי אומעטום, ביז איצט.

דער עמאַנציפּירטער איד, באַפרייט פון דער פאַרפלוכטער

„טשערטאָ"; באַפרייט פון די „צייטווייליקע געזעצן", וועלכע זיינען געמאַכט געוואָרן כלומר'שט אויף אַ ווײַלע און האָבן אָנגעהאַלטן 35 יאָר; באַפרייט פון באַשרענקונגען אין דעם פּרט פון לערנען אין הויכשולן און גימנאַזיעס; באַפרייט פון דער אידיאָטישער ווילקיר, פון דעם „פּראָאיזוואָל" פון שכור'ע טשינאָווניקעס, — אָט דער עמאַנציפּירטער איד וועט זיך אַ לאָז טאָן איבער דער מדינה...

ער וועט אַריינגעמען אין זיינע הענט די אָדער יענע אינדוסטריע, וועט אפשר מאָנאָפּאָליזירן טיילווייז, אָדער אין גאַנצן די בינע, די פּרעסע, דעם אָדער יענעם פאַך...

ער וועט דאָס טאָן פּשוט, ווייל ער איז באַוועגלאַכער, געניטער, אַ האַרעלע אינטעליגענטער פאַר דעם ניט־אידישן שכן זיינעם; ער וועט, וואו ער וועט דאָס אליין ניט קענען טאָן, זיין דער סרסר צווישן דעם רוסישן סוחר און פאַבריקאַנט פון איין זייט און דעם אַמעריקאַנער, דעם ענגלענדער, דעם פראַנצויז פון דער אַנדערער זייט.

ער וועט דאָס טאָן דעמאָנסטראַטיוו, מיט חוצפּה, מיט דעם איבערמוט, וואָס איז נאַטירלאַך פאַר אַ באַפרייטן שקלאַף, פאַר אַן אונטערדריקטן, וואָס איז דערהויבן געוואָרן, פאַר אַן אָרעמער דינסט־מיידל, וואָס איז איצט אַ באַלעבאָסטע...

און אין אָנהויב וועט מען דאָס אפשר אַראָפּשלינגען, ווייל מען וועט זיך אין אים נויטיקן, אָבער אין דער פרייהייט וועט דאָס רוסישע פאָלק שנעל וואַקסן, און עס וועלן קומען צייטן... יאָ, עס וועלן קומען צייטן, ווען דער ניט־אידישער קאַפּיטאַל וועט געפינען דעם אידישן צופיל אין וועג... דער גוי דעם אידן צופיל אין דער זון.

אָבער ביז דאַן, זאָגט איר, ליבע גענאָסן, וועלן מיר האַלטן ביים סאָציאַליזם.

אָבער ביז דאַן, זאָגט איר, ליבע ציוניסטן, וועלן אידן שוין האָבן אַן אייגענע היים אין ארץ ישראל.

אָבער ביז דאַן, זאָגט איר, ליבע אַסימילאַנטן, לאָזן זיך אַנ־דערע דרייען זייערע מוחות, מיר וועלן געניסן די פרוכט פון דער געשענקטער פרייהייט, זיך רוסיפיצירנדיק און אַמעריקאַניזירנדיק דאָרט און דאָ.

אפשר זייט איר אַלע גערעכט.

ליידער איז די רוסיפיקאַציע, איז די אַמעריקאַניזאַציע אַן אויסווייניקסטע אומוואַנדלונג: אין דער „פּאָדיאַווקע", אָדער אין דער „זשופּיצע", רעדנדיק רוסיש אָדער אידיש אין רוסלאַנד; אויסזעענדיק אַזוי אָדער אַנדערש אין אַמעריקע, שלינגענדיק די ווערטער מעשה ענגלענדער, אָדער זיי אויסזינגענדיק מעשה אָרעם־בחור, — אַ איד בלייבט אַ איד און די אַסימילאַציע העלפט ניט אין שווערע צייטן.

ליידער וועט זיך די לאַגע פון די זעקס מיליאָן אידן אין רוסלאַנד ניט פיל ענדערן אפילו ווען ארץ ישראל איז שוין צוריק אונזער מדינה און אַ האַלבער מיליאָן רוסישע אידן האָבן זיך דאָרטן שוין באַזעצט.

ליידער דערוואַרטן מיר שוין ניט מער קיין סאָציאַלע איבער־קערעניש, וואָס זאָל איבער נאַכט מאַכן מלאכים פון שדים און פון גיהנם אַ גן־עדן.

דער סאָציאַליזם דאַרף ניט ערשט, ווען־עס־איז, קומען. ער קומט. ער איז צו אַ געוויסן גראַד שוין דאָ. ער איז שוין ניט מער אַ האָפנונג. ער איז אַ פאַקט, — אַ פאַקט וואָס וואַקסט, וואָס ווערט.

אָבער דווקא דערפאַר בלייבט נאָך פאַר אַ צייט די אידן־פראַגע וואו זי איז, ווייל זי מוז וואַרטן ביז דער נייער גואל, דער אָרגאַניזירטער אידישער אַרבעטער־קלאַס, וועט אויסוואַקסן.

די אָרגאַניזירונג פון דעם אידישן אַרבעטער קעגן דעם אי־דישן (און ניט־אידישן) אַרבעטגעבער, וועט זיין דער בליץ־אָפּ־לייטער אויף דעם גאַנצן בנין פון „בית ישראל". וואָס שטאַרקער די אָרגאַניזאַציע פון אידישע האַריפּאַשניקעס, אַלץ שוואַכער וועלן

קאָנען זיין די שטימען פון די צוררי היהודים. וואָס מעכטיקער דער פאַראייניקטער אידישער פּראָלעטאַריאַט אין די ערטער, אַלץ וויניקער וועלן זיך הערן די אַלעט ריידערייען וועגן אידישע „פּיאַווקעס“, אידישע האַבונעס, פּאַראַזיטן און אַזוי ווייטער.

די טעטיגקייט פון דעם אָרגאַניזירטן אידישן אַרבעטער וועט אויך דערציען דעם אידישן עולם צו קעמפן פאַר דאָס, וואָס אים פעלט, צו באַשיצן דאָס, וואָס ער האָט.

נאָר דער אָרגאַניזירטער פּראָלעטאַריאַט קאָן באַקעמפן אַנ־טיסעמיטן און פאַרטיידיקן דערוואָרבענעם נאַציאָנאַלן רעכט. דאָס קאָן ער טאָן ניט פאַרביינגדיק דעם קלאַסנקאַמף.

דער וואַל־קאַמף אַמאָל און היינט *)

איצט, ווען אונז איז שוין א סך פריילאַכער אויפ'ן הארצן: ווען מיר גייען שוין צום וואַל־קאַמף מיט א קאָנגרעססמאַן אין מאַנ־העטן, מיט אן אסעמבלימען אין בראָנזוויל און נאָך איינעם אין אן אנדער טייל שטאָט פון יענער זייט טייך, — איצט, זאָג איך, מעגן מיר, רעדנדיק צווישן זיך, שוין מודה זיין, אז מיט יאָרן צוריק איז, במחילת כבודכם, טאקע געווען פאסקודנע, „זייער פע!" ווי יענער האלב־אויסגעניכטערטער שיכור האָט געזאָגט.

שרעקלאָך טרויעריק, הגם צו דער זעלבער צייט, וואונדער־באַר אָנציענד איז געווען יעדער וואַל־קאַמף אונזערער.

מיר פלעגן זיך טומלען ווי ברוך אויפ'ן יריד (אימיצער אין דער ליטע — פרעגט מיך ניט ווער ער איז געווען; ער איז שוין לאַנג ארויסגעפאַלן פון דער „סקאַזקע"); מיר פלעגן באַראבאַנעווען אין אלע פויקן, ליארמען אין יעדן ווינקעלע פון דעם אידישן קווארטאל אין ניו יאָרק און אומגעגנד, דאָס הייסט, אין ניו יאָרק, נואַרק, פילאַדעלפיע און אנדערע „פאַרשטעט", אין א מהלך פון עטלאכע הונדערט מייל פון העסטער סטריטס'ס געזייערטע אױ־גערקעס און געפעפערטע רעדעס — געגן אלע „בודלער" פון ביידע פאַרטייען — פון ראַטגערס סקווער.

און מאל פאר מאָל איז דער רעזולטאט געווען א נעכטיקער טאָג, אָדער ריכטיקער, א פאר־א־יאָריקער יאָר, א שטייגער ווי אונזער אידישער „לשנה הבאה בני חורין" איז א פוסטער, קאַל־טער, האלב־הארציגער טרייסט פאר'ן היינטיקן „השתא עבדי". וועלכער איז א פאַקט, בעת די קומענדיגע פרייהייט איז נאָך אין דער ווייטער, נעבלהאַפטער דונקלקייט.

יע, לשנה הבאה. איבער א יאָר, ווען מיר וועלן פון דאָס ניי

*) „פאָרווערטס", 19טן אויגוסט, 1917.

אנגורטן די לענדן, און אַנקלייבן פרישע כחות, און אַנציען אונזער בויגן, און ארויסברייינגען אַלע שאַרפע פיילן, און זיך שטעלן — קליין ווי מיר זיינען — נעגן דעם מעכטיקן שונא; איבער א יאָר, הייסט עס, וועלן מיר זיין פריי, וועלן מיר זיין בני חורין. א קליין דוד'ל, וואָס האָט באזיגט דעם מאָנסטער גלית הפלשתי פון דעם פיינדלאַכן קאפיטאליסטישן לאַגער.

דערווייל אָבער... נו, דערווייל האָבן מיר געעפנט די טיר און אַנגעגרייט דעם כוס פאר אים, און אונזער אליהו הנביא איז ניט געקומען. און געטאָן האָבן מיר אַלץ וואָס מיר האָבן געקענט. גוט, דאַכט זיך, זיך צוגעגרייט צום סדר, גענוג געאַרבעט ביים רייניקן, שייערן און כשר'ן די כלים; ביים בודק־חמץ זיין אין אונזער פּלאַטפאָרם און קאָנסטיטוציע, שטרייננ אויפּפּאַסנדיק אז קיין שום שטיקל חמץ זאָל זיך ניט זען און ניט געפינען אין אונ־זער סביבה און אין אונזערע פּרינציפּן.

באוועגונג? א קלייניקייט אָביסעל! מיר האָבן זיך באוועגט כמעט ווי אין א קדחת, רחמנא ליצלן, פון די ערשטע געפּאַלענע געלע בלעטער ביז דעם ערשטן געפאלענעם ווייסן שניי; פון די ערשטע סליחות (מיט אונזער קאַנדידאַט ביים עמוד), ביז די ערשטע „ריטוירנס" אין דער נאַכט פון דעם ערשטן דינסטיק נאָך דעם ערשטן מאָנטיק אין נאָוועמבער.

יע, מיר האָבן זיך באוועגט.

מיר אַליין. חוץ אונז כמעט קיינער ניט, קיין שום זאַך ניט. אַנדערע מענטשן פון אַנדערע פּאַרטייען זיינען פון אונזער באַ־וועגונג ניט בארירט געוואָרן. ווי פעסט און טיף איינגעוואָרצלטע בוימער, געוואוינט צו דער בלאָטע ארום זיך, געניסנדיק סיי דעם פלוד רעגן, סיי דעם זונענשטראַל, האָבן זיי אונזער שטורם ניט געפילט, און וויפיל מיר האָבן אין זיי ניט אריינגעבלאָזן אונזער ווינט, אַנשטרייננענדיק ביז צום פּלאַצן אונזערע לונגען, האָבן זיך העכסטענס אויף זיי א ריר געטאָן פון אויבן די בלעטער. האָבן זיי אמאָל אפשר א צוק געטאָן מיט די אַקסלען — ד. ה.

מיט די צווייגן — ווי איינער רעדט: „וואָס ווילן זיי? וואָס בלאָזן זיי? וואָס דראַפּן זיי זיך אויף די גלייכע, גלאַטע ווענט? ווער זיינען זיי „עניהאַו“ די סאָציאַליסטן?“

און ווען דער וואַל־קאַמף איז געווען צו ענד און מיר זיינען געקומען אהיים, צוריק פון די עלעקשאַן־ריטוירנס, מיט דעם סך־הכל פון דריי מאָל חוזק אין די הענט, מיט דעם חורבן פון שפּאַנישע לופט־שלעסער אין הארצן, מיט אלע האָפנונגען צעגאַנגענע און פארשוואונדן ווי א געפּלאַצטער זייפנבלאָז, מיט אונזערע דורכגעפאַלענע קאַנדידאַטן צוריק פּראָסטע, געוויינלאַכע בשר־ודם'נע ברואים, פאַר וועלכע מען ליאַרמט ניט מער, און מען פארלאַנגט פונ'ם עולם קיין היפּ־היפּ־הוראַ ניט מער, און מען שטייט ניט מער אויף די ציפּקעס, אָן א היטל פון יראת הכבוד װעגן, — ווען זאָג איך מען קומט פון דעם וואַל־קאַמף צוריק אהיים... דאַ בעט זיך א זיפץ און אַן אָפּשטעל...

פלעגט מען בכיוון ניט אָנציינדן אין צימער קיין ליכט ניט צו זען אין דעם קאַלטן, אומפּאַרטייאישן, אומבאַרמהערציקן שפּיגל די בלייכקייט פון אונזער פּנים, די בלאַסקייט פון אונזער רויטקייט...

* * *

און דאַן פלעגן אוועקגיין וואָכן און חדשים אָן א סימן פון לעבן אין אונזערע רייען. מעכאַניש פלעגט מען קומען צום מנין אלע דינסטיק אָוונט, אויסקלייבן א טשערמאַן, אויסאַרבעטן א טאָג־אָרדנונג, ריידן אלע צוזאַמען און יעדער איינציקווייז, מאַכן „פּאָינטס אָף אָרדערס“, אַפּעלירן פונ'ם „טשער“, מאַכן שלום דער דעבאַטע, אויסהערן קאָמיטעס, צולאָזן קאָמיטעס, אויסקלייבן קאָמיטעס, פאַנאַנדערלאָזן קאָמיטעס, נעמען אויפ'ן צימבל קאָמיטעס, און אזוי ווייטער ביז דער עולם צעגייט זיך, ווער געגודיעט צו טויט, ווער צעהיצט און אויפגערעגט.

אין צייט פון נאָך עטלאַכע חדשים הויבט אָן דער ברענטש, אָדער לאָקאַל, אָדער ווי ער רופט זיך, צו צעקריכן פון אינערע

פוילעניש, ווייל קיין נשמה איז מער ניטאָ אין דער אָרגאַניזאַציע זינט דער וואַל־קאַמף האָט זיך געענדיקט. און אַ גוף אָן אַ נשמה קען ניט לאַנג בלייבן גאַנץ.

אין דער באַוועגונג בכלל, אין אונזער פּאַרטיי־אָרגאַניזם קלאַפּט ניט מער דער פּולס. אַמאָל, זייענדיק מיט זיך אַליין אונטער צוויי אויגן, פלעגן מיר דערגיין צו דער מדרגה פון יענעם צירולניק, וואָס האָט געזאָגט צום דאָקטאָר: „מיר, צווישן זיך, פּאַני דאָקטאָר. ווייסן דאָך טאַקע אַז עס איז גאָר קיין דופק ניטאָ!" ווייל מיט די געוואוינלאַכע מענטשלאַכע פינף חושים פלעגט מען דאָך דעם דופק טאַקע ניט פילן.

געווים, מיר זיינען עפּעס מאַרקסיסטן. מיר ווייסן דאָך, אַז באַוועגונגען קאָנען „אויף באַשטעלונגען" ניט געמאַכט ווערן: אַז געמאַכטע, קינסטלאַך־געמאַכטע פּאַרטייען ווערן פאַרניכטעט אין דעם ערשטן שלעכטן וועטער, פּונקט אַזוי ווי פּאַבריצירטע בלומען שטאַרבן און גייען אונטער אין דעם זעלביקן רעגן, וואָס גיט לעבן און לעבנסקראַפט די בלומען, וואָס שפּראַצן אַרויס אויף אַ נאַטירלאַכן וועג פון אַ גינסטיגן באָדן.

געווים, מיר ווייסן, אַז דער אידישער כלל: „וואָס מ'נעמט ניט איבער גוואַלט האָט מען ניט". אויב ניט אַנדערשוואו און אומעטום שעדלאַך, איז יעדענפאַלס אַ שלעכטער כלל אין דער פּאָליטיק, שלעכט ספּעציעל בנוגע צו שטימען און שטים־קאַסטענס. מיר ווייסן אַז אויף נעמען איבער גוואַלט איז טעמעני האָל אַ גרעסערע בריה. אין איר לאַנגע פּראַקטיקע איז „נעמען" אַ שטימקאַסטן, באַהאַלטן אַ שטימקאַסטן, פאַרציילן אייגענע אַ קליינינקייט, אַ זאַך, וואָס קומט מיט דער מוטערמילך, אַזוי נאַטירלאַך ווי דער וועלן־נאַך ביים מאַכן געלט.

הייסט עס, מיר ווייסן, אַז ס'איז ניט פרייילאַך. אמת טאַקע ניט פריילאַך, אָבער אַז פאַרצווייפלען דאַרף מען ניט. איז ניט היינט, וועט זיין מאָרגן. עס וועט קומען אונזער טאָג אויך

אַמאָל. און די זון וועט ענדלאַך אריינשיינען אין אונזער פענ־סטערל...

מיר ווייסן, אודאי ווייסן מיר...

פונדעסטוועגן פלעגט זיך נאָך יעדן וואַלקאַמף ווידערהאָלן די זעלבע דעמאָראַליזאַציע. דער זעלביקער קאַצניאַמער, דער זעלביקער אַפּפאַל פון די צוגעקומענע מיטגלידער פון די פאַר־גאַנגענע עטלאַכע וואָכן...

קריטיק? ווייניק וואָס. דאַ אין אַמעריקע האָט מען ווייניק בושה פאַר פרעמדע קריטיק און וואָס זעלבסט־קריטיק איז ווייס קיינער לחלוטין ניט און וויל ניט ווייסן.

אַט פלעגט זיך אַמאָל לאָזן הערן אַ „וואָס נון?" אין אונ־זער דייטשער „פאָלקס צייטונג" נאָך יעדן קאַמפּיין. אַמאָל פלעגט זיך לאָזן הערן אַ קול פון נאָכווייעניש ווי נאָך אַ טרוי־עריקן קינפּעט, וואו אויף דער וועלט איז געקומען אַ מפּיל־קינד, אַנשטאָט דעם געזונטן, לעבנס־פעהיגן ילד, אויף וועלכן מען האָט זיך גערעכנט.

אַ שען ביסל אויף זיין געוויסן האָט אין דעם פּרט דער, וואָס שרייבט דעם דאָזיקן אַרטיקל.

ווילנדיק ניט ווילנדיק פלעג איך יעדעס יאָר זיך נעמען צום פּאַלמעסן דעם נאָר וואָס פון דער וועלט אוועקגעגאַנגענעם נפטר, אונטערזוכנדיק די אורזאַכן פון דעם נייעם מיסערפאָלג פון דער נייער טויט־געבורט. מיינע אַרטיקלען פלעגן איינבערענגען עט־לאַכע דאָלאַר דעם זעצער, דעם בעל־מגיה, דעם דרוקער, דעם פּאַפּיר־פאַבריקאַנט און אַלע אַנדערע וואָס קומען אונטער דעם אַלגעמיינעם קעפּל: „עלאַייד פּרינטינג טריידס". אָבער דער־מיט האָט זיך זייער נוצלאַכקייט געענדיקט. מיר אַליין פלעגן די דאָזיקע אַרטיקלען איינברענגען אַ שען ביסל האָס און האָלב־אַרויסגעבראַכטע אידישע קללות מיט ענגליש־אַמעריקאַנישע „טרימינגס", חוץ דעם נאָמען „קרענק", יאָלד, חטאים־זוכער,

גרינער, א. א. וו.

* * *

צו זיין, פון דעסטוועגן, גערעכט צו זיך אַליין, מוז איך דאַ דערמאָנען, אַז מיינע אַרטיקלען, נאָך פילע אונזערע קאַמפּיינס, האָבן געהאַט דעם צוועק אַריינצוטראָגן אַזוי פיל קלאָרקייט ווי איך האָב געקאָנט אין די פאָלגנדע דריי ריכטונגען:

ערשטנס, צו באַווייזן, אַז די טענות, וואָס דער עולם, דער אידישער און ניט אידישער, האָט געהאַט צום אידישן קוואַרטאַל, איז געווען אומגערעכט.

צווייטנס, אַז אַ וואַל־קאַמף מוז האָבן דעם ריכטיקן באַנער־טרעגער, ווייל אַ פּרינציפּ אַליין, אַ הייליגע נשמה, נאָר אָן אַ קערפּער, אָדער אין אַ גוף, וואָס פּאַסט זיך ניט צו צו דער ראַזיקער נשמה, קאָן ניט געווינען קיין שלאַכט.

און, דריטנס, אַז אַ וואַל־קאַמף מוז האָבן אַ לעבעדיקן כאַראַקטער, מוז געפירט ווערן אויף אַ באַשטימטע אישו, מיט באַשטימטע פאָדערונגען צו דער איצטיקער געזעלשאַפט און ניט פאַר דעם סאָציאַליסטישן ענדציל און ווייטער גאָרנישט.

דער יענקי און זיינע ארבעטער*)

אין די גוטע אלטע צייטן, ווי איך האב זיי איבערפלעכ־לאך געשילדערט אין פריערדיקן קאפיטל, פלעגט מען נאך יעדן וואל־קאמף זיך בייזערן אויף דעם ארבעטער־קלאס. א סקאנדאל אביסל! מען גיט זיי א מעגלאכקייט צו ערוועלן אן אייגענעם מענטשן, אן אלטן ארבעטער־פריינט, ביין פון זייער פלייש, און זיי גייען און קלייבן אוים פאר א פארטרעטער ערגעץ א בוד־לער!! א סקאנדאל, באמנות!

פארגעסן האט מען זיך ארומצוקוקן און צו זען, וואו מע איז אין דער וועלט. זיך צו פרעגן: ווער זיינען די ארבעטער? האבן זיי שטימרעכט? וואס פאר א קאנדידאט האט זיי די פארטיי פארגעשטעלט? חוץ אנדערע קשיות, וועלכע מוזן דערווייל אפגעשטעלט ווערן אן א זייט. מיר וועלן צו זיי קומען שפעטער.

די פראגע: „ווער זיינען די ארבעטער?“ האט אט וואס צו באדייטן.

מיר לעבן אין א מדינה, וואס הייסט אפיציעל „די פא־אייניקטע שטאטן פון אמעריקע“ און רופן רופט זי זיך פשוט אמעריקע. אלע אנדערע זיינען, א שטיינער, קאנאדיער, מעק־סיקאנער, פערואאוויאנער, בראזיליאנער, ארגענטינער און א. ז. וו. בעת מיר זיינען אמעריקאנער, הגם זיי לעבן אויך אין אמע־ריקע, און האבן דאסזעלבע רעכט צום נאמען.

אין אונזער אמעריקע זיינען אפיציעל אלע איינוואוינער אמעריקאנער, אפילו די צוגעפארענע, ווייל מען נעמט אן, אז וואס זיי זיינען ניט שוין איצט, וועלן זיי, אם ירצה השם, ווערן מיט דער צייט. די מדינה רעדט ענגליש.

אזוי קלינגט דער פזמון אפיציעל. אין אמת'ן איז דאס

---

*) „פארווערטס“, 26טן אויגוסט, 1917.

אביסעלע אנדערש. די צוגעפּאַרענע וועלן אפשר אַמאָל טאַקע זיין אַמעריקאַניזירט, איבערהויפּט אויב זייערע קינדער וועלן זיך נעמען אין צייט צו זייער — די עלטערנס — ערציהונג, אָבער דערווייל זיינען זיי דאָ גרים, מיט אַ פרעמדלענדישע פאַר־גאַנגענהייט, פרעמדע טראַדיציעס, אידעען און שפּראַך.

וואָס טוען זיי דאָ? דריי־פערטל פון זיי זיינען דאָ די אַרבעטער, די פּראָדוצירער, די פּראָלעטאַריער.

אַ יענקי, וואָס האָט שוין דאָ אַ שלשלת היוחסין פון גאַנצע צוויי־דריי דורות, אַרבעט געוויינלאַך ניט. ער קאַן, הלואי וויי־טער, אויסקומען אָן אַרבעט.

ער לאָזט איבער דאָס ברויט באַקן, ביר ברויען פאַר די דייטשען: די הויז־אַרבעט פאַר איירישע, סלאַווישע, אונגאַ־רישע מיידלאַך, און נאָך בעסער פאַר נעגריטיאַנקעס. ביים בויען פון הייזער געברויכט ער דייטשן, סקאַנדינאַוויער, אידן און אַנדערע: אידן מאַכן דריי־פערטל פון זיינע קליידער, ביים פערטן פערטל זיינען באַשעפטיקט איטאַליענער מער ווי אַנדערע „פאַריינערס“: דיזעלביקע אידן, צוזאַמען מיט גריכן און סלאַוון, מאַכן אים זיינע ציגאַרן, פּאַפּיראָסן און שמעק־טאַבאַק: דאַרף ער גראָבן טונעלן, מאַכן אַ פונדאַמענט פאַר אַ דור־הפלגה בנין, האָט ער איטאַליענער און אַנדערע: וועש וואַשט אים דער כי־נעזער: אויסלענדער מכל המינים ברוקירן זיינע גאַסן און ראַמען זיי: שוועדן און אַנדערע זיינען די פענסטער־פּוצער אין די הימל־קראַצער־בנינים: די שוועדן און די אידן זיינען מייס־סטענס אויך די פּרוכט־און־גרינס־פּאַרקויפער. וואָס דאָס איז אויך אַ שווערע אַרבעט, הגם ניט קיין פּראָדוצירנדע: דייטשן, אירלענדער און זאַגאַר אידן, באַאַרבעטן, צווישן אַנדערע אויס־לענדער, דאָס לאַנד פאַר דעם יענקי: אין די קוילנגרובן און אין אַנדערע „מאַינס“ זוכט ער פּראָפיט און לאָזט איבער די אַרבעט און דעם נע'הרג'עט ווערן, ווען עס מאַכט זיך, פאַר פּאָ־ליאַקן, טשעכן, איטאַליענער און אַנדערע: אין די נאָרד־

ווערסטלאכע שטאטן גיט ער די פינגער און די שווערן א מעגלאכ־קייט פאר אים צו באזארגן געהילף, פון וועלכע די דייטשן און אנדערע אין אהייא סטייט מאכן מעבל: אין דעם ווערסטן לאזט ער פרעמדע, אפילו אזיאטן — ער שעמט זיך מיט קיינעם ניט — פאר אים מאכן ווייַן און אויפפאסן אויף אלערליי אייפס; ביים בויען בריקן איז ער פריינטלאך געגוג צו לאזן טאן די שווערע ארבעט זיינע איצטיקע „שונאים" אזוי פיל ווי זיי ווילן און קאנען: זיי לאזט ער אויך „פאקן" פלייש אין שיקאגא.

ער אליין, דער יענקי, דער אמעריקאנער, איז דער בעל־הבית פון דער מדינה. אלע מוזן רעדן זיין שפראך, אלע מוזן גיין אין זיינע וועגן, לערנען געשיכטע ווי ער שרייבט זי, דאווענען פון דעם סידור, וואס ער האט פארפאסט, זינגען (און פארפאסן) זיין רעג־טיים־מוזיק, פאלגן די געזעצן, וואס ער מאכט, אפגאלן די וואנסעס, ווייל ער הייסט, געהארכן דעם פא־ליצייסקן, וואס ער זעצט איין, שטימען פאר דעם אדער יע־נעם פאליטישן, וואס ער נאמינירט אויף אזא „טיקעט", אדער אנ'אנדערן.

ער איז דער בעל־הבית: ער איז אויך דער ריכטער, דער פראקוראר, דער אופזעער אין געפענגניש, דער באנק־דירעקטאר, דער הויפט־מאכער אין יעדן שטאט־אפיס, אין יעדן געריכט, אין דער פאליציי־פארוואלטונג און אנדערשוואו.

ער מאכט געלט, לאזנדיק אנדערע פאר זיך ארבעטן. ער מאכט געלט און ווייטער כמעט גארנישט. אמאל שרייבט ער א דראמע — געוויינלאך א שונד־דראמע — דערנאך שרייבט ער א בוך, אויסער ווען ער האט פאר זיך וויכטיקערע ארבעט און לאזט איבער די ביכער־פאבריקאציע פאר זיין ווייב, זיין טאכ־טער, זיין פלימעניצע. דער אמת איז, אז ער האט קיין צייט ניט, ניט בלויז צו שרייבן ביכער, נאר אפילו ניט זיי צו לייי־ענען, און עס זיינען אין אמעריקע געוועזן צייטן, ווען א זיי־טיקן מענטשן האט זיך אפגעדאכט, אז דא ווערן ביכער גע־

שריבן פון פרויען, וועגן פרויען, פאר פרויען, — פרויען און מיידלאַך, כדרך הטבע.

ער איז אָבער ניט מקפיד אַז דוקא זיינע ווייבס־פּאַרשוינען זאָלן דאָס טאָן. וואָס א יאָר מער לאָזט ער אַלץ מער צו פרעמדע, ספּעציעל אידן, צום ביכער און מוזיק פאַרפאַסן, וועלכע ער האַלט פאר א טרייד, וואָס קאָן קיין מיליאָנען ניט געבן.

ער לאָזט אויך די איטאַליענער פאר זיך זינגען און די דייטשן פאַרפאַסן אָפּעראַס, זיי און אַנדערע. ער לאָזט אידן מאָנאָפּאָליזירן די וואָדעוויל סטיידזש („דהער איז נאָטהינג אין איט”) און מאַכן די הויך־פּאַטריאָטישע אַמעריקאַנער לידער און געזאַנגען, וואָס באַזינגען זיין אומשטערבלאַכע גרויסקייט. ער לאָזט רוסישע טענצערקעס ארומשפּרינגען פאר אים אויף די ציפקעס און זיך דרייען אין דרייען. ער גייט אזוי ווייט אין זיין באַרמהערציקייט צו די אונוויסנדע באַרבאַרן, וואָס ער נעמט אריין צו זיך יאָר־איין, יאָר־אויס, אַז בּיסלאַכווייז ווערן אפילו אידן בא אים קולאָק־העלדן, בייז־באָל שפּילער און שלעכט־באַצאָלטע לערער.

ער אליין האָט גענוג צו טאָן ווערנדיק רייך, און רעגירנדיק אזוי, אַז ער זאָל האָבן יעדע באַקוועמלאַכקייט אין ווערן רייכער, פעטער און גרעסער.

„עווריבאָדי וואָרקס באָט פאָדהער!” אַלע ארבעטן חוץ זיין מאַיעסטעט דער הערשנדער יענקי פון אמעריקע.

פרעגט איר: ווער זיינען די ארבעטער? ענטפערט איר זיך: אַלע, חוץ די קינדער׳ס קינדער פון די אַמאָליקע פּוריטאַנער, פון די אַמאָליקע האָלענדער, פון די אַמאָליקע רעפּובּליק־גרינדער. זיי האָבן זיך, ברוך השם, ארויפגעאַרבעט און חוץ אין איינצלנע, זעלטענע פאַלן ארבעטן זיי ניט, און דאַרפן ניט אַרבעטן.

פרעגט איר ווייטער: האָבן אָט־די אַרבעטער שטים־רעכט? ענטפערט איר זיך: ניט אַלע. זיי זיינען מיט אַמעריקאַנישע שטימען ניט געבוירן געוואָרן ווי, למשל, די יענקים און האָבן נאָך

קיין צייט ניט געהאט אויסצוגעפינען, ווער עס זיצט אין סע־נאט און ווי עס הייסט דער וויצע־פרעזידענט, כדי צו קאנען ווערן א בירגער.

* * *

קומען מיר צו דער שטאט ניו־יארק.

די ארבעטער פון דער שטאט זיינען אפשר מער ווי ניינצענטל פון זיי פרעמדע, אויסלענדער, אדער אניט קינדער פון אימיגראנטן.

א גרויסער טייל פון די ארבעטער זיינען אידן, איטאליענער, דייטשן, סקאנדינאוויער און אירלענדער, וואס האבן נאך ניט פאספייעט זיך ארויפצוארבעטן.

איצט קומט א מעיאר וואל.

דער קאנדידאט פון די ארבעטער קאן זיין אן אמעריקא־נער, וואס סימפאטיזירט מיט די אויסלענדישע (אדער פון אויס־לענדער געבארענע) ארבעטער, אדער, נאך בעסער, אן אמערי־קאניזירטער ארבעטער־פריינט, וואס איז אפשר אמאל אליין גע־ווען א האנט אין א פאבריק. אמבעסטן וואלט געווען צו גע־פינען אן אינטעליגענטן ארבעטער, וואס זאל קאנען פארטרעטן דעם ארבעטער'ס שטאנדפונקט פאר די וועלער און זאל קאנען אויספירן דעם ארבעטער'ס מאנדאט אין דעם פאל ווען ער זאל געוועלט ווערן.

געוויס, מיר זיינען אינטערנאציאנאל. געוויס איז אונז אידן, למשל, ליבער דער אמעריקאנער, דער גוי אלרזשערנאן ליע, ווי דער איד, דער אייגענער העברי גאלדפאגעל. וועגן רע־ליגיע איז גאר ניטא וואס צו רעדן. אויב מיר זאלן אויס־קלייבן פאר א מעיאר א אידן, וועט דאס ניט זיין כדי צו פאר־זארגן ניו יארק מיט אן עירוב אויף שבת; אדער, פארקערט, כדי ארויפצושטעלן א גילדערנעם צלם אויף סיטי האל, אויב אונזער קאנדידאט זאל זיין א קריסט.

אבער אונז איז דאך וויכטיק צו דערוועלן דעם קאנדידאט

אונזערן, אָדער אַניט צו קריגן פאַר אים, דאָס הייסט, דורך אים פאַר אונזער פּאַרטיי, פאַר אונזער פּרינציפּ, פאַר אונזער אידעאַל די העכסטע צאָל שטימען.

כדי צו דערגרייכן אַזאַ רעזולטאַט, איז נויטיק צו נאָמינירן אַזאַ קאַנדידאַט וואָס זאָל קאָנען אויף זיך פאַראייניקן די וואוטס פון די אַרבעטער פון אַלע נאַציאָנאַליטעטן, אויב מעגלאַך אַריינ־גערעכנט די ביסעלע יענקים צווישן די ניו יאָרקער פּראָלע־טאַריער.

דער דאָזיקער רעזולטאַט וועט, לאָגישערווייז, אַמזיכערסטן דערגרייכט ווערן, ווען מיר וועלן נאָמינירן איינעם, וואָס האָט ניט בלויז אַ נאָמען אין דער פּאַרטיי, נאָר אויך אַ נאָמען צווישן די ברייטע אַרבעטער מאַסן, וועלכע שטייען נאָענט צו אונזער פּאַרטיי אין געפיל, אין זייערע סימפּאַטיעס, אפשר אויך אין פּרינציפּ, אָבער ווייט פון אונז אַלס אָרגאַניזאַציע. מיר אַפּע־לירן צום גאַנצן אַרבעטער קלאַס, צום סאָציאַליסטישן עולם אַליין.

„דער לאַנגען רעדע קורצער זין" איז, אַז אונזער קאַנדי־דאַט דאַרף זיין אַ פּאָפּולערער מענטש, באַקאַנט אין ברייטע אַרבעטער קרייזן, פעהיג צו מאַכן אַ גוטן ערפאָלגרייכן קאַמפּיין און אויך פעהיג צו זיין אַ גוטער באַאַמטער אין דעם אָפיס, צו וועלכן מיר וועלן אים ערוועלן, אויב מיר וועלן קאָנען.

און דאָ פאַרשטייט זיך, איז דער בעסטער קאַנדידאַט דער, וואָס געהערט צו יענער אַרבעטער נאַציאָנאַליטעט, וואָס האָט זיך ביז איצט ארויסגעוויזן אַלס פּאָליטיש די שטאַרקסטע. אַזעלכע, וואָס האָט שוין פריער געהאַט אַ פּאָליטישן ערפאָלג אין דער פּאַרטיי'ס קאַמפּיינס. אַזאַ אַרבעטער נאַציאָנאַליטעט וואָלט זיין אין מינעאַפּאָלים די פינישע, אָדער שוועדישע, אין מילוואָקי די דייטשע, אין הייווערהיל די איירישע, אין ניו יאָרק די אידישע.

וואָרום? איינפאַך דערפאַר ווייל, זיך אָפּצושטעלן אויף דעם פאַל פון ניו יאָרק, די אידישע אַרבעטער מיט סאָציאַליס־

טישע איבערצייגונגען, וויניקסטנס סימפּאַטיען, זיינען אין אונ־זער שטאָט די שטאַרקסטע צווישן אַלע נאַציאָנאַליטעטן.

ניט די דייטשן מיט זייערע 40 יאָר וואונדערבאַרע און פייאיקע אַגיטאַציע־אַרבעט, ניט די איטאַליענער, ניט די איר־לענדער, ניט די סלאַווען האָבן ביז איצט ערגעץ וואו אין ניו יאָרק אַרויסגעוויזן אַ מעגלאַכקייט ניט נאָר אימיצן צו דער־וועלן, נאָר אפילו אף ערגעץ אַ קאַנדידאַט צו פאַראייניקן אַ באַדייטנדע צאָל שטימען.

דאָס איז דערפאַר ניט אין אַן אתה־בחרתנו זין, נאָר טאַ־קע פון אַ פּראַקטיש סאָציאַליסטישן שטאַנדפּונקט ווען איך זאָג, אַז אַ אידישער סאָציאַליסט, וואָס איז אַ פּאָפּולערער ביר־גער, איז דער ריכטיקער קאַנדידאַט פאַר ניו יאָרק.

אין בערלין וואָלט אָן שום ספק דער קאַנדידאַט געווען אַ דייטש, אין פּאַריז — אַ פראַנצויז, אין רוים — אַ איטאַ־ליענער, אָן אַ קלער, אַ טראַכט וועגן איד אָדער ניט איד. אין אַ קאָסמאָפּאָליטישע, פיל־ראַסיקע שטאָט ווי ניו יאָרק איז די פראַגע פון וועלכער נאַציאָנאַליטעט זאָל דער קאַנדידאַט אויסגעקליבען ווערן זייער אַ וויכטיקע.

די אַלטע פּאַרטייען האָבן דאָס שטענדיק פּאַרשטאַנען, זיי האָבן אין אידישן קוואַרטאַל קיינמאָל קיין גוי ניט אויפּ־געשטעלט. זיי האָבן גאַנץ גוט געוואוסט, אַז אפילו וואו דער איד און דער אירלענדער רעדן ביידע דעם זעלבן לשון און פּרעדיקן דעם זעלביקן טעמעני־האָליזם, וועט דער איד בע־סער פּאַרשטאַנען ווערן פון ענגליש־שפּרעכנדע — אפילו פון זיי — צווישן אידן, ווי דער איירישמאַן. און ווער רעדט דער־פון, אַז ער און נאָר ער וועט זיך פּאַרשטענדלאַך מאַכן ביי די מאַסן „וואָוטערס", וועלכע גייען נאָך ערשט ביי זייערע קינ־דער אין חדר און קאָנען לעת עתה נאָך קיין ענגליש גאָר ניט.

מיר אָבער האָבן אַלע די יאָרן געלעבט אין דער איינ־בילדונג, אַז מיר האָבן צו טאָן אין אמעריקע מיט אַן אמע־

ריקאנישן ארבעטער, וואָס רעדט דעם לשון פון אמעריקע און דערפאר מוז זיין קאנדידאט זיין אַן אַמעריקאַנער. — יעדער פון זיי איז אין זיין צייט זיכער דער בעסטער צווישן די „עכטע יענקים" — אָבער ניט קיין איד, אפילו ווען ער איז דער אַנערקענטער פירער פון דער סאָציאַליסטישער פּארטיי אין ניו יאָרק, אויב ניט אין גאַנצן לאַנד; ניט א איד, ניט אַ רוסישער איד, ווייל אונז „פּאָלאַגאַיעט" זיך צו זיין עכטע אמעריקאַנער, אויב ניט שוין איז מיט דער צייט און למה יאמרו הגוים, אַז דער סאָציאַליזם איז אַן אויסלענדישע זאַך.

אז דער ארבעטער אין אַמעריקע איז אליין אויך אַן אויס־לענדישע זאַך האָבן מיר ניט באַטראַכט.

די צרה מיט אונז איז שטענדיק געווען, וואָס מיר האָבן זיך אליין ניט גענומען ערנסט. מיר האָבן אויפגעשטעלט קאַנ־דידאטן נאָר ווייל עס פירט זיך אזוי. אין תוך איז די פּער־זאָן פונ'ם קאַנדידאַט געווען ביי אונז אַ קלייניגקייט, א נעבנ־זאַך, א טפל וואָס מ'רופט: אַ פּסוק פונ'ם "קאָמוניסטישן מאַניפעסט" אויפגעקלעפּט אויף צוויי ברעטער פון אַ „סענד־וויטשמען", אפשר מיט אַ פּאַנאַגראַף צוגעטשעפּעט צו אים, וואָס זאָל דעם פּסוק און אַנדערע פּסוקים כסדר ווידערהוילן, האָט ביי אונז געקאָנט פארנעמען דעם פּלאַץ פון אַן אמת'ן קאַנדידאָט, פון ד ע ם אמת'ן באַנערטרעגער. מיר זיינען צום עולם געקומען, זאָגנדיק, רבותי, שטימט פאַר דעם דאָ־זיקן מאַן פאר גאָווערנאָר, און מיר האָבן געוואוסט און דער עולם האָט געוואוסט, אַז טאָמער... ווער ווייס... אל תפתח פּה לשטן... ווערט ער חלילה דערוועלט, דאַרפן מיר מיט דער פּאַר־טיי... מיט אַלעם מיט אַנאַנדער אַנטלויפן וואו פעפער וואַקסט.

און ווי מיר האָבן זיך אליין ניט גענומען ערנסט, אזוי האָט דער עולם אונז ניט גענומען ערנסט. אונזער קאַמף, אונ־זער וואַלקאַמף, האָט קיינעם ניט אָפּגענאַרט: מ'האָט גע־וואוסט, אַז דאָס איז ניט מער ווי אַגיטאַציע גלאַט אין דער

וועלט אריין: אז מיר שפּילן זיך בלויז אין עלעקשאַנס מיט כלומרשט א טיקעט "אין פעלד„ א שטייגער ווי מיר פלעגן זיך אינגלווייז שפּילן אין פערדלאַך מיט א קרייקע אין מויל. דער, יעניקער — וואָס איז די נפקא מינה? עס איז א קאַמ־פּיין, לויפן מיר... וואָס מאַכט עס אויס ווער עס לויפט.... אבי מען לויפט! אבי יוצא געווען!

הער איך ווי איר בורבלט: און אפשר טאַקע אזוי... וואָס מיינט איר, מיר זיינען פּאָליטישנס, בודלערס, דזשאַב זוכער? אונזער גאַנצער עסק אין דעם קאַמפּיין איז אגי־טאַציע... פּראָפּאַגאַנדע פאר אונזער אידעאַל, און מיר ניבן טאַקע ניט קיין אויסגעבלאָזענע איי פאר ד ע ם קאַנדי־דאַט אָדער יענעם, אַלס א מענטש.

דאָס איז א שלעכטער ארגומענט, ליבע גענאָסן.

קודם, מאַכט איר פאַרט ווילנדיק, ניט ווילנדיק, פּראָפּאַ־גאַנדע פאר א פּערזאָן, אפשר מער ווי פאר אייער אידעאַל, אפילו .איצט. אמת, ער און איר און מיר אַלע ווייסן, אז דאָס איז ניט מער ווי א שפּיל, אָבער אין דעם דאָזיקן שפּיל ווערן מיר ביסלאַכווייז, פונ׳ם אָנהויב ביזן אויסלאָז קאַמפּיין, אזוי פאַרקאָכט, אז מיר פאַרגעסן, אז דאָס איז א שפּיל, און אז די קראַיקע אין מויל איז ניט קיין לייצעס, וואָס ערגעץ א בעל עגלה האָט טאַקע אין האַנט ערגעצוואו.

און דאן לאָזט מיר אייך זאָגן, רבותי, איז א קאַמפּיין א זייער שוואַכע מעטאָדע פון אויפקלערען אן עולם אויף א סיסטעמאַטישן אופן. איך האָב אין מיין צייט שוין געזען קאַמ־פּיינס, וואָס וואָלטן א מענטשן וואָס זיצט א האָרעלע וויינינגער שטייף אין זאָטל אראָפּגעוואָרפן פון זיין זיץ, פאַרצייטן וואָלט דאָס געווען דירעקט אין אן אַנאַרכיסטישן פעלד, — אויף יע־נעם געמייזאַכץ, וואו עס פּאַשן זיך אידיליש אומשולדיגע, אומ־באַפלעקטע שעפעלאך, וואָס ווייסן ניט פון קיין פּאָליטיק, קיין קאַמפּיינס, קיין וואלן, וואָס ליגן זיך אין גראָז און לאָבן זיך

מיט ווינטעלאַך אַרום זיך און חלום׳ען וועגן אַן אייביקן זונענ־שיין, אַן אייביקן פרילינג, וועגן מלאכים אין מענטשן געשטאַלט לעבנדיק אין פרייהייט אַן א שיעור, אָן א גרענעץ, אָן א סוף — אין דער פרייהייט, וואָס וועט קומען ווען עס איז, ווי עס איז, נאָך דער סאָציאַלער רעוואָלוציע, במהרה בימינו, אָמן!

ניין, צום פּרעדיקן דעם סאָציאַליזם, איבערהויפּט אַזוי ווי מיר פאַרשטיין אים היינט; א סאָציאַליזם, וואָס קומט ניט איבערנאַכט, וואָס ווערט ניט איינגעפירט איינס, צוויי, דריי; וואָס איז ניט דער רעזולטאַט פון פייערדיקע „ספּיטשעס“ און הילכענדע אַפּלאָדיסמענטן; וואָס פאַרלאַנגט, כדי פאַרשטאַ־נען צו ווערן פון מענטשן א רוהיקע, געלאַסענע סיסטעמאַטישע אויפקלערונג און ניט שטורם-ליאַרם, ברו-האַ-האַ! און טאַ-ראַ-ראַם!! ווי עס איז דער שטיינער ביי עלעקשאַנס, — דערצו טויג ניט א קאַמפּיין.

דרייט זיך און ווענדט זיך ווי איר ווילט, דער אמת בלייבט, אַז אין דעם וואַל-קאַמף איז די הויפּט אויפגאַבע ניט דירעקט דאָס „ענדציל“, צו וועלכן מיר אַלע שטרעבן, נאָר פריער פאַר אַלץ די דערוויילונג פון אונזער קאַנדידאַט. און טאָמער איז דאָס נאָך האַיאָר ניט מעגלאַך, דאַן איז דאָס די פאָרבערייטונג צו דער דערוועלונג ביי דער נעקסטער געלעגנהייט.

פון דער אַנדער זייט האָט די דערוועלונג פון יעדן קאַנדי־דאַט אויף דעם סאָציאַליסטישן טיקעט א געוויסן ווערט טאַקע פאַר דעם ענדציל גופא, ווי קליין עס זאָל ניט זיין געוועזן די אויפקלערנדע, ערציערישע באַדייטונג פון דער אַגיטאַציע אין דעם וואַל קאַמף.

אינהאַלט פֿון זיבעטן באַנד:

זייט

פֿאָרוואָרט פֿון קלמן מרמר — 5

וואָס מיר פֿעלט:

אַ יום טוב — 9

אַ לשון — 18

אַ פֿאָטער — 25

קינדער — 34

אַ פֿאָטערלאַנד — 44

אַן אמונה — 50

לעבנס־פּאָעזיע — 61

אַ פֿאָלק — 70

אַ ליטעראַטור — 79

יונגוואַרג — 88

אַ פּאַרטיי — 99

זאַמד פֿאַר׳ן שנאָבל — 106

אַ צייט־פּאַרטרייב — 116

פֿויגעלאַך און בוזים — 125

דרך ארץ — 131

אַ פּריוונט — 138

נאָך אַמאָל: אַ פּריוונט — 148

אַ טעאַטער — 158

דער אמת — 167

אַן עפֿנטלאַכע מיינונג — 175

זעלבסט־קריטיק און פּאַרטייען — 183

אַ גאָט — 191

אַ העלד — 199

אַ צוקונפֿט — 210

מיין נאַציאָנאַלער אַני מאמין — 220

איז דער אינטערנאַציאָנאַל קעגן נאַציאָנאַליטעט? — 254

אונזער צוקונפֿט אין רוסלאַנד — 261

דער וואַל־קאַמף אַמאָל און היינט — 271

דער יענקי און זיינע אַרבעטער — 277